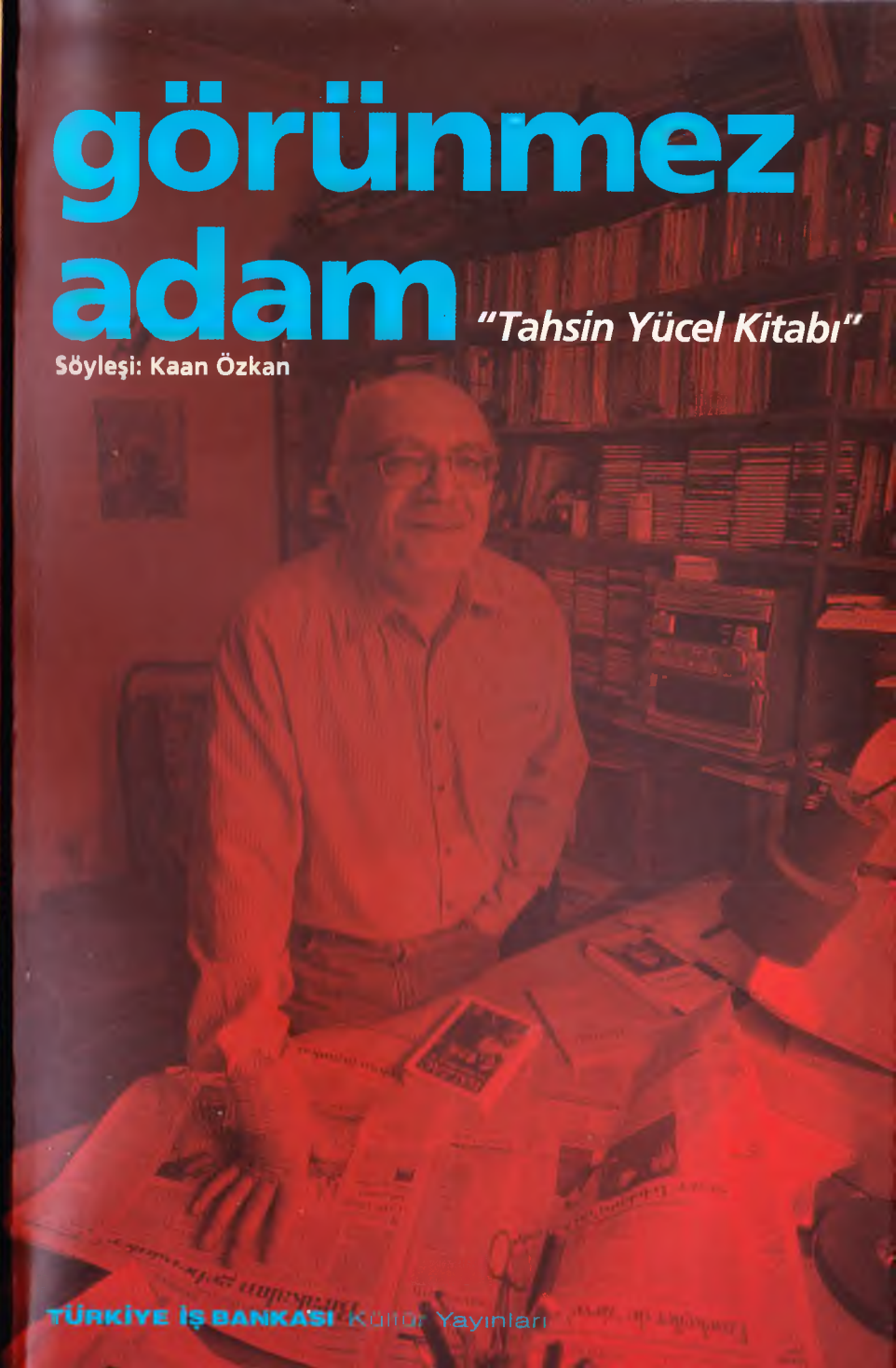
görünmez adam

"Tahsin Yücel Kitabı"

Söyleşi: Kaan Özkan

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

Görünmez Adam "Tahsin Yücel Kitabı"

517

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 292 41 11
Birinci Basım Mart 2001
ISBN 975-458-270-X
OTM 11015101
Basımevi Mas Matbaacılık (0212) 285 11 96
İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

görünmez adam

TAHSİN YÜCEL KİTABI

Söyleşi Kaan Özkan

İÇİNDEKİLER

İNSAN YAZDIĞI ŞEYDİR 7

UZUN BİR YOLCULUĞUN ARDINDAN 11

"YAŞAMDA BİR BAŞLANGIÇ" 15

BENDEN ÖTEKİNE 91

ÖNCE ROMAN 127

"KESİNLESEM DE SORARIM GENE" 163

DÜZ DUVARLAR 267

DAUDET'DEN QUENEAU'YA 313

BİR BAŞKA BAŞLANGIÇ 327

AD DİZİNİ 345

TAHSİN YÜCEL YAŞAMÖYKÜSÜ 351

KİTAPLARI VE ÇEVİRİLERİ 353

ALBÜM 359

İNSAN YAZDIĞI ŞEYDİR

İster olağanüstü olsun, ister sıradan ve tekdüze, ister kendimiz yaşamış olalım, ister başkası, bir yaşamı oluşturan edimlerin, düşünce ve duyguların eksiksiz bir dökümünü çıkarmak nerdeyse olanaksızdır. Ölmüş bir kişinin yaşamöyküsünü yazmaya çalıştığımızı düşünelim: Elimizin altında bu kişiye ilişkin sayısız belgeler vardır, kendisini tanımış olanların yazılı ve sözlü tanıklıkları vardır, ama, işe kesinlikle nesnel kalmak kararıyla giriştiğimiz zaman bile, ancak kişiliğimizin sınırları içinde nesnel olabilmemiz bir yana, belgeler ve tanıklıklar bir yaşamın, bu yaşamı yönlendirmiş olan tüm edimlerin, duyguların, düşüncelerin, kimi zaman kişinin kendisinin bile kavrayamadığı tutkuların yanında çok az şeydir: Birtakım boşluklar kalır her zaman. Kişi kendi yaşamöyküsünü yazmaya giriştiği zaman da durum fazla değişmez. Yalnızca öznelliğe yargılı olduğumuz için değil, belleğimiz bizi bir zamanlar sevinçten ya da acıdan çılgına döndüren olayların anısını bile yavaş yavaş silip ya da değiştirdiği, bugünkü konumumuz dünün mutluluğunu pişmanlığa, acısını dinginliğe dönüştürdüğü, bir de yaşadıklarımızı her zaman gereğince kavrayamadığımız için: Yaşamımız kendimiz için bile boşluklar sunar; ne yaparsak yapalım, dolduramayız. Michel Butor'un *Degrés*'si, daha niceleri arasında, belleğin sınırlılığına, yaşanmışı yeniden kurmanın olanaksızlığına tanıklık eder.

Öyleyse geçmişi yeniden kurma çabasından vazgeçmek mi gerekir? Hayır, bu yöndeki çabalarımız hiçbir zaman bitmemiştir, biteceğe de benzemiyor. Kişisel düzlemde olsun, toplumsal düzlemde olsun, herkesin kendince bir geçmişi kurma ve sürdürme biçimi vardır. Böylece, kızılderili Ojibvalar budunbilimciye, "Beyazlar unutmayalım diye her şeyi bir kitaba yazıyorlar; ama bizim atalarımız hayvanlarla evlendiler, onların tüm göreneklerini öğrendiler ve bilgilerini kuşaktan kuşağa geçirdiler" der. Ama sınırları kesinlikle belirlenip dondurulmuş bir geçmiş yoktur: Bir yandan her yeni günümüzü geçmişimiz belirlerken, bir yandan da geçmişimizi her sabah yeniden kurarız, her yeni günümüz geçmişimizi yeniden düzenleyip yeniden anlamlandırır.

İş Bankası Yayınları'nın ülkemizde benzerini pek görmediğimiz, anlamlı girişimiyle başlatılan dizinin kitaplarından birini oluşturmak üzere, bir yılı aşkın bir süredir, genç dostum Kaan Özkan'la, benim alçakgönüllü yaşamım ve çalışmalarım çevresinde sürdürdüğümüz söyleşi de geçmişi yeniden kurmaya yönelik çabaların tüm ürünleri gibi eksik ve görel. Hatta birçoklarından daha eksik, daha görel ve daha tutarsız olması da olanaklı. Neden derseniz, her şeyden önce biz bir bütüncüllük savıyla girişmedik işe. Bu söyleşi tasarısı için ilk kez bir araya geldiğimizde birbirimizi tanımıyorduk. Aramızdaki büyük yaş farkı da olumsuz bir neden sayılabilirdi: Kaan benim yaşamım ve kişiliğim konusunda şurada burada verilmiş özet bilgilerden öte bir şey bilemezdi, içinde yoğrulduğum öğretim, düşün ve yazın ortamını iyi tanıması da beklenemezdi. Sorularını sınırlı bilgilerinden çıkarak, dolayısıyla bu bilgilerin sınırları içinde sordu ister istemez. Hiç kuşkusuz, benden aldığı yanıtlar yeni sorular getirdi, yeni sorular da yeni bilgiler; ama, onlar da sınırlı kalmaya yargılıydı. Öte yandan, Kaan karşısındakinin özel yaşamının ayrıntılarına girmeyi denemeyecek kadar görgülü bir insandı, ben de özel yaşamımdan söz etmekten oldum olası hoşlanmadım. Böylece, bir yılı aşkın bir süre, nerdeyse haftada bir kez karşı karşıya gelmemize karşın, söyleşimiz,

olabildiğince kapsamlı bir yaşamöyküsüne ulaşmak şöyle dursun, sınırlı ve parçalı bir tanıklık olarak kaldı.

Ama salt yaşamöyküsünün yanında önemli bir öğe daha vardı: Yazına adanmış bir yaşamın ürünleri. Kaan da sorularını özellikle ve öncelikle ellili yıllardan beri sürdüregeldiğim çalışmalar, yayımladığım kitaplar, bunların çıkardığı sorunlar, yani somutun, en azından bir yüzüyle hep ortada duranın üzerinde yoğunlaştırarak bu koşulu olabildiğince aşmaya çalıştı. Söyleşimizin temelini oluşturan bu alanda, çoğunlukla iyi sorular sordu, beni de bugüne değin yazdıklarımı yeniden sorgulayıp değerlendirmeye yöneltti, çalışmalarımın gözden (benim ya da başkalarının gözünden) kaçmış olan ya da bana belirleyici gibi gelen kimi yönlerini vurgulamamı sağladı. Bir başkası aynı çalışmalar üzerinde bambaşka sorular sorup bambaşka ayrıntılara girebilir, böylece ortaya bambaşka bir kitap çıkabilirdi. Kaan Özkan'la benim karşılaşmamdan da bu kitap çıktı. Diyeceğim, işin başından beri, her şeyi açıklamak, hiçbir şeyi eksik bırakmamak gibi bir savımız olmadı. Benim alçakgönüllü çalışmalarımın çok değişik yorumlar, açıklamalar gerektirip gerektirmediğine gelince, orası ayrı bir sorun. Ne olursa olsun, ben doğru bir yol tuttuğumuz kanısındayım, çünkü, söylediğim gibi, öznel de olsak somut nesneler: Kitaplar üzerinde duruyorduk, söylediklerimizi karşılaştırma yoluyla denetleme olanağımız vardı. Ayrıca, yapıtımız mı yaşamımızın ürünüdür, yoksa yaşamımız mı yapıtımızın ürünü, zaman zaman bu konuda kararsızlığa düşmemiz bir yana, benim alçakgönüllü yaşamım büyük ölçüde çalışmalarımla örtüştüğünden, bu yaklaşım, dolaylı bir yoldan, yaşamöykümün bir yansıması bile sayılabilirdi.

Malraux'nun bir kahramanının söylediği gibi, insan yaptığı şeyse, daha çok kitaplarım çevresinde dönen bu söyleşi yaşamıma ilişkin iyi bir tanıklık olarak nitelenebilir. Öyle ya, insan yaptığı şeyse, aynı zamanda da yazdığı şeydir.

Tahsin Yücel

UZUN BİR YOLCULUĞUN ARDINDAN

Toptan bir yargıda bulunmak yanlış olacaktır belki ama, kısa yazılara karşı hep kuşkuyla yaklaştım ben. Hele hele bir söyleşideki kısalığa, parçalılığa, hatta zaman zaman olmadık gerçeklerle iyice abartılıp söylenenlerin neredeyse aforizmalara dönüştürülmesine bir türlü alışamadım desem yeridir. Söz kalabalığını sevdiğim ya da çok başarılı kısa öykülerin, denemelerin değerini yadsıdığım anlamı çıkarılmamalı bu tutumumdan; yalnızca, işlenen konunun ya da ele alınan nesnenin yapay sınırlar içerisine hapsedilip buna da yer verdik işte düşüncesiyle yeterince değerlendirilmemesi böylesi bir yargıyı, daha doğrusu yargıyı demeyelim de, böylesi bir kuşkuyu içimde taşımama neden oluyor. Yoksa elbette, bir Sait Faik'i, bir Ferit Edgü'yü nasıl göz ardı edebilirim.

İşte biraz da bu sözünü ettiğim neden beni, ürettikleriyle yazınımıza katkı sağlamış kimi yazarlarımızla yapıtlarının tümünü içeren, daha o zamanlar nerede yayımlanacağını tam da bilemediğim, uzun söyleşiler yapmaya itti. (Ama itiraf etmeliyim ki, kitap oylumunda bir çalışma düşünmemiştim.) Sonra sonra, bu tasarımı dergi arşivinden yararlandığım sevgili Alpay Kabacalı'ya, ardından da onun aracılığıyla sevgili Mürşit Balabanlılar'a açınca kendimi bu uzun yolculuğun içinde buldum.

Tahsin Yücel'le ilk buluşmamız 1999 yılının haziran

sonlarında gerçekleşti. Ondan sonra da neredeyse her hafta bir araya geldik. Çok geçmeden yazını merkez alan çokparçalı kimliğini tanımaya başlamıştım. Tanıdıkça da, ne yalan söyleyeyim, hayranlık duyınamak elde değildi. Ne de olsa yazarlığı, düşünürlüğü, bilim adamlığını, kendi ilk ağızda kabul etmese de eleştirmenliği, denemeciliği bir potada eritebilmiş ender insanlardandı.

Söyleşimiz çoğunlukla kitapları üzerinden gerçekleşti. Onların dışındaki konular bile ya onlardan yola çıkılarak, ya onlara vardığından ya da dolaylı bir biçimde de olsa onlarla ilgili olduğu için konuşuldu. Böylelikle her sorunun ve yanıtın da somuta dayanan bir yanı oluvermişti. Doğrusu, Tahsin Yücel'i tanımak için bana bu kadarı yetti. Zaten ikimiz de yazını ve yaşamı "magazin"leştirmeyi sevmiyorduk.

Buluştukça, hiç kuşkusuz, günlük olaylardan da konuştuk. Bunlardan kimi söyleşiye yansıdı, kimiyse yansımadı; ama daha da önemlisi herhangi bir konuda, sözgelimi politik yaşamdaki çelişik, hatta daha açık söyleyelim, "salakça" bir durumu konuşurken yazılarında sık sık rastladığımız o ince alayı (ironi) rahatlıkla görebiliyor olmanızdı. Ya da, özellikle çocukluk günlerini anlattığı sırada, karşınızdakinin Tahsin Yücel değil de, herhangi bir anlatısından o an çıkagelmiş bir kahramanı olduğu duygusuna ister istemez kapılabiliyordunuz. Her neyse... Tahsin Yücel'i burada uzun uzadıya anlatacak değilim. Yalnız, birikimiyle doğru orantılı olan alçakgönüllülüğüne ve insancıllığına değinmemek haksızlık olur düşüncesindeyim. Öyle ki, bir yılı aşkın bir süre boyunca Tahsin Yücel'le söyleşmeme ve elimden geldiğince kendisiyle ilgili tüm yazılara ulaşınaya çalışmama karşın Fransız hükümetince, öğretim, yazın ve sanat alanında üstün başarı göstermiş kişilere verilen *Palmes Académiques* nişanının en yüksek derecesi olan "Commandeur" derecesinin sahibi olduğunu ancak kitap için kullanacağımız fotoğrafları seçerken öğrendim. Aslına bakarsanız, bu olay Tahsin Yücel'in alçakgönüllülüğünü yansıttığı ka-

dar bir yazarın yaşamöyküsünü az çok çıkarabilmenin bile ne denli sınırsız, ne yaparsak yapalım her zaman bir yanıyla eksik kalmaya yazgılı bir çaba olduğunun da göstergesi. Gene de, her ne olursa olsun, Tahsin Yücel gibi bir ustayla gerçekleştirdiğim bu uzun söyleşi, yaşamım boyunca onur duyacağım bir çalışma olacaktır.

Kaan Özkan

"YAŞAMDA BİR BAŞLANGIÇ"

Yüreğimin bir parçası
hep orada, Elbistan'da,
ozanın dediği gibi.

— Buraya gelirken içimde, çok yönlü, farklı duyarlılıkları bir araya getirebilme başarısını gösterebilmiş, sizin değişinizle çok-parçalı bir kimliğe sahip bir yazın adamıyla oturup uzun bir söyleşiye girişecek olmanın heyecanını duydum. Yazarlık uzun bir süreç. Kişinin birikimlerine ve bunları kendine özgü bir dille anlatma gereksinimine dayanıyor. Bu nedenle, söyleşimize öncelikle sizin birikiminizin ilk basamağı, yapıtlarınızın değişmez uzamı Elbistan'la, oradaki çocukluk yıllarınızla başlayalım istiyorum. Bu çevrenin özellikleri nelerdi? Doğduğunuz ev, günlerinizi geçirdiğiniz sokaklar, meydanlar, kahveler? Kasabanız, onun insanları? Öncelikle de aileniz ve sizde bıraktıkları? Kısacası, çocukluk günlerinizden bugüne belleğinizde neler kaldı?

— İstersen, bir saptamayla başlayalım: Benden söz etmemi istediğin Elbistan bugün yok. Bir Elbistan var kuşkusuz, benim yaşadığımdan dört beş kat daha büyük bir Elbistan var, ama aynı Elbistan değil. O günkü, bugünkü ve aradaki daha birçok Elbistan'a bir uzlaşım sonucunda aynı adı veriyoruz. Tıpkı Saussure'ün Cenevre-Paris Ekspresi gibi. Cenevre-Paris Ekspresi'nin yalnız yolcuları değil, görevlileri de, vagonları da her gün değişebildiğine göre, aynı tren söz konusu değildir; her yıl saat 23'te Cenevre'den kalkan 365 treni tek bir gerçeğin karşılığı sayarak böyle konuşuruz. Üstelik, şu son yıllarda, kentlerimizin uğratıldı-

ğı uğursuz değişiklikler bir trenin geçirebileceği değişikliklerden çok daha büyük. Elbistan'da geçen çocukluk yıllarımdan, bu çok kısa yolculuktan belleğimde kalanlara gelince, tüm Elbistan'ı olmasa da oturduğumuz Ötegeçe semtini ve insanlarını yeniden görebilmem için gözlerimi kapatmam yeter. Ceyhan'ın iki yanında sıralanan tek ya da iki katlı kerpiç evler, sıcak yaz gecelerinde yataklarımızı serip uyuduğumuz düz damlar, yazın toz, kışın çamur, kar ya da buzla kaplı daracık sokaklar. Birkaç sıra evden sonra başlayan bostanlar ve meyve bahçeleri. Özellikle Kadı Emmi'nin Ceyhan kıyısından başlayıp Gariplik'in –mezarlığımızın adı Gariplik'ti– aşağısındaki Afşin yoluna dek uzanan ve her elma ağacı başka türlü bir elma veren güzelim bahçesi. Sabahları, damdan inerken Ceyhan'ın duru sularında dönendiğini gördüğümüz kocaman balıklar. Bizim ev Ceyhan'ın kıyısında, hemen bir buçuk, iki metre berisinde, tek katlı bir evdi. Bu evde annem, ağabeyim ve ablamla yaşardık. Belki ineklerimizi, ördeklerimizi ve tavuklarımızı da saymam gerekir: Onlar da yaşamımızın bir parçasıydı. Babam daha ben üç yaşına gelmeden ölmüştü, sonra, ben daha beş yaşındayken, ablam on dört yaşında öldü, ilkokulu bitirdiğim yıl da ağabeyim, yirmi iki, yirmi üç yaşında. Her neyse, ayrıntılardan genel izlenime gelirsek, ben çocukluk yıllarının ortamını hep keskin bir acı, ama aynı zamanda bir açıklık, eşitlik, özgürlük ve doğallık ortamı olarak anımsarım.

— *Nasıl?*

— Her şey ortadaydı. Bulgur ortada kaynatılırdı, tarhana ortada yapılırdı, kışlık ekmekler (bazlama) ortada ve birlikte yapılırdı, çamaşır ortada yıkanırdı. Kimin sofrasına neler geldiği üç aşağı beş yukarı bilinirdi. Ötegeçe büyük bir evdi sanki. Büyük evde anlaşmazlıklar, kavgalar da çıkardı sık sık, eller de kalkardı, ama evlerin içinde nasıl olursa, öyle. Durumu iyi olanlar, zenginler de vardı, yoksullar da. Ancak herkes üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri gi-

yer, aynı şeyleri yer, aynı biçimde yaşardı. İnsanlar da birbirlerine karşı davranışlarını konumlarına göre ayarlamazlardı. Örneğin biz oldukça yoksul sayılırdık, ama herkesten saygı görürdük. Çoğu insan pek çok konuda annemden akıl sorar, öğütlerini de dinlerdi. Sonra, özgürlüğe gelirsek, özellikle çocukların üzerinde fazla bir baskı yoktu, sokak, ırmak, bahçe, dağ, hatta gökyüzü. Yirmi, otuz yıldızı adı ve yeriyle tanırdık; soruldu mu hemen gösterirdik. Yaz geceleri, damda yattığımız sıralarda, yıldızlar hemen üzerimizden kayardı. Devinim alanlarımız neredeyse sonsuzdu, dile sansür konulmazdı, domuz dışında (ona "adı batası" denilirdi) her şeyi kendi adıyla söylerdik.

— *Herkesin böyle alçakgönüllü bir tutumu benimsemesi ilginç doğrusu, hele bugünleri düşünecek olursak...*

— Alçakgönüllülük değil, insanca bir bakış söz konusuydu, sanırım. Ayrıca bireysel bir seçim değil, toplumsal bir eğilimdi. Hiç kuşkusuz, yüzyıllardır süregelen bir ekinsel birikimin sonucuydu. Bu ekinde, belirleyici olan zenginlik ya da yoksulluk değildi. Bir başka deyişle, ekonomi değildi. Konuya bugün bulunduğumuz noktadan bakınca, çok şaşırtıcı bulabiliriz bu türlü tutumları. Ama son elli yılda öyle çok şey, öyle derinden değişti ki. Bin yıllardır özelliğini korumuş olan doğa bile eski doğa değil. Bir yandan göçlerle insanların topraklarından kopup yabancı çevrelerde kendi kendilerine de yabancılaşmaları, bir yandan kötü bir eğitim, çoğu çevrelerde tinselliğin tek biçiminin din olarak görülmesi, daha ne bileyim. Az önce de belirttiğim gibi, tüm bunlar Elbistan'da da çok değişmiş olmalı. Belki de bu nedenle, Elbistan'ın yolu çok uzun görünüyor bana. Benim gibi küçük yaşta memleketten ayrılmış, büyük bir yargıç olmuş, ama arada hiç dönmemiş olan amcam yaşamının son döneminde üç oğlunu da yanına alarak Elbistan'a gelmek üzere İstanbul'dan yola çıkmış, ama tren Kapıdere İstasyonu'nda durunca "Korkarım, beni su toprak çekti" diyerek inmemiş, oğullarının tüm zorlamalarına karşın,

Malatya'ya doğru sürdürmüş yolculuğu, oradan İstanbul'a geri dönmüş. Ben Elbistan'ın suyunun ve toprağının beni ölüme çektiğini sezinlesem, kaçmazdım gibime geliyor. Şimdi, onun benden, daha doğrusu benim düşüncemdeki Elbistan'dan uzaklaştığını bildiğim için arkasından koşmuyorum. Ama yüreğimin bir parçası hep orada, Elbistan'da, ozanın dediği gibi.

— *O günlerde doğanın yaşamınızdaki yerini merak ediyorum. Onunla ne kadar iç içeydiniz? Kişilikleri ya da kişiliğinizi belirlemede bir rolü var mıydı?*

— Biz doğanın tam göbeğindeydik, doğa yaşamımızın ve yetişimimizin birincil öğesiydi diyebilirim. Daha okula başlamadan, yapraklarını çoktan dökmüş oldukları zaman bile, ağaçları tanırdık. Tüm kır çiçeklerinin adlarını bilirdik.

— *Yaşar Kemal gibi mi?*

— Hayır, Yaşar'ın doğa bilgisi olağanüstüdür. Bu konuda hiç kimse ona erişemez.

— *Peki toplum?*

— Kuşkusuz, toplumsal bir yaşamımız vardı, kökleri çok derinlere uzanan bir ekine bağlıydık, ama doğayla içlidışlılık da bu ekinin ayrılmaz bir öğesiydi, sonra yaşamımızı çevreleyen tarlalar, bostanlar, bahçeler, bağlar, hayvanlar, kuşlar daha küçük yaşta bilgili ve bilge yapardı bizi. Örneğin cinselliğin bile bizim için gizli bir yanı yoktu.

— *Nasıl yani?*

— Nasıl olacak? Her şeyi görüyorduk. İnsanlar ortalıkta sevişmiyordu kuşkusuz. Ama hayvanları görüyorduk. İneğin karnına elimizi koyup buzağının içeride kımıldayışını dinliyorduk. Doğumunda bulunuyorduk. Bağlı oldukları yerde, yemlerini yemeyi bırakıp cinsel ilişki düşleri kuran atları, eşekleri görüyorduk. Bundan sonra, insanların cinsel

ilişkilerini göz önüne getirmek zor değildi. Kuşkusuz, büyüklerin kendi aralarındaki konuşmalarından da bir şeyler çıkarırdık.

— *Geçen yıl,* Kitap *dergisinde, Faruk Şüyun'un yaptığı bir söyleşide ilginç bir köse öyküsü anlatmıştınız.*

— Evet, çok ilginç bir köse öyküsüdür o, çok da uzundur. Her aile kışlık ekmeğini kış başında komşu kadınlar arasında yardımlaşmayla hazırlardı o zamanlar. Ekmek dediğim yufka ekmek. Hamur incecik açılırdı birkaç tahta üzerinde birden, tandır dediğimiz bir çukurda yanan saman ateşinde, sac üzerinde art arda pişirilir, üst üste dağ gibi yığılırdı. Sonra, kış boyunca, her gün, gereksinime göre, birkaçı alınır, özel bir süpürgeyle üzerine su serpilerek yumuşatılıp katlanırdı. Böyle getirilirdi sofraya. İşte bu ekmeğin hazırlanılışında anlatılırdı masallar. Geceleri, geç saatlere kadar sürerdi iş, biz çocuklar, annelerimiz çalışırken, bir köşede oynar ya da uyuklardık. Görevi hamur yoğurmak olan iriyarı, tombul, biraz da kekeme komşumuz aralarda boş kalır, bizim uykumuzu dağıtmak için masal anlatırdı, hem de nasıl, karşılıklı konuşmalarda her kahramanı kendi sesi ve biçemiyle yansıtarak, gerekince ayağa kalkıp gerekli devinileri de yaparak. Çok da masal bilirdi. Ama "Hangi masalı anlatayım?" diye sorduğu zaman, biz çocuklar, hep bir ağızdan "Köse'yi! Köse'yi!" diye bağırırdık. Bir kösenin kadın kılığına girerek birbirinden güzel üç yetişkin kızı bulunan bir adama gelin gidişiyle başlayan bir dizi gülünç cinsel serüvenin masalıydı bu. Bir kesitini özetleyeyim: Bizim köse, adamın evine gelince, gerdeğe girmeden önce üç gecelik izin ister, bu üç gecenin her birini de, büyüğünden başlayarak, adamın kızlarıyla geçirmek istediğini, çünkü, annelik edeceğine göre, onları tanıması gerektiğini söyler. Onların her biriyle, aynı yatakta, konuşurken, sözü cinselliğe getirir. Sonra "Şimdi içimizden biri erkek olsaydı, ne güzel olurdu!" der. Yatağındakine de onaylatır. Sonra "Tanrı'ya dua etsek, ikimizden birini bir geceliğine

erkek yapar mı ki?" der. Denemek bedavadır nasıl olsa, başlarlar duaya. Köse, "Var mı sende bir şeyler?" diyerek elini ikide bir kızın bacaklarının arasına sokar; en sonunda "Allah Allah, bende bir şeyler oluyor vallahi!" diyerek amacını gerçekleştirir. Üç kız da geçer aynı yoldan. "Yeni anneyle yatmak nasıl oluyor?" diye sorulunca, üçü de "Çok güzel!" diye yanıtlar. Bu anlattığım, masalın yalnızca giriş bölümü. Hem de benim çok soğuk ve ruhsuz bir biçimde yaptığım bir özet. Ama bizim kekeme komşumuz öyle güzel, öyle canlı anlatırdı ki gülmekten kırılırdık. Bir kez belleğimde kalmış parçalarını, elbette burada anlattığım gibi değil, ayrıntılı bir biçimde, unutulmaz hocam ve dostum Adnan Benk'e anlatmıştım da "Yahu, baba, şu masalı adam gibi yaz!" diye tutturmuştu. Yazıp yayımlamaya kalksam, başım belaya girerdi. Oysa bu köse masalı benim beş altı yaşından beri (belki daha da önce) dinleyip güldüğüm bir masaldı.

— *Adnan Benk size "baba" mı derdi?*

— Al bir öykü daha. Galatasaray'da, başta arkadaşım Mehmet Ali Kışlalı ve hocamız Esat Mahmut Karakurt olmak üzere, bana bir ad takmak için uğraşanlar çok oldu. Kimse başaramadı. Ama, liseyi bitirmemizden sonra, çabayı Erol Günaydın sürdürdü. Birkaç denemeden sonra "Baba"yı tutturdu. Yakın çevremde çok arkadaş "baba" der oldu. Öyle ki eşim bile kullanır bu adı. 1962'de mi, 1963'te mi, tam tarihini bilemeyeceğim şimdi, Sultanahmet Cezaevi'nin kapısında, Adnan Benk içeriden çıktığında "Geçmiş olsun, baba" dedim. Duygulanıverdi, "Bu adam kendi adını bana verdi" derdi arada. O günden sonra birbirimize hep aynı takma adla seslendik. Hey gidi günler!

— *Ya ölümler? Ölümleri ve doğanın yıkımlarını da cinsellik kadar doğal karşılayabilir miydiniz?*

— Buna olanak var mı? Elbette ölüm çok acı bir şey. Çok küçük yaşımda karşıma çıktı. Babam öldüğünde en

fazla üç yaşındaymışım. Sonra iki kardeşimi yitirdim. Kendim de bir kez ölümle karşılaşır gibi oldum, ama korkmadım, hiç korkmadım.

— *Nasıl?*

— Çok küçüktüm, üç dört yaşındaydım. Sanırım, ağır hastaydım. Akrabalar ve komşular yatağımın çevresinde toplanmıştı. Odanın her yanı insan doluydu. Annem "Yavrum ölüyor!" diye ağlıyordu, başka ağlayanlar da vardı. Eniştem hiç kımıldamadan, gözlerini bile kıpırdatmadan hep bana bakıyordu. "Demek öleceğim" diye düşünüyordum. Ölümün ne olduğundan haberim yoktu herhalde. Yalnız bedenim ateş gibi yanıyordu, arada bir, sağ avucumu duvara bastırarak serinlemeye çalışıyordum. Uzun zaman sürdü bu. Sonra herhalde uyudum. Daha sonra, biraz büyüyünce, o akşamı anımsadım mı ürperirdim.

— *Ürpertici gerçekten. Bir de doğanın yıkımları demiştik...*

— Evet, doğanın zaman zaman düşman bir güce dönüştüğünü de deneyimlerimizle bilirdik. Annem beşiğimin birkaç kez sularda yüzdüğünü anlatırdı. Ben de, kaç kez, Ceyhan'ın kabarmasıyla, evimizin diz boyu suyla dolduğunu, annemin dikiş makinesi başta olmak üzere, birkaç değerli eşyamızı alıp kaçtığımızı ve günlerce evimize dönemediğimizi anımsarım. Ama, o yıllarda, en azından bizim oralarda, insanlar doğaya karşı daha ölçülüydü. Eniştem, büyük ablamın eşi, beni bir kez keklik avına götürmüştü: Hemen önümüze neredeyse yüz keklik birden inmiş, ama o, tüm yalvarmalarıma karşın, bir türlü ateş etmemişti; çünkü, daha sonra açıkladığına göre, meriler, yani ana keklikler, ötekilerden ayrılmıyordu, onlardan birini vurma tehlikesi vardı. Avcı olmasına avcıydı, ancak, bir yerde durmak gerektiğini de bilirdi. Tuzak kuranları, oraya buraya zehirli yemler atıp sonra bunları yiyip ölen kurtları, tilkileri (karda izlerini sürerek) toplayan avcıları da küçümserdi. Avcı-

lık da bir onur sorunuydu onun için. Bu tutumunda yalnız olduğunu da sanmıyorum. Bir de Batı'nın fok avcılarını ve bizim orman yakıcılarımızı düşün.

— *Hayvanlarımız var mıydı?*

— Yıllar yılı, bir iki ineğimiz, iki üç buzağımız oldu, tavuklarımız, ördeklerimiz, kedilerimiz oldu. Annemin beni uyandırıp elimden tutarak ahıra götürdüğü, burada daha ayakta güçlükle duran, yeni doğmuş buzağımızı gösterdiği geceleri anımsıyorum, ama hep aynı gece, aynı buzağı söz konusuymuş gibi. Yalnız bir buzağım başkaydı, arkadaş gibi yanımda yürürdü hep, benim dışımdaki herkese tos vurup yere yıkabilirdi, yıktığı da çok olmuştu. Bir de hep arkamdan gelmek isteyen çok güzel kedim vardı: Boncuk. Ta ilkokul birden arkadaşım Ruşen Erten'in annesi vermişti bana. Alıp eve getirdiğimde, annem "Oğlum, daha yavru, ama ne de olsa zengin evinin kedisi, biz buna bakamayız" diye söylenmişti ya, Boncuk çok iyi ayak uydurmuştu bize, öyle canlı, öyle güzel bir tekirdi ki! Ceyhan'ın kıyısında, bir çubuk ucuna bağlı oltamla balık avlardım, balığı çekmemle omzuma sıçrayıp oltanın ucundan kapması bir olurdu. Bir gün çaldılar, bir daha da izini bulamadık, bir yolunu bulup döner diye çok bekledik ya dönmedi. Uzun süre, bir köpeğimiz olsun isterdim, annem köpek sevmezdi, uğursuz sayardı, "Bir de it çıkarma başıma" derdi. Ama bir gün, bir bahçede, üç ayaklı bir kara köpekle daha gözleri açılmamış üç yavrusunu buldum. Köylüler buraya bırakıp gitmiş olmalıydı. Yavruları kucağıma aldım, anaları da arkamdan yürüdü, eve getirdim, bir ayağını yitirmiş kara köpeğin yüzünde öyle bir anlatım vardı ki annem, kızmak şöyle dursun, yaptığımı beğendi. Onlara da baktık böylece. Kara köpek, üç ayaklı olmasına karşın, yavruları büyüdükten sonra, bir gün gitti, bir daha da geri gelmedi, köyüne döndüğünü düşündük. Yavrulardan ikisini isteyenlere verdik. Biri, aklı karalısı, bizde kaldı. Ertesi yaz, enişte Pınarbaşı'nda, Ceyhan'ın çıktığı yerde, bir

bahçe kiraladı. Biz de gittik. İneklerimizi de götürdük, yaz için. Bir gece, biz damda yatarken, bizimki acı acı havlamaya, sonra inlemeye başladı. Uyandık, bir kurdun ineklerin hemen yanından hızla uzaklaştığını gördük. Köpeğimiz inekleri kurtardı ya, bir bakıma dili tutuldu, hiç havlamadı bir daha, bir hayalet gibi, sessiz sessiz dolaşırdı ortalıkta. En güzel anım bir ördeğimizle ilgilidir. Çok ördeğimiz vardı, ama annem ördekleri kuluçkaya yatırmak istemezdi. Tavukların altına koyardı ördek yumurtalarını. Ben bunu büyük bir haksızlık sayardım: Zavallı tavuk on sekiz, yirmi gün kuluçka yatacağına, yirmi sekiz, otuz gün yatardı; üstelik, kendisi ördek civcivlerini gönülden benimsemesine karşın, onlar kendisini on, on beş gün içinde bırakır, zavallı tavuk suyun kıyısında bir oraya bir buraya seğirtirken, çağrılarına karşılık vermezlerdi. Bir akşam, ördeklerimizden biri dönmedi, aradık taradık, hiçbir yerde bulamadık. Yavaş yavaş unuttuk gitti. Aradan iki buçuk ay mı geçti, üç ay mı, bir akşam, arkasında iyiden iyiye palazlanmış bir sürü yavruyla döndüğünü gördük. Öyle sevindim ki! Bu sevinci bugün bile duyarım. Post-modern kenterler örneğin "Mal canın yongasıdır" diye bir açıklama getirebilirler buna. İlgisi yok, en küçüğünden en büyüğüne, hayvanlarımızın hiçbiri "mal" değildi bizler için, çok daha fazlasıydı.

— *Doğanın az önce sözünü ettiğiniz zorluklarından yılmadınız mı hiç? Evinizi kaç kez su bastığını söylüyorsunuz örneğin... Doğaya bu bağlılık nedendi size göre?*

— Hiç kuşkusuz "doğa bizim anamızdır" diyerek üstüne titremezdi kimse. Evini su basanlar doğaya rahmet okumazdı. Gereksiz yere hayvan öldüren de olurdu, ağaç kesen de, suyu kirleten de; ama, hiç değilse, bunu kendi dar sınırları içinde yaparlardı. Sonra, doğaya yakın bir yaşam biçiminiz oldu mu, ekip biçtiniz mi, hayvan beslediniz mi, ona daha bir yakın olursunuz, değerini daha iyi bilirsiniz. Sonra sözünü ettiğim o zengin ekin var, "Bana rahmet (ya da yağmur) yerden yağar" diyen Yunus Emre'nin ekini.

— *Genellikle doğayla bu tür çekişmeler söylenceler olarak dile de yansır.*

— Evet, her şey gibi.

— *Ailenizden söz edelim mi biraz da? Üç kardeştiniz değil mi?*

— Anadolu'da kardeşlik hesapları karışıktır. Ötegeçe'deki evimizde üç kardeştik. Ama, o günlerde, yaşamakta olan, evli, dolayısıyla bizim evde oturmayan iki ablamı da hesaba katmak gerekir. Annem babamın dördüncü ve son karısı, babam da annemin ikinci ve son kocasıydı. Evli olan iki ablamdan büyüğü baba yanından kız kardeşimdi, yaşı anneminkine yakındı; öteki, anne yanından kız kardeşimdi, sözünü ettiğim avcı enişte min eşiydi.

— *Büyük ablanızla anneniz arasındaki yaş farkı ya da yakınlığı...*

— Evet, ablamla annemin yaşlarının birbirine yakınlığı annemle babam arasındaki yaş farkının büyüklüğünü gösterir. Öyleydi. Annem çok genç yaşta dul kalmış. Gerçekten çok sevdiği ilk eşi Ermeni ayaklanması sırasında Ermenilerce öldürülmüş. Görücü yöntemiyle babamla evlendirmişler. Babamı pek sevmemiş, ama gene de yıllarca birlikte yaşamışlar. Dört çocukları olmuş: İki kız, iki oğlan. Ama kız kardeşlerimden biri küçük yaşta ve daha ben doğmadan ölmüş.

— *Annenizin ilk kocasının ölümü konusunda biraz ayrıntı verebilir misiniz?*

— Bu tür ayrıntılar söyleşimizi gereğinden fazla uzatabilir. Ben de ayrıntılı bir biçimde bilmiyorum ayrıca. Ermeni ayaklanmaları yakın tarihimizin acılı bir dönemidir. Benim yaşayanlardan duyduğuma göre, Türkler de Ermeniler kadar acı çekmiş ve en az onlar kadar, hatta daha fazla kurban vermiştir. Örneğin ünlü tarihçimiz Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın annesi ve babasının bu olaylar sıra-

sında yataklarında boğazlandıkları bilinir. Annemin ilk eşi de bu kurbanlardan biri. Zaman zaman, kimi Avrupalı dostlar geçmişteki bu Ermeni olayları konusunda düşüncemi sordukları zaman, öncelikle Ermenilere karşı hiçbir önyargım olmadığını, üstelik dünyaya gelmiş olmamı onlara borçlu olduğumu söylerim. Nasılını da anlatırım. Onların önyargısı biraz sarsılır. Ne olursa olsun, dünyada olmasını annesinin mutsuzluğuna, daha da kötüsü, bir insanın ölümüne borçlu olmak hiç de hoş bir şey değil.

— *Peki; o zaman, annenize ve kardeşlerinize dönelim.*

— Annem, bana öyle gelir ki, mutsuzlukla mutlu olan demeyeyim, mutsuzlukla yaşayan, mutsuzlukta daha rahat soluk alan bir insandı. Yıllar önce bir öykümde kullandığım korkunç söz, "Şu gök delinse de bir soluk alsam!" sözü onundur. Ama böyleydi. Yazgı da ondan mutsuzluğu hiç esirgemedi. Kaç çocuğunu yitirdi, ilk eşinin ölümü yetmezmiş gibi. Benim çocukluğumu da bayağı gölgelendirdi bu. Hem ortadaki mutsuzluğu paylaşmamak olanaksız olduğu, hem de, sevgili yitiklerin sayısı arttıkça, annem üstüme daha çok titrediği, devinimlerimi sınırladığı için. Ama güldüğü de olurdu. Okuması yazması yoktu, ama sözü dinlenir, her konuda görüşü istenirdi. Hele son yıllarında, Ötegeçe'de tüm insanların, özellikle de çocukların sevgili ninesi olmuştu, büyük harfle, Nine'si. "Benim okumam yazınam olsaydı, Halide Edip'i geçerdim" derdi bazı bazı. Öyle kafadan söylemezdi bunu. Bilirdi Halide Edip'i, az da olsa bilirdi. Nasıl diye sorarsan, kış geceleri ağabeyim bize roman okurdu, Halide Edip'ten de bir şeyler okumuş olmalıydı. Ben de bir kez ona Platon'un Phedon'unu okumuştum, Sokrates'in son saatlerini anlatan söyleşimini. Çok etkilenmişti, "Bu adam çok iyi bir Müslümanmış!" demişti. Onun yaşadığı dönemde Müslümanlık da, Hıristiyanlık da olmadığını söylemem üzerine de "Olsun, gizli din taşırmış!" diye yanıtlamıştı. Arada sırada da ozanlığı tutardı, yani, konuşurken, duygulanacağı tuttu mu uyaklı ölçülü konuşma-

ya başlardı. Annemin beni en çok çileden çıkaran, üzen tutumu da buydu. Ama çokları hoşlanırlardı. Benim daha kundakta olduğum sırada, ağır bir hastalığa tutulmuş, bakımımı başka bir kadına bırakmak zorunda kalmışlar. O sırada, birçok dizeler arasında, bir dize söylemiş benim için: "Gene ağlatmışlar kara gözünden." Yaşar Kemal de, anlattığımda, çok sevmişti bu dizeyi. Bana her kitap imzalayışında da anımsamıştır, sunularının neredeyse tümünde bir "kara gözlüm" sözü geçer. Ama annemden söz etmeye başladık mı kolay kolay sonu gelmez.

— *Biraz da ağabeyinizle en küçük ablanızdan söz edelim.*

— Her ikisinin de anılarımda özel bir yeri vardır. Ağabeyim bana pek benzemezdi, her şeye uzaktan ve yukarıdan bakan bir insandı. Ozanlığı da vardı, okumayı yazmayı severdi, ama, sanırım, başka alanlarda çalışmaktan pek hoşlanmazdı. Biraz özdeksel olanaksızlıklar nedeniyle, biraz da bu yüzden öğrenimini sürdüremedi. Bir de çok sinirliydi, ablam da, ben de çok korkardık kendisinden, severdik, o da bizi severdi, ama korkardık. Özellikle ablam. O dönemde ve o ortamda kız çocuklarla erkek çocuklar arasında yapılan ayrımı anımsadıkça, bugün bile içimde bir yerler çizilir. Bu ayrım bizim evde belki biraz daha azdı, ama sonuçta hep ağabeyim haklı çıkarılırdı. Buna karşılık, ablam sevgi doluydu. Ne olursa olsun, iki kardeşim de bu dünya için yaratılmamıştı: Ablam on dört yaşında ölüp gitti, ağabeyim yirmi iki yaşında. Ben sonuncuydum, annemin çocukları arasında en uzun yaşayan ben oldum.

— *Bir iki gün önce,* kitap-lık'*ın son sayısında "Edebiyat Ajandası" diye bir bölümde ağabeyinizin ve sizin adınıza rastladım. 22 Eylül 1945'te ölmüş ağabeyiniz. Birtakım haksızlıklarla boğuşmak zorunda kalmış. Nasıl haksızlıklar, biliyor musunuz?*

— Bilmez olur muyum? Savaş yıllarında tüketim ürünlerinin büyük bir bölümü ancak karneyle ve belirli bir mik-

tarda alınabilirdi. Bunların saptamasını da, belli verilere göre "iaşe memuru" denilen bir görevli yapardı. Bu göreve getirilenler en fazla altı ay, bir yıl kalıyor, ama görevden atıldığında yükünü tutmuş oluyordu. Kırk dört ya da kırk beş yılında, bu göreve ağabeyimi atadılar. O her şeyin dürüstlükle yürütülmesi için elinden geleni yaptı. Söylemek bile fazla, kimseden rüşvet almadı. Derken, yeni bir kaymakam geldi, yaşlı mı yaşlı bir adam. Bir süre sonra, ağabeyimi çağırmış "Oğlum, bakıyorum, sen her şeyi kuralına göre yapıyorsun. Olur mu hiç? Böyle fırsatlar insanın eline bir kez geçer!" demiş, durumdan birlikte yararlanmayı önermiş. Ağabeyim kendisini tersleyince de görevden almış. Ağabeyim öldüğünde, Danıştay'da davaları sürmekteydi. Bir şey daha anımsıyorum o günlerden: Bizim aydınlanma için ayda bir buçuk litre gaz alma hakkımız vardı. Ayın yarısına varmadan biterdi. Ağabeyim iaşe memuru olunca gaz hakkımızı dört buçuk litreye çıkarmıştı. Bundan başka hiçbir yararını görmedik o işin, üstelik sağlığını bozdu, bir yerde ölümüne neden oldu.

— *Babanızla ilgili bir izlenim yoktur herhalde kafanızda, öldüğünde çok küçükmüşsünüz.*

— Doğru, babamı anımsamam. Gözümün önüne bir gülerek kapıdan girişi, bir de annemle kardeşlerimin yatağının üstüne kapanarak ağlayışları hep gelir ya, bu görüntüleri sonradan imgelemimde canlandırmış olmam da olanaklı. Babamı tanımadım, ama beş altı yaşlarında mahallede kim kimin babası, bunu öğrenmek benim için güçlü bir tutku olmuştu. Bilirdim de, yeni bir bulgum olunca da sevinçle anneme haber verirdim. Annem ağlardı. Bense onun böyle bir muştu karşısında neden ağladığını anlayamazdım. Babaları var diye arkadaşlarımı kıskandığım olmadı hiç. Babasızlık da alıştığım bir şeydi. Ama "Kimin oğlusun?" diye sordukları zaman, adını söylemek hoşuma giderdi. "Baban çok iyi bir insandı" dedikleri zaman da bayağı mutlu olurdum. Anlatıldığına göre, çok şakacıymış.

— *Ailenizin içinde, gözünüzde bambaşka bir yeri olan, sürekli benzemeye çalıştığınız biri var mıydı?*

— Evet, ağabeyim. Benden on yaş büyüktü. Söylediğim gibi, Elbistan'da lise olmadığı, başka bir kentte okumasına da olanaklarımız elvermediğinden, ortaokuldan sonra öğrenimini sürdürememişti. Ama hem yetenekli, hem gösterişliydi. Hep kitap okurdu, söylediğim gibi, sık sık bize de okurdu. Güzel de şiir yazardı. Yakın dönemlere değin, çok seyrek bir biçimde de olsa, İhsan Yücel'in dönemin değişik dergilerinde yayımlanmış şiirlerini anımsayanlara rastladığım olurdu. Benim ilk etkilendiğim ve benzemek istediğim kişi odur, ağabeyimdir. Belki de bu yüzden daha ilkokulun üçüncü sınıfında şiir yazmaya başladım. Bir çocukluk günahı: Ozanlığa özenmek.

— *Biliyorum, şimdi soracağım soru o günlerin çocuk gözüyle yanıtlanabilecek bir soru değil belki, ama bugünden bir bakış da olsa, geleneklerin ya da sarsılmaz anlayışların yaşamınızdaki belirleyiciliğini sormak istiyorum.*

— Gelenekler hiç kuşkusuz her yerde olduğu gibi bizim Elbistan'da da belirleyiciydi. Ama tepeden inme birer buyruk gibi uymazdı kimse geleneklere. Cumhuriyet de birçok alışkanlıkları değiştirmişti ve değiştirmekteydi. Belli kurallar vardı, örneğin evlenmelerde, başlık parası, çeyiz, aileler arasında verilip alınacak armağanlar, düğünün biçimi vb.. İnsanlar bu kuralları kendi durumlarına ve anlayışlarına göre, kolaylıkla değiştirirlerdi. İyice düşünülecek olursa, gelenek şurada şöyle, burada böyle davranmamızı, şurada şunu, burada bunu yapmamızı buyuran bir katı kurallar bütünü değil, yaşama biçimimize, bireysel ve toplumsal gereksinimlerimize uygun çözümleri üretmemize olanak veren bir toplumsal birikimdir, ekinimizin belirleyici bir yanıdır. İstersen, bir örnek vereyim. Bugün Türkiye'nin en azından gelişmiş bölgelerinde yapılar, büyük ölçüde, mimar ve mühendislerin, yani konunun uzmanlarının ürünüdür. Ancak, herkesin bildiği gibi, son otuz kırk

yılda büyüklü küçüklü birçok kentimiz birer çirkinlik anıtına dönüşmüştür. İstanbul en korkunç örneklerindendir bunun, Kuşadası daha da korkunç bir örneğidir. Bana öyle geliyor ki bunun başlıca nedenlerinden biri geleneğin hiçbir biçimde göz önüne alınmamasıdır. Gelenek bireyselliği yok saymaz, ama öncelikle toplumsaldır, bütünle bağıntıyı korur. Geçmişle bugün arasında, benim yapımla ötekininki arasında, en büyük yapıyla en küçük yapı arasında bir bağıntı, bir oran vardır. Bunları yok saydınız mı Kuşadası çıkar ortaya, Bodrum ve çevresinin sayısız çirkinlikleri çıkar. Annem Ötegeçe'de bir komşumuzun dağın eteklerinde taştan bir ev yaptırtmak için Maraş'tan getirttiği ustayla nasıl tartıştığını övünerek anlatırdı. Ev kayaların üstünde en az bir adam boyu yükseldikten sonra, annem bakmaya gitmiş, beğenmemiş, ustayı azarlamış "Bunu yıkın, baştan yapın!" demiş. O sırada bayağı yaşlıydı. Usta önce gülmüş, sonra kızmış. "Deli misin, nesin teyze! Sen kim oluyorsun ki?" demiş. Ama tartışmayı izleyen yapı sahibi, Hacı Ahmet Ağabey "Doğru, yıkın!" diye noktalamış tartışmayı. Yıktırtıp baştan yaptırtmış evi. Önce annem, sonra o, yapılmakta olan evin içiyle de, dışıyla da Ötegeçe'ye uymadığını sezmişler belli ki. Tutucu bir düşünce mi bu? Kimi açılardan belki. Ama, en azından şu verdiğimiz örnekte, geleneğin yeri doldurulmaz bir işlevi gerçekleştirdiği kesin.

— *Doğaya ya da insanlara ilişkin tüm bu anlattıklarınız sizi düş kurmaya iter miydi? Yoksa yaşamın gerçeklerine daha mı bağlıydınız?*

— Hiç kuşkusuz, başka yerlere, başka dünyalara ilişkin düşler kurardım. Geleceği, özellikle de kendi geleceğimi düşlerdim. Okuduklarım başka çevrelere, başka insanlara ilgimi artırırdı. Ama, söylemeye gerek var mı, bilmem, düş gücü de bir yetişim sorunudur, düşlediklerimiz öğrendiklerimizin, bildiklerimizin işlevidir büyük ölçüde. Bu nedenle, çocukluk düşleri genellikle pek de zengin değildir. Sonra, içinde yaşadığım koşullar, savaş yıllarının ve savaş

sonrasının koşulları, bizim yoksulluğumuz ve genel yoksulluk gerçeklerden kopmaya o kadar elverişli değildi.

— *Gerçekten, o yıllar aşağı yukarı İkinci Dünya Savaşı'na denk düşüyor. O havayı biraz anlatır mısınız?*

— Denk gelmesine geliyor da ben savaşın gidişiyle yakından ilgilenecek yaşta değildim. Radyomuz yoktu; pek az evde radyo vardı ayrıca. Eve gazete girse de on beş yirmi günde bir girerdi. Yalnız önemli olayları duyardık. Bir de, sanki kasaba çok aydınlıkmış gibi, kısık gaz lambalarımızın ışıkları uçaklardan görülmesin diye karartma yapılırdı. Ama savaş yokluk nedeni olarak fazlasıyla duyururdu kendini.

— *Ben de biraz bu açıdan sormuştum.*

— Biz üç kişiydik, bir gün bir buçuk, bir gün bir yarım bir çeyrek ekmek almaya hakkımız vardı. Aydınlanmak, yani gaz lambasında yakmak için yıllarca ayda bir buçuk litre gazyağıyla yetinmek zorunda kaldık. Şeker büyük bir lükstü. Kimi şeyleri de almaya güç yetmezdi. Annem becerikli kadındı, iyi bir terzi sayılırdı, ağabeyimin eski giysilerini küçültüp üzerime uydururdu. Komşularımızdan bir hanım da bayağı imrenirdi benim bu giysilerime. Ne zaman bu "yeni" giysilerle önünden geçsem "Dullar benden, yetimler çocuklarımdan iyi" diye söylenirdi. İyiydik herhalde. Bir kez, ağabeyimin sapanla vurduğu sığırcığın suyuyla tam üç kez pilav yapmıştık, yaklaşık bir hafta idare etmiştik senin anlayacağın. Ama en sevmediğim şey annemin büyümekte olan çocuklara ayakkabı diktirtme yöntemiydi: Ayakkabılarımı uzun süre giyebileyim diye öyle büyük yaptırtırdı ki burunları haftasında gökyüzünü gösterirdi ve yürümekten çok ayakkabılarımı sürüklerdim. Oyunlara katılmaktan çekinirdim. Birçok geçit törenine katılmamı da bu yandançarklı kunduralar önlemişti. Ayaklarım kunduralarımın boyutuna ulaşınca da kunduralar giyilemeyecek kadar eskimiş, yırtılmış, delinmiş oluyordu.

— Ötegeçe'yle ilgili konuşmadığımız bir çocukların dünyası kaldı sanırım. Arkadaşlarınızın her birinin ayrı ayrı dışavurduğu bir dünya var mıydı, yoksa her şey birkaç kişinin çevresinde mi dönerdi? Bir de, elbette, siz varsınız, sizin evreninizde olup bitenler?

— Küçük çocukların her birinin kendine özgü bir evreni vardır kuşkusuz. Ama başka küçük çocukların bunu görmesi hiç de kolay olmasa gerek. Benim içinde yaşadığım ortamda da başkalarına yön vermek isteyenler vardı, buna boyun eğenler ya da direnenler vardı. Ben daha çok kendi içine kapalı bir çocuktum, çevremle bir uzlaşmazlığını yoktu, ama arkadaşlarımın oyunlarına oldukça seyrek katılırdım.

— Yavaş yavaş ilkokul yıllarımıza gelelim isterseniz. İlkokula 1939 yılında Elbistan'da başladınız, değil mi?

— Evet, öyle, 1939'da, Elbistan'da, Gazi Paşa İlkokulu'nda. Dört yanından Ceyhan'ın kollarıyla çevrili ve büyük bir köprüden küçücük bir köprüyle ulaşılan bir ada-okulda. Yıllar sonra, 1950-1960 arasında, çevre duygusundan ve beğeniden yoksun insanlar bu güzel okulun ada konumuna son verdiler. Her neyse, belki giysim istenene uygun değildi, ama ben okula çoktan hazırdım. Ağabeyim bir yıl öncesinden okuyup yazmayı ve dört işlemi "su gibi" öğretmişti bana. Ama bu yüzden sayılan, ancak pek tahtaya çağrılmayan, soru sorulmayan bir öğrenci olarak kaldım. Hiç değilse, ulusal bayramlardaki geçit törenlerine katılmak isterdim; buna da özellikle, az önce anlattım ya, ayakkabılarım engel olurdu: Koca ayakkabılarla doğru dürüst yürüyemezdim, öğretmenler son dakikada sıradan çıkarırlardı beni. Ancak, dördüncü sınıftan başlayarak, törenlerin de, müsamerelerin de el üstünde tutulan kişisi olmuştum: Yazdığım şiirler okulda da, kasabada da ünlenmişti; her törende kürsüye çıkıp duruma uygun bir şiirimi okurdum, okul müsamerelerinde izlencenin küçümsenmeyecek bir bölümü benim şiirlere ayrılırdı. Uzun sözün kısası, topu to-

pu iki yıl süresince bile olsa, ben de ünlü bir kişi olmanın hazzını tattım.

— *O şiirleri sakladınız mı, en azından birkaçını görmek olanaklı mı?*

— Hepsini özenle bir deftere geçirirdim. Sonra, memlekette kayboldu. Kaybolduğu da iyi oldu. Ulusal günlere, ülkenin güzelliklerine ilişkin sıradan ve çocuksu denemelerdi, o yaşlarda daha nicelerinin yazdığı türden. Sonra ben şiir yazmayı bıraktığıma hep sevinmişimdir.

— *Nasıl bıraktınız? Uzun uzadıya düşünerek mi?*

— Hayır. Galatasaray Lisesi'ndeki ilk yılımda, hazırlık sınıfında, Türkçe öğretmenimiz Necdet Kut bir serbest yazı ödevi vermişti. Ben de yer yer kendi dizelerimle süslü bir yazı sunmuştum. Çok beğendi, başka şiirlerimin olup olmadığını sordu. Şiir defterimi verdim. Beğendi ya da beğenmiş göründü. Ama hemen arkasından ilginç bir öğüt verdi bana: "Beni dinlersen, şiir yazmayı bırak, düzyazı yaz, çok iyi bir öykücü ya da romancı olabilirsin" dedi. Bu öğüde uydum. Yaşamım boyunca bana verilmiş öğütlerin en iyisinin, en yararlısının da bu olduğunu düşünürüm. Şiiri küçümsediğim için mi? Hayır. Sonunda iyi bir öykücü, iyi bir romancı olduğuma inandığım için mi? Gene hayır. Ama anlatının olanakları çok daha geniş gelir bana. Yazmak da mutlu eder genellikle.

— *Ama daha Elbistan'dan Galatasaray'a nasıl geldiğinizi anlatmadınız.*

— Galatasaray Lisesi benim yoksul çocuk yaşamımda şanstan da öte bir şey, bir tür tansık olmuştur. Söylemiştim, ağabeyim ortaokuldan sonra öğrenimini sürdürememişti. Benim de sürdürme olanağım yoktu. Bu nedenle, ilkokulu bitirince, parasız yatılı sınavlarına girmiştim. O yıllarda, pek çok yoksul öğrenci bu sınavlarla ortaokul ve lise öğrenimi yapma olanağına kavuşurdu. Benim sınavım da

çok iyi geçmiş olacak ki o yıl Galatasaray Lisesi'ne verilen yedi sekiz kişi arasında yer aldım. Ama sınavı kazandığımın bildirilmesinden bir iki ay önce ağabeyim ölmüştü. Annem, çok akıllı bir kadın olmasına karşın, geride kalan tek oğlunu bu denli uzaklara yollamak istemiyordu. Tüm gücümle direndim, belleğimde kaldığına göre, çok da büyük bir söz ettim: "Gerekirse, İstanbul'a yaya giderim!" Sonunda, boyun eğdi. Ben de İstanbul'a trenle geldim, üçüncü mevki bir vagonda, iki gündüz, üç gece.

— *Elbistan'da doğup büyümüş olmanız ve İstanbul gibi hiç tanımadığınız bir büyük kentte okumak durumunda kalmanız iç dünyanızda ne gibi çalkantılara yol açtı? Annenize söylediklerinize bakılırsa, birtakım beklentileriniz vardı. Yaşadıklarınız bu beklentileri karşıladı mı, ya da bocaladığınız, "Keşke gelmeseydim" diye düşündüğünüz olmadı mı hiç?*

— Evet, kendisi istemiş olsa bile, on iki yaşında bir çocuğun yaşamında böylesine büyük bir değişiklik sarsıcıdır. Benim için de sarsıcı oldu. Üstelik, birtakım terslikler de üst üste geldi. Örneğin yargıçlıktan emekli Şükrü Amcam İstanbul'da oturuyordu. Benim İstanbul'a gelişimin üzerinden bir buçuk ay bile geçmeden öldü. O sırada, görevle İstanbul'a gelmiş olan Şevket Ağabey, amcamın büyük oğlu, beni önce Galatasaray'a, sonra Ortaköy'deki bölüme götürdü. Burada, okulun hekimi, parmaklarımın arasındaki iki küçük sivilceye bakarak uyuz olduğumu, hastalığım iyice geçmeden okula alınamayacağımı söyledi. Buyur bakalım! Daha önce uyuz hastalığını geçirmiştik. Nasıl bir hastalık olduğunu biliyordum. Parmaklarımın arasındaki kızarıklıkların sivrisinek ısırığı olduğunu da biliyordum. "Şevket Ağabey, ben uyuz değilim" dedim. Şevket Ağabey "Doktor Bey, ben size değil, çocuğa inanıyorum" dedi. Bir tartışma çıktı. Adam dayattı, herhangi bir devlet hastanesinin cilt hekiminden rapor getirilmedikçe okula alınmayacağını söyledi öfkeyle. Müdür yardımcıla-

rı da hekime uymak zorunda olduklarını söylediler. Şevket Ağabey'i en çok üzen bana ayıracak zamanı olmamasıydı. Ama, ertesi sabah erkenden, amcamın Serencebey Yokuşu'ndaki evinden birlikte çıktık, yedi sekiz ev aşağıda bir evin zilini çaldık. Bu evin o dönemin İstanbul Sağlık Müdürü'nün evi olduğunu daha sonra anladım. Şimdi yüzünü gözlerimin önüne getiremediğim bu iyi insanın adı, yanılmıyorsam, Faik Yargıcı'ydı, hem Şevket Ağabeyin dostu, hem de cilt hekimiydi. Öykümüzü dinledikten sonra, beni muayene etti, uyuz olmadığımı söyledi, okul hekimine rapor yerine bir kart yazdı. Sonra amcamın yaşlı eşi götürdü beni Ortaköy'e. Hekim kartı okudu, yüzümüze ters ters bakıp "Tamam, tamam, derslere girebilir" dedi. Sınıfa, Yetiştirici-B'ye, ilk kez girdiğimde, tüm arkadaşlar bülbül gibi Fransızca konuşuyormuş gibi geldi bana, hiçbir zaman onlara yetişemeyeceğimi düşündüm. Ama kısa sürede yetiştim, hemen hemen tüm parasız yatılı arkadaşlarım gibi ben de sınıfın en iyi öğrencileri arasında yer aldım. Ama her şey yolunda giderken, okul hekimi bir kez daha yolumu kesti. Ateşim çıkmış, revire gitmiştim, herhalde anjindim, adam difteri tanısı koydu. Akşam karanlığında, palas pandıras, cankurtaranla Şişli Çocuk Hastanesi'ne götürdüler beni. Nöbetçi hekimler "Koskoca Galatasaray Lisesi müdürünün yazısıyla gelmiş, bu gece yatıralım" dediler. Ertesi gün, adı Metine olan genç bir bayan hekim benimle çok ilgilendi, odamı değiştirdi, tüm görevlilere bana iyi davranmalarını söyledi. Bu arada hastalığımın difteriyle hiçbir ilgisi bulunmadığı konusunda rapor düzenledi. Benim yanımda, kaç kez okula telefon etti, gelip almadılar. Tam üç gün sonra almaya geldiklerinde hiçbir şeyim kalmamıştı. Ama gene revire, hem de penceresinin panjurları hiçbir zaman açılmayan bir odanın iki bölmesinden birine. En az üç hafta kaldım burada. Yemeklerim veriliyor, ama hiçbir ilaç verilmiyordu. Bu üç hafta süresince, hekim hücreme hiç uğramadı. Bir kez, birkaç dakikalığına, Necdet Hoca uğradı. Puşkin'in *Dubrovski*'sini ge-

tirdi. Bu kitabı bu süre içinde en az yirmi kez baştan okudum. Bir de Fransızca ders kitaplarım vardı yanımda. Hepsi buydu. Arada sırada hemşire hanım gelip otururdu. "Benim neyim var?" derdim. "Hiçbir şeyin yok" derdi. "Ne zaman çıkacağım?" derdim. "Doktor bey bilir" derdi. Neredeyse umudumu kesmiştim: Bir daha çıkamayacaktım buradan. Bir sabah hemşire hanım hücreme girdi, yukarı okulun (lisenin) müdürünün, ünlü müdürümüz Behçet Güçer'in okula geldiğini, revire de uğrayacak olursa, sonucu kendisi için ne olursa olsun, ona her şeyi anlatacağını söyledi. Şans bu ya, Behçet Bey Yetiştirici-B'ye, bizim sınıfa gitmiş, yaşlı Fransız öğretmenimiz de bir buçuk ay geç gelmesine karşın en iyi öğrenciler arasına giren, ama bir ayı aşkın bir süredir ortalarda görünmeyen 1400'den söz etmiş. Sonra hemşire hanım soluk soluğa odama girdi. Ben gene *Dubrovski*'ye dalmıştım. "Onu bırak, Fransızca kitabını al, müdür bey geliyor" dedi. Geldi de. Bir tanrı gibi.

"1400 sen misin?" dedi.

"Benim, efendim" dedim.

"Neyin var?" dedi.

"Hiçbir şeyim yok, efendim" dedim.

"Elindeki kitap ne?" dedi.

"Fransızca kitabımız" dedim.

"Peki, geçmiş olsun" dedi.

Birkaç saniye sonra, hemşire hanımın, arkasından koşarak, "Müdür Bey!" diye seslendiğini işittim. Ertesi gün, ama bu kez bir taksiyle, gene Şişli Çocuk Hastanesi'ne yolladılar beni. Burada da, ilk girdiğimiz odada bir tanrıça: Metine Hanım çıktı karşıma. "Sen ne arıyorsun gene burada?" diye sordu. Her şeyi anlattım. Çok kızdı, birçok hekimi başıma topladı, boğazıma baktırttı. "Bu çocuğu haftalarca tecrit odasında yatırmışlar! Olur şey değil!" diye söylenip duruyordu. İstenen belgeyi hazırlatıp imzaladı, hemen okula geri yolladı beni. O geceyi de tecrit bölmesinde geçirdim. Sonra, ertesi gün, öğleye doğru, hemşire hanım

gülümseyerek içeriye girdi, "Söylersem yemeğini yemezsin diye hemen söylemek istemiyordum ya, artık dayanamayacağım: Taburcusun!" dedi. Öyle bir fırladım ki yerimden, öyle çabuk giyinip çıktım ki!

— *Sonra?*

— Sonra her şey doğal akışına döndü. Ama, şurasını belirteyim ki o hekimi hiçbir zaman bağışlamadım; sanırım, hiçbir zaman da bağışlamayacağım. Kin tutan bir insan değilim, ama, onu bağışlamaya gelince, hayır.

— *Bir daha hiç rastladınız mı ona?*

— Evet, liseyi bitirdikten sonra, Ortaköy bölümünde "muallim muavini" olmuştum bir süre. Öğretmenler odasına geldi, herkesin elini sıkıyordu. Bana elini uzatınca, ellerimi çektim. Şöyle bir yüzüme bakıp geçti.

— *Ya öteki hekim?*

— O da benim için bir tanrıça kalacak her zaman. Nice yıldan sonra, yanılmıyorsam, yeni profesör olduğum bir dönemde, bu anıyı anlatacağım tuttu. O zaman biri bana, bizim üniversitede, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin çocuk bölümünde profesör olan bir Metine Hanım'dan söz etti. Herhalde aynı Metine Hanım'dı. Öğrencim, dostum ve uğraştaşım Osman Senemoğlu birlikte ona gidip bu olayı anlatmayı ve teşekkür etmeyi önerdi. Düşünce başlangıçta çok çekici geldi. Ama sonra vazgeçtim: Saçı dökülmüş ve bayağı yaşlanmış bir adamın çocukluğunda gördüğü iyilikten dolayı teşekkür etmesi ona yaşını anımsatmak olurdu, bir; hekimlik yaşamı boyunca ettiği iyiliklerin yanında bana ettiği iyiliği çok sıradan bulabilirdi, iki; karşısına çıkıp da bir zamanların "sahipsiz" çocuğunun bir profesör, bir yazar olduğunu söylemek belli bir övüngenlik izlenimi verebilirdi, üç; dramatik durumlardan pek hoşlanmazdım, dört. Ama onu da, hemşire hanımı da her zaman sonsuz sevgi ve saygıyla anımsayacağım kesin.

— *Galatasaray Lisesi'ne ilişkin tüm anılarınız böyle üzücü değildir herhalde?*

— Değil, tam tersine. Galatasaray Lisesi'nde, 1945-1953 yılları arasında geçen sekiz yıl yaşamının en güzel, daha da önemlisi, en belirleyici yılları arasındadır. Kişiliğimi, düşüncemi belirleyen ana bilgileri bu lisede aldım, dünyanın en ilginç, en yaratıcı ekinlerinden Fransız ekiniyle ve diliyle bu lisede tanıştım, yaşam boyu, hatta kimilerimizin yaşamı sona erdikten sonra da sürecek olan nice gerçek dostluk benim için bu lisede başladı, dostluk, bağlılık, dürüstlük gibi erdemlerin değeri yanında, özgürlüğün, eşitliğin, açıklığın değerini de burada daha iyi öğrendim. Yalnız kendi dönemimden söz etmem gerekirse, biz on dolayında parasız yatılı arkadaş, yaklaşık bir buçuk aylık bir gecikmeyle, bayağı yoksul çevrelerden çıkıp bayağı varlıklı ve etkili çevrelerden gelmiş öğrenciler arasında bulmuştuk kendimizi. Kılığımızdan konuşmamıza, her şeyimizle aykırı görünüyorduk. Yabancı dil öğreniminin başında bir buçuk aylık bir gecikme de bayağı gülünç düşürüyordu insanı. Buna karşın, birkaç ufak oluntu bir yana, ne öğretmenlerimiz bize farklılığımızı sezdirdi, ne arkadaşlarımız. Kısa bir süre sonra herkesle kaynaşıvermiştik. Dahası, el üstünde tutuluyorduk. Sözü uzatmadan, küçük bir örnek vereyim. Benim bulunduğum hazırlık sınıfında, birkaç arkadaş bir "gazete" çıkarıyorduk, dört büyük sayfadan oluşan bir haftalık gazete. Başkaları da çıkarıyordu, ama en beğenileni bizimkiydi, başka sınıflardan da alıp okurlardı, kimi öğretmenler de okurdu. Bir kez, öğrencilerin okul kitaplığından yararlandırılma biçimini eleştiren bir yazı yazmıştım. Ertesi gün, kitaplığa bakan öğretmenimiz Osman Bey beni çağırttı, kendisiyle aynı düzeyde biriymişim gibi karşısına oturttu beni "Tahsinciğim, yazını okudum, çok haklısın. Önerilerini iyice konuşalım" dedi. Konuştuk, iki eşit insan gibi. Hemen sonra, kitaplıktan yararlanma uygulaması yüzde doksan benim önerdiğim biçimde yapıldı. Bu türlü uygulamalar sonucu, ister tembel olalım, ister çalışkan, ister zen-

gin olalım, ister yoksul, aşağılık duygusundan uzak, özgürlüğüne ve onuruna düşkün insanlar olarak yetiştik. Bu konuda tüm arkadaşlarım konusunda güvence veremem ya, ben kendi payıma, başbakanına da, büyük patronuna da, kapıcısına da eşitim gibi davranırım, eşitim gibi bakarım. O günlerden kalma bir tutum olmalı.

— *Sizin davranışlarınıza ve dünyaya bakışınıza bir diyeceğim yok; ama kırklı, ellili yıllarda bu özgürlük ve eşitlik konusunu biraz abartmıyor musunuz?*

— Biraz abartıyor olabilirim, fazla değil. Terslikler de olurdu. Örneğin lisenin ilk sınıfında bir müdür yardımcımız "Bu adam sol açık oynar, bilmiyor musun?" diyerek Sabahattin Ali'nin *Yeni Dünya*'sını elimden almıştı; hafta sonu, okuldan çıkınca, bir tane daha almıştım, ona da el koymuştu. Ertesi yıl da aynı zamanda din adamı olan bir Fransız öğretmen Sartre'ın *La Nausée*'sini elimden alıp müdüre götürmüştü, ama müdür artık Behçet Bey değildi. Ancak, sanırım gene aynı yıl, 1950 ya da 1951, birtakım girişimci arkadaşlar Kore'deki Türk tugayına Galatasaray Lisesi öğrencilerinin kanlarından oluşan bir Türk bayrağı oluşturup yollamaya karar vermişlerdi. Son sınıftan bıçkın arkadaşlar, çalışma saatlerinde sınıflara giriyor, ellerinde birer topluiğne, kanattıkları parmakları dikdörtgen bir ak ipeğin üzerine bastırtıyorlardı. Sıra bana gelince "Ben kan vermeyeceğim" dedim. "Neden? Nasıl vermezsin?" diye çıkıştılar. "Ben bu yapılana karşıyım, katılmıyorum" dedim. Çok kızdıkları suratlarından belli oluyordu. Ama dayatmadılar. *Hürriyet* gazetesi birinci sayfasında kocaman bir fotoğrafını bastı bayrağımızın, belki de koca lisede yalnızca benim o bayrakta payım olmadı. Ama sınıfımdan tek kişi bile bu konuda beni suçlamaya kalkmadı. Hiç kuşkusuz, birtakım önemli kişilerin çocuklarına ayrıcalıklı davranıldığı da olurdu. Ama hocalarımızın bunu gönülden yapmış olabileceklerini hiç sanmıyorum. Biz altıncı sınıftayken, yani Beyoğlu'ndaki ilk yılımızda, on bir ya da on

ikinci sınıfta çok ünlü ve çok önemli bir hekimin, aykırı davranışlarına caddede polislerin bile pek ses çıkaramadığı çok şımarık oğlu okuyordu. Bir gün, bizim dönemden Karadenizli bir arkadaşın burnuyla alay etmeye kalkmış, o da, aradaki büyük yaş farkına karşın, ünlü hekimin dokunulmaz oğlunu tuttuğu gibi yere yuvarlamış, sonra da tekme tokat bir temiz benzetmişti. Ünlü hekim küplere binmiş, saygısız çocuğun verilebilecek en büyük cezayla cezalandırılmasını istemiş, isteği de yerine getirilmişti: Üç gün okuldan uzaklaştırma. Ama, kırmızı çıkış kâğıdını eline vermeden önce, unutulmaz müdür yardımcımız Sait Bey arkadaşımızı bir kenara çekmiş, "Ulan hayvan, şu okula geldin geleli ilk kez doğru dürüst bir iş yaptın. Al şu izin kâğıdını, git benim için üç gün gez, eğlen; veline de söyle, cezanı siciline geçirmiyoruz" demişti. Sait Bey'in yerinde ben olsam, başka türlü davranırdım belki, ama böyle bir hocanın öğrencisi olduğum için onur duyarım.

— *Peki, Türkçe ve edebiyat hocalarınız? Onlarla da onur duyar mısınız?*

— Evet, yalnız birini, altıncı sınıftakini saymazsak, hepsiyle. Yedinci sınıfta, Türkçe öğretmenimiz ünlü *Pal Sokağı'nın Çocukları*'nın çevirmeni Necmi Seren'di, başka şeyler yanında, gazetelerden seçilmiş yanlış kullanım örneklerini açıklayarak dil yanlışlarından kaçınmayı öğretirdi bize. Sekizinci ve dokuzuncu sınıftaysa, bir zamanların çok ünlü "popüler" romancısı Esat Mahmut Karakurt Türkçe öğretmenimiz oldu; ünlü romanlarının düşündürebileceğinin tersine, anlatımda ölçülülük ve yalınlık, yazında beğeni konusunda ondan çok şey öğrendik. Ayrıca, yetkeli, sert, ama aynı zamanda şen ve babacan davranışlarıyla her konuda yardımcı olurdu bize. Kendi romanlarından söz edilmesinden hoşlanmaz, bunların ekinimize tek katkısının okuma-yazmanın yaygınlaşmasına yardımcı olmaları olduğunu söylerdi. Bir de yazımıza üç noktayı getirmekle övünürdü. Sonra Orhan Şaik Gökyay vardı, Ahmet Kutsi

Tecer vardı. On ikinci sınıftaki edebiyat hocamız Muvaffak Benderli bir bilgi, beğeni, incelik ve sevecenlik anıtıydı sanki. Edebiyat Fakültesi'nden bir uğraştaşım kendisiyle bir Avusturya yolculuğu sırasında arkadaşlık etmişti. Sonra böyle bir hocanın öğrencisi olduğum için, bir de bu hoca beni yıllardan sonra bile anımsadığı için bana imrendiğini söylemişti. Ama beni yazın alanında yönlendiren en önemli hocam hazırlık sınıfındaki Türkçe hocam Necdet Kut'tur. Shakespeare'i, Gogol'ü, Dostoyevski'yi o tanıttı bana. Bize sınıfta Gogol'ün "Burun"unu okutmuş, hiç Fransızca bilmemesine karşın, Siyavuşgil'in çevirisinden karşılaştırarak, Daudet'den çeviri yaptırtmıştı. Yeni yazınımızı, Orhan Veli'yi, Melih Cevdet Anday'ı, Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı, Cahit Sıtkı Tarancı'yı, Sait Faik'i, Oktay Akbal'ı da ilk o tanıtmıştı. Diyebilirim ki dili ve yazını sevmek ve anlamak için nerdeyse tüm olanaklar sunulmuştu bana.

— *Ama bir de Elbistan'dan getirdiğiniz özel bir dil yok muydu?*

— Teşekkür ederim, iyi anımsattın. Benim üzerinde çok çalıştığım bir Fransız yazarı, Georges Bernanos, başlıca yazma nedeninin çocukluğunun dilini yeniden bulmak olduğunu söyler. İstanbul ağzıyla Elbistan ağzı arasındaki ayrılık nedeniyle, bu söz benim için iki kez doğrudur. İstanbul Türkçesi'nin en arı, en ince ve en gelişmiş olduğu söylenir. Dilbilimsel açıdan hem yanlış, hem geçersiz bir savdır bu. Ama tarihsel ve toplumbilimsel açıdan ekin dili olarak İstanbul Türkçesi kesinlikle benimsenmiştir. Şu var ki benimsenmiş olması onun içinde Anadolu ağızlarının tadını, anlatım gücünü, arılığını çevrime sokmamıza engel değildir. Ben bu çabayı bilinçli olarak hep sürdürdüm. Lisede öğrenmemiz istenen Osmanlıca sözcükleri öğrenmemekte de dayattım. İlk bakışta öyle değilmiş gibi görünebilir, ama benim Türkçem temelinde ve özünde Elbistan Türkçesi'dir.

— *İstanbul Türkçesi'yle Elbistan Türkçesi arasındaki farklılıkları açabilir miyiz?*

— Hiç kuşkusuz, iki ayrı dilden söz etmiyoruz burada. Ama "geliyo?", "geliyor musun?"dan, "geliyom", "geliyorum"dan daha ileri bir biçimdir, çünkü tüm diller yalınlaşarak gelişir. Elbistan ağzı birçok Anadolu ağzından biri olduğuna göre, Elbistan Türkçesi diye bir deyim kullanarak konuyu abartmayalım, Anadolu Türkçesi diyelim istersen, Anadolu Türkçesi'nde Türkçe kökenli sözcükler daha çoktur bir kez, deyimler daha canlı, yaşama daha yakındır, hemen yerini buluverir. Sonra, bana öyle gelir ki insanın ağzını doldurur ve tüm bedenden süzülüp gelir. Sözcüklerin yoğunluğunu duyarsın neredeyse, tadını duyarsın. Ama bir duyarlık sorunu olduğu kadar da alışkanlık sorunudur bu. İstanbul'da doğup büyümüş biri de İstanbul ağzını (o da yok oluyor ya) aynı ölçüde canlı ve çekici bulabilir. Ama, benim sezgilerime göre, Anadolu Türkçesi, bu arada Elbistan Türkçesi, daha kıvrak, daha yumuşaktır; örneğin devrik tümceye daha yatkındır. Ne olursa olsun, benim Türkçemin özünde Elbistan Türkçesi olması Elbistanlıların konuştuğu gibi (ellili yıllarda konuştuğu gibi) yazdığım anlamına gelmez; önemli olan bir sesi, bir tadı, bir özü, bir tini yakalamaktır. Ben bunu yapmaya çalıştım; anlatı olsun, deneme olsun, kendi ölçülerim içinde en iyi yazılarım derinden derine "ora"nın sesini veren yazılarımdır. *Bıyık Söylencesi*'nde daha çok, *Peygamber'in Son Beş Günü*'nde daha az belirgindir bu, ama, umarım, hep vardır.

— *Yanıtınızda iki şey açıklama gerektiriyor: Birincisi, Elbistan ağzı birçok Anadolu ağzından biri demiştiniz. Bu ağızlar bölgelere göre belirlenmez mi?*

— İlk bakışta öyle olması gerekirmiş gibi görünür. Ama tüm ağızlar tarihin etkilerini taşır. İnsan topluluklarının yer değiştirmelerini de göz önüne almak gerekir. Elbistan Maraş'la Malatya'nın arasındadır, iki ile de yakındır, ama Elbistan ağzı Malatya ağzına da, Maraş ağzına da benzemez. Buna karşılık, çok daha uzağında olan Kayse-

ri'nin ağzına çok yakındır. Konunun uzmanı değilim, ama, yanılmıyorsam, Çankırı dolaylarının konuşma biçimi de bizimkini andırır. Hatta, uzaktan uzağa, Ankara ağzı da; bir ortak hava vardır aralarında gibi gelir bana.

— *Çok ilginç. İkinci sorum: İstanbul ağzının da yok olmakta olduğunu söylüyordunuz; buna olanak var mı?*

— Gözlerimizin önünde gerçekleşmekte olan bir şey bu. Öğrenimin, iletişim araçlarının etkinliğinin artmasının, özellikle de göçlerin yoğunlaşmasının sonucu olarak, yerel farklar siliniyor, Türkçe, ülkenin her yanında, tek biçimliliğe yöneliyor, İstanbul Türkçesi de bundan payını alıyor. En azından konuşma Türkçesi. Pazarda ya da otobüste çevrende konuşanlara kulak ver: İstanbul Türkçesi mi konuşuyorlar? Uzmanlarının yeterince göz önüne alıp incelemedikleri, çok yakın bir gelecekte de inceleme olanağını tümden yitirecekleri bir olgu.

— *Lisede, sizin gibi yazına ilgi duyan bir çevreniz oldu mu? Çünkü ne yazık ki yazını, dışarıyla uyum sağlayamayan, içine kapanık insanların ilgilendiği bir alan olarak görmek neredeyse alışkanlık olmuş. Bu da ister istemez yalnızlığı getirebiliyor.*

— Evet, hiç kuşkusuz yazına özel bir ilgi duyanlar burada da çoğunluğu oluşturmuyordu, oldukça küçük bir azınlıktı. Ama gene de az sayılmazdık. Bu da bizi içine kapanık, yalnız insanlar olmaya yöneltmekten çok, çevremize açılmaya yöneltiyordu. Daha büyük ve daha küçük sınıflardaki yazın tutkunu arkadaşlarla da dostluk kurmamızı sağlıyordu. Örneğin Yıldırım Keskin benden iki sınıf yukarıda, Yiğit Okur bir sınıf aşağıdaydı. Her ikisiyle de çok iyi arkadaştım, yazın tutkumuz nedeniyle. Sonra bir dergimiz vardı lisede, ben daha orta kısımdayken, birkaç yıl süresince Abdi İpekçi'nin, 1952-1953 ders yılında da benim yönettiğim *Galatasaray* dergisi. En büyük yeri yazına verir ve ürünlerimizi yayımlayarak bizi yüreklendirirdi.

— *O sıralardaki yazma çalışmalarınızdan söz edelim o zaman.*

— Ortaokul ve lise yıllarında hep romancı olmayı kurar ve öykü denemeleri yapardım. Bu denemelerde hem Sait Faik, Oktay Akbal, Orhan Kemal gibi dönemin ustalarına, hem birtakım yabancı öykücülere özenme vardı, hem de konusu ve biçemiyle özgün bir öykü yaratma çabası. İlk öyküm, ben daha on yedi yaşında, lise ikideyken, Yaşar Nabi'nin her yıl yayımladığı seçkide, *Yeni Hikâyeler*'de (1950) yayımlandı. Benim bir bakıma şansım, bir bakıma şanssızlığım öykülerimi ve denemelerimi çok genç yaşta yayımlama olanağı bulmam oldu.

— *Bunu neden şanssızlık olarak görüyorsunuz ki?*

— Tam olarak bir şanssızlık değil bu kuşkusuz. Ama, öyle sanıyorum ki, öykülerimi kendi sesini bulduktan sonra yayımlasam daha iyi olurdu. Örneğin Nezihe Meriç daha ilk yayımladığı öyküde bulmuştu kendi özgün sesini. Ben daha geç buldum, bulduysam elbette.

— *Fransızca öğrenmiş olmanızın yabancı ülke yazınlarını izlemenizde büyük yararları olmuştur herhalde?*

— Hiç kuşkusuz, Fransız yazınını, dünyanın en saygın yazınlarından birini, kendi dilinden tanımak benim gibi bir yazın tutkunu için çok önemli bir şeydi. Sonunda da ana uğraş alanı olarak bu yazını seçtim. Ama başka birçok yabancı yazınların ürünlerine de Fransızca aracılığıyla ulaştım.

— *Bu yolla sizde iz bırakan hangi yazarlara ulaştınız?*

— Saymaya başlayacak olursam, kolay kolay arkasını getiremem. Ama ilk Fransızca okumalarından unutamadığım birkaç yapıt vardır. Bunlardan ilki Dostoyevski'nin *Netoçka Nezvanova*'sı: Kaç kez dönüp dönüp okumuştum. Bir başkası Alain-Fournier'nin *Le Grand Meaulnes*'u. Önce Ataç'ın güzelim çevirisinden Türkçe okumuştum, sonra

Fransızcasını buldum. Her yaz tatilinde en az bir kez okurdum. Bunlara Turgenief'in *Babalar ve Oğullar*'ını da eklemeliyim. Ama bu güzel romanı hep Türkçe'den okudum. Sonra, lisenin ilk yılında Proust tutkum başladı. Tüm *Yitik Zamanın Ardında*'yı iki yaz tatilinde okuyup bitirmiştim. Lisede, çalışma saatlerimin yarısı roman okumakla geçerdi. Böyle Dostoyevski, Balzac, Faulkner, Flaubert gibi yazarların kitaplarına dalışını kimi arkadaşların tuhafına giderdi. "Ulan, züppelik olsun diye okuyorsun sen bunları" demişti bir kez biri. Ama sıra arkadaşım Mehmet Ali Kışlalı, Ahmet Taner Kışlalı'nın ağabeyi, savunurdu beni "İnsan züppelik olsun diye bu kadar kendini verebilir mi bir kitaba? Zevkle okuyor, zevk alıyor!" derdi, kimi arkadaşlar inanmamış gibi bakarlardı.

— *İlk öykü kitabınız* Uçan Daireler *1954 başlarında yayımlanmış, siz yirmi, yirmi bir yaşlarındayken...*

— Evet, öyle. Hem de dönemin en saygın yayınevi olan Varlık Yayınevi'nde. Doğrusunu söylemek gerekirse, o günlerde hiç de böyle bir düşüm yoktu; sanırım, Yaşar Nabi de o sırada pek usuna getirmezdi bunu. Ama, 1953 baharında bir hafta sonu, İstiklal Caddesi'nde Şükran Kurdakul ve başka bir arkadaşla Sait Faik'e rastladık. Onlar tanışıyorlardı, ben ilk kez tanıştım. Parmakkapı'da mimarların bir lokali vardı. Orada oturduk. Sait Faik birkaç öykümü okuduğunu söyleyerek şaşırttı beni. Öykülerimi bir kitapta toplamayı düşünüp düşünmediğimi sorarak daha da şaşırttı. Böyle bir şey düşünmek için çok erken olduğunu söyledim. "Neden?" dedi. Yaşar Nabi Bey'in kitabımı seve seve basacağını da ekledi. Böyle takıldı bu düşünce kafama. Ama bunu Yaşar Nabi Bey'le yüz yüze konuşmayı göze alamadım. Aynı yıl, liseyi bitirip tatil için Elbistan'a gittikten sonra, kısa bir mektup yazarak Sait Faik'le karşılaşmamızı anlattıktan sonra önerimi yaptım. Bir de, üniversite öğrenimimi çalışarak yapacağıma göre, kitabım için alacağım telif hakkının benim için yüreklendirici bir başlangıç

olacağını ekledim. Yaşar Bey'den gelen mektup iki sorunumu birden çözüyordu: Hem kitabımı 1954 başlarında yayımlamak üzere izlenceye aldığını bildiriyor, hem de, şimdiden bir iş bulmuş değilsem, bana yayınevinin yazı işlerinde seve seve görev verebileceğini söylüyordu. İki tasarı da gerçekleşti. *Varlık*'ta 1953 sonlarından 1961 sonlarına dek çalıştım; *Uçan Daireler* de 1954 Nisanı'nda yayımlandı. Ama daha kitap yayımlanmadan, bir gün yayınevine Sait Faik geldi. Yaşar Bey'le aynı odada oturuyorduk. Yaşar Bey "Tahsin Bey'i tanıyorsun" dedi. "Hayır, tanımıyorum" dedi Sait Faik. Yaşar Bey "Tahsin Yücel, canım" dedi. Sait Faik "Adını duydum, ama hiç karşılaşmadık" deyip konuyu kapattı. Yaşar Bey benden yana döndü "Boşver, aldırma!" dercesine gülümsedi. Ama nasıl ezildiğimi sen düşün artık. Böyle bir duruma düşmektense, kitabının hiç yayımlanmamasını on kez yeğ tutardım. Genç bir yazarı güç duruma düşürmek gibi bir amacı olamayacağına göre, neden böyle yapmıştı ki? Bir bellek boşluğu mu söz konusuydu? Yoksa ben biri gerçek, biri sanal iki ayrı Sait Faik'le mi karşılaşmıştım? Böyleyse, gerçeği ikincisi olmalıydı. Çünkü ikincisiyle o günden sonra da epeyce karşılaştım aynı yerde. *Alemdağda Var Bir Yılan*'ın çoğu öykülerini dergide yayımlanmadan önce onun ağzından dinledim, Yaşar Bey'e okurken.

— *1954'te* Varlık *dergisine girmekle yazın ortamına da gerçek anlamda adım atmış oldunuz. Bu ortam size, öykücülüğünüze, yazın anlayışınıza neler kattı? Bugünden baktığınızda, o günlerin yazın ortamını, usta-çırak ilişkilerini nasıl anlatırsınız? Tek bir yayın yönetmeniyle yürüyen; yazarlarının, ürünlerini çoğunlukla posta yoluyla ilettiği bugünün dergilerinde böylesi bir ortamın hâlâ var olduğu, hâlâ canlılığını koruduğu söylenebilir mi?*

— Birçok alanda doğrudan bir usta-çırak ilişkisi vardır, ama yazında yoktur. Hiç kuşkusuz, birtakım ustalardan esinleniriz, etkileniriz, birtakım ustaların bize öğütler

verdiği ve bizim bu öğütlere uyduğumuz da olur. Ama, bana sorarsan, hiçbir usta bir genç yazarı tek başına yönlendirecek ölçüde büyük değildir. Belli bir yazarın ya da bir ozanın çevresinde dönen, onu izleyen, onun gibi düşünüp onun gibi yazan, böylece kırkından sonra bile çömez olarak kalan kişiler de vardır kuşkusuz, örneklerine her dönemde rastlarız, ama, bana öyle gelir ki, yalnızca bu kişilerin kendi ürünleri değil, ustalarının ürünleri de fazla ağır çekmez. Benim böyle bir ustam olmadı hiçbir zaman. Ama *Varlık*'ta çalışmaya başlamakla bir ortama girdim, Cumhuriyet döneminin en yaratıcı, en ilginç yazın kuşağının ortamına. Sürekli olarak Oktay Akbal, Behçet Necatigil, Necati Cumalı, Sabahattin Kudret Aksal, Melih Cevdet Anday, Yaşar Kemal, Haldun Taner gibi kişilerin arasında bulunmak, gözlemlerini dinlemek elbette yönlendirdi beni. Ama böylesi, usta-çırak ilişkisinden farklı bir şey. Yazmak bir ortama katılmak olduğuna göre de fazlasıyla yararlı bir şey. Bana öyle gelir ki hem o dönemin yazın ortamı bugünkünden çok daha canlıydı, hem de yazın adamları arasında daha büyük bir yakınlık, yazın adamlarında birbirlerine daha büyük bir ilgi vardı. Bir başka söyleşide (yanılmıyorsam *Adam Öykü*'de) de belirttiğim gibi, *Varlık*'ta, *Yeditepe*'de ya da *Türk Dili*'nde bir öykünüz yayımlandı mı üç gün sonra bu öyküyü çoğu ünlü öykücümüz okumuş olurdu. Böylece, *Varlık*'ta bir öykümün yayımlanışından birkaç gün sonra Yaşar Kemal'in bana bu öykü konusunda Orhan Kemal'in gözlemlerini aktardığını anımsıyorum. Kendi gözlemlerini de. Şimdi, öyle sanıyorum ki, birbirimizi çok az okuyoruz ve kendi köşelerimizde yaşıyoruz. Karşılaşma olanaklarımız da yok denecek kadar az. Bir TÜYAP Kitap Fuarı var. Ben her zaman biraz kıyıda yaşamışımdır. Ama benim gençlik dönemlerimde yazarların karşılaşma olanakları daha fazlaydı.

— *"Edebiyat Matineleri" de yok bugün...*
— Edebiyat matineleri 1953'te ve sonraki birkaç yılda

çok moda olmuştu. Anımsadığım kadarıyla, ilk edebiyat matinesini (neden "matine"?) *Küçük Dergi* Galatasaray Lisesi'nde düzenlemiş, toplantı büyük bir katılımla, Adnan Benk'in konuşmasıyla açılmıştı. Birçok yazar ve ozan yanında, ünlü oyuncular da vardı. İlk matinelerde Haldun Taner öykülerini ünlü oyunculara okutarak büyük ilgi toplamıştı. Matinelerin bir başka gözdesi Özdemir Asaf'tı. Sahneye en son çıkar, değişik nükteleri, öyküleri ve şiirleriyle izleyicileri kırıp geçirirdi. İyi bir ozandı, ama edebiyat matineleri ününü çok büyüttü. Çok aranan ve ilgiyle dinlenen bir başka ozan da Attila İlhan'dı. İkinci matineyi Galatasaray Lisesi düzenlemişti, ama yalnızca Galatasaraylı yazarların yapıtlarını okuduğu bir matineydi bu. Ben lisenin son sınıfındaydım o zaman, ben de bir öykü okumuştum. Sonra moda hızlandı, her hafta sonu bir lisede bir edebiyat matinesi oluyordu neredeyse, belli yazarlar matineden matineye dolaşıyordu. İlginç olaylar da oluyordu. Örneğin bir matinede gazete fotoğrafçıları birbirleri ardından Celal Sılay'ın dazlak kafasının fotoğrafını çekmeye başlamışlar, o da, kim bilir hangi öykücünün öyküsünü okuduğu sırada, birdenbire yerinden fırlayarak fotoğrafçıların üzerine yürümüştü.

— *"Edebiyat matineleri" daha çok, yazına bir popülerlik sağlamış galiba, yanılıyor muyum?*

— Popüler sözü biraz fazla belki. Ama bu toplantılar yazar ve ozanları genellikle genç insanların karşısına çıkarıyor, onların günün yazınına ilgi duymasını sağlıyordu. Bu arada, kimi yazarların ününü de artırıyordu. Şu var ki hiçbir "edebiyat matinesi"ne katılmayan Fazıl Hüsnü Dağlarca katılanların hepsinden daha ünlüydü belki.

— *Peki, bugünkü yazın ortamının canlanabilmesi için neler yapılabilir? Daha doğrusu yapılabilecek bir şey var mı? Kusur biraz da yazarlarımızda galiba?..*

— Bu sorunun sorulabileceği en son kişi benim belki de.

— Varlık çevresinde çok ilginç anılarınızın olduğu belli, bunlara gene döneceğim. Ama, bu arada üniversiteyi ne yaptınız? Hangi dalda öğrenim yapmak istiyordunuz?

— Ben gerçekte tıp öğrenimi yapmak isterdim. Ama, aynı zamanda yaşamımı kazanmak zorunda olduğumdan, buna olanak yoktu. Bir de nasıl olsa yazınla uğraştığıma göre, başka bir dalda öğrenim yapmam daha doğru olur diye düşünüyordum. Böylece birincil olarak mimarlıkta, ikincil olarak iktisatta karar kılmıştım. İktisat Fakültesi'ni bitirmiş olan Fethi Naci'ye de sormuştum; her şeye karşın iyi bir öğrenim olduğunu söylemişti. Güzel Sanatlar Akademisi'nin giriş sınavını kazanamayınca, İktisat Fakültesi'ne gittim. İki ay her dersi izledim. Sonraları bir dönem İstanbul Üniversitesi Rektörü de olan Ömer Celal Sarç'ın "Türkiye İktisadi Coğrafyası" dersleri benim için çok aydınlatıcı oldu, ülkemizin gerçekleri konusunda gözlerimin önünden bir perdeyi kaldırdı. Bir de çok başarılı muhasebe hocamız vardı, tahtada bakkal Ahmet Efendi'yle toptancı Mehmet Efendi'nin defterlerini tutarak muhasebenin ilk tekniklerini öğretiyordu bize, ama öyle güzel öğretiyor, konuyu öyle güzel somutlaştırıyordu ki geleceğimi de somut bir biçimde gösteriverdi bana. "Anlaşılan, yaşam boyu Ahmet Efendi'yle Mehmet Efendi'nin defterleri arasında kalacağım" diye düşündüm. Bir daha İktisat Fakültesi'ne uğramadım. Belki de bir yanılgıydı benimki. Ama hiç kimseye hesap vermek zorunda değildim. Yalnız Yaşar Nabi Bey'e anlattım, bir de arkadaşlarıma. Yaşar Nabi Bey "İyi etmişiniz" dedi. "Ben aslında neden Fransız Filolojisi'ne gitmediğinizi merak ediyordum. Seneye oraya girersiniz." Ben de öyle yaptım: Ertesi yıl Edebiyat Fakültesi'nin Fransız ve Roman Filolojisi bölümüne yazıldım. O gün bugün, yani 1954 sonlarından 17 Ocak 2000'e kadar, hep orada kaldığıma göre, yaşamının en önemli seçimlerinden birini yapmıştım, hem de en iyi seçimlerinden birini. Galatasaray Lisesi'nden İktisat Fakültesi'ne geldiğimde, kimi hocalar bende düş kırıklığı yaratmıştı; burada öyle olmadı: Nesterin

Dirvana, Süheyla Bayrav, Adnan Benk, ünlü Spitzer'le birlikte üniversitemize gelmiş olan Eva Buck, Latince'yi güncel bir dil gibi konuşan, insanlığın tarihinde ve bugününde neredeyse bilmediği hiçbir şey olmayan İtalyanca ve Latince hocamız Garino. Bir de Galatasaray'dan tanıdığım, ama burada sınıf arkadaşı ve dost olduğum Berke Vardar. Hepsinden çok şey öğrendim. Çok daha fazlasını da öğrenebilir, çok daha iyi bir öğrenci olabilirdim. Ama öğleden sonraları on dörtten on sekize yayınevinde çalışıyordum; on sekizden sonra da Galatasaray Lisesi'nin Ortaköy bölümünde "muallim muavini" görevim başlıyordu. Bu arada yazmak istiyordum, çeviri yapmaya başlamıştım, bir de arkadaşlarla bayağı "bohem takılıyorduk." Liseden arkadaşlarım, Mümtaz Zeytinoğlu, Erol Günaydın, Erdoğan Soral, Teo, Atilla Tokatlı, sonra yazın ve sanat çevresinden, Demirtaş Ceyhun, Fikret Hakan, Hayalet Oğuz, ressam Oktay Günday, karikatürist Sinan Bıçakçı ve daha birçokları.

— *Böylece yeniden Varlık'a ve Varlık ortamına mı dönüyoruz? Varlık Yayınevi'ne girişinize?*

— Evet, istersen.

— *Elbette.*

— Önce ücret konusundan başlayalım. Yaz tatillerinde babasının işyerinde çalışan sevgili dostum Mümtaz Zeytinoğlu'yla bu işi nasıl çözeceğimi uzun uzun konuşmuştuk. "Ücreti o önersin. Sen vergili mi, vergisiz mi diye sor, vergili derse, biraz yükselt" demişti. Yaşar Bey ayda yüz elli lira önerdi yarım gün için. "Vergili mi, vergisiz mi?" diye sordum. "Vergisiz, net yüz elli lira" dedi. "Tamam" dedim. İki ay sonra, yılbaşında, iki yüz liraya çıkardı aylığımı. Bugün bile, yaşam boyu elime geçen en büyük paranın o ilk iki yüz lira olduğunu düşünürüm.

— *Anlaşılan, Yaşar Nabi Bey çalışmalarınızdan memnun kalmıştı.*

— Bu rakamı daha önceden düşünmüş, ama pazarlık payı bırakmak amacıyla ilkin yüz elli lira önermiş olması da olanaklı. Çalışmaya gelince, evet, sıkı çalışırdım dört saat süresince. Yaşar Bey önce düzeltmeler, dergi için çeviriler yanında, gelen yazılardan, şiirlerden yayımlanmaya değer olanları seçme görevini de vermek istemişti. Ama fazla güçbeğenir olduğumu gördü, vazgeçti. Buna karşılık, masamda her zaman yayınevi için çevrilecek bir kitap vardı, günlük işler bitince, hemen bu kitabı çekerdim önüme. *Madame Bovary*'yi de böyle çevirdim. Elbette, bu çevirilerden telif ücreti almazdım. Ama, paraya sıkıştıkça, eve de çeviri alırdım. Bir hafta sonu, hiç dışarıya çıkmadan, yaklaşık elli sayfa çevirdiğimi anımsarım. Yaşamda ilk saatimi böyle aldım: Doksan lira. İlk yazı makinemi de: İki yüz elli lira. Büroda, Yaşar Bey'e konuklar geldiği zaman da çalışmama pek ara vermezdim genellikle. Ancak, Ziya Osman Saba, Yaşar Kemal, bir de Ataç geldiği zaman ara verirdim çalışmaya, bir de birkaç konuk bir arada geldiği zaman. Ziya Osman Saba hem çok ince bir insan, hem de çok koyu bir Galatasaraylı'ydı. Bir kez, bir çocuk sevinciyle "Yaşarcığım, şu odada üç kişiyiz, üçümüz de Galatasaraylıyız, ne güzel, değil mi?" deyişi hep belleğimdedir. Ağır bir kalp krizinden sonra, evden dışarı çıkamadığı günlerde, Yaşar Bey'in "Bu adam hiçbir zaman akıllanmayacak: Radyodan Galatasaray maçını dinlemiş gene!" diye homurdandığını işitmiştim. Yaşar Kemal'in o dönemde yalnızca *Sarı Sıcak*'ıyla *Teneke*'si yayımlanmıştı. Ama o dönemde de nereye giderse gitsin, bugünkü Yaşar gibi ilgi uyandırırdı, o konuştu mu her şeyi bırakıp dinlememek olanaksızdı. Arada bir de, bir süre söyleştikten sonra "Yaşar Bey, daha oturayım mı, yoksa Tahsin'i alıp gideyim mi?" derdi. Yaşar Bey de tıpkı benim gibi çok çalışırdı, iki kişinin birden boş oturmasındansa, benim gitmemi yeğlerdi. "Siz buyurun, ikiniz de gidebilirsiniz" diye yanıtlardı. Uzun uzun yürürdük, en çok da "memleketlerimizi" ve yazacaklarımızı konuşurduk. Ataç da bulunduğu her yerde ilgi odağı olan ki-

şilerdendi, üstelik, en azından bana göre, yazınımızın en büyüğüydü. Ayrıca, söyleşisi Yaşar Bey'le ikili bir konuşma olarak kalmaz, beni de katardı, Ziya Osman Saba'nın yaptığı gibi. İlk karşılaşmamızdan birkaç ay önce, *Varlık*'taki bir yazımdan övgüyle söz etmiş "*Uçan Daireler* adında bir öykü kitabı çıkmış, okuyacağım" diye yazmıştı. Arkasından, *Cumhuriyet* gazetesinde kendisiyle yapılan bir söyleşide en beğendiği üç öykücü arasında beni de anmıştı, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'den sonra. Bir süre sonra, *Varlık*'ta karşılaşmıştık. Tanışmadan sonra ilk sözü *Uçan Daireler*'in ilk tümcesine ilişkin bir eleştiriydi: "Ne yazdımsa insanlara dair yazdım, diyorsunuz. Dair yerine Türkçe bir sözcük bulamadınız mı?", "Bulurdum herhalde" dedim. Bir daha hiçbir zaman, hiçbir yazımda "dair" sözcüğünü de, "ait" sözcüğünü de kullanmadım. Ataç "ve"yi de sevmezdi. Bu yüzden, *Haney Yaşamalı*'da tek "ve" yoktur. Evet, böyleydi. Sait Faik Yaşar Bey'e öykülerini okurken de her şeyi bırakıp dinlerdim elbette. Ne olursa olsun, yazınımızın çoğu ünlüleriyle, Dağlarca'yla, Anday'la, Oktay Rifat'la, Oktay Akbal'la, Necati Cumalı'yla, Behçet Necatigil'le, Sabahattin Kudret Aksal'la, Orhan Kemal'le ilkin *Varlık*'ta karşılaştım genellikle.

— *Anlattıklarınızdan Yaşar Nabi Bey'in yaşamınızda apayrı bir yeri olduğunu anlamak hiç de zor değil.*

— Hiç kuşkusuz. Yaklaşık altı yıl birlikte çalıştık, bu altı yılın çoğunda da aynı odayı paylaştık. En küçük bir tartışmamız olmadı: O beni iyi tanırdı, ben onu. Dostluğumuz Yaşar Bey'in ölümüne kadar hep sürdü, hatta *Varlık*'ta çalışmayı bırakmamdan sonra daha canlı bir dostluğa dönüştü. Benim için hâlâ da öyledir. Şu var ki ikimiz de az konuşurduk. Arada bir, benim ona bir soru sorduğum, onun bana bir gözlemde bulunduğu olurdu. Kuşkusuz, önemli bulduğumuz konular, hatta güncel politika üzerinde söyleştiğimiz de olurdu. Ama kısa sürerdi söyleşiler. En hoşuma gideni mektup okumasıydı, kâğıtları arasında bul-

duğu eski mektupları, aldığı yeni mektupları, kendi yazdıklarını... Hepsini değil elbette, ilginç bulduklarını. Hiç unutmam, bunlardan birinin basılı başlığının üstünde bir ağaç resmi vardı, iletisi de tek bir tümceydi: "*Ağaç* dergisi *Varlık*'ın idam fermanı olacaktır" ya da "*Ağaç* dergisi *Varlık*'ı yere devirecek kılıçtır" gibi bir şey. Altında da bayağı uzun bir imza: Necip Fazıl Kısakürek. Yaşar Bey mektubu gösterdikten sonra, *Ağaç*'ın kısa ömrünün kesin rakamını da vermişti. Bir süre *Varlık*'ta yazılar, şiirler yazmış, sonra, başka dergilerde, *Varlık* ve Yaşar Bey için demediğini bırakmamış, karalamalarını bir siyasal partiden para aldığını söylemeye kadar götürmüş biri de bir ara haftada birkaç mektup yollamaya başlamıştı, bir yandan Yaşar Bey'i ve dergisini yıkayıp yağlayarak göklere çıkarıyor, bir yandan *Varlık*'ta yeniden yazma isteğini dile getiriyor, bir yandan da hızlı yaşamından kaynaklandığına inandığı hastalığından, doktorların "Kardeşim, sen kırk yıllık yaşamı iki yılda yaşamışsın" dediğinden söz ediyordu. Belki iki ay sürdü bu yalvaran ve acındıran mektup bombardımanı, içtenliğine inandıramadığı için de bizi hep güldürdü. Yaşar Bey bu kişiye bir iki kez yanıt yazarak onun yazılarının da, sorunlarının da kendisini hiç mi hiç ilgilendirmediğini bildirdi. Aynı kişi, Yaşar Bey'in ölümünden yıllar sonra aynı temelsiz suçlamaları yineledi. *Varlık*'a telefon ettim, o yakarış mektuplarından birkaçının yayımlanmasını önerdim. Yaşar Bey'e gelen mektuplardan hiçbir şey kalmadığını söylediler. Ama, umarım, bu belgeler ve daha nice benzerleri bir yerlerde duruyordur ve bir gün ortaya çıkar. Ancak, ben sorundan uzaklaştım. Evet, Yaşar Bey'in yaşamımda önemli bir yeri olmuştur: Noktalama belirtkelerinin kullanımından çeviri sanatının birtakım inceliklerine varıncaya dek, çok şey öğrendim ondan.

— *Çok tutumlu olduğu söylenir; tutumluluğu da öğrenebildiniz mi?*

— Cimri olduğunu söyleyenler de vardı. Değildi. Ama

tutumlu olmasına tutumluydu, belki de düzenli, tekdüze bir yaşam sürmesi böyle görünmesine neden oluyordu. Ancak, bir kez ve hiç istemeden, Yaşar Bey'e bir tutumluluk dersi verdiğimi anımsıyorum. İşin gereği olarak, çok kâğıt tüketiyor; böylece, sık sık Yaşar Bey'den kâğıt istemek zorunda kalıyordum. Ama, hemen her zaman, çekmecesinden otuz kırk kâğıtlık bir deste çıkarıyordu. Ben de sıkılıyordum. Bir gün, benim etajerin üstünde, *Varlık*'ın abonelere yollanmak üzere paketlenmesinde kullanılan ikinci hamur artık kâğıtlar çarptı gözüme. En az on santim kalınlığında bir deste alıp masama getirdim. Kâğıtlar *Varlık* büyüklüğündeydi, ama kalem kayıp gidiyordu üzerinde. O günden sonra bunları kullanmaya başladım. Yaşar Bey bir gün odama geldi "Siz bunları mı kullanıyorsunuz?" diye sordu. "Evet, müsvedde olarak" dedim. Şöyle bir duraladı. Sonra bir deste de kendisi alıp gitti. Bir iki gün sonra, dosya kâğıdı büyüklüğünde kesilmiş ikinci hamur artık kâğıtlardan oluşan koca bir deste getirdi bana. Artık o da, ben de müsveddelerde bu kâğıtları kullanmaya başladık. Ama, 1955 ya da 1956 yılı olmalı, benim "sadık" çevirmenliğim yüzünden, yani iyice üşütmüş kahramanın Muhammet'i yeren bir tümcesini atmadım diye beni savcılığa çağırmışlar, süre dolduğu için mahkemeye verememekle birlikte, yaklaşık iki bin *Taraskonlu Tartarin*'i (ilk çevirimi) alıp götürmüşlerdi de Yaşar Bey, yüzü öfkeden kıpkırmızı, "Sizin bir suçunuz yok, nereden bilecektiniz böyle bir şey olacağını? Keşke ben daha dikkatli okusaymışım" demişti. Bir kez de, 6-7 Eylül olayları sonrasında, yani 1956 yılında, ivedi Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan çağırmışlardı Yaşar Bey'i. Komutanın kendisi, Aknoz Paşa, önüne bir *Varlık* dergisi atıp buradaki bir şiiri göstererek "Açıkla şunu bana!" demişti. Kafasını kızdıran şey "Erikler gene çiçek açacak" türünden bir dizeydi. Yaşar Bey açıklamayı deneyince susturmuş "Kes, kes! Biz bu çiçeklerin hangi çiçekler olduğunu biliyoruz. Bir daha böyle şey istemem, karışmam sonra!" diyerek kapıyı göstermişti. Dış odada, yüksek rütbeli bir-

kaç subay "Beyefendi, özür dileriz; biz komutana eriklerin çiçeklerinin beyaz olduğunu söyledik, ama dinletemedik" demişlerdi ya, o, saatlerce burnundan soludu "En iyisi bütün bu işleri bırakmak ya, olmuyor" dedi durdu.

— *Peki, Yaşar Nabi Bey dergiyi çıkarma sürecinde ya da genel olarak yayınevinde nelere dikkat ederdi? Ne de olsa, yayınevi öyle güçlü bir sermayeye dayanmıyordu herhalde?*

— Hayır, büyük bir sermaye söz konusu değildi. Yaşar Bey 1946'da evini satarak kurmuştu Varlık Yayınları'nı. Ancak dergi de, yayınevi de zamanla çok gelişmişti. Gene de orta halli bir yayıneviydi. Kitap satışları da çok yüksek değildi. Sait Faik'in ünlü yapıtı *Lüzumsuz Adam*'ı ilk kez 1948'de yayımlanmıştı. İkinci baskısı 1954'te, Sait Faik'in öldüğü günlerde yapıldı. Ama *Varlık*'ın tirajının on beş bine yaklaştığı günleri bilirim.

— *Siz hiç bir dergi çıkarmayı düşündünüz mü, ileriki yıllarda?*

— Çok eskiden, Mümtaz'la zaman zaman düşünürdük bunu.

— Haney Yaşamalı'*ya geçelim isterseniz.* Haney Yaşamalı Uçan Daireler'*den bir yıl sonra yayımlanıyor ve 1956 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı alıyor. Bu ödülle birlikte ilginç tepkiler ve eleştiriler gelmişti, değil mi? Hatta bir yazar bu ödülün Varlık'taki çevirilerinizin telif ücreti olduğunu bile söylemiş.*

— Evet, olumlu tepkiler yanında, bayağı olumsuz tepkiler de oldu. *A* dergisinin bir soruşturmasında, özellikle benim kuşağımdan yazar arkadaşlar çok olumsuz değerlendirdiler sonucu, çok ağır sözler ettiler. Anımsadığım kadarıyla, yalnızca Ferit Edgü'nün yargısı olumluydu. Verdiğin örneğin gösterdiği gibi, öncelikle söyleyeni alçaltan, çirkin karalamalar da oldu. Ben *Varlık*'ta yayımlanan çevi-

rilerimin ücretini alıyordum; bildiğim kadarıyla, *Varlık*'a çeviri yapan herkese de ödül verilmiyordu. Ancak, o sıralarda, kimi yazarlar *Varlık*'ı ve Yaşar Nabi'yi her fırsatta karalıyorlardı. Bu yüzden olacak, Yaşar Bey daha önce *Haney Yaşamalı*'yı söz konusu yılda yayımlamayı kabul etmişken, aramızda soğukluk çıkması pahasına, ertesi yıla ertelemiş, ben de, bunun üzerine, kitabı geri alıp Naim Tirali'nin Yenilik Yayınları'na götürmüştüm, kitap bu yayınevinde çıkmıştı. Sait Faik Hikâye Armağanı'nın seçiciler kurulu gerçekten nitelikli ve dürüst kişilerden oluşuyordu, etki altında kalabileceklerini düşünmek haksızlık olurdu. Öyle sanıyorum ki kimse de düşünmedi, ama düşünüyormuş gibi davrananlar oldu. Anımsadığıma göre, on bir kişiden dokuzu oyunu *Haney Yaşamalı*'dan yana kullanmıştı. Seçimlerinde fazla öznel ve duygusal olmadıklarını sanıyorum. Ama en iyi seçimi mi yaptılar, bilemem. Ayrıca, dürüst, hatta neredeyse nesnel öznellikler de vardır.

— *Nasıl?*

— Anlatayım. Armağanın verilmesine birkaç hafta kala, bir öğle sonu, Edebiyat Fakültesi'nden çıkarken, Ataç'a rastladım, Türk Dil Kurumu'nun unutulmaz başkanlarından Macit Gökberk hocamıza uğramıştı. Birlikte yürüdük. Benim *Haney Yaşamalı*'yla Necati Cumalı'nın *Yalnız Kadın*'ı dışında ödüle katılan tüm öykü kitaplarını okuduğunu, hiçbirini gözünün tutmadığını söyledi. "Sizinkiyle Necatininkini de okursam, sizin öykülerinizi daha çok beğenir de oyumu değiştiririm diye korkuyorum; çünkü ben oyumu Necati'nin kitabına vereceğim" diye ekledi. Seçimine saygı duyduğumu, ama mantığını pek anlayamadığımı söyledim. Bunun anlaşılmayacak bir yanı olmadığını, Necati Cumalı'nın çok iyi bir ozan olduğunu, hele şu "Neredeysen uzat ellerini/Başım dönüyor" diye biten "Güneş Saati"nin yazınımızın en güzel aşk şiirlerinden biri olduğunu söyledi, yolda durup bir güzel ezberden okudu şiiri bana. Benim de çok sevdiğim bir şiirdir. Sonra Beyoğlu'na çıktık, Galatasa-

ray'da ayaküstü bir "kara bira" ısmarladı bana. Adamlar "siyah bira" diye yazıyorlardı. Patronu çağırttı "kara bira" sözünün daha güzel ve daha Türkçe olduğunu "greyfurt" sözcüğünü de beğenmediğini, Güney'de bu meyveye kimi yerlerde "altıntop", kimi yerlerde "kızmemesi" denildiğini "altıntop" sözcüğünü pekâlâ kullanabileceklerini anlattı. Adam saygıyla dinliyordu ya, öneriyi uygulayacağa benzemiyordu. Uygulamadı da. Ben Ataç'la bu kısa karşılaşmanın anısını on ödülle değişmem. Ataç, dediği gibi yaptı, önce oyunu verdi, sonra kitaplarımızı okudu. Ama, sık sık düşünmüşümdür, belki de en iyi seçim Ataç'ın okumadan yaptığı seçimdi, kim bilir. Çünkü Necati Cumalı yalnızca çok iyi bir ozan değil, çok iyi bir öykücüdür de.

— *Sait Faik Hikâye Armağanı'nı aldığınızda neler hissettiniz?*

— Çok sevindim elbette, yirmi bir yaşındaydım. Ama bu ilk ödülü o kadar da büyütmedim gözümde. Doğrusunu söylemek gerekirse, arkadaşlarımın ölçüsüz eleştirileri de buna pek olanak vermedi.

— Varlık*'ta çalıştığınız günlerde tanıştığınız edebiyatçılar arasında başka kimler vardı?*

— İstanbul'da yaşayan ya da İstanbul'a uğrayan yazarların ve ozanların hemen hepsiyle tanıştım. Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Oktay Akbal, Necati Cumalı, Bedri Rahmi Eyuboğlu gibi yeni yazınımızın önde gelen yazarları yanında Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa gibi önceki kuşağın değerli yazarlarıyla da tanışma olanağını buldum. Sabahattin Eyuboğlu üniversitede hocamdı. Fethi Naci'yi, Şükran Kurdakul'u, Haldun Taner'i daha *Varlık*'ta çalışmaya başlamadan önce tanımıştım. Birçoklarıyla daha o zamandan gerçek bir dostluk kurulmuştu aramızda. Tuhaftır, kendi kuşağımdan olan yazarlarla, örneğin Ferit Edgü'yle, örneğin Erdal Öz'le, örneğin Tarık

Dursun'la, Demir Özlü'yle, Orhan Duru'yla, Hilmi Yavuz'la daha geç tanıştık, daha da geç dost olduk. Ama iyi dost olduk. Eskilerden Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Varlık*'a her gelişinde (o yıllarda kitapları Varlık Yayınları'nda yayımlandığı için de sık sık gelirdi) çok büyük bir yazarla aynı ortamı paylaşmanın heyecanını duyardım; o da çok çekingendi, neredeyse korkaktı, Yaşar Bey odadan çıktı mı beni rahatsız ettiği için özür dilemeye başlardı. Reşat Nuri'nin gelişlerinde sevinç duyardım: Hem tıpkı Abdülhak Şinasi gibi önemli bir yazardı, hem çok candan bir insandı, hem de hep çok güzel şeyler anlatırdı. Örneğin müfettişlik göreviyle gittiği bir Anadolu kentinde otel kâtibinin bir okuma kitabından adını anımsayışını, sonra verdiği kimlikte bir yanlışlık görerek kalemi alıp düzeltmesi üzerine kendisinden kuşkulanmaya başlamasını öyle güzel anlatmıştı ki. Ölümünden kim bilir kaç yıl sonra, dostum Uğur Erkman'ın evinde kızı Ela Hanım'la tanıştım, adımı duyunca gülümsemeye başladı, "Bir ara bizim evde sizin adınız çok geçerdi: Babam, dönem artık Tahsin Yücel kuşağının dönemi derdi" dedi. "Herhalde şaka olsun diye" dedim. "Hayır, içtenlikle, sizi beğenirdi" anlamında bir yanıt verdi. Şaşırdım doğrusu. Ama, yıllar önce, ben lisenin birinci sınıfındayken, müfettiş olarak Esat Mahmut Karakurt'un dersine geldiğinde, yazı ödevimi beğenmişti; burası kesin.

— *Karşılaştığınız yazarlardan etkilenir miydiniz?*

— Etkilenip etkilenmemek ayrı bir konu; ayrıca, iyi bir yazar doğrudan, bire bir etkilenmez hiçbir zaman; ancak, aynı ortamda yaşamak, aynı yazın ortamını solumak bizi birbirimizin bulanık etkisine açık kılar. Bu düzlemde birbirimizden çok etkilenmişizdir kuşkusuz. Ama yazın evreninin çağımız ve ülkemizle sınırlanmayan, çok geniş bir evren olduğunu, ister okur olsun, ister yazar, herkesin bu evren içinde kendi kişisel yazın dünyasını oluşturduğunu da biliyoruz. Okuduğumuz, etkilendiğimiz yazarlar bizi bir yazar olarak ne denli biz yapar, orasını bilemeyeceğim,

ama benim yazını, özellikle de anlatıyı anlamamda en büyük pay Fransız yazarlarınındır. Balzac, Flaubert, Proust, Gide, Malraux, Giraudoux, daha birçokları. On dokuzuncu yüzyılın büyük Rus yazarlarını, Gogol'ü, Puşkin'i, Gonçarov'u, Çehov'u, ama özellikle Dostoyevski'yle Turgenief'i daha ortaokul yıllarından başlayarak çok okumuşumdur. Bugün bile her yıl Dostoyevski'nin en az bir kitabını yeniden okurum. Kafka'yla ilk karşılaşmamda da bayağı çarpılmıştım. Sonra Faulkner, anlatı tutkunu olup da ondan etkilenmemeye olanak var mı? Sevdiğim ve etkilendiğim tüm yazarları sayacak değilim sana. Ama benim için sorun bir etkilenme sorunu değil, bir özümleme sorunu olmuştur; gerçek etkiyi yakalamak için nabza değil, kana bakmak gerekir; en azından bana öyle gelir.

— *Her yapıtını bir başka yapıtın öykünüsü olarak kuran yazarlardan söz ediliyor.*

— Bunlar bir kitap okuyunca yaşamı değişen türden kişilerdir. Ben onlardan değilim. Böyle bir şey yapacak olsam, yazın çevresini ve okurları bir yana bırakalım, eşimin ve iki kızımın yüzüne nasıl bakarım? Ayrıca, en beğendiğimiz yapıtlar öykünülmesi en zor yapıtlardır. Ben, bir anlatı yazarı olarak, en çok *Bouvard ile Pécuchet*'ye yaklaşabilmek isterdim; ama *Bouvard ile Pécuchet* bana hep kendine benzemeyen, dolayısıyla kendi öykünüleri olmayan anlatılar esinlemiştir.

— *Varlık serüveninizin 1961 yılına kadar sürdüğünü söylediniz. Sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde asistanlık göreviniz başlıyor. Üniversitede kalmaya ilk ne zaman karar verdiniz? Bilimsel bir araştırma ortamına girmek yazından uzaklaşma kaygısını uyandırmadı mı sizde?*

— Ben bir karar vermedim, beni çağırdıklarında sevinçle gittim. Üniversitede görev almak istemem için pek çok neden vardı. Bir kez, o dönemde, yani 27 Mayıs sonrasında, üniversitede, özellikle de Sıddık Sami Onar'ların, Ömer

Celal Sarç'ların rektörlüğünü yaptığı İstanbul Üniversitesi'nde görevli olmak bir onurdu. İkincisi, kitaplarımla yaşayamayacağıma göre, nasıl olsa düzenli ve sürekli bir işim olması gerekiyordu. Öte yandan, ben yazını hiçbir zaman bilimle karşıtlaştırmadım, bilim hep çekmiştir beni. Uzun süre, yazından uzak bir dalın, örneğin hekimliğin, hukukun ya da ekonominin yazacaklarım konusunda bana daha yararlı olacağını düşünmüştüm ya, en çok ilgi duyduğum alanda uzmanlaşmak da güzel bir şeydi. Bilgimi ve yöntemimi geliştirdikçe, yazın yapıtlarını, yazın konularını inceleyip değerlendirmede yeni olanaklar edindikçe, alanıma daha çok ısındım, hiçbir zaman da "Keşke başka bir dal seçmiş olsaydım" demedim. Tam tersine. Bugün uğraş yaşamımın sonuna geldim, emekliye ayrıldım; ama yeniden başlamak gerekse, gene Fransız Dili ve Edebiyatı'na başlardım.

— *Gene İstanbul Üniversitesi'nde, Edebiyat Fakültesi'nde mi?*

— Neden olmasın? İstanbul Üniversitesi ülkemizin en eski, en köklü, en büyük üniversitesi. Edebiyat Fakültesi de aynı biçimde köklü ve büyük bir kurum. Öte yandan, bizim bölümün çok parlak bir tarihi vardır. Yazın araştırmalarında yenilenmenin efsane öncülerinden Leo Spitzer kurmuştur bu bölümü, onun ünlü izleyicisi, unutulmaz *Mimesis*'in yazarı Eric Auerbach burada yaklaşık on yıl süresince ders vermiştir, *Mimesis*'i de İstanbul'da yazmıştır. Dalımızın bir başka uzmanı Guy Michaud da, gene İstanbul'da, *Introduction à une science de littérature*'ü (Bir yazın bilimine giriş, 1950) yazar. Eva Buck, Süheyla Bayrav, Nesterin Dirvana, Berke Vardar, sonra Garino ve Milani gibi İtalyan hocalar ve daha başkaları bölümümüzü onurlandıran değerli bilim adamlarıdır. Bizden sonra gelen arkadaşlarımız da konularının en iyi uzmanları arasındadır. Paris Göstergebilim Okulu'nun kurucusu Algirdas Julien Greimas 1962'de ilk göstergebilim derslerini bizim bölümümüzde vermiştir. Kısacası, İstanbul Üniversitesi'nin bir üyesi ol-

maktan her zaman onur duyacağım. Zaman zaman onuruna gölge düşüren yöneticileri ya da üyeleri de olsa bile.

— *Ya Fransız yazını? O da aynı ölçüde önemli mi sizin için?*

— Evet, önemli. Fransız yazını dünyanın en zengin yazınlarından biri, belki de en zengini. Üstelik, Rabelais, Montaigne, Balzac ve Flaubert gibi olağandışı yazarları, Nerval, Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Valéry gibi olağandışı ozanlarıyla, büyük yenilik ve atılımlarıyla neredeyse tüm dünya yazınlarını yönlendirmiş bir yazın. Uğraşım gereği, bugüne dek okuduğum Fransızca yapıtların sayısı okuduğum Türkçe yapıtların sayısından birkaç kat fazladır sanırım. Ama, gördüğüm kadarıyla, bu durum hiçbir biçimde bir yabancılaşmaya yol açmadı bende. Tam tersine, Fransızca'nın kendi dilimizi, Fransız yazınının kendi yazınımızı daha iyi kavrayıp daha iyi değerlendirmemde büyük katkısı olduğunu düşünürüm. Söylememe gerek var mı, bilmem, ben her zaman Türkçe'nin arılaşıp gelişmesinden ve ülkemizde öğretimin ana dilde yapılmasından yana olmuşumdur.

— *"Araştırıcı düşünce"nin sizin için taşıdığı anlamı biraz açabilir miyiz?*

— Araştırıcı düşünce kavramı fazla genel, değişik içeriklerle doldurabilirsin içini. Ancak bu kavramdan ilk anlamamız gereken şey olgusal, deneysel ve/ya da mantıksal kanıtlara dayanmayan hiçbir öneriyi geçerli sayınama anlayışıdır bence; bir başka deyişle, olgucu yaklaşımdır. Karınca kararınca, kişisel olarak benim yaklaşımım da bu. Tutarlı hiçbir veriye, hiçbir olguya dayanılmadan geçerli düşünceler üretilebileceğine inanmam. Ama son dönemlerde adlarının başında bilimsel sanlar bulunan kişilerin bile bu gereklere boşverdiklerine, yakın tarihimizle ilgili konularda bile çok açık verileri yok sayarak temelsiz sonuçlar çıkardıklarına tanık oluyoruz. Yakında yayımlanacak olan

yeni deneme kitabım *Salaklık Üstüne Deneme*'de bu konuda epeyce örnek verdim. Bir de şu var: Ülkemizde, insan ve toplum bilimleri alanlarında çalışan ve sayıları hiç de az olmayan birtakım öğretim üyeleri, yasak savmak için yaptıkları çalışmalarda, başkalarınca üretilmiş, hazır bilgileri toplayıp yeniden sunmakla yetiniyorlar; kimileri olduğu gibi, kimileri kendi bulguları ya da yorumları söz konusuymuş izlenimini yaratmak amacıyla değiştirilerek yapılmış alıntılar art arda getirilerek bilimsel bir çalışma kurulabileceğini sanıyorlar. Ne doğru dürüst bir çözümleme yapabiliyorlar, ne aldıkları ya da amaçladıkları göreve yakışır bir yorum ortaya koyabiliyorlar. Öyle sanıyorum ki Irak'ta, Suriye'de bu denli düzeysiz çalışmalarla doçent ya da profesör olunamaz, hele Fas'ta, Tunus'ta üniversitenin kapısından bile girilemez. YÖK düzeni, yapısı gereği, üniversitede her türlü özerkliğe son verdi, ama, doğrudan doğruya yapısı gerektirmemesine karşın, gerçek bilimsel üretimi de büyük ölçüde geriletti. Oysa 27 Mayıs 1960 sonrasında üniversitelerimiz neredeyse kusursuz bir yasaya kavuşmuştu. 12 Eylül yönetimi Türkiye'yi bu açıdan en az elli yıl geriye götürmüştür, başka açılardan da öyle.

— *Söz oraya geldiğine göre artık 27 Mayıs'ı konuşabiliriz. 27 Mayıs devriminin öncesinde ve sonrasında yaşananlar sizi ve sizin kuşağınızdan olanları nasıl etkiledi? Geriye dönüp baktığınızda, kazanımlar ve yitirimler neler oldu size göre?*

— Bugün kimi insanlar 1950-1960 dönemini bir demokratikleşme ve ekonomik kalkınma dönemi olarak niteliyorlar. Bana sorarsan, gerçek bunun tam tersi. Kalkınmayı bir yana bırakalım, özellikle dönemin son beş altı yılında, bir fincan kahve, yarım kilo tozşeker, birkaç litre gaz bulmak başlı başına bir serüven olmuş, bu arada, örneğin ulaşım konusunda olduğu gibi, bir küçük Amerika olma düşü ardında, gelişim politikası tersine çevrilmişti. Siyasal alanda da demokratikleşmenin tam tersi bir eğilim

başlamış, basın özgürlüğü kısıldıkça kısılmış, yönetim gazetelerin sayfa sayısına bile kısıtlamalar getirmiş, ülkenin en yaşlı ve en saygın gazetecisi Hüseyin Cahit Yalçın'ı hapse atmayı bile göze alabilmiş, üniversiteleri susturmuş, Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalara bile sansür koymuş, muhalefetin susturulması için ne gerekiyorsa yapmış, buna karşılık, dilden başlanmak üzere, Atatürk devrimlerini durdurma çabalarını ve gerici akımların gelişmesini desteklemişti. Örneğin iktidarın başı, Adnan Menderes, partisinin milletvekillerine isterlerse hilafeti bile geri getirebileceklerini söyleyebilmişti. Bu dönemin son büyük eylemi de özgürlük isteyen üniversiteli gençlerin günahsız eylemlerini silah kullanarak bastırmak olmuştu. Bunun sonucu olarak, 27 Mayıs 1960 sabahı, ordunun yönetime el koyduğu, yöneticilerin yakalanıp tutuklandığı bildirildiği zaman, yalnızca üniversite gençliği değil, halkın büyük çoğunluğu olayı büyük bir sevinçle karşılamıştı. Eylemi gerçekleştirenler de sözlerinde durdular, oldukça kısa bir sürede çağdaş bir anayasa, örnek bir üniversite yasası, vb. getirdiler. Birtakım yanlışlar da oldu kuşkusuz, ama bu yanlışlar eylemin haklılığına gölge düşürecek boyutta değildi.

— *Peki, bu dönemde, siz ve arkadaşlarınız nasıl bakıyordunuz olaylara; baskıyı ve kurtuluşu nasıl yaşadınız?*

— Söylemek bile fazla, hepimiz karşıydık Menderes yönetimine, hepimiz bunalıyorduk. Hele İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin 28 Nisan'da yaptıkları gösteriden ve gösteri sırasında öğrencilere polisin ateş etmesinden sonra. Sıkıyönetim üç ya da beş kişinin bir arada bulunması durumunda üzerlerine ateş edilebileceğini bildiriyordu ya, bizler neredeyse bu baskı yönetiminden ve son olaylardan başka hiçbir şey konuşmuyorduk, çözüm olarak da neredeyse yalnızca ordunun duruma el koymasını görüyor, bu konudaki her söylentiye kulak veriyorduk. Neden dersen, Menderes yönetiminin artık ülkede seçim yapmayacağına,

yapsa da bu seçimin dürüst bir seçim olmayacağına kesinlikle inanmıştık. O günlerde ben Tophane'de, Defterdar Yokuşu'nun başındaki eski ve kocaman apartmanın en üstten bir alttaki dairesinde otururdum. Ünlü politikacı Turan Güneş ve kardeşlerinindi bu apartman. Yeğenleri Tevfik ve Turgay Güneş Galatasaray'dan arkadaşlarımdı, onlar da aynı apartmanda otururdu. Turan Güneş'le tanışma onuruna da apartmanın altındaki tenekeci dükkânında ulaşmıştım. Özellikle Turgay'ın çok arkadaşı vardı, kimilerini uzun sürelerle konuk ederdi. Benim arkadaşlar da çok gelirdi. Erol Günaydın ve Mümtaz Zeytinoğlu her an kapımı çalabilirdi. Cahit Irgat da gelmişti bir akşam, benim duvarda Sait Faik'in fotoğrafını görünce "Ulan, burada da karşıma çıktın!" diye ağlamaya başlamıştı. 1960 başlarında, ileride bir ara Ziraat Bankası genel müdürü olacak olan, ama o dönemde Galatasaray Lisesi'nde oynadığı başrollerle çok iyi bir oyuncu ünü kazanmış olan sevgili dostum Erdoğan Soral, bizim aramızdaki adıyla Beyabi de benim dairenin bir odasında kalmaya başlamıştı. Neredeyse her akşam toplanır, korkunç baskı yönetimine verip veriştirirdik. Bizim bu konuşmalarımızdan esinlenerek çalıştığı yerde düzeni eleştirdiği için polise ihbar edilmiş bir boksör ağabeyimiz de Turgay'larda gizlenmekteydi. Ama o sıralarda, Tophane'de, Menderes ve Bayar yönetimine en sert eleştiriler başka birinden, bizim apartmanın karşısına düşen kaldırımda, bir girintide kendince demlenen, yaşı belirsiz, saçı sakalı birbirine karışmış, sevimli bir ayyaş olan İspirtocu İhsan'dan gelirdi: Her gece, sokağa çıkma yasağı başladıktan sonra, onun sesi yükselirdi: "Ulan Menderes" ya da "Ulan Bayar" diye başlayıp kendine özgü bir biçemle hesap sorar, söylemediğini bırakmazdı. Belki bir, belki iki saat, aralıksız sürdürürdü suçlamalarını. Susup dinlerdik, bayağı hoşumuza giderdi. Böyle bir adam böyle bir kafayla nereden bulurdu bunca tutarlı ve etkili sözü? Sonra, koskoca İnönü'nün bile susturulduğu bir dönemde, üstelik, sokağa çıkma yasağında,

sokakta, bağıra bağıra yönetimi aşağılamasına ne demeliydi? Hem de polis karakolu bilemedin iki yüz metre yukarıdayken? Bir gün bir araba durdu. Birtakım polisler indi. "Sen ne bağırıyorsun?" dediler. "Ben bağırırım" dedi. "Yasak var, neden sokaktasın?" dediler. "Evim yok!" dedi. Alıp götürdüler. Ertesi gece, aynı saatte, aynı yerde, İspirtocu İhsan bireysel yayınına yeniden başladı. Onun bu özgürlüğünün gizini 27 Mayıs'a birkaç gün kala, küçük bir oluntu sonunda anladım. Bir akşam, Beyabi, Kafa Turgay, başka birkaç arkadaş daha, Çiçek Pasajı'nda iyice kafayı çekmiş, yalpalaya yalpalaya yokuşu inmiştik, bizim apartmana on on beş metre kala, bir dükkânda rakı içen komşu esnaf arkadaşlar bizi de aralarına katılmaya çağırdılar. Ben pek öyle gözüpek bir insan değilim, polisten de her zaman çekinmişimdir, ama hem bayağı sarhoştum, hem de son günlerdeki baskı herkesin tepesini attırmaya başlamıştı, tam verilen kadehi aldığım sırada, arkadaşların arasında oturan bir polis gördüm, kadehi bıraktım, "Ben sizin rakınızı içmem, aranızda polis var!" anlamında bir şey söyledim. Herkes bir tuhaf oldu, ama polis gülümsedi, "Ayıp ettin, arkadaş" dedi, "beni o polislerle nasıl karıştırırsın? Ben Tophane polisiyim!" Her şey tatlıya bağlandı. O günlerde, turfanda domates bulunur olmuştu, dükkândaki arkadaşların sofrasında da vardı. Birkaç gün sonra, aynı rakı sofrasını evde kendim kurmak istedim. Ama param yoktu, Beyabi'den borç istedim, "Vallahi, bende de yok" dedi. Ertesi sabah, hava ağarırken, kapımı tıklattı. "Her yandan bir tuhaf sesler geliyor, anlaşılan bir şeyler oldu: Şu radyonu açsana!" dedi. Açtım: "Türk Silahlı Kuvvetleri..." Ve gerisi. Nasıl bir coşkuyla kucaklaştık! Sokağa çıkma yasağı vardı, ama bizim Tophane'de herkes sokaklardaydı. Birkaç dükkân da açıldı. Öğleye doğru, Beyabi "Baba, ben rakı, domates, beyaz peynir almaya gidiyorum: Bugün bendensin!" dedi. "Hani, hiç paran yoktu?" dedim. Güldü, "Böyle bir devrim gününde paranın sözü mü olur?" dedi.

— *İspirtocu İhsan'ın muhalefeti dindi mi bari?*

— Diner mi hiç! 27 Mayıs'ın ardından yaklaşık bir hafta sonra, gene eski biçemiyle, ama bu kez Cemal Gürsel ve arkadaşlarına verip veriştirmeye başladı. Anlaşılan, eskilerin "ebedi muhalif" dediklerindendi. *Vatandaş*'ta şöyle bir sözü edilip geçilen bir kişi vardır, esin kaynağı İspirtocu İhsan'dır. 27 Mayıs ve hemen arkasından gelen günler özellikle bizim gibi üniversiteliler için büyük sevinç günleriydi. Ama 27 Mayıs sonrasında ben de bir "çatlak ses" çıkardım...

— *Nasıl?*

— 27 Mayıs'tan bir iki yıl önce, Yaşar Nabi Bey ve arkadaşlarının çabasıyla iki üç kuşağı kucaklayan bir Edebiyatçılar Derneği kurulmuştu. Otuz kişilik bir kurucular topluluğu vardı, ben de bu otuz kişiden sonraki ilk üyelerden biriydim. Kurucu ve üyeler arasında, Samet Ağaoğlu ve Peyami Safa gibi Menderes iktidarının bir parçası ya da destekleyicisi olan üç dört kişi de vardı. 27 Mayıs'tan bir süre sonra düzenlenen Genel Kurul toplantısında, Demokrat Partili ya da Demokrat Parti destekçisi üyelerin dernekten atılması yönünde bir öneri geldi, büyük destek gördü. Ben bu öneriye karşı çıktım, daha önce, siyasal görüşleri ve tutumları ortadayken aramıza almakta sakınca görmediğimiz bu üyeleri şimdi aramızdan atmanın onurlu bir davranış olmayacağını, onları en azından yüzümüzün karası olarak aramızda tutmayı sürdürmemiz gerektiğini savundum. 26 Mayıs 1960'ta böyle bir öneri getirmek yürekli ve onurlu bir tutum olurdu, ama 27 Mayıs 1960'tan sonra yapılması kolaycı olduğu kadar da çirkindi. Ama arkadaşlar "Bu seninki saçma bir mantık: O zaman onları aramızdan atmamış olmamız şimdi atmamamız için bir neden değil" diyorlardı. Bir kez daha söz aldım. Ama çok gençtim, sözümü dinletemedim.

— *Son yıllarda 27 Mayıs'la 12 Mart ve 12 Eylül'ü aynı kefeye koyanlar var.*

— 12 Mart ve 12 Eylül'ü 27 Mayıs'la aynı kefeye koymak bence büyük haksızlık. 12 Mart da, 12 Eylül de büyük ölçüde 27 Mayıs'la gelen demokratik ve devrimci anlayışı yıkmaya yönelik eylemler olmuştur. Görünüşte, her ikisi de 1950-1960 dönemi iktidarının soluk uzantıları olan iktidarlara karşı yapılmış, ama sonuçta onları güçlendirmiş, onların ereklerini gerçekleştirmiştir. Örneğin Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun kapatılması, örneğin okullara zorunlu din dersleri konulması gibi kendilerinin bile gerçekleştirmeyi göze alamayacakları ereklerini. Bu arada, çok sınırlı bir gençlik kesiminin, 27 Mayıs'ın kazanımlarının üstüne titreyecek yerde, istemeden de olsa, birtakım aşırı, çocuksu ve sonuçsuz eylemlerle karşı-devrimci girişimlere, 12 Mart'a ve 12 Eylül'e gerekçe hazırladıklarını da belirtmek gerekir. Hele bizimki gibi toplumlarda, karşı-devrim devrimin kendisinden çok daha hızlıdır.

— *12 Mart ya da 12 Eylül döneminde yurtdışına çıktığınız oldu mu? Çıktıysanız, karşılaştığınız insanlar o dönemin Türkiyesi'nde neleri merak ediyorlardı?*

— Evet, birkaç kez, bilimsel etkinlikler için. Bu dönemlerde pek çok insana yasak konulmuştur; ama belki yeterince ünlü olmadığım, belki o sıralarda pek suya sabuna dokunmadığım, belki de eski bir Tophaneli olduğum için, benim başıma böyle bir şey gelmedi. Dışarıdakilere gelince, Türkiye'deki durum sokaktaki insanı neredeyse hiç ilgilendirmiyordu. Ama aydınlar ve bilim adamları arasında belli bir ilgi de yok değildi. Bu konuda bir anımı *Yazın, Gene Yazın*'da "Yazarın bağımlılığı" konusunu işlerken anlatmıştım. 12 Eylül döneminde geçen oldukça sıradan, ama benim için çok düşündürücü ve aydınlatıcı bir anı. Brüksel'de, tiyatro göstergebilimine ilişkin bir kolokyum sırasında, öğle yemeğinde, tepsimi alıp giderken, bir bayan masasına çağırdı beni, yanında da yaşlı bir Fransız oturuyordu. Bu bayan UNESCO adına geldiğini söyledi, benim göstergebilim çalışmalarım üzerine sorular sordu. Soru sı-

rası Türkiye'deki olağandışı yönetime gelince, birden susakaldım. O zaman, yanımızdaki yaşlı Fransız bana böyle bir soru sormanın hoş bir şey olmadığını söyledi "Ülkeniz yabancı işgaline uğrarsa, açık açık savaşırsınız, ama kendi generallerinizin işgaline uğrayınca, işler karışır, aynı kararlılıkla savaşamazsınız, bu konuyu yabancılarla konuşmaksa, hiç de hoş bir şey olmasa gerek!" anlamına gelen bir şeyler söyledi, birden rahatladığımı duydum, kendisine teşekkür ettim. Bayan da üstelemedi. Neden böyle susakaldığıma gelince, korkudan olmadığı kesindi. Ama, bir yabancı ülkede, kendimi ülkemin ayıbından soyutlayıp onu karşıma almak, onun arkasından konuşmak bana aykırı geliyor olmalıydı. Aynı dönemde, Albi'de yapılan "İktidar ve söylem" adlı göstergebilim kolokyumunda da "Siyasal söylem ve bağlamları" adlı bildirimden sonra, Toulouse radyosundan bir hanım bildirime ilişkin sorular sorarken, konuyu hep Türkiye'deki duruma çekmeye çalıştı; haklıydı da, çünkü bildirinin Türkiye'den esinlendiği oldukça belliydi, ama birtakım olumsuz örnekleri açıktan açığa Türkiye'yle çakıştırmak hoşuma gitmiyordu.

— *Pek suya sabuna dokunmadığınızı söylerken kendinize haksızlık etmiyor musunuz? Çünkü 12 Eylül döneminde Bülent Ecevit'in çıkardığı* Arayış *dergisinde yazılar yazmışınız.* Hürriyet Gösteri *dergisinde de onun* Tercüman *gazetesinde topa tutulan "Pülümür'lü Yaşsız Kadını" adlı şiiri üzerine ayrıntılı bir çözümlemeniz yayımlanmıştı.*

— Doğru, yazdım; ama bu yazılar hep ekinsel ve yazınsal konularda yoğunlaşan yazılardı. Öte yandan, 12 Eylül iktidarının en çok karşısına aldığı insan benden böyle bir şey isteyince, nasıl "Hayır" diyebilirdim ki? Ecevit hükümetinde bakanlık da yapmış, ünlü ve değerli bir politikacı "Önünüzde koca bir gelecek var, bu adam için değmez, geleceğinizi tehlikeye atmayın" diye uyarmıştı beni. Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, ben bu işte böyle bir tehlike görmüyordum. Bülent Ecevit'i hiçbir zaman önemli

işler başarabilecek bir politikacı olarak görmedim, sonraları yürüttüğü politikalarla da fazlasıyla düş kırıklığına uğrattı beni. Ama gene böyle bir duruma düşse de benden çabasına destek istese, aynı şeyi bugün de yaparım.

— *Ya şimdi size bir görev vermek istese?*
— Şaka mı ediyorsun?

— *Üniversitede tutumunuz ne oldu?*
— Ne olacak? Ben üniversitedeki yerlerime hep hak ederek geldiğimi sanıyorum. Bu nedenle, görevimi sürdürmemden daha doğal bir şey olamazdı. Yaratılışıma uymadığından, yönetim görevlerinden hep uzak durdum. Benim için önemli olan bilimsel çalışma ve öğretimdi. YÖK yönetimi sırasında, birtakım durumlar sonucu, bir ara, bölüm başkanlığı yapmam gerekti. Bizim üniversitenin çalkantılardan uzak kalacağını, yöneticilerimizin kendilerine verilen aşırı yetkileri ölçüsüzce kullanmayacaklarını umuyordum; ama böyle olmadığını görür görmez bölüm başkanlığından ayrıldım. Şimdi bütün bunları anlatmak çok kolay. Ama o dönemler çok zor ve çok tehlikeli dönemlerdi, hele 12 Mart. Kaç arkadaşımız, bu arada sevgili dostum Cevat Çapan, saçma nedenlerle gece uykudan kaldırılıp tutuklandı. Ben daha çok işsiz, dolayısıyla beş parasız kalmaktan korkardım. 12 Mart döneminde, unutulmaz dostum Mümtaz Zeytinoğlu yaşıyordu, "Seni üniversiteden kovacak olurlarsa, Eskişehir'de beğendiğin işi veririm sana" diye gülerdi. Ben de Eskişehir'deki çiftliklerinin yönetimini isterdim, bunu düşlediğim bile olurdu. Mümtaz 12 Eylül'den önce aramızdan ayrılmıştı. YÖK yasasının çıktığı ve azıcık solcu bilinenlerin sonunun karanlık olduğunun düşünüldüğü bir dönemde, bir toplantıda, Çetin Emeç'le konuşurken de söz benzer tehlikelerden açılınca, o günlerde *Hürriyet*'in genel yayın yönetmeni olan sevgili dostum üniversiteden ayrılmak zorunda kalıp da başka bir iş aramam durumunda önce kendisine gelmezsem, üzüleceğini söylemişti. Be-

nim yüce gönüllü, dürüst, aydınlık kafalı arkadaşım! Dünyanın hiçbir zenginliği böyle dostları bulunmanın sağladığı tinsel zenginliğin yerini tutamaz. Böyle dostlarımız varken, anıları belleğimizde yaşarken, hiçbir baskı yönetimi bizi gerçek anlamda tutsak edemez.

— *Haklısınız. Bir de son dönemde yaşanan 28 Şubat süreci var. Bu konuda da yazarlar arasında görüş birliği yok. Kimi bu sürecin toplumu totaliter bir anlayışın egemenliğine sürüklenmekten kurtardığını düşünürken, kimi de bunu ordunun kronik hastalığı olarak görme eğiliminde. Yaşananlara bakınca, 28 Şubat'ı siz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Türkiye'yi neredeyse her açıdan dinsel bir yönetim biçimine bağlama yolunda hızlı gidişi durdurması açısından yerinde bir çıkış oldu 28 Şubat. Öncelikle kendi çıkarlarını düşünen ve demokrasi gibi laikliği de tam olarak kavrayamamış olan politikacıların engellemeleri yüzünden, kötü gidişi tam olarak durduramadı, ama hiç değilse hızını kesti. Öngördüğü tüm önlemler alınsaydı, çok daha iyi olacaktı kuşkusuz. Ancak olmadı. Politikacıların küçük hesapları daha ağır bastı, her zaman olduğu gibi.

— *Evet, üniversitedeki ilk yıllarımıza yeniden dönelim dersek, 1963 yılında Fransa'ya gittiğinizi görüyoruz. İlk kez yabancı bir ülkeye gitmek nasıl bir duygu uyandırdı sizde? Elbistan'dan İstanbul'a gelişinizle benzerlikler taşıyor muydu?*

— Evet, 1963 Kasımı'nda. Hiç kuşkusuz, birdenbire kendimi Paris'te bulmak, yalnız kitaplardan tanıdığım bu kentin sokaklarında yürümek baş döndürücü bir şeydi, on on iki gün sürdü bu durum. Ama Elbistan'dan İstanbul'a gelmek gibi değildi. O zaman on iki yaşındaydım. Paris'e ilk gelişimdeyse, otuzumu geride bırakmıştım. Ama, bugün bile, Paris bir düş kentidir benim için; en azından belirli yerlerini oldukça iyi bilirim, gene de, gittiğim zaman, her

an yolumu şaşırabilirmişim gibime gelir; oradan uzaktayken de hep yerinde durduğundan kuşkuya düşerim neredeyse, Paris'ten gelen dostlara "Paris hep yerinde duruyor mu?" diye sorarım. Beylik bir şakadır bu, ama benliğimde bir karşılığı da vardır herhalde.

— *Orada göstergebilim üzerinde çalıştınız diye biliyorum. O zamana kadar kimlerle çalıştığınızı, gidişinizi ve sonraki günleri anlatır mısınız?*

— Benim göstergebilimle ilişkim daha önce başlamıştı. Söylediğim gibi, Greimas daha sonra göstergebilimin kurucu kitabı sayılacak olan *Sémantique structurale*'in (Yapısal Anlambilim, 1966) içeriğini oluşturan ilk dersleri 1962'de, bizim bölümde vermişti, ben de çiçeği burnunda bir asistan olarak bu dersleri izlemiştim. Ancak, bundan da önce, Greimas, nasıl bir doktora tezi hazırlamam gerektiğini konuşurken, daha önce yaptığım herhangi bir Fransızca çalışmayı görmek istemiş, ben de ona elimde bulunan tek Fransızca çalışmamı: Bernanos'un üç romanında kullandığı imgeleri ele alan bitirme çalışmamı sunmuştum. Greimas'ın asıl görevi Ankara'daki Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeydi, bize iki haftada bir, iki günlüğüne derse gelirdi. On beş gün sonra, İstanbul'a geldiği zaman, bu çalışmanın özünde göstergebilimsel bir çalışma olduğunu söyleyerek şaşırtmıştı beni. Sanırım, göstergebilim *(sémiotique)* sözcüğünü ilk kez o zaman işitmiştim. Çünkü göstergebilim sözcüğü o dönemde yaygın bir sözcük değildi. En azından Greimas'ın anladığı anlamda, göstergebilim diye bir bilim dalı da yoktu.

— *Siz özünde göstergebilimsel bir çalışmayı nasıl yapmıştınız öyleyse?*

— Sanırım, yazınsal bir içgüdüyle. Ben o dönemde Fransız ve Roman Filolojisi adını taşıyan Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün çalışkan öğrencilerinden değildim. Bildiğin gibi, Varlık Yayınevi'nde çalışıyor, aynı zamanda da çeviri yapıyordum. Galatasaray Lisesi'nden iyi bir Fransızca

bilgisiyle gelmiştim ya, derslere fazla zaman ayıramıyordum. Ama genç kuşağın önde gelen birkaç öykücüsünden biriydim. Benden istenen bitirme çalışmasında, Bernanos'un üç romanındaki imgelerin düzenli bir dökümünü çıkarınam yetecekti. O dönemde izlek çalışmaları böyle yapılırdı. Ancak böyle bir dökümle yetinmek anlamsız gelmişti bana, öykücü içgüdümle, bu imgeler, bu izlekler arasında, ilk bakışta görünmeyen bağıntılar bulmaya, bu bağıntılara dayanarak Bernanos'un "anlam evreni"ni yansıtmaya çalışmıştım. Acemice yazılmış otuz sayfa içinde. Greimas, coşkuyla, bu çalışmayı geliştirmem, ancak araştırma nesnesi olarak Bernanos'un tüm yapıtlarını ele alınam gerektiğini söylemişti. Öyle yaptım. Ben Fransız hükümetinin burslusu olarak Paris'e gittiğimde, çalışmam hayli ilerlemişti. Yirmiyi aşkın kitabın tüm imge kullanımlarının dökümünü çıkarmış, aralarındaki bağıntıları da büyük ölçüde belirlemiştim. Greimas o günlerde Poitiers Üniversitesi'nde profesördü. Aynı zamanda Paris'te, Poincaré Matematik Enstitüsü'nde göstergebilim dersleri veriyor, değişik bilim dallarından gelen, ama hepsi de tutarlı bir yöntem özlemi çeken, genç ya da orta yaşlı pek çok araştırmacı izliyordu bu dersleri. Ben de onlar arasına katıldım. Çalışmanın gelişimi konusunda da kendisiyle sık sık konuşuyorduk elbette. Bu arada, Ecole des Hautes Etudes'te Roland Barthes'ın, Collège de France'ta büyük dilbilimci Emile Benveniste'in derslerini de izliyor, Claude Lévi-Strauss'un yapıtlarını okuyup anlamaya çalışıyordum. Hepsi bu değildi kuşkusuz. Paris'in ekinsel yaşamını tanımak da başka bir uğraştı. Bu arada, Roger Caillois, Pierre Emmanuel gibi yazarlarla tanıştım. İstanbul'dan yakın dostlarım ressam Oktay Günday, karikatürist Sinan Bıçakçı burada yaşıyordu. Ressam Remzi Raşa'yla da çok iyi dost olduk. Güzel ve dopdolu günlerdi. *L'Imaginaire de Bernanos*'un büyük bölümünü Paris'te, pek de rahat olmayan koşullar içinde yazdım. 1965 başlarında, İstanbul'da, bizim üniversitede savundum. Greimas *Sémantique structurale*'inin son bölümünü benim bu teze ayırdı. Bu nedenle, Groupe Mu, 1977'de

yayımlanan *Rhétorique poétique* adlı yapıtında, benden "Greimas'ın esinleyicisi" diye söz eder. Böyle bir onuru hak ediyor muydum, bilmem. Ama, tarih açısından, göstergebilimci Greimas'ın ilk izleyicisi, ilk çırağı olduğum kesin. Bu yüzden olacak, kitabını bana yollarken, üzerine "Bu kitabın ortak yazarı Tahsin Yücel'e" diye yazmıştı. Bir başka kitabının üstüne de "Dost ve suç ortağı Tahsin Yücel için" diye. Suç ortağı! Çok onurlu bir suç ortaklığıydı bu doğrusu! Çünkü, 1965'ten günümüze, Greimas göstergebilimi Avrupa'dan Güney Amerika'ya pek çok izleyici ve uygulayıcı buldu. Greimas 1992'de öldü, ama bugün de onun açtığı yoldan giden pek çok bilim adamı var. Benim alçakgönüllü kanıma göre, Greimas insan bilimleri alanında yirminci yüzyılın en büyük birkaç öncüsünden biridir.

— *Öyle anlaşılıyor ki Greimas'la ilişkileriniz hep sürdü.*

— Evet, gerçek, ama başka türlü bir dostluktu onun dostluğu. Türkiye'den ayrılırken "Bana nezaket gereği, sevgi, saygı bildirmek, hatır sormak için yazacak olursanız, belki de yanıt vermem, ama bilimsel bir sorununuz için yazarsanız, her şeyi bırakıp yanıtlamaya çalışırım" demişti. Bu kuralı genellikle kendisi bozdu. Sık sık yazışırdık. Kısacık mektuplar yazardı, ama yazısı öyle okunaksızdı ki tam olarak çözmek için bir iki gün uğraşmak gerekirdi. Paris'e gittiğim zamanlarda da oradaysa hep görüşür, semineri varsa, katılırdım. Ben ya da Berke gittik mi her işi bırakıp bizimle uzun uzun söyleşiye dalardı. Bir kez, Berke'yle birlikte bürosuna uğradığımızda, asistanı hiç kimseyle görüşemeyeceğini söyleyerek bizi yanına bırakmamıştı. Bu sırada, kapıyı açıp da bizi görünce "Ne diye doğrudan odama gelmiyorsunuz da burada bekliyorsunuz?" diye paylamıştı. Evet, kesintisiz bir biçimde sürdü dostluğumuz. Ama Greimas Türkiye'yi ve Türkleri de çok severdi. Türkiye'nin Batı'da şu ya da bu nedenle yoğun biçimde eleştirildiği dönemlerde "Kendimi gittikçe daha çok Türk olarak duyuyorum" derdi.

— *Böyle bir bilim adamıyla yapılan bir tezin birtakım yankıları olmuştur herhalde?*

— Benim tez, kabul edilmesinden sonra, dört yıllık bir gecikmeyle, 1969'da, İstanbul'da, Edebiyat Fakültesi'nce yayımlandı. Ama, Greimas'ın kitabında uzun uzun sözü edildiğinden, daha önce, kimi Bernanos uzmanları okumak için benden bir kopyasını istemişlerdi, çalışmanın bir bölümü de Fransa'da, yıllık *Etudes bernanosiennes* dergisinde yayımlanmıştı. Kitabın yayımlanmasından sonra, dağıtım olanaklarının kısıtlılığına karşın, Fransa ve İngiltere'de, değişik dergilerde, yirmi dolayında yazı yayımlandı hakkında. Bildiğim kadarıyla. Pek çok dergi ve kitapta da *Imaginaire de Bernanos*'a göndermeler görmüşümdür. Görmediklerim de vardır kuşkusuz. Yeni bir yöntemle yazılmış olmasına karşın, daha çok geleneksel türden araştırmalar yapan çoğu Bernanos uzmanlarınca büyük bir ilgi ve seveçenlikle karşılanması, saptamalarımın da genellikle doğru bulunması, başkalarının görüşleriyle karşılaştırıldığında çoğunlukla benim görüşlerimden yana çıkılması beni şaşırtmıştı. Aradan bunca zaman geçmiş olmasına karşın, bu gençlik çalışmasını hâlâ arayanlar çıkar. Bu araştırma konusunda Kongo'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne, neredeyse dünyanın her yanından mektuplar almışımdır. Arada sırada, Paris'e gittiğimde, kimi kitapçı raflarında onunla karşılaşırım da şaşırıp kalırım.

— *Bu arada Bernanos'u tanıyabilir miyiz biraz?*

— Georges Bernanos yirminci yüzyılın ilk yarısının önemli Fransız yazarlarından biridir. Oldukça ileri bir yaşta yazdığı ilk romanı *Sous le soleil de Satan*'la birdenbire ünlenir. Bunu kahramanları çoğunlukla din adamlarından oluşan ve hem toplumsal, hem tanrıbilimsel sorunlar üzerinde yoğunlaşan başka romanlar izler. Ama Bernanos romanlarından da fazla kavga yazılarıyla, kavga kitaplarıyla ülkesinde büyük ilgi uyandırır. Her şeyden önce kralcı ve Katoliktir. Ama kendisiyle aynı yanda olanları eleştirmekten çekinmez. Örneğin *Les Grands cimetières sous la lune* (Ay Altında Bü-

yük Mezarlıklar, 1938) İspanya İç Savaşı sırasında Franco'yla işbirliği yapan Katolik kilisesinin çok sert ve çok çarpıcı bir eleştirisidir. İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde, o dönemin yöneticilerine katlanamadığı için, Brezilya'ya göç eder. Savaş sırasında Hitler yandaşı yönetimi eleştiren yazılar yazar. Başka denemelerinde, tekniğe dayalı bir yaşamın hem birey, hem toplum için ne denli ölümcül olabileceğini göstermeye çalışır. Bunu da bir benzerini Karl Marx'ta bulabileceğimiz çok etkili bir anlatımla yapar. Ancak, kralcı ve Katolik, dolayısıyla ödünsüz bir sağcı olduğunu hep söylemesine karşın, Bernanos'a daha çok solcu yazarlar yakınlık duyar. Malraux gerçekleri hiç kimsenin yapamadığı kadar açık bir biçimde dile getirmesini över. Camus onun yazılarını uzun süre yönetiminde bulunduğu *Combat* gazetesinde yayımlar. De Gaulle de kurduğu hükümette bakan olmaya çağırır, ama Bernanos bağımsızlığını korumak için bu öneriyi geri çevirir. Kısacası, çok ilginç bir aydın ve yazar örneğidir. İnsan onu okurken hep solcu bir yazarı okuyormuş gibi bir izlenime kapılır. Dahası, zaman zaman, örneğin tekniğin ilerlemesiyle insanın makinenin bir parçası durumuna geldiğini söylediği ya da büyük Fransız devrimini anlattığı zaman, Marx'ı okuyormuş gibi olur. Balzac da böyle değil midir? Geçenlerde, Marx'ın *Le 18 Brumaire*'ini okurken ayrımına vardım, kavga yazısı biçemi de Marxınkine çok yakın.

— *Türkiye'de böyle bir yazar bulmak herhalde çok güç, değil mi?*

— Haklısın, bizim yazarlarımız genellikle fazla hesapçı, aydınlar da genellikle fazla ucuz. Her şeyden ve herkesten önce kendi kendilerine hesap vermeyi düşünen çok az. Okumadıkları kitaplar üzerine ahkâm kesen, bunu böyle yaptıkları kanıtlanınca yüzü kızarmayan yazarlar bile var. Bernanos gibi kendini düşünce ve inançlarına tüm ruhu ve tüm bedeniyle adayan bir yazar böyle bir ortamda zor soluk alırdı. Sesi de çok çabuk kısılırdı belki. Çok mu karamsar konuştum?

— *Evet, biraz. Peki tezinize konu olarak Bernanos'u seçmenizde onun bu özellikleri ne ölçüde etkili oldu?*

— Doğrusunu söylemek gerekirse, fazla bir etkisi olmadı. Neden dersen, doktora tezime başladığımda değilse de bitirme tezime başladığımda Bernanos'u yeterince tanımıyordum. Bernanos'un yapıtları üzerinde çalışmamı bitirme tezimin yöneticisi Süheyla Bayrav önermişti. İmge açısından onun romanlarının çok zengin ve çok ilginç olduğunu söylüyordu. Ben de yeni bir yazar tanıma coşkusuyla işe girişmiştim. Daha sonra, yıllar yılı kurtulamadım Bernanos'tan. Bugün bile, arada bir, kaç kez elimden geçmiş olan yapıtlarını okurum.

— *Göstergebilimin hangi yönü ilginizi çekmişti? Daha doğrusu, göstergebilim hangi boşluğu dolduruyordu da ona yöneldiniz?*

— Bilirsin, insan ve toplum bilimlerinin en zayıf yanı bağdaşık ve tutarlı bir yönteme dayanmamalarıdır. Neredeyse her bulduklarını araştırmanın içine dolduruverir, aralarında bir bağdaşıklık kurmadan, ayrışık verilerle çalışırlar. Yazınsal araştırmaları düşün: Yapıt, yazar, toplum, hepsi birbirine eklenir, kimi zaman yazar yapıtın açıklaması olur, kimi zaman yapıt yazarın, yaşamla yapıt sürekli birbirini açıklar. Öyle ki hangisi hangisini açıklıyor, bir karar veremezsin. Benzer yaklaşımlara, üç aşağı beş yukarı, tarihçilerde, toplumbilimcilerde de tanık oluruz. İlk kez dilbilim bu koşulu aşmıştır. Dili, eşsüremlilik içinde, bağdaşık bir yapı olarak ele alır, çözümlemesini öğeleri arasındaki bağıntılara dayandırır. Böylece, çağdaş dilbilimin öncüsü Saussure dil konusundaki birçok yanlış kanıyı düzeltmiştir. Nesnesi gereği, büyük ölçüde çağdaş dilbilimden yararlanan göstergebilim de bu amaca çok yaklaşır. Greimas, göstergebilimi "bilimsel iççağrılı bir tasarı" diye tanımlar. Nesnesiyse, gene Greimas'ın tanımıyla "İnsan için dünyanın ve insanın anlamı"dır. Bir başka deyişle, göstergebilim, ekin düzleminde, anlam dizgelerini, anlamın eklemlenim ve iletim koşullarını inceler. Ama

dilbilim, nesnesi gereği, yalnız dil alanında kalırken, bu arada, anlam sorunu üzerinde pek durmazken, bu yeni bilim alanı yazından resime, bilimden mimarlığa, kente ya da törelere, çok değişik anlam yapıları üzerinde çalışır. Ne var ki, her şeyden önce, bu yapıları çözümlememizi sağlayacak bir genel yöntem olmak ister. Her şeyi çözümler mi? İnsana ve dünyasına ilişkin her şeyin yanıtını onda mı buluruz? Hayır kuşkusuz. Bilim sınırları belirlemekle başlar. Göstergebilimin yanıtları ve sonuçları da sınırlıdır. Ama, dilbilimden sonra, bağdaşık bir yöntem oluşturmaya yönelmiş olması bile onu çekici kılmaya yeter. Beni çeken de öncelikle bu yönü olmuştur. Ama, gördüğün gibi, benim yaşamımda göstergebilimin neredeyse duygusal diyebileceğim bir yönü de var. Bu özellik beni yanlı kılmış olabilir.

— *Göstergebilimin anlamsal içerikleri çözümlemede verimli bir yöntem olduğu söylenebilir. Ama sonuçta bu yöntem de bir yorumlama yöntemi değil mi? Böyleyse, ne ölçüde bilimselliğinden söz edilebilir?*

— Hiç kuşkusuz, aynı konu üzerinde çalışan iki göstergebilimcinin ayrı sonuçlara varmaları olmayacak bir şey değil. Ancak, göstergebilim bir felsefe değildir, yorumdan çok çözümleme söz konusudur göstergebilimde, bu amaçla da belirli araçlar ve ölçütler getirmiştir, bunları iyi kullanmak başka bir sorun. Her şey birimleri iyi belirlemeye, bağıntıları doğru kurmaya ve benimsenmiş yöntemden sapmamaya bağlı. Ancak toplum ve insan bilimlerinin fizik ve kimya gibi bilimlerle aynı türden olmadığını da belirtmek gerekir. Göstergebilim sayınacayı en aza indirmek ister hiç değilse. Bu arada, Greimas'ın göstergebilimi "bilimsellik iççağrılı bir tasarı" olarak tanımladığını, yani bu çalışma alanını bir tasarı, bilimselliği de gerçekleştirilmek istenen bir erek olarak gördüğünü unutmamak gerekir.

— *Göstergebilimin de yetersiz kaldığı noktalar yok mu? Varsa, neler bunlar?*

— Olmaz olur mu? Göstergebilim anlam evrenini, anlamın oluşum biçimlerini ve kurguyu ele alır öncelikle. Bunun dışında kalan şeyleri araştırmayınca, o konularda bir söz de söyleyemez. Örneğin tarihsel boyut. Örneğin kimi "estetik" özellikler. Yöntemimiz ne olursa olsun, her araştırmada böyledir. Ancak aradığımızı buluruz. Bir de yöntemimizin ve kişisel sezgimizin elverdiği kadarını. Bilimsel dürüstlük de yöntemli ve kapsamlı bir biçimde incelemediğiniz konularda kesin görüşler ileri sürmenizi önler.

— *Türkiye'ye döndüğünüzde göstergebilim ne ölçüde biliniyordu?*

— Ben Fransa'da bir yıla yakın bir süre kaldım. Döndüğümde ayrıldığım zamana göre fazla bir değişiklik yoktu. Bu da doğaldı, çünkü göstergebilim daha yolunun başında bulunan ve çok az uzmanca bilinen bir araştırma dalıydı. Fransa'da bile, fazla bilinen bir bilim dalı değildi. Greimas göstergebiliminin kurucu kitabı *Sémantique structurale* benim İstanbul'a dönmemden ve tezimi savunmamdan bir yıl sonra, 1966'da yayımlandı. Ancak göstergebilim yöntemiyle yaptığım tez bölümümüzün hocalarınca da iyi karşılandı, başarılı bulundu. Daha sonra da onları utandırmadı.

— *Bu kadar az bilinen bir yöntemi kullanırken ne gibi güçlüklerle karşılaştınız? İnsanların konuyu eksik anladıklarını, hatta hiç anlamadıklarını düşündüğünüz oldu mu? Sonra, eleştirildiniz de..*

— Az bilinen bir yöntemden çok, oluşturulmakta olan bir yöntem söz konusuydu o zaman. Ama konunu önemsiyorsan, geçerli sonuçlara ulaşmak istiyorsan, her araştırma bir serüvendir ve her dönemeçte güçlüklerle karşılaşırsın. Ben bir yandan Bernanos üzerine çalışmamı sürdürürken, bir yandan da yöntemi geliştirmeye çalışıyordum. Bunun için de dilbilim alanında yapılmış çalışmalardan, örneğin Saussure'den, örneğin Roland Barthes'tan, örneğin Lévi-

Strauss'un budunbilim alanındaki çözümlemelerinden yararlanmaya bakıyordum. Fazla bir kaynakça yoktu elimin altında. Greimas da hiçbir zaman "Şunu şöyle, bunu böyle yap!" demiyor, genel ilkelerde kalıyor, yaptığımı onaylamakla ya da kuşkusunu belirtmekle yetiniyordu. Diyeceğim, hiç de kolay olmadı. Ama, biraz da kaynaksızlık nedeniyle özgün bir çalışma çıkmıştı ortaya. Anlaşılmama konusuna gelince, izlenen yöntem belki bilimseldi, ama ben, genel eğilimime uygun olarak, neredeyse yazınsal bir dil kullanmıştım. En azından Batı'da, kimse zor anlaşılırlığından yakınmadı. Eleştirilme konusuna gelince, daha çok Türkiye'de eleştirildim, ama bunlar benim doktora tezi ya da göstergebilim çevresinde değil, dilbilimi ve göstergebilimi de kapsayan büyük bir düşünce akımı: Yapısalcılık *(le structuralisme)* çevresinde kopmuştu. Neydi yapısalcılık? İnsan bilimlerinde yeni bir yaklaşım öneren bir yöntemsel ilkeler toplamı. Örneğin bir bağıntılar düzeni olarak yapı kavramı. Örneğin öğelerin kendilerinden önce öğeler arasındaki bağıntılar üzerinde durma gereği. Örneğin eşsüremsel yaklaşımın artsüremsel yaklaşıma yeğlenmesi. Saussure, adını koymamakla birlikte, çağdaş dilbilimi bu ilkelerle kurabilmişti. Benveniste, Hjelmslev, Jakobson gibi dilbilimciler alanlarında bu ilkelerle büyük gelişmeler sağlamışlardı. Claude Lévi-Strauss budunbilim alanında çözümsüz görünen birçok sorunu bu ilkeler doğrultusunda çözmüştür. Greimas göstergebilimi de bu ilkelerle yola çıkmıştır. Yetmişli ve seksenli yıllarda dostum Berke Vardar ve ben, kimi yazılarımızda bu düşünce akımını tanıtmak istedik. Üniversite dışında, daha çok dil ve yazın dergilerinde. Bizi destekleyenler, bizden daha çok bilgi isteyenler oldu. Kimileri de küplere bindi, daha konunun ne olduğunu bile anlamadan, veryansın ettiler bize. Sanki Müslümanlık, Marksçılık, gerçeküstücülük, varoluşçuluk, tüm inanç, düşün ve sanat akımları Türkiye'de doğmuş gibi, yapısalcı yaklaşımı savunuyoruz diye kökü dışarıdalıkla, "ithalatçılık"la suçladılar bizi. Benim, böyle bir akımı Türkiye'de ta-

nıtmaya çalışınam nedeniyle "vatan haini" olduğumu çıtlatan bir yazar bile çıktı. *Yapısalcılık*'ta, *Tartışmalar*'da bu konuda ilginç ayrıntılar bulabilirsin.

— *O kitapları da ayrıntılı bir biçimde konuşacağız zaten. Ama galiba, zaman zaman göstergebilimle yapısalcılığın karıştırıldığı da oldu sanırım.*

— Evet, oldu. Oysa yapısalcılık az önce de belirttiğim gibi nesnelerden önce bağıntıları, artsüremlilikten önce eşsüremliliği göz önüne alan genel bir yaklaşımdır. Dilbilim, budunbilim, hatta, bir ölçüde, ekonomi alanında, birtakım yazın araştırmalarında uygulanan genel bir yöntemdir; göstergebilimse, bir bilim dalı; yapısalcı yönteme bağlanan, onu kendi alanında daha da geliştirmeyi amaçlayan bir bilim dalı.

— *Söylediğiniz gibi, Türkiye'de başka birçok sanat, düşün ve bilim akımı da tanıtıldı; sanırım, hiçbirine böylesine sert tepkiler gösterilmedi. Size neden böyle bir tepki gösterdiler ki?*

— Tam olarak bilemem. Ama, öyle sanıyorum ki, başlıca iki nedeni vardı bu tepkinin. Birincisi, yapısalcılığın yaklaşımı ve sağladığı kazanımlar anlatılmaya başlanınca, kimileri kendi yaptıklarının tümüyle yadsındığı, geçersiz sayıldığı sanısına kapılarak öfkelendiler. İkincisi, yapısalcılığın özellikle yerleşik tarihsel yöntemlere bakışı kimilerinde bu akım Marksçılığa karşıymış gibi bir izlenim uyandırdı. O dönemde de bayağı fanatik Marksçı vardı. Ama Marksçılığın ne olduğunu bütüncül bir biçimde kavramış oldukları kuşkuluydu. Bugün çoklarının Marksçılığı gitti, fanatikliği kaldı.

— *O günün siyasal havasının da etkisi olmuştu demek bu eleştirilerde?*

— Genel siyasal havadan söz ediyorsan, hayır. Ama aydınlar arasında daha kapsamlı, daha inanmış, daha ateş-

li bir solcu kesim vardı. Onlar rahatsız oluyordu yapısalcılıktan. Bu arada, başlıca yapısalcı olarak tanınan iki ünlü yazarın: Claude Lévi-Strauss ile Roland Barthes'ın Marksçı kökenlerini bilmiyorlardı. Şunu da eklemem gerekir: Bu eleştiriler bir iki yılla sınırlı kalmadı, arada bir birileri bir yerlerden yapısalcılığa, bu arada bana vurmaya çalışırdı.

— *Ama siz yolunuzu değiştirmediniz, 1972'de* İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler'*in özgün biçimini, Fransızcasını yayımladınız.*

— Önce bu Fransızca yazmanın bir züppelik ya da özenti olmadığını söyleyeyim; Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışıyorduk, tezlerimizi Fransızca yazmamız gerekiyordu. *Figures et messages dans la Comédie humaine* de benim doçentlik tezimdir. Bu çalışma *L'Imaginaire de Bernanos*'a göre çok daha kapsamlı, getirdiği yöntemsel araçlar açısından çok daha gelişmiş bir göstergebilimsel araştırmadır. Balzac'ın *İnsanlık Güldürüsü*'ndeki tüm kişi betimlemelerini ele almış, nasıl bir dizgeye göre eklemlendiklerini ve nerede hangi anlamları içerdiklerini göstermeye çalışmıştım burada, sanırım, başarılı da olmuştum. Yöntem daha bir belirlenmişti. Çok farklı anlatım biçimleri içinde, belirli özellikleri ana çizgilerine indirgeyerek ayırıcı ve birleştirici özellikleri çok daha açık bir biçimde belirleyerek yapıyı ortaya çıkarmış, Balzac'ın kişilerini yalnızca beden yapılarından yola çıkarak "gök" ve "yer" karşıtlığı çevresinde dört ana "tip"e indirgemiştim: "Melek", "erdişi", "arı yaratık", "kirli yaratık" biçiminde. Bunlar arasındaki "ara tipler"i gösterdiğim gibi, yaşam biçimine göre bedenlerin aldığı görünüşleri, bedensel görünüşlerin nasıl bir tür dil olarak kullanıldığını ayrıntılarıyla ortaya koymuş, düzenli çizgelerle (şema) de desteklemiştim. Çalışma, 1972'de, Greimas'ın yönettiği bir dizi içinde, Fransa'da yayımlandı. Ama, tuhaftır, bu kitap, kimi Fransız araştırmacıların çalışmalarında önemli bir yapıt olarak anılmakla birlikte, Fransa'da *L'Imaginaire de Bernanos*'un

uyandırdığı ilgiyi uyandırmadı. Oysa *L'Imaginaire de Bernanos* Türkiye'de basılmıştı, *Balzac* Fransa'da.

— *Neden?*

— Belirgin bir neden ileri sürmek zor. Ancak, benim ele aldığım konuda daha önce başkaları da kitaplar yazmışlar, ama, bütüncül ve tutarlı bir yöntem izlemediklerinden, hem sorunun yüzeyinde kalmışlar, hem de olmayacak, hatta gülünç diye nitelenebilecek yanlışlıklar yapmışlardı. Bunları açık açık göstermiş, sözlerimi esirgemeden eleştirmiştim. Fransa'daki çoğu Balzac uzmanları genellikle fazla araştırmadan doğru diye benimsedikleri yorumların böyle sert bir biçimde eleştirilmesini içlerine sindirememiş, bu nedenle kitabımı bilmezlikten gelmeyi yeğlemiş olabilirler. Bu Balzac uzmanlarının büyük çoğunluğunun eski yöntemlerle, belge araştırmalarıyla yetindiklerini yayımladıkları kitaplardan ve çıkardıkları yıllıktan biliyorum. Roland Barthes'ın gene Balzac üzerine bir çalışma olan *S/Z*'ini de genellikle bilmezlikten geldiler. Bernanos üzerinde çalışanlar hiç böyle değildi. Ancak, kitabımın yayımlandığı yıl göstergebilim araştırmalarının bayağı çoğalmış olması da umduğum ölçüde ilgi görmemesinin bir başka nedeni olabilir.

— *Bu incelemenizi Türkçe'ye çok geç çevirdiniz. 1997'de.*

— *Fol* dergisi benden bir bölümünü istemişti. Bu bölümü çevirdikten sonra "Şunun tümünü çevireyim bari" dedim. Böylece, neredeyse yirmi yıl önceki bir serüveni yeniden yaşamış oldum. Kendi açımdan, düzeltilecek ya da geliştirilecek yanları bulunduğu gibi bir izlenime de varmadım. Oysa eski yazdıklarımı düzelttiğim çok olmuştur. Ne olursa olsun, kitap Türkçe olarak yayımlanınca, sert bir tepki görmedi, daha çok iyi karşılandı. Sonraları kimi genç yazarların kullandığım terim ve çizgelerden bayağı yararlandıklarını gördüm. Kimileri kaynak belirtiyor, kimileri kaynaklarının adını bile anmıyorlardı.

— Balzac bu araştırmalarınız dışında da yazılarınızda sık sık gönderme yaptığınız bir yazar. Balzac'ı ne bakımdan önemli buluyorsunuz?

— Doğru, sık sık anarım Balzac'ı. Sözünü ettiğimiz kitap dışında da Balzac'a ilişkin yazılarım vardır. Çokları onu klasik romanla özdeşleştirirler. Bu kişiler Balzac'ın tüm yapıtlarını okumamış ya da bu yapıtlar üzerinde yeterince durmamışlardır. Benim içinse, Balzac çağdaş romanın öncüsüdür. Çok değişik biçimler denemiş, adını koymamakla birlikte, anlatılan olayları tutarlı bir biçimde vermenin çok değişik yollarını örneklendirmiştir. Bu biçimsel yanı. Bir de yarattığı toplum ve insan derinliği, olay zenginliği vardır ki benzerine çok az rastlanır. Bir de şu var: İster istemez hepimiz zamanla kendi yazar ve düşünür çevremizi oluşturuyoruz; kuşkusuz, daha başkalarını da okuyoruz, daha başkalarına da ilgi duyuyoruz, ama göndermelerimiz genellikle on beş yirmi yazar arasında kalıyor. Balzac da benim en çok andığım yazarlardan biri.

— Nasıl oldu da insanlar zamanla göstergebilime karşı daha hoşgörülü oldular, daha çok ilgi duydular? Bu durum göstergebilimin yöntem olarak hak ettiği yeri bulduğu anlamına mı geliyor? Öte yandan, zaman zaman abartıldığını, aşırı yorumlara araç edildiğini söyleyebilir miyiz?

— Evet, göstergebilim şimdi daha bir anlayışla karşılanıyor ülkemizde; ama bugün bu ülkede öyle şeyler anlayışla karşılanıyor ki izin ver de kimseye zararı olmayan, üstelik araştırmacıya güvenli çevrenler açan bir bilim dalı da anlayışla karşılansın. Ancak ben göstergebilime fazla bir ilgi gösterildiği düşüncesinde değilim. İnsanlar dünyaya Greimasçı göstergebilimin odağından baksalardı, birçok olguyu daha iyi görme ve daha doğru değerlendirme olanağı bulurlardı. İletişim araçlarının her şeyi ayağımıza getirdiği, bize her türlü bilgilenme olanağını sağladığı sanılırken, gerçekte yaşadığımız dünya, insanlar, toplumlar ve düşüngüler konusunda bilgilerimizi indirgeyip çarpıtmaktan başka bir şey

yapmadıkları günümüzde, göstergebilim, böyle bir işlev yüklenmiş olmamasına karşın, kurtarıcı olabilirdi. Ama, sık sık tanık oluyorum, göstergebilim adı altında, göstergebilimle hiç mi hiç ilgisi bulunmayan şeyler yapılıyor. Göstergebilim oldukça zor bir yoldur, yönteme egemen olmak için, uzun hazırlık çalışmaları gerekir, çok yapıt okumak gerekir. Bu arada, Batı'da, özellikle Greimas'ın ölümünden sonra, değişik göstergebilimler ortaya çıkmakta.

— *Göstergebilimin kendine çizdiği yoldan ayrıldığını mı söylemek istiyorsunuz?*

— Evet, kimi durumlarda. Greimas göstergebilimi olgucu ve yapısalcı kökenlidir. Saymacaya yer vermek istemez ve her şeyden önce bir yöntemdir. Bu yöntemi alabildiğine esnekleştirenler, genellik ve denenebilirlik koşulunu bir yana bırakarak daha çok bir kuram biçimine sokmak isteyenler var.

— *Siz sözünü ettiğimiz iki kitap dışında, Fransızca birçok inceleme yayımladınız, değişik göstergebilim toplantılarında bildiriler sundunuz; tüm bu başarılı çalışmalardan sonra, Türkiye'den ayrılıp Fransa'ya ya da başka bir Batı Avrupa ülkesine yerleşmeyi, yaşamınızı oralarda sürdürmeyi düşündüğünüz olmadı mı?*

— Zaman zaman düşlediğim oldu, yani çok da inanmadan ve gerçekten istemeden düşündüm. Daha üniversitede öğrenci olduğum ve *Varlık*'ta çalıştığım sıralarda, Galatasaray'dan yakın arkadaşım Güneş Karabuda ilginç bir öneride bulunmuştu bana. O İsveç'e yerleşmiş, gazeteci ve fotoğrafçı olarak güzel de bir yaşam kurmuştu. Bana İsveç'e gelip İsveç dilini öğrenecek olursam, Türkçe'den bu dile, bu dilden Türkçe'ye çeviriler yaparak rahatça yaşayabileceğimi, bu arada kendi yazılarımı daha rahat bir ortam içinde yazacağımı söylüyordu. İsveççe'yi öğreninceye kadar geçecek sürede tüm giderlerimi karşılamayı da kendisiyle eşi Barbro'nun üstlenmeye hazır olduklarını belirtiyordu.

Gitmedim, ama Güneş'in bu cömert, bu yücegönüllü önerisini hiçbir zaman unutmadım. Aradan yıllar geçti. Doçent oldum, *İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler* Fransa'da yayımlandı. Dönem de 12 Mart dönemiydi, bunalıyordu insan. *Le Monde* gazetesinde bir ilan gördüm: Hollanda'da Groningen Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü çağcıl yazınbilim yöntemlerini iyi bilen bir öğretim üyesi alacaktı. "Şuraya bir başvurayım" dedim. Aramızda epeyce yazışma oldu, çalışmalarımı istediler, uzmanlardan görüş sordular, sonra beni Groningen'e görüşmeye çağırdılar. İş ciddiye biniyordu. Kent de, üniversite de güzeldi, bu arada Hollanda'da çok ileri bir üniversite yasası çıkmıştı, öğrenciler etkin bir biçimde yönetime katılıyordu. Ama bu arada 12 Mart yönetimi sona ermişti. Aralarında iki de öğrencinin bulunduğu bir kurulun karşısına çıktım. Çoğu konularda anlaşıyorduk. Üniversitemden iki yıl aylıksız izin alarak gelebileceğimi söyledim. Süreyle sınırlı bir sözleşme değil, bir atama söz konusu olduğunu, atama işlemleri en az iki yıl sürdüğüne göre, aynı işlemlere iki yıl sonra yeniden başlamanın pek istenir bir şey olmadığını anlattılar. Bu iki yılın onlar için de, benim için de bir deneme süresi olacağını söyledim. Ama ta içimden istemiyordum. İş de bu isteksizlik nedeniyle olmadı. Yoksul yaşamı da sürsek, kimi özgürlüklerden yoksun da kalsak, kendi ülkemizi bırakıp gitmemizin hiç de kolay bir şey olmadığını o zaman anladım.

— *Bugün de aynı kararı mı verirdiniz?*

— Sanırım, evet. Ama tam olarak bilemiyorum. O günden bugüne Türkiye çok değişti, politika alabildiğine yozlaştırıldı, halk geleneksel ekininden uzaklaştırıldı; göçlerde, büyük kent çevrelerinde, vb. yok edilen bu ekinin yerine yenisi de getirilmedi, halk gittikçe bilgisizleştirildi yalnızca; ülkenin doğası, kentlerinin yapısı bile tanınmaz duruma getirildi. Buna karşı fazla direnen de yok. Panurge'ün koyunları gibi genel gidişe katılıyor herkes. Bir de elde ne

varsa özelleştiriyor, yerli yabancı demeden, isteyene satıyorlar. Bu gidişle, çevremizde sevdiklerimiz olmasa, birçoğumuz kendimizi kendi yurdumuzda birer turist ya da sürgün olarak göreceğiz. Düşünmek bile tüylerimi ürpertiyor. Bu durumda, daha temiz, daha düzenli, daha köklü, daha yaratıcı bir ortamı seçmek en azından yirmi beş yıl öncesine göre daha kolay ve daha bağışlanır bir tutum. Ama bugün artık bir emekliyim, köşemde alçakgönüllü deneme ve anlatılarımı yazmaktan başka bir tasarım yok.

— *Çalışmalarınızı anlatırken sözünüzü kesmek istemedim, ama bir de askerlik döneminiz var. Yanılmıyorsam, 1965-1967 arasında. Kimileri en güzel günlerini lisede, bir de askerlikte geçirdiklerini söylerler. Siz ne diyeceksiniz?*

— Evet ya, nasıl unutulur? Tam iki yıl askerlik yaptım. Altı ayını Balıkesir'de, Ordudonatım Okulu'nda, bir buçuk yılını da asteğmen ve teğmen olarak Kırklareli'de, Ordudonatım Taburu'nda. Askerliğe başlamadan önce, iki koca yıl nasıl geçecek diye kara kara düşünürdüm. Ama düşündüğümden daha çabuk, rahat ve güzel geçti. Genellikle de iyi izler bıraktı bende. O sırada altı yaşında olan büyük kızım Elif'in de artık subay değilim diye üzüldüğünü anımsarım. Yedek Subay Okulu bayağı zor, komutanlar gereğinden fazla sertti, ama bir sorunun oldu mu anlayışla çözerlerdi. Öğrenciler arasında güzel bir dostluk ve anlayış vardı. Bugün, bunca yıldan sonra, 77. Dönem Ordudonatım Yedek Subay öğrencileri olarak on on beş kişi buluşup eski günleri andığımız olur. Kırklareli başka bir deneyimdi. Burada, çok ender olarak, beklenmedik tatsız şaşırtılarla, anlayışsızlıklarla karşılaştığım da oldu, ama subayları ve astsubayları arasında, dost bir çevrede buldum kendimi. Tabur komutanımız Turgut Yarbay herkesçe sevilen bir insandı. Görevini her zaman eksiksiz yapan, hiçbir zaman hiçbir konuda ödün vermeyen bir Hasan Başçavuş vardı "Kiminin omzunda, kiminin kolunda" deyişi hep belleğimdedir. Tümen karargâhındaki küçük odamızda karşı karşıya oturduğumuz ve iş saat-

lerinde neredeyse bir an bile durmadan çalıştığımız Mehmet Yüzbaşı'nın sık sık "Talimnameler kanla yazılmıştır" diye yineleyişi de. Şimdi nasıldır, bilemem, ama o dönemde, birçoklarında, bir çalışma ve yaptığını tam yapma tutkusu vardı. Kış başlangıcında, bir gün, masamda çalışırken, bahçedeki kavak ağacının tepesinde bir asker görmüştüm, dalları sallıyor, bir sopayla dövüyor, aşağıdan da bir subay birtakım emirler veriyordu. Görevin tepelerde kalmış son yaprakları düşürmek olduğunu anladım. Yüzbaşıma bunu neden yaptıklarını sordum. Güldü, "Kolordu komutanı gelecek ya, yollar tertemiz olsun, kuru yaprak düşmesin diye önlem alınıyor" dedi. Güldüğüne göre, tüm askerler böyle değildi kuşkusuz, yaprakları önceden düşürüp toplamak aşırıydı. Askerlik dönemindeki son akşamımda arazideydik; tabur komutanımız, subay ve astsubay dostlar benim için bir uğurlama gecesi düzenlemişlerdi. Beni çok etkileyen bir askerlik anımı anlatmamı istediler, bunu anlattım. Herkes güldü. Taburumuz hoş bir taburdu. Bu da öncelikle komutanımızdan kaynaklanıyordu. Ama başka komutanlardan da kötü bir davranış görmedim. Bir kez, geçici olarak Kurmay Başkanı görevi yapan bir yarbay hazırlayıp imzaya götürdüğüm bir yazıda bir tümceye takıldı "Bu ne biçim tümce böyle! Düzelt de getir!" diye çizip önüme attı. Tümce yanlış değildi, bir tümcenin yanlış mı, doğru mu olduğunu benden iyi bilemezdi, ama komutan oydu, hiçbir şey söylemeden yazıyı aldım, beğenilmeyen tümceyi değiştirerek yeni bir yazı hazırlayıp götürdüm. Çizip attığı yazıyı da istedi. Karşılaştırdı. "Eski tümce daha iyi oturuyor, dikkatsizliğime geldi, kusura bakma" dedi. Yetişim biçimleri, meslekların özellikleri hepimizi koşullandırıyor, ancak, mesleğin temel özelliklerinden olan sıkı düzen sonucu, askerlerde bu koşullanım daha da belirleyici. Hiç unutmam, bir kez Turgut Yarbay'la görev için Çorlu'ya, Kolordu'ya gitmiştik. Akşama doğru, orduevinin bahçesinde bir masaya oturduk. Çok geçmeden, masamız komutanın arkadaşı olan yarbay ve albaylarla dolmaya başladı. Komutana "Ben başka bir

masaya geçeyim" dedim. "Otur oturduğun yerde, biz buraya birlikte geldik" dedi. Kaldım ister istemez. Daha sonra, komutanın arkadaşları yemeği yalnız albay ve yarbaylara özgü olan bir salonda yemeyi önerdiler. Turgut Yarbay "Teğmenimle birlikte geldim, onu yalnız bırakmam" dedi. Biri "Teğmen de gelsin öyleyse" diye yanıtladı. Kısa bir duralamadan sonra, benim de gelmeme karar verildi. Gittik, oturduk. Masada herkes eşitiymişim gibi davranıyordu. Sanırım, üniversiteden olmamın bir etkisi vardı bunda, sonra saçlarım o sırada da bayağı dökülmüştü, omuzlarımda birer ayyıldız ve üçer yıldız bulunsa, kimseye aykırı gelmezdi. Ama içeriye yeni giren herkes önce omzumdaki tek yıldızı görüyor ve irkiliyordu. "Turgut'un teğmeni, özel konuğumuz" diye açıklıyorlardı. Bu arada şakalaşıyor, birbirlerine takma adlarıyla sesleniyor, gençlik ağzıyla konuşuyor, bol bol da anı anlatıyorlardı. Çıkışta, bir albay koluma girdi "Teğmenim, biliyor musun, bu akşam aramızda yaşadığın hava Harbiye havasıdır, daha önce hiç böyle bir şey yaşamış mıydın?" dedi. Saygı ve rütbe "Hayır, yaşamadım" demeyi gerektiriyordu belki, ama bunca içten ve anlayışlı bir komutan karşısında ikiyüzlülük edecek değildim "Yaşadım, komutanım: Ben sekiz yıl yatılı okudum, arkadaşlarla ne zaman bir araya gelsek, böyle konuşur, böyle şakalaşırız" dedim, yalan değildi, aynı havaydı. "Ben bu havayı yalnız bize özgü sanırdım" dedi albay, "bakın, bizim teğmen ne diyor" diyerek arkadaşlarına da aktardı yanıtımı. Uzatmayalım, şu bulunduğum noktadan baktığım zaman, askerlikte geçen iki yılımı hiç de yitirilmiş iki yıl gibi görmüyorum; yaşam deneyimi olarak çok şey kazandım. Askerlik yaşamı bana göre bir yaşam değildir, ama görevimi de elimden geldiği kadar yapmaya çalıştım; bu arada, hiçbir ere tek fiske vurmadığımı da söyleyip kapatayım bu konuyu.

— *Kapatalım, ama ben bir şeyi daha fark ettim: Çocukluğunuzdan sonraki aile yaşamınız konusunda hiç soru sormadım.*

— Çok büyük bir kusur bu! Aile bizim toplumumuz için kutsal bir kavramdır. Bilirsin belki, yakın zamanlara değin, "özel" aile gazinoları, aile plajları vardı. Bir yerde yüksek sesle konuştun mu "Ne oluyor, burada aile var!" derlerdi. Bizim kurduğumuz aile böyle koruma duvarlarının ardına çekilen bir aile değil. Ben 1960'ta Edebiyat Fakültesi'ni bitirdim, Gülçin Arıcanlı Arnavutköy Kız Koleji'ni bitirdi, birbirimizi seviyorduk, bir ev kurmak benim o gün aldığım aylıkla kolay iş değildi, gene de "Evlenelim" dedik, öyle de yaptık. 1961'de ilk kızımız Elif doğdu, 1971'de ikinci kızımız Halime. İki kızımız da benim gibi Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Elif hekim oldu, bir süre hekimlik yaptıktan sonra, bir ilaç şirketinde çalışmayı seçti. Halime şimdi Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görevli, doktora hazırlıyor. İkisi de evlenip evimizden ayrıldı. "Mutlu halkların tarihi yoktur" derler. Bu söz bizim ailemiz için de geçerli.

BENDEN ÖTEKİNE

Güney Afrikalı Lovedular
"Hiç kimse anasının karnına
dönemediğine göre, en iyisi eve
dönmektir" derlermiş.
Benim yaptığım da bu bir
bakıma, eve, ilk eve,
ilk dile dönmek.

— *İzin verirseniz bugün yeniden bir Elbistan'a dönelim istiyorum.*

— Neden?

— *Çünkü bugün kapsamlı bir biçimde yapıtlarınızdan konuşalım diyorum. İlk öykülerinizde açık ya da üstü kapalı bir biçimde, ama çoğunlukla buradan söz ediyorsunuz.* Adam Öykü'*nün beşinci sayısında yayımlanan söyleşide "Yaşamı Elbistan'da, Elbistan'ın insanları arasında tanımış ve anlamışım gibi gelir bana" diyorsunuz "Elbistan yalnız yazdıklarımın değil, yaşamımın da kökensel ve düşsel uzamıdır" diyorsunuz. Belki de öykülere girerken anıları tazelemek iyi olur.*

— Elbistan anılarım hep tazeymiş gibime geliyor, ama belleğimi yoklayınca birtakım yüzleri, birtakım görünümleri ve birtakım olayları unutmuş olduğumu ayrımsıyorum. Ne olursa olsun, yaşamımda da, yazılarımda da, düşlerimde de birincil bir yeri vardır Elbistan'ın. Belki ilk yaşadığımız, ilk tanıdığımız ortamlar yaşamımızda ve düşüncelerimizde daha belirleyici olduğundan, belki de, çok erken ayrılmak durumunda kalınca, düşlerde ve düşüncelerde Elbistan'a daha sık ve daha yoğun olarak döndüğümden. Bir yaşamda ilk on iki yıl küçümsenmeyecek bir süre. Yetişimim orada başladı gerçekten, yaşama ilişkin ilk gözlemleri

orada yaptım. Bugün, bu yaşımda bile, düşüncemin sık sık oraya yönelmesi, örnekçelerini orada bulması doğal. Güney Afrikalı Lovedular "Hiç kimse anasının karnına dönemediğine göre, en iyisi eve dönmektir" derlermiş. Benim yaptığım da bu bir bakıma, eve, ilk eve, ilk dile dönmek. Ama yalnızca düşünce düzleminde; çünkü, gerçek düzleminde, ilk ev artık yok. Bu böyle. Unutulmaz arkadaşım Mümtaz gerçekte çoğunu yazmadığım Ötegeçe öykülerini dinler de "Şurada topu topu on iki yıl yaşamışın. Bu on iki yılın on ikisini de Ötegeçe'yi gözlemlemekle mi geçirdin?" derdi. Yalnızca gözlemlemek de değildi sorun, akrabalarımıza ve komşularımıza ilişkin eski olayları da bilirdim. Mümtaz da, hiç oralara gitmeden, benim kadar Ötegeçeli olmuştu sonunda. Bir gün Elbistanlı bir elektrik mühendisiyle karşılaşmış, aynı zamanda Ötegeçeli de olduğunu öğrenince, başlamış ona Ötegeçe'nin insanlarından, Hacı Ömer Ağa'dan, Hanefi Hoca'dan, Aziz Ağa'dan, dostum Remzi'den, Ötegeçe'de yaşanmış birtakım olaylardan söz etmeye. Hemşerim (Adı Kemal'di, benden dört beş yaş küçüktü, Gaziantep'te korkunç bir kaza sonucu öldüğünü duydum sonra, gene Mümtaz'dan) dinlemiş, dinlemiş, sonra "Hepsini anlattın da asıl anlatılacak adamı anlatmadın: Tahsin Ağabeyi!" demiş. Anlatılanların kaynağını anladığını göstermiş böylece. Ama, benden uyarması, Elbistan'a girersek, öykülere gelemeyiz.

— *Yalnız şunu sorayım: 1975'e kadar bambaşka bir dünya olan Elbistan'a gidip geldiniz. Zamanla oralarda neler farklılaştı?*

— O dönemde gözlemlediğim kadarıyla, büyük bir değişiklik olmadı. Ancak, yanılmıyorsam, yetmişli yıllarda bir Sünni-Alevi çatışması olmuştu. Sonra, gene yetmişli yıllarda, Afşin-Elbistan Termik Santralı'nın kuruluş çalışmaları başlamıştı. Bir gidişimde, birtakım kişilerin küçümsenmeyecek bir rüşvet ödeyerek burada işçi olduklarını öğrenmiş, şaşırıp kalmıştım. Demek ki yürümeyen bir şey-

ler vardı. Kimi küçük iş dalları ölüyor, tarım önemsenmemeye başlıyordu. Ama yaşam biçimi, insan ilişkileri, hatta nüfus yoğunluğu çok fazla değişmemişti. Şimdi çok değiştiğini, her bakımdan değiştiğini söylüyorlar. Seksenli yılların ortalarında, Bodrum'da, bizim Ötegeçe'den genç bir arkadaşla karşılaşmıştım. Nice yıldır Elbistan'a gidemediğimi, buna da üzüldüğümü söyleyince "Gideceksin de ne olacak, ne senin zamanının insanlarını bulacaksın, ne evlerini, ne sokaklarını, ne bahçelerini" demişti bana. 1975'te gittiğimde evimizin yolunu bulmuştum. Şimdi de bulabilirim belki. Benim *Vatandaş*'ta bir memlekete gidiş ve tatsız bir karşılanış öyküsü vardır, adamı bir yabancı bile değil, bir casus sanırlar; yalnızca bir yaşlı kadın tanır, o da yoluyla bütünleşerek yürümesinden anlar kim olduğunu. Benim dönemimin tüm yaşlı kadınları bu dünyadan göçmüş olmalı. Yol da kalmadıysa, kim tanıklık edecek oralı olduğuma? Ancak bana özgü bir durum değil bu. Bugün, Türkiye'de, çoklarımız yerinden savrulmuş, ortada kalmış insanlarız, bildiğimiz yerleri sürekli değiştirdikleri, hem de kötü bir biçimde değiştirdikleri için, tutunacak bir yer bulamıyoruz. Yıllar önce bir dostum izlediği bir belgeselden söz etmişti; anlattığına göre, atom bombasının atılmasından sonra, yönlerini şaşıran deniz kaplumbağaları, denize doğru ilerleyecek yerde, karaya, tepelere doğru ilerlemeye çalışıyorlarmış; bizim durumumuz da çok farklı değil.

— *Doğru aslında, galiba hepimizde az çok böyle bir yabancılaşma var. Bu tür konuları, daha sonra ele almak üzere, şimdilik bir kenara bırakarak yeniden yapıtlarınıza dönelim istiyorum. İsterseniz söyleşimizde şöyle bir yol izleyelim: Önce tüm öykü kitaplarınızı bir konuşalım, ondan sonra öbür çalışmalarınıza geçelim. Öykü kitaplarınızı bir saysak mı?*

— Sayalım, ama bu iş biraz karışıktır. Bir hesaba göre dokuz öykü kitabım vardır benim, bir hesaba göre altı, bir

hesaba göre beş, bir hesaba göre de dört. Çok değişik bir hesaba göre de ona kadar çıkar.

— *Bazı şeyleri biliyorum, ama bu kez hesap gerçekten karışık. Açıklar mısınız?*

— Elbette. Bugüne değin dokuz öykü kitabı yayımladım: *Uçan Daireler, Haney Yaşamalı, Anadolu Masalları, Düşlerin Ölümü, Yaşadıktan Sonra, Dönüşüm, Ben ve Öteki, Aykırı Öyküler,* bir de *Komşular.* Ama, zaman içinde, birtakım değişikliklerle, *Düşlerin Ölümü*'yle *Haney Yaşamalı*'yı *Haney Yaşamalı* adı altında, *Yaşadıktan Sonra*'yla *Dönüşüm*'ü de, birkaç öykü daha ekleyerek, *Ben ve Öteki* adı altında birleştirdim, sayı altıya düştü. *Uçan Daireler*'i yürürlükten kaldırmaya, yani bir daha yayımlamamaya karar verdim, sayı beş oldu. *Anadolu Masalları*'nı da masal diye ayırırsak, olur dört. Sennur Sezer bir yazısında *Alıntılar*'ı oluşturan kısa denemelerin özlerinde bir öykü olduğunu söylemişti; gerçekte güzel bir övgü olan bu nitelemeyi geçerli sayar da *Alıntılar*'ı ilk toplama eklersek, onu buluruz.

— *Gerçekten karışık bir hesap. Nedenlerini yeri geldikçe konuşuruz, umarım. Ama benim ilk öykü kitabınız* Uçan Daireler*'i, çoktandır yeni baskısı yapılmadığı için, okuma şansım olmadı. Biraz bu kitaptan söz eder misiniz? Ne tür öyküler vardı* Uçan Daireler*'de? Aslına bakarsanız adı bilimkurgusal çağrışımlar yapıyor insanda.*

— *Uçan Daireler* 1949-1954 arasında yazılmış on beş öyküden oluşan, 112 sayfalık bir küçük kitap. 1954 Nisanı'nda yayımlanmıştı. Bilimkurguyla hiçbir ilgisi yok, "uçan daireler" söylentilerinin esiniyle daha iyi dünyaları düşleyen birinin öyküsüyle başlar yalnız. Ama konuşmamızın başındaki düşüncen doğru: Kitaptaki on beş öyküden en azından yarısı bir Anadolu kasabasının yaşamından kesitler sunar. Bir bölümü de büyük kentte geçer. Kimilerinde durgun bir yaşam yansıtılırken, kimilerinde çarpıcı ve acı

olaylar anlatılır. Hepsinde de oluntuların akıcı bir anlatımla verilmesine özen gösterilir, ama sözcük seçiminde, en azından arı Türkçe kullanma açısından, fazla özenli davranılmadığı görülür. Büyük kentte geçen öyküler genellikle genç bir adamın olabildiğince arı ve dürüst bir yaşam ülküsünü sergileyen bayağı romantik öykülerdir. Bu arada, şimdi, onları düşünürken ayrımına vardığım bir özelliği daha var bu on beş öykünün: Bir bütünlük oluşturmamalarına, daha önce de söylediğim gibi, çok değişik etkilere açık görünmelerine karşın, benim öykülerimin genel yönelimini de yansıtırlar bir ölçüde. Örneğin "Rekor" ve "İnce Sanat" adlı öykülerde belirgin bir biçimde bir gülmece, bir alay havası eser. Öteki öykülerin kimilerinde de yer yer benzer öğelere rastlanır. Ne olursa olsun, *Uçan Daireler* bir çıraklık dönemi kitabıdır.

— *Evet,* Uçan Daireler'*i genç bir yazarın henüz okuduklarının etkisinden kurtulamadan yazdığı bir erken-kitap olarak değerlendirdiğinizi biliyordum.*

— Evet, o dönemde bayağı beğenenler de olmuştu ya, bence hiç yayımlanmamış olsa daha iyi olurdu. Değişik etkilere açık gençlik denemelerinden oluşmaktaydı. Gerçekte, *Uçan Daireler*'in kusuru değişik okumaların etkisine açık olması da değildi belki. Kitabı okursan, pek öyle kolay kolay "Bu öykü şu yazarın etkisini taşıyor, şu bu yazarın etkisini" diyemezsin sanıyorum. O dönemde bir Sait Faik çizgisinden, bir de Orhan Kemal çizgisinden söz edilirdi. Yanılmıyorsam, Yaşar Bey benim öykülerin iki çizgi arasında bir yerlerde olduğunu söylemişti. Belki de *Uçan Daireler*'in başlıca kusuru anlatımda benim bugün anladığım yalınlığa ve ölçülülüğe ulaşmamış olmasıydı. Yer yer acemice abartmalar, çocuksu gözlemler içermesi, bir de yer yer aşırı duygusal olmasıydı. Bu arada, belli bir alay içeren öyküler de vardı. Kendimce yürürlükten kaldırdım bu kitabı. Yeni baskısını yaptırtmıyorum. Ölümümden sonra yayımlamak isterlerse, bu düşüncelerimi ve bu kararımı açık-

lıkla belirterek yayımlamalarını dilerim. Ama, hemen söyleyeyim, daha düşük oranda olmakla birlikte, aynı kusurlar *Haney Yaşamalı*'da da vardır.

— *Bir de* Adam Öykü*'deki bir söyleşinizde* Uçan Daireler*'i yazdığınız yıllar için "Yaşamla yazını birbirinden ayıran uzaklığın pek ayrımında değildim" diyorsunuz. Bu kitaptaki öykülerde izlenimleriniz mi ağırlıktaydı yani?*

— Genellikle. Kimi insanlar anlatıyı yaşamın birebir yazıya dökülüşü olarak algılarlar. "Yaşamım roman olur!" diyenlerdir bunlar. Ben o dönemde de böyle düşünmüyordum. Ancak görüp gözlemlediklerimi daha dolaysız bir biçimde ve daha ham olarak aktarıyordum öykülerime; yani, deyim yerindeyse, yeterince yazınsallaştırmıyordum. Söylemek bile gerekmez, yazın ile yaşam aynı türden gerçekler değildir. Birincisi ikincisine sürekli göndermede bulunur, ama farklı gerçekliklerdir. Zamanla daha yalın, daha ölçülü bir anlatıma ulaştım. Duyguyu, izlenimi kişisellikten çıkardım bir bakıma. *Uçan Daireler*'de ve *Haney Yaşamalı*'da genç bir anlatıcının sesini duyar gibi olabilirsin. *Ben ve Öteki*'nin anlatıcısı "ben" diye konuşur, sık sık kendi yaşamına göndermede bulunur, gene de başka türlü bir "ben"dir. Diyeceğim, *Uçan Daireler* benim çok uzağıma düşmüş bir kitap. Albert Camus, ilk yapıtı *Tersi ve Yüzü*'nün ilk basımından yıllar sonra yapılan yeni baskısına yazdığı "Önsöz"de "Bir gün *Tersi ve Yüzü*'yü yeniden yazmayı başaramazsam, hiçbir şey başaramamış olacağım" der. Bu kitap onun için ilk ve temel kaynaktır. Ben *Uçan Daireler* için böyle bir şey söyleyemem. *Haney Yaşamalı* için bile söyleyemem.

— *Ama* Haney Yaşamalı *güzel bir kitap. Hem de yaşamınızda önemli bir yeri olması gerekir: Büyük bir oy çoğunluğuyla Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı, başta Ataç olmak üzere, birçok eleştirmence çok övüldüğünü de biliyoruz.*

— Yaşamımda *Uçan Daireler*'in de önemli bir yeri vardır. Önce ilk kitabım olduğu için. Onu elime aldığım dakikada duyduğum sevinci ve gururu başka hiçbir kitabım vermemiştir bana. Ama kitaplarım arasında önemli değildir. *Haney Yaşamalı*'nın durumu biraz daha başka. *Düşlerin Ölümü*'yle birlikte, bilinçli bir dilsel ve biçimsel arayışın ürünü olduğunu da belirtmem gerekir. Bir kez, Ataç'ın daha önce söz ettiğim küçük bir uyarısının da etkisiyle, dili çok arı ve yalındır, gene Ataç'ın etkisiyle, bir tek "ve" bile yoktur içinde. Ama "Dokuz Ay On Gün", "Kelepçe", "Resim ile Elişi" gibi öykülerde düzyazının sınırlarını zorlayan bir ses, yapıya uygun bir ses arayışı vardır. Öyle yapay bir şey değildir bu, kendini pek belli etmez, ancak dikkatli bir okur ayrımına varabilir. Buna karşılık, kimi durumlarda bayağı işlevseldir. Örneğin, metin içinde böyle bir şeyin belirtilmesi şöyle dursun, anıştırmada bile bulunulmamasına karşın, "Resim ile Elişi" bir kadın resmi karşısında bir küçük memurun "mastürbasyon" ediminin öyküsüdür. Sesle sezdirilmeye çalışılır edim. Bir de öykünün adıyla. Diyeceğim, benim boyutlarım içinde, hiç de kötü bir kitap değildi *Haney Yaşamalı*, Sait Faik Armağanı'nı aldığı zaman kimi arkadaşlar çok eleştirdiler ya, beğenenler de çok olmuştu; Ataç, *Günce*'sinde, "*Haney Yaşamalı*'da çok güzel öyküler var, dilini de pek beğendim. Bay Tahsin Yücel *Uçan Daireler*'den beri çok ilerledi, daha da ilerleyeceğini umuyorum" diye yazmıştı. Böyle bir yazardan böyle bir övgü bile önemli bir ödül sayılırdı benim için. Kendi ölçülerim içinde ilerlediğim de doğruydu. 1991 basımının "Öndeyi"sinde de belirttiğim gibi, kendi türleri içinde, en azından biçimsel açıdan, neredeyse kusursuz sayılabilecek öyküler vardır bu kitapta. Örneğin "Büyük Sarhoşluk"

— *Ya "Sümüklüböcek"?*

— "Sümüklüböcek"e, anımsadığıma göre, bir öğle sonu başlamış, ertesi gün akşamüzeri bitirmiştim. Birdenbire ve neredeyse tümüyle doğuvermişti içime, üzerinde fazla

çalışmamıştım. Övünmek gibi olmasın, bayağı güzel bir öyküdür. Ama bazı bazı düşünürüm: "Sümüklüböcek" Oscar Wilde'ın elinden çıkmış olsaydı, olağanüstü güzel bir masal olurdu.

— *Oscar Wilde'ı sever misiniz?*

— Evet, hele masallarını. Yapıtlarına sık sık yeniden döndüğüm olur. Düşünce yükü ve imge zenginliği hayranlık vericidir. Sonra, bana öyle gelir ki, benim onu tanımadan aramaya giriştiğim sesi o çok önceden bulmuştur.

— Haney Yaşamalı'*nın yeni baskısına yazdığınız "Öndeyi"yi okuduktan sonra arada bir de olsa durup bu kitaba bir göz attığınız, bulunduğunuz yerden ona bakmadan edemediğiniz sanısına kapıldım – artık onları bir öğrencinizin öyküleriymiş gibi görseniz bile... Ne dersiniz? Bir de, bir yazarın yazdıklarından "uzaklaşması" insanda nasıl bir duygu uyandırıyor?*

— Hayır, o kadar değil. Kimi kitaplarıma yeniden döndüğüm, şurasından burasından okuduğum olur ya, *Haney Yaşamalı* en az döndüğüm kitaplarımdandır. Belki de bugün farklı bir duyarlığa ulaştığımdan olacak. Bu kitabı (artık *Düşlerin Ölümü*'nün öykülerini de bu kitabın öyküleri sayacağız) oluşturan öyküleri yazarken içinde bulunduğum coşkulu, çarpıntılı, bunalımlı konumdan şimdi çok uzağım. Bir de, söylediğim gibi, 1960'tan sonra yazma, kurgulama anlayışım çok değişti. Ama *Haney Yaşamalı*'nın bende özel bir yeri bulunduğu kesin. Bir kez, bugün bile, birçok okur beni yalnızca bu kitapla tanır. Neden? Orasını bilmem; belki de *Haney* benim gibi onların da gençlik döneminin kitabıdır; ama, benim tersime, onlar yazınla ilgilenmez olmuşlardır.

— *Ya uzaklaşma duygusu...*

— Buna tam olarak "uzaklaşma" denilebilir mi, bilmem; ne olursa olsun, bir yadsıma değil. Ben *Ben ve Öte-*

ki'nden önceki ürünlerimi bir çıraklık döneminin ürünleri sayarım. Geriye dönüp bakınca da çok kötü bir çırak olmadığımı düşünürüm. Sonra, biliriz, kimileri arada bir yüz seksen derece dönüşler yapar, eskiden ak dediklerine kara, kara dediklerine ak demeye başlarlar. Benim düşünce ve duygu yaşamımda böyle kopmalar, tersine dönmeler olmadı. Duyarlığım, düşüncelerim, bilgilerim karınca kararınca gelişti. Buradan bakınca, eski denemelerimde, eski öykülerimde, eski bir romanımda (*Mutfak Çıkmazı*) birtakım acemilikler, yetersizlikler görüyorum, ama yüz kızartacak bir şey göremiyorum; olsa olsa kimi eleştirilerimde ölçüyü azıcık fazla kaçırmış olabilirim. Kendime karşı fazla hoşgörülü olduğumu mu gösterir bu sözler? Olabilir, insanların en kolay bağışladıkları kendi kendileridir. Ama hep kendimden hoşnut biri olduğumu söyleyemem. Bir de yazarlık hem birincil, hem ikincil bir meslektir. Bir arkadaş beni yeni karşılaştığım biriyle "yazar" diye tanıştırdı mı kızardığımı duyarım. Bana hak etmediğim bir değer veriyormuş ya da beni kimi sözde yazarların arasına sokarak alçaltıyormuş gibi bir duyguya kapılırım. Aynı şey "profesör" nitelemesi için de geçerlidir. Ama o bu denli rahatsız etmez.

Bizim oraların dağ köylerinde, gelinlerin, gelinlik kızların saçları ta bellerindeydi. Gür olurdu, yumuşak olurdu, güzel olurdu. Ama ölüm aç kurtlara benzerdi, ne gelin bilirdi, ne gelinlik kız, kapıp götürürdü. Yürek durup ölü gelin yatağında yatarken, gür saçları diri diri yüzüne düşerdi. Teneşirde sabunlarla yununca, diri saçlar bütün bütün gürleşirdi, ele avuca sığmazdı. Duyuyorum: taramak gelirdi yaşayanların içinden, günlerce, gecelerce taramak gelirdi. Dipdiri saçların toprak olmasını istemezlerdi. Kesip alır, saklarlardı, ikide bir bohçasından çıkarır, öper, koklar, ağlarlardı, bazı bazı güldükleri olurdu. Geçmişler saçlarla geri gelirdi, zaman yön değiştirirdi, çok şeyler görürlerdi.

"Akça Gölge", *Haney Yaşamalı*, s. 117-118

— Haney Yaşamalı *bayağı güzel bir kitap adı.*

— Teşekkür ederim, bana da öyle gelir, hatta yazınla fazla içlidışlı olmayanların bile kitabı anımsamalarında bu adın büyük payı olduğunu düşünürüm. Kitaba adını veren öykü ilk kez *Dünya* gazetesinin Adnan Benk yönetimindeki yazın sayfasında *Haney Yaşamalıdır* adıyla yayımlanmıştı. Kitaba bu adı vermeyi düşünüyordum ya, yürümeyen bir yanı olduğunu da seziyordum. Yaşar Kemal "Şu *dır*'ı at gitsin!" dedi. Attık, ad birden ışıldayıverdi. *Haney Yaşamalı* adının yarıdan çoğu onun sayılır.

— *Dokuz öyküden oluşan* Haney Yaşamalı *1955'te Yenilik Yayınevi'nce yayımlandı,* Düşlerin Ölümü *on bir öyküden oluşuyordu, 1958 Aralık'nda Ataç Kitabevi'nce yayımlandı, 1959 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü kazandı. İki kitap arasında dört yıla yakın bir süre var. Ama siz daha sonra iki kitabın öykülerini* Haney Yaşamalı *adı altında yeniden harmanladınız. Neden yaptınız bunu? İki kitabın öyküleri çok mu yakındı birbirine?*

— Yüzde yüz geçerli bulunmayabilir belki, ama bunun nedenlerini 1991 baskısının "Öndeyi"sinde belirtmiştim. Gerçekten de aynı yönelimleri, aynı arayışları, hatta aynı zayıflıkları içeriyorlardı. Örneğin "Gene ağlatmışlar kara gözünden", "Yeni Gelin", "Akça Gölge" gibi öyküler *Haney Yaşamalı*'dan söz ederken andığımız yapıyla uyumlu ses arayışını yansıtmaktaydı. İzlekler de genellikle *Haney Yaşamalı*'daki izleklere yakındı. Sonra, bana sorarsan, kitap dediğin biraz ele gelmeli. Oysa 1950-1960 arasında kitaplar hem çok küçük boyutlardaydı, hem de 128 sayfayı aşmaması istenirdi. İki kitap birleştirilince, Can Yayınları'nın topu topu 136 sayfalık bir kitabı oldu. Gene de çok fazla sayılmaz.

— *Evet, ama kitaba "Leblebi" adlı yeni bir öykü eklerken,* Düşlerin Ölümü*'nden de "Para ile Burun" ve "Erdemli Kargalar" adlı iki öyküyü çıkarmışınız.*

— Doğru, öyle yaptım: "Leblebi" içeriği ve biçimsel yapısıyla ötekilerin bir bölümüne uyuyordu. Kitaptan çıkarılan iki öyküyse, daha önce üzerinde durduğumuz mizah ya da alay yönelimini yansıtmalarına karşın, bana fazla yapay, fazla zorlama geldi, onları da yürürlükten kaldırmaya karar verdim. Diktatörlük diyorsan, diktatörlük olsun. Nasıl olsa hiç kimseye bir zararı yok.

— *Olduğunu söylemek haksızlık olur zaten.* Düşlerin Ölümü'*nün en güzel öyküleri hangileri sizce?*

— Bugün bulunduğum noktadan bakarak konuşmam gerekirse, "Yeni Gelin" çok yalın ve çok nesnel bir öyküdür, aynı ölçüde de acıdır. Ama kendi ölçülerim içinde kalarak konuştuğumu belirtmek isterim. "Leblebi" de aşağı yukarı aynı niteliktedir.

— *Bir şey daha soracağım:* Varlık'*ta çalışmayı sürdürüyordunuz, ama bu iki kitabınızın ikisi de başka yayınevlerinde çıktı. Bunun özel bir nedeni var mı?*

— *Haney Yaşamalı*'nın neden Yenilik Yayınları arasında çıktığını sanırım açıklamıştım.

— *Evet.*

— *Düşlerin Ölümü*'nün yayımlandığı dönemdeyse, anımsadığım kadarıyla, Yaşar Bey öykü kitapları konusunda biraz ağır davranıyordu. Bu arada, Gümüşsuyu'nda bir kitapçı dükkânı açmış olan dostum Şükran Kurdakul elimde birikmiş öyküleri kurmayı düşlediği yayınevinin ilk kitabı olarak yayımlamayı önerdi. Sevgili Şükran olanaklarını zorlayarak yayımladı kitabı. Öyküler çok güzel olmasa da o günler güzel günlerdi.

— *Bir de* Anadolu Masalları *var.*

— Evet, ilk yayımlanışı Nisan 1957, Varlık Yayınevi, Çocuk Klasikleri dizisi. Benim en çok satılan kitabım. Varlık Yayınevi'nde on dolayında baskı yaptı. Epey bir süre-

dir de Yapı Kredi Yayınları arasında. Başlangıçta beş masaldan oluşmaktaydı. Daha sonra bunlara *Haney Yaşamalı*'nın bir öyküsü olan "Sümüklüböcek"i de kattım. Çocuklar kimi okurların çok sevdiği bu masalı da okusunlar diye. Ama doğru bir şey yaptığımdan emin değilim. Çünkü öteki beş masal bir bütündür. Çocukluğumda annemden dinlediğim masallardır bunlar. Hem de pek bilinmeyen masallardır.

— *Tam dinlediğiniz gibi mi aktardınız bunları?*

— Nerde! Kendimce güzelleştirdim onları. Masalların özünü değiştirmeden birtakım oluntular da ekledim. Şu son satırlara baksana: "Ak sakallı derviş geldiği zaman, delikanlı bu masalı yeni bitirmişti. Başını kaldırıp dervişe baktı. Derviş bulduğu elmayı ona uzattı, 'Bu elmayı yediğin zaman bütün dileklerin gerçek olacak, ne dilersen dile dedi!' dedi. Delikanlı elmayı aldı, evirdi, çevirdi, uzun uzun baktı. Demek her isteği gerçekleşebilirdi şimdi, isterse, ölümden bile kurtulabilirdi. 'Çocuklar beni unutmasınlar, başka bir şey istemem!' dedi. 'Bunu alın, ben istemem, çocukların olsun!' Sihirli elmayı dervişe geri verdi. Yeseydi, dileği gerçek olacaktı, çocuklar hep anımsayacaklardı kendisini; yemeyince, dileğini gerçekleştirmek çocuklara kaldı. Çocuklar, beni unutmayın!" Sırılsıklam bir romantizm!

— *Peki, neden yalnızca beş masal? Siz Türk masallarını çok seversiniz. Masallar üzerine epeyce incelemeniz de var. Anneniz yalnız bu masalları mı anlatırdı size?*

— Çok güzel birkaç masalı daha vardı. Hele bir "Terzi kızı" masalı vardı ki! Şöyle bir yerini anımsıyorum: "Terzi kızı, terzi kızı, bana kumdan bir elbise yapsana! – Olur, padişahım, bana kumdan bir makas getir de!" Bu konuşma çok hoşuma giderdi. Her neyse, tam olarak anımsadıklarımı yazdım yalnızca. Ben büyüdükten sonra, annem de çoğunu unutmuştu.

— Cumhuriyet Kitap'*ın 277. sayısında,* Anadolu Masalları *için "Hiç kuşkusuz,* Anadolu Masalları'*nı yazmış olmam bir rastlantı da sayılabilir" diyorsunuz. Neden?*

— Evet, yazmayabilirdim de. O sıralarda Varlık Yayınevi çocuk kitapları yayımlamakta olmasaydı, belki de yazmazdım.

— *İyi ki yazmışsınız. Şimdi de öykü yazınımızın yetkin örneklerinden biri olduğunu düşündüğüm* Ben ve Öteki'*ne gelelim. Bu kitabın uzunca bir serüveni var, değil mi? Önce ayrı ayrı, 1969'da ve 1975'te, iki ayrı kitapta yayımladığınız öyküleri, 1983'te* Ben ve Öteki *adı altında topladınız. Bunun nedenlerinden ve kitabın neredeyse yirmi yıla varan bir zaman dilimi boyunca kafanızda geçirdiği farklılaşma sürecinden söz edebilir miyiz?*

— *Ben ve Öteki*'nin ilk öykülerini yazarken, bugün elimizde bulunan *Ben ve Öteki* hiç usumda yoktu, ilki de, yanılmıyorsam, kitabın son öyküsüydü. Biraz da rastlantı sonucu, ilk birkaç öyküde, anlatıcının yanında bir "gözlemci" işleviyle beliren Memedali kişiliğinin öykü kurgusu açısından gözüme çok elverişli görünmesi beni bu kişiliği sürdürmeye yöneltti. Bize Memedali'nin yakın dostu olan anlatıcının da süzgecinden geçerek canlı bir tanıklık biçiminde, gene de dolaylı olarak ulaşıyordu bu gözlemler, olayları ve kişileri haklarındaki düşüncelerle birlikte vermek açısından da çok elverişliydi. İlk örnekleri *Yaşadıktan Sonra*'da topladım, arkadan bir o kadar öykü daha geldi, onları da *Dönüşüm*'de topladım, ama en iyisi hep aynı ortamda: Elbistan'da, Ötegeçe semtinde geçen (daha doğrusu, geçmiş gibi gösterilen), hepsi de iki temel kişi: Anlatıcı ve gözlemci üzerine kurulmuş olan, bu arada birinde karşılaştığımız bir kişiyle başka birinde de karşılaşabildiğimiz bu öyküleri tek bir kitapta toplamanın daha uygun olacağını, böylece onlara birliklerini vereceğimi düşündüm, tümünü, aralarına birkaç yeni öykü de katarak, Ferit Edgü'nün kurup yönettiği Ada Yayınevi'nde, 1983'te tek bir kitapta topladım:

Ben ve Öteki'de. Böylece, hem kurguları, hem kişileri, hem ortamları, hem dönemleri açısından tutarlı bir bütün çıktı ortaya. Benzetmek gibi olmasın, bir bakıma, Balzac'ın *İnsanlık Güldürüsü*'nde sağladığı türden bir bütünlük. Ama bir farkla: *İnsanlık Güldürüsü*'nü oluşturan birbirinden bağımsız yüze yakın anlatı içinde, kimi kişiler sık sık karşımıza çıkar, örneğin Rastignac belki yirmi ayrı anlatıda boy gösterir, ama Balzac'ın neredeyse her anlatısının ayrı bir anlatıcısı vardır; oysa *Ben ve Öteki*'nin tüm öykülerinin belkemiğini anlatıcıyla gözlemci oluşturur. Sonra öykülerin geçtiği uzam da hep aynı uzamdır, Ötegeçe'dir. Bu bakımdan, azıcık çaba daha harcasam, on altı öykü bir romanın on altı bölümüne dönüşebilirdi. Ama sanırım böylesi daha iyi.

— *Son kitabınız* Komşular'*daki iki öykü de gene Ötegeçe'de geçiyor.* Ben ve Öteki'*de rastladığımız kimi kişilere bu iki öyküde de rastlıyoruz.*

— Ama Memedali yok bunlarda, anlatıcıları da farklı. Yani, her şeye karşın, o bütünün parçaları değil. Olamaz mıydı? Elbette olurdu. Memedali her iki öyküye de birtakım zenginlikler katabilirdi. Ama *Ben ve Öteki*'yi noktalamaya 1983'te, kitabı son biçimiyle yayımlarken karar verdim. Bir kez böyle anlatıcı, artı gözlemci düzenini, böyle iki dereceli bir öyküleme biçimini bulduktan sonra, büyük bir kolaylıkla başka öyküler üretebilir, *Ben ve Öteki*'yi kısa sürede iki üç katına çıkarabilirdim. Ama, ana kurgu bir kez belirlendikten sonra, yazmak bir sorun olmaktan çıkacak, bir sorun olmaktan çıkınca da fazla bir anlamı kalmayacaktı. Bu kolaylığa kapılsaydım, bir bakıma kendi kendime öykünmüş olacaktım. Biçem yalnızca biçim olmaya başlayacaktı. Tüm çekiciliğine karşın, Memedali'den uzaklaşmayı yeğledim. Gene de, arada bir "Şu öykülerin sayısını yirmiye kadar çıkarsam, daha iyi olmaz mıydı?" dediğim olmuyor değil. *Ben ve Öteki* çok başarılı bir kitap olmayabilir, ancak gözlemci ve anlatıcı ikilisi çevresinde geli-

şen bir kurgulama biçiminin çok tutarlı ve doyurucu bir yol olduğu kesin. Elbette benim için.

— *Ne bakımdan?*

— Yazında, özellikle de anlatıda, gerçekten, gerçeklikten söz edilir, ancak, neredeyse özü gereği, yazın gerçekçi değildir, istese de olamaz, çünkü doğrudan gerçeği yansıtması söz konusu değildir. Balzac *İnsanlık Güldürüsü*'nün yaşadığı dönemin Fransa'sının törel tarihi olmasını ister, olduğu savındadır. Söylemek bile fazla, yapıtını yazarken, döneminin olaylarından, kişilerinden, ortamlarından fazlasıyla esinlenir; ama, yapıtın bütününü ve türünü göz önüne alınca, tüm öğelerin kendi kişisel yaratımı olduğunu, kendi kafasından ve kendi imgeleminden doğduğunu söylemek gerekir. Gerçekte ne Rastignac vardır, ne Bianchon, ne Gaudissart; sık sık evlerini, sokaklarını betimlediği Paris de, gerek kendisi, gerek biz, ne denli çakıştırırsak çakıştıralım, gerçek Paris değildir, ondan hem eksiktirler, hem fazla. Bu durumda, yazın yapıtı söz konusu olunca, gerçeklikten değil, *geçerlilikten* ya da *tutarlılıktan* söz etmek daha doğru olur. Anlatının kendi içinde, kendi kendisiyle tutarlılığı. *Ben ve Öteki*'de oluntuları her şeyi gören ve bilen bir varlık değil, kişiler görür ya da dinler; dikkat edilirse, burada olaylar değişik ağızlardan dinlenip yorumlanır; gözlemlerle karşılaştırılır, değerlendirilir; ama bu anlatmalar, bu değerlendirmeler de öykünün oluşturucu öğeleridir. Kimi öykülerse, baştan sona bir olayın araştırılması biçiminde eklemlenir. Ayşe Kıran, geçen yıl, "Ben ve Ötekiler" adlı bir yazıda, bu ilişkilerin ayrıntılı bir göstergebilimsel çözümlemesini yapmıştı.

— *Anlatıcıyla gözlemcinin işlevini belirlemişken, yaşadıkları uzamın: Ötegeçe'nin anlatıdaki işlevini de ele alsak...*

— Ötegeçe her şeyden önce özgün mü özgün bir insan ortamı. Ortasından geçen, arada bir de evlerine giren Ceyhan'ıyla, kerpiç evleri, dar sokaklarıyla, özellikle insanlarıy-

la yeri doldurulmaz bir insan ortamı, tüm öykülerin ortak uzamı. Ama fazla betimlenmez. Çok küçük ayrıntılarla verilir. Burada geçen anlatılarım hep gerçekçi anlatılar mı? Bu semtin insanlarını mı anlattım? "Evet" demem olanaksız. Az önce söylediklerim nedeniyle. Öyle sanıyorum ki, pek ayrımında olmasam bile, Ötegeçe bir tür örnekçe, indirgenmiş bir model oldu benim için. Başka uzamlardan da söz ederim kuşkusuz, ama usuma bir öykü konusu geldi mi neredeyse kendiliğimden Elbistan ortamına yerleştirirdim onu. Şimdi pek öyle değil, ama gene de kimi öyküleri çekiyor kendine.

— *Bu kitap hakkında Oğuz Demiralp'in "Bupûlamak" adında yetkin bir eleştirisi var. O yazıda Demiralp her şeyden önce, kentlerde yaşayan insanların köylülerin iç dünyalarına nasıl bir önyargıyla baktıklarını, deyim yerindeyse onları nasıl hafife aldıklarını belirliyor. Sizin açınızdan, bu genel kanının dışına çıkıp köylünün de birey olarak bir dünyası olduğunu görmenizi sağlayan ne oldu?*

— Evet, Oğuz Demiralp'in "Bupûlamak"ı gerçekten çok güzel bir eleştiri, derinliklere uzanan bir örnek denemedir, öyküye, "Dönüşüm" adlı öyküye ilişkin birçok ilginç gözlemde bulunur daha. Sözünü ettiğin gözlemi de doğrudur. Belki de daha önce yazılmış olanların etkisiyle, köylünün, kasabalının, hatta Anadolu köylüsünün, Anadolu kasabasının insanlarının davranışlarını ancak belirli içgüdülerin, belirli öfke, sevinç ve isteklerin yönlendirdiği basit, yüzeysel varlıklar olarak değerlendirildiğine ben de çok tanık oldum. Hatta, kimdi, şimdi anımsamıyorum ya, bir eleştirmenimiz, *Ben ve Öteki*'nin kişilerinden söz ederken "Bu kişileri anlatanın adı Yücel değil de Yucellero gibi bir şey olsaydı, onları daha inandırıcı bulurdum" türünden bir şey yazmıştı. Yazarımız Güney Amerikalı'nın derinliğine inanıyor, Anadolu insanının derinliğine inanmıyordu. Biri de Ruhi Su'nun büyük olasılıkla Ermeni olduğunu, çünkü Türkler arasından böyle güzel sesli bir insan çıkamayacağını yazmıştı. Saçma ve yakışıksız şeyler bunlar. İn-

san doğasının çok fazla değişmediğini de, Anadolu insanının, yakın bir döneme değin, çok zengin bir sözlü ekinle beslendiğini de biliyoruz. Hep söylerim, benim öykü ve romanlarım yaşanmışın doğrudan yansıtılması değildir hiçbir zaman, ama onlardan yansıyan zengin ekinin, zengin insan duyarlığının belirtileriyle de, bu ekin ve bu duyarlıkla zenginleşmiş kişilerle de çok karşılaştım. Hiç kuşkusuz, yazın başka, gerçek başkadır, ama *Ben ve Öteki*'de karşılaştığımız kişilerin büyük çoğunluğunun gerçekten hiç de uzak olmadığını söyleyebilirim.

— *Örneğin?*

— Örneğin, belki de en aykırısı, yabancı bir ülkede, tutsaklığı sırasında, bir rastlantı sonucu dinlediği *Dokuzuncu Senfoni*'yi bir türlü unutamayan, yalnızca, adını bile koyamadan, onun belirtilerini ya da karşılıklarını dünyanın ve insanların kimi küçük güzelliklerinde yeniden bulan, ama tümünü bulamadığı için yaşamı başsız sonsuz bir düşe dönüşen Yarpızlı; sıradan bir bahçıvan olmasına karşın, sürekli olarak yaşamın anlamını bulmaya, anlamsızlıktan anlama ulaşmaya çalışan Karadede, kökenlerinden koparak salt tutkuya dönüşmüş bir düşmanlığın karşılıklı iki öznesi: Döndü ve Nevruz bacılar; bir bakıma Yarpızlı'nınkine karşıt bir yol tutarak uzaktaki oğluna duyduğu büyük sevgiyi nesnelere ve insanlara dağıtıp onların yansımalarında bulmaya çalışan Emnebe; birtakım sıradan kalıplar yardımıyla bunca erkeği büyüsü altında tutan Altındiş; sonra, bunca yıldır karanlık bir odada zincire vurulmuş deliyi bile sevgisi, ilgisi ve anlama çabasıyla dünyaya ve insanlara doğru getiren Memedali, onun beklenmedik derinliklere iner gibi görünen gözlem ve yorumları. Yazınsal başarı başka bir konu, ama *Ben ve Öteki,* tüm öyküleriyle, sınır tanımaz bir sevme ve anlama çabasının anlatısıdır.

— *Ama bütün bunları ülkenin kültürel yapısından çok, yazarın düşünce evreniyle açıklamak daha doğru olmaz mı?*

— Olabilir, ama, yazınla gerçeklik arasındaki ayrımı gözden uzak tutmadan konuşuyorum, ben de bu ülkede yaşıyorum; bu ülkenin ve bu toplumun sağladığı olanaklarla yetiştim, daha ötelere de uzandım ya, öncelikle onun ekiniyle yoğruldum; bu ülkede bunları tasarlayabiliyorum, yazıp yayımlayabiliyorum; kökenim Türk, ekinim de onun ekini. Her şeyi yazara bağlayacaksak, o zaman Balzac'ın, Dostoyevski'nin, Proust'un yapıtlarının da uluslarının ve ülkelerinin ekiniyle hiçbir bağlantısı bulunmadığını söylemek gerekir. Bugün, hızlı göçler, toplumsal yozlaşma, yoksulluğun yerini alan, ama ondan çok daha kötü olan bir tür düşkünlük (ya da sefalet) sonucu, durum biraz değişmiş, insanlar tinsel derinliklerinden bir şeyler yitirmiş olabilir, orasını bilemem. Ayrıca, benim öykülerimin kişileri ne diye köylü olarak niteleniyor ki? Bu öyküler oldukça büyük bir ilçenin bir semtinde geçer genellikle, daha geniş alanlara da uzanır. Bunu önemli bir ayrım olarak görmüyorum, ancak öykülerin gereğince anlaşılması açısından önemli. Ne olursa olsun, bireysellik köyde de, kasabada da, kentte de çıkar karşımıza. Benim anlatılarda da hep çıkar. Bugün kimi günlük gazetelerde birtakım yarı aydınlar bir kimlik sorunudur tutturmuş gidiyorlar, ama adına yaraşır aydın da, köylüsüyle, kentlisiyle halktan kişiler de herhangi bir Avrupalı kadar bilir kendi kimliğini.

— *Zaten size bir karakter ustası demek sanırım yanlış olmaz. Yazdıklarınıza baktığımızda uzun betimlemeler yerine, daha çok, doğrudan insana yöneldiğiniz, onu sözleri ve davranışlarıyla yansıttığınız görülüyor.*

— Bilemiyorum. Ancak, dediğin gibi, betimlemeye çok sık başvuran bir yazar değilim. Hiç kuşkusuz, betimleme, öyküleme ve konuşmayla birlikte, anlatının üç temel öğesinden biridir. Çok değişik işlevleri vardır. Örneğin Balzac için betimleme gerçeğe nesnel olarak, dışarıdan yaklaşmak zorunda olan yazarın yüzeyden derine inmesini sağlayan bir araçtır, okur için de bir bilgilenme yoludur. Bu nedenle,

sık sık, betimlemelerini uzattıkça uzatır. Ama, genellikle, betimleme oluntuların akışını durdurur, en azından yavaşlatır. Ben zorunlu olmadıkça uzun betimlemelere girişmemeyi yeğlerim. Betimlemeyi çoğu kez okur kendi imgeleminde yapar. Malraux'nun çok hoş bir gözlemi vardır bu konuda "Balzac bir yüzü ne kadar çok betimlerse, ben betimlediği yüzü o kadar az görürüm" der. Belki bu kadarı fazla, betimleme görmemizi sınırlasa da engellemez, ama, okur olarak, genellikle bir iki ayrıntıyı alır, kişiyi ya da nesneyi ona göre kurarız imgelemimizde. Yazar bu bir iki ayrıntıyı bulabilse de tam gereken yerde, gerektiği kadarıyla verebilse, çok güzel olurdu. Ne var ki her şeyi önceden hesaplamaz, kendini anlattığının akışına bırakır. Ben de böyle yaparım genellikle, ama, daha sonra, kim bilir kaç kez, her ayrıntıyı yeniden ele aldığım olur.

— *Ya eğretilemenin payı? Betimlemenin, gerçekliği anlamada eğretilemeye göre daha sınırlı olduğu düşüncesinde misiniz?*

— Hayır. Genel olarak, betimlemeyle eğretilemeyi aynı türden veriler olarak değerlendiremeyiz. Eğretileme bir söz sanatıdır, betimlemeyse bir yordam. Herhangi bir betimleme içinde birçok eğretilemeyle karşılaşabiliriz. *Yazın ve Yaşam*'da bir yazımda anlatmıştım, örneğin Alain Robbe-Grillet en nesnel anlatı biçiminin betimleme olduğunu ve betimlemenin eğretilemeden arındırılması gerektiğini ileri sürer. Ama, dediğim gibi, eğretilemelerle kurulmuş betimlemeler de çoktur. Kuşkusuz, eğretileme her zaman daha esinleyici, daha sezdiricidir. Bu bakımdan, nesnel betimlemeyle bağdaşmaz.

— *Daha önce* Anadolu Masalları*'nı konuşurken sözünü ettiğimiz* Cumhuriyet Kitap Eki*'nde,* Ben ve Öteki*'den sonraki yapıtlarınızda "edebiyat yapmadığınızı", yalın bir anlatımı yeğlediğinizi söylüyorsunuz. "Edebiyat yapma"yı ve sizin şimdilerdeki tutumunuzu açabilir miyiz biraz?*

— Ayrıca açıklamaya gerek var mı, bilmiyorum. Bol benzetmeli, süslü, kötü anlamda şiirli bir anlatımı hiçbir zaman benimsemedim. Ancak, gerek *Haney Yaşamalı*'nın kimi öykülerinde, gerek *Mutfak Çıkmazı*'nda etkili, çarpıcı bir anlatım arayışı sezilir. *Ben ve Öteki*'de ve onu izleyen öykü ve romanlarımda bu tür yönelimlerden uzak, rahat, dingin bir anlatıma, kendi anlatımıma ulaştım sanırım. Hiç kuşkusuz, bir öykücünün, bir romancının, kısacası bir yazın adamının anlatımıdır, ama "edebiyat yapma" özentisinden uzaktır, ya da bana öyle gelir. Yalınlık da basitlik değildir elbette, bol bol uzun tümce kurarım ben, ama yalınlığı da gözden uzak tutmam. Bu sözlerime karşı "Peki, *Vatandaş*, onun anlatımı etkili, çarpıcı bir anlatım değil mi?" diye sorulabilir. Öyledir, ama *Vatandaş*'ın birinci kişi ağzından anlatıldığını unutmamak gerekir. Özünde o da yalındır.

— Ben ve Öteki'*deki öykülerin konuları her ne kadar kişilere bağlıymış gibi görünüyorsa da hepsi, aynı zamanda, toplum gerçekliğini de yansıtan öyküler aslında. Ne olursa olsun, toplumsal bir yapıyı yansıtmak gibi bir derdiniz vardı denilebilir mi?*

— Her anlatıda yapıldığı gibi, ben de burada belli olayları ve belli kişileri anlattım, dolayısıyla belli bir çevre de girdi işin içine. Bütün bunlar anlatılırken, toplumsal gerçeklere dolaylı bir biçimde göndermede bulunmuş ve ister istemez toplumsal yapıdan, yerel yaşama biçiminden birçok şey yansıtmış olabilirim. Kitabın giriş öyküsü "Önü"de olduğu gibi. Yazın gerçekle aynı düzlem üzerinde yer almasa da, gerçeği gerçekte olduğundan farklı bir biçimde görüp yorumlasak da yazınsal ürünlerimizde insandan ve dünyadan yola çıkıyoruz ister istemez. Anlaşılırlığın koşullarından biri de bu. Ama, *Ben ve Öteki*'nin öykülerini yazarken, öncelikle toplumsal yapıyı yansıtmak gibi bir sorunum yoktu.

— Haney Yaşamalı, Ben ve Öteki'*ye göre daha dışa açık, izlenimlere dayalı öykülerden oluşuyordu. Bu farklı-*

laşmayı neye bağlıyorsunuz? Yoksa yaşamla yazın arasındaki uzaklığın farkına mı varmıştınız?

— Yazınla yaşam arasındaki uzaklık, sayısız örneklerin gösterdiği gibi, yazarın yaşamla ilgilenmesini, yaşamı ve dünyayı yansıtmak istemesini engellemiyor. Engellememesi gerekir. Ama, deyim yerinde mi, bilmem, yazar da, bilim adamı gibi, dünyayı ve yaşamı kendine özgü örnekçelere indirgeyerek yapıyor bunu, yani, bir bakıma, onun daha yalın, daha anlaşılır bir benzerini sunuyor. Yazının bir tür bilgilenme alanı olması da bundan. Bu bağlamda konuşalım dersek, *Haney Yaşamalı*'da örnekçeyi ilk bakışta daha aslına benzer, ama yer yer daha kaba bir biçimde çiziyordum. *Ben ve Öteki*'de örnekçeler, elbette kendi ölçülerim içinde, daha ince ve daha karmaşıktır.

— Haney Yaşamalı*'nın son biçimi on sekiz öyküden oluşuyor, yüz otuz altı sayfa;* Ben ve Öteki*'yse on altı öyküden oluşuyor, iki yüz kırk dokuz sayfa. Neredeyse iki katı...*

— *Ben ve Öteki*'deki öyküler daha uzundur, kimileri de neredeyse uzun öykü sınıfına girer. Ama, umarım, hiçbirinde gereksiz uzatma yoktur; içeriği ve kurgusu böyle gerektirmiştir. Bir "Dönüşüm", bir "Oğul", bir "Yaşadıktan Sonra" daha kısa olamazdı sanırım.

— *Hepsini görmedim ya, bildiğim kadarıyla,* Ben ve Öteki *üzerine çok yazı yazıldı, inceleme yapıldı; kitabın Can Yayınları baskısının arka kapağında Madrid Üniversitesi'nde savunulmuş bir doktora tezinden de söz ediliyor.*

— Doğru, daha ilk biçimlerinden, yani *Yaşadıktan Sonra* ve *Dönüşüm* adları altında, eksik baskılarından başlamak üzere, çok yazı yazıldı *Ben ve Öteki* ve tek tek öyküleri üzerine. Selim İleri'nin, Ülker Onart'ın, az önce andığımız Oğuz Demiralp'in, Enis Batur'un, Mustafa Durak'ın, Ayşe Kıran'ın, Mehmet Güzelşen'in, Timour Muhudine'in çok güzel ve kapsamlı yazılarını anımsıyorum, şu

anda anımsayamadıklarım da var. Rafael Carpintero Ortega'nın *El Cuento turco contemporaneo:* Ben ve Öteki *de Tahsin Yücel como modelo de analisis* adlı doktora tezi de çok kapsamlı bir çalışma. Daha önce de aynı kitaptaki "Benlem" başlıklı öykü üzerine bir yüksek lisans tezi yapmış ve üniversitesinden ödül kazanmıştı. Sözünü ettiğimiz tezi geçen yıl Madrid Üniversitesi'nde savundu. Bana da getirdi tezini. Yazık ki İspanyolca bilmiyorum, içeriğine ulaşamadım. Ancak, en azından kaynakçası çağcıl bir araştırma olduğunu gösteriyor. Kendisini de tanırım, bizim fakültede seçkin bir öğretim üyesidir. Ona da çağcıl bir çalışma yakışır. Bunun yanında, tez geniş araştırmaya dayalı ve yaklaşık 600 sayfalık bir inceleme. Rafael, tezini yargılayacak hocaların kararlarını inceleme nesnesini bilerek verebilmeleri için, bu 600 sayfaya bir de *Ben ve Öteki*'nin İspanyolca çevirisini eklemiş. "Benim kitap çok yordu seni, buna üzülüyorum" diyecek olmuştum. "Olur mu? Adam iyi, tez iyi!" diye yanıtlamıştı hemen. Kısacası, bunca olumlu yargıya bakıyorum da "Demek yanılmıyorum" diyorum. Öyle ya, *Ben ve Öteki* benim en sevdiğim kitaplarımdandır. Söylemeyi unutuyordum, Rafael *Ben ve Öteki* üzerinde öyle ayrıntılı ve özenli bir biçimde çalışıyordu ki Elbistan ve çevresinin büyük ölçekli bir haritasına gerek duymuştu. Bizim fakültenin Coğrafya Bölümü'nde böyle bir haritayı kendisine göstermişlerdi, ama "gizli" olduğu gerekçesiyle mikrofilminin çekilmesine izin vermemişlerdi. Rafael bunun üzerine Elbistan Belediye Başkanı'na başvurmuştu. Başkan kendisine değil harita, koca koca paftalarını yollamıştı Elbistan'ın. Rafael bu cömertlik karşısında duyduğu mutluluğunu anlata anlata bitiremiyordu.

— *Umarım* Ben ve Öteki*'ye olan ilgi hep sürer deyip* Aykırı Öyküler*'e geçelim isterseniz.* Aykırı Öyküler*'i 1989'da Can Yayınları arasında yayımladınız. Kitap yalnızca beş öyküden oluşuyor, ama o da* Haney Yaşamalı*'dan daha uzun: 186 sayfa.*

— Evet, oldukça uzundur buradaki öyküler. İçerik, kurgu, vb. sözü ediyoruz ya, belki de öykülerin bu uzunluğu romana yönelişimin belirtileridir. Ama, umarım, öyküler uzunlukları oranında sıkıcı değildir.

— *Hayır, ama biçimsel açıdan* Haney Yaşamalı*'ya göre de,* Ben ve Öteki*'ye göre de farklılıklar gösteriyor.*

— Olacak o kadar, kendine özgü değişmez bir biçeme ulaşıp orada demirleme ülküsü gününü doldurmuş bir ülkü. Neden dersen, her yapıt kendi içeriğine ve kurgusuna göre bir biçem, bir anlatım gerektirir. Bu kitabın *Haney Yaşamalı*'dan farkı aşırı duyarlıklardan tümüyle kopmuş, yalın ve ölçülü bir dille yazılmış olması. *Ben ve Öteki*'den farkına gelince, burada her öykü ayrı bir ortamda geçiyor, ortamların hiçbiri de Ötegeçe değil. Bir öykünün kahramanlarından biri oralardan gelmiş gibi görünse bile. Burada *Ben ve Öteki*'deki gibi bir gözlemci/anlatıcı işbirliği de yok. Buna karşılık, son öykü dışında, tüm öyküler birinci kişi ağzından anlatılmakta ve hepsi de artık olup bitmiş, geçmişte kalmış birtakım olayların öykülenmesi.

— *Konuları ve bildirileri...*

— Evet, *Aykırı Öyküler*'i öncekilerden ayıran özelliklerinin belki de en önemlisi her öykünün bir bildirisi, dolaylı da olsa bayağı açık bir bildirisi bulunmasıdır. Kuşkusuz, *didactique* dedikleri türden elden geldiğince uzak durmaya, olabildiğince canlı kişiler, olabildiğince inandırıcı olaylar içinde yansıtmaya çalıştım her şeyi, üstelik, bildirinin dolaylı olmasına ve daha çok durumlardan ve olaylardan yansımasına özen gösterdim, ama belirgin bir bildiri ya da ileti vardır hep. İlk öykü "Büyükbaba" düzen ve tören tutkunu, dediği dedik bir başöğretmenin gülünç öyküsüdür, ama her açıdan salak ve elbette sağcı bir diktatörü yansıtır; ikinci öykü "Tarih/Coğrafya" daha çok tutkulu bir öğrenci, Amerika hayranı bir coğrafya öğretmeni ve büyüklük meraklısı bir tarih öğretmeni çevresinde dönen, eğlenceli

bir okul öyküsüdür, ama her şeyden önce Amerika hayranlığının ve Küçük Amerika olma düşlerinin zırvalığını, gülünçlüğünü ve yozlaştırıcılığını göstermek ister; "Ağalar ve Beyler" bir mutsuz aşk öyküsü çevresinde Osmanlı/Anadolu karşıtlığını. Geri kalan ikisi de böyle. Ama son öykü anamal için çalışan bir profesörün yabancılaşmasını neredeyse gerçeküstü bir hava içinde yansıtır. Diyeceğim, hiç de fena sayılmaz bu öyküler; yalnız "İktidar" başlıklı öykünün sona doğru biraz uzatıldığı söylenebilir.

— *Ne olursa olsun, bu kitapta yozlaşmış, yabancılaşmış, iktidar koltuğunda otururken bile iktidarsız insanlar yer alıyor daha çok. Toplumsal ve siyasal konulara eğiliyorsunuz.*

— Evet, öyle. Siyasal öyküler bunlar. Ama, kuzguna yavrusu güzel görünür, siyasala indirgenmeleri de haksızlık olur gibime geliyor. Bir "Tarih/Coğrafya", bir "Ayna" siyasal koşullar pek göz önüne alınmadan da okunabilir. Örneğin hiç tanımadığı insanların sürekli birilerine benzettikleri, yani yanlış bir biçimde tanıdık çıktıkları, buna karşılık, eşinin "Artık seni tanıyamıyorum" diyerek bırakıp gittiği, en sonunda, bir sabah aynada kendi yüzüyle karşılaşınca "Bu adamı bir yerlerden gözüm ısırıyor" diyen Tarık Uysal'ın dramı evrensel bir dram olarak da değerlendirilebilir.

— *Elbette, ama* Aykırı Öyküler*'de "eylemsel, tavır alıcı bir çizgi"ye geldiğiniz yazılıp söylendi. Bunu söyleyenlerden biri de Feridun Andaç. Kitapta yer yer 12 Eylül'e göndermeler de görülüyor. Siz* Aykırı Öyküler*'le daha önceki yapıtlarınız arasında, örneğin* Ben ve Öteki *arasında, ne gibi anlayış ayrılıkları görüyorsunuz?*

— Doğru, bu kitapta, az önce söylediklerimden de anlaşılacağı gibi, siyasal eleştiri ağır basıyor; doğrudan, dolaysız bir eleştiri söz konusu olmamakla birlikte, 12 Eylül düşüngüsü de bundan payını alıyor. Yalnız 12 Eylül değil, anamalcığı seçeneksiz bir yaşama biçimi olarak göstermeye

çalışan düşüngü de. Örneğin, şimdi düşünüyorum da "Ağalar ve Beyler" son yıllarda sağcısından solcusuna herkesi büyülediği görülen, ama o günlerde hemen hiç sözü edilmeyen küreselleşme düşüngüsünün oldukça kapsamlı bir öneleştirisi olarak da değerlendirilebilir. *Ben ve Öteki*'de böyle bir özellik yoktur. Ama burada alttan alta geliştirilen düşünceler benim için yeni değildir, denemelerimde de görülebilir.

— *"Alttan alta" diyorsunuz ya, Osmanlı/Anadolu ya da Osmanlı/Türk karşıtlığı kendi özel yaşamında dinle pek ilgisi bulunmamakla birlikte dinci akımları destekleyen Polonya kökenli işadamı Müçteba Bey'in anlatıcıyla tartışmalarında açık açık ortaya konuluyor. İlginç ve oldukça inandırıcı bir yorumla.*

— Haklısın. Osmanlı yönetiminin belli bir dönemden sonra Türk halkından koptuğu, dilini, törelerini, insanlarını küçümsediği, imparatorluğu yabancı kökenli kişilerle yönettiği, ordusunu da büyük ölçüde onlarla kurduğu, ancak elindeki tüm ülkeleri yitirdikten sonra Türklere yöneldiği, Anadolu halkının da Osmanlı'yla arasının pek hoş olmadığı bilinir, ama bugün sağcısı da, solcusu da bu karşıtlığı vurgulamamaya, hatta gizlemeye özen gösterir. Müçteba Bey belki biraz abartarak, ama açıklıkla dile getirir bunu. Ona göre, Avrupa'da Türklerin kazandığı tek savaşın padişahın otağına dek gelen düşmanı kepçe ve tavalarla aşçı yamakları ve başka hizmetlilerin püskürttüğü Haçova Savaşı olduğunu söyler. Müçteba Bey Osmanlılık ülküsünün günümüzde de sürdüğünü ve hâlâ çok güçlü olduğunu da belirtir. Kendisi de bu ülkünün sürdürücülerindendir. Gerici akımları, anamalcılığı ve ekonomide yabancı etkinliğini destekleyerek yerine getirir bu görevi.

— *"Kökenim Türk, ekinim de Türk ekini!" demiştiniz. Ancak Türklükleriyle övünenlerden çok farklı şeyleri savunuyorsunuz.*

— Doğru, ben tarihi gönlünce yorumlayıp saptırarak, bir masala dönüştürerek, çarpıtılmış bir geçmişle övünenlerden değilim. Kişi halkına bağlıdır, geçmişine saygılıdır, böyle de olması gerekir. Ama soyuyla övünmek, başka soylardan olanları küçümsemek sakat bir tutum. Bu tutumu birtakım sapmalara kılıf olarak kullanmak daha da sakat.

— *İlginç olan bir başka şey de bu öyküde bu konuların uzun sürmüş bir aşk öyküsü çerçevesinde verilmiş olması. Öyküleriniz tek boyutlu anlatılar biçiminde gelişmiyor, içinde birkaç öyküyü birden götürüyor. "Ayna" da böyle. En az öykünün kahramanı profesör Tarık Uysal kadar baytar Tutkal Rıza da ilginç, bir mizah boyutu katıyor öyküye. Ayrıca, beş öykünün beşinde de mizah ve alay öğesi bayağı ağırlıklı.*

— Alay benimsenmesi olanaksız bir durum karşısında yapacağımız bir şey kalmadığı zaman başvurabileceğimiz yollardan biridir. Bir yerde "Ben bütün bunların dışındayım ve onaylamıyorum" demektir.

— *Fethi Naci 12 Temmuz 1991 tarihli Eleştiri Günlüğü'nde "Tahsin Yücel'in* Aykırı Öyküler *adlı hikâye kitabında o çok sevdiğim Gogol mizahını bol bol bulmak mümkün" diye yazıyor. Gerçekten de, dediğim gibi, öykülerinizin çoğunda bu mizahi öğelerin varlığını seçebiliyoruz. Mizahın toplumsal yapıdaki bozuklukları ya da insanın içten içe nasıl çürüyebileceğini göstermedeki gücü nereden geliyor olabilir sizce? Buna ek olarak mizahın farklı bir iç mantığı, kendine özgü bir biçemi olduğu da söylenebilir mi?*

— Kimi öykülerimde mizah öğeleri bulunabilir, ama hiçbirini mizah öyküsü olarak yazmadığımı, dolayısıyla, en azından benim gözümde, hiçbirinin mizah öyküsü olmadığını söylemek isterim. Naci de böyle bir şey söylemiyor ayrıca, tam tersine, Gogol'e göndermede bulunarak öyküleri fazlasıyla yüceltiyor. Mizah daha çok bir tür olarak düşünülür, "mizah öyküsü" dediğimiz zaman da önce-

likle güldürme amacıyla yazılmış bir öykü türü anlaşılır. Örneğin Aziz Nesin'in öyküleri mizah öyküleridir, okuru güldüreceğim diye aykırı durumları, karşıtlıkları, sözcük oyunlarını abarttıkça abartır, uzattıkça uzatır, uzatıp abarttıkça da öyküyü sıradanlaştırıp yazından uzaklaşır. Ben bu tür abartmacılıklardan hiçbir zaman hoşlanmadım. Bir mizah izlenimi uyandıran kimi öykülerimi, bu arada *Aykırı Öyküler*'i, güldürmek amacıyla yazmadım. Burada, mizahtan çok, alaydan, belli bir alaycılıktan, Fransızların deyimiyle "ironie"den söz etmek daha doğru olur sanırım. Söylemiştim, alay iyi bir şey değildir, ama, bana öyle gelir ki, kimi uç durumlarda bir savunma biçimidir, başka türlü anlatamadığınız için alaylı bir anlatıma başvurursunuz. Bir işlevi daha vardır alayın (özellikle de "ironie"nin, ince ya da dolaylı alayın): Anlatıcıyı anlattığının dışında tutar, ama, anlattığının dışında tutarken, ona yaklaşımını daha iyi vurgular, hem de yaklaşımını açıklamasına gerek kalmadan. Hiç kuşkusuz, konu yalnız bir anlatım biçimi olarak kalmaz. Anlatıların olay örgüsü ve kişileri düzleminde de mizah ya da gülmece öğelerinden söz edilebilir. Belki burada bir iç mantıktan, kendine özgü bir biçemden söz edilebilir. Bu iç mantığın, bu kendine özgü biçemin tüm yapıtı kapsadığını ortaya koyan örnekler de az değildir. Örneğin Marx ince alayı çok sık ve çok etkili bir biçimde kullanır. Ama, birkaç örneği bir yana bırakacak olursak, benim anlatılarımda öteden beri yer yer belirir. Yanılmıyorsam, öykülerimin bu yanını yıllar önce, bir yazısında, Selim İleri de vurgulamıştı.

— *İnsanların mizahi öğeler taşıyan kitapları hafife almaları da bu yüzden mi? Bir de ironi, mizah, alay... Bizde pek de ayrı anlamlarda kullanılmıyorlar galiba?..*

— Üçü arasında ayrımlar var kuşkusuz, ama, şimdilik, Türkçe'nin bu konuda sözcük dağarcığının yetersiz olması karıştırılmalarına yol açıyor. Ben kendi öykülerimde daha çok birincisinin, yani "ironi"nin ağır bastığını sanıyorum.

Bu yüzden olacak, *Aykırı Öyküler* hafife alınmadı, ama fazla önemseyen de olmadı. Oysa ben, siyasal içeriği nedeniyle de olsa, bu kitabımın daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasını isterdim.

— *Biraz da son çıkan öykü kitabımızdan:* Komşular*'dan konuşalım.*

— Bazı bazı düşünüyorum da "Acaba bu son beş öykümü kitaplaştırmakta acele mi ettim?" diyorum. "Neden?" diye soracak olursan, bu öyküler arasında, *Ben ve Öteki* ve *Aykırı Öyküler*'in öykülerinin arasındaki bütünlük yok. "Komşular" ve "Aramak" arasındaki yakınlığı bir yana bırakırsak, geri kalan üç öykü arasında bir bütünleyicilik bağı yok. Aynı kişinin elinden çıkmış olmaları ve belirli bir dönemde yazılmış olmaları dışında.

— *Böyle bir bağ her öykü kitabında bulunması gereken bir şey mi?*

— Hayır, genellikle yazar da, okur da aramıyor bunu. Ama olması daha iyi. Andığım kitaplarımdaki gibi, Edgü'nün *İşte deniz, Maria*'sı, Özlü'nün *Stockholm Öyküleri*, Öz'ün *Sular Ne Güzelse*'si gibi. Kitabının bu özelliği ya da kusuru yüzünden olacak, genellikle herkes bir öyküyü tuttu içinde, kimileri "Mektuplar"ı çok beğendi "Ben hiç bu denli etkileyici bir öykü okumadım" dedi; kimileri "Oğuzlama"yı yüceltti; kimileri "Komşular"ı. Naci de "Komşular"ın benim en güzel öyküm olduğunu söyleyip geri kalan dördünü bir güzel silkeledi. Balzac'ın tepesini attıran tutumdur bu. Ben öyle büyük bir yazar olmadığım için pek dert etmedim. Bunlar aynı dönemin öyküleridir, ben de başarılı ya da başarısız, ama deneyimli bir yazarım. Yazınsal değer olarak aralarında öylesine büyük farklar bulunması biraz aykırı olur.

— *Bu arada,* Komşular*'a Dünya Kitap Dergisi 1999 Yılı Telif Kitabı Ödülü verildi.*

— Evet, sağ olsunlar, *Dünya Kitap*'ın seçici kurulu herhalde beş öykünün tümünü göz önüne aldı.

— *Bu öykülerdeki kişilikler de kurgusal gibi geldi bana. Elbette içten içe bir gerçekliği yansıtıyorlar, buna bir diyeceğim yok, ama* Aykırı Öyküler*'deki gibi ya da onlar kadar gerçeğin içinde değiller sanki. Aşırılar belki?*

— Teşekkür ederim, *Komşular*'a bir eleştiri de sen getirdin böylece. Ama görüşünü paylaştığımı söyleyemem. Daha ilk öykülerimde de tutkulu, dolayısıyla "aşırı" kişiler çoktur. Kişilikleri gibi yaşama biçimleri de çok aşırı bulunabilir. Bir *Vatandaş*'ı, bir *Bıyık Söylencesi*'ni düşünelim. Ama anlatı kahramanlarının gerçek yaşamda her gün karşılaştığımız kişiler gibi olması gerekmez. Belirli tutumların örnekçeleridir bunlar. Öte yandan, *Aykırı Öyküler*'in kişileriyle bir karşılaştırma yapacak olursak, senin bu eleştirini *Komşular*'ın kişilerinden çok, *Aykırı Öyküler*'in kişilerine yöneltmek gerekir. *Komşular*'ın hangi kişisi düşüncelerinde ve edimlerinde bir Başöğretmen Abbas Yücebaş'tan ya da bir Müçteba Bey'den daha aşırıdır? Hangisinin öyküsü bir Tarık Uysal'ın öyküsünden daha şaşırtıcıdır? Şunu da söyleyebilirim: Tutku, aşırılık, aykırılık benim kişilerimde çok sık rastlanan bir özellik. Bu özellik *Komşular*'ın kişilerinde de var kuşkusuz. Bence önemli olan onlara oluntuların gelişimiyle, öykünün başka kişilerinin ve anlatıcısının bakışıyla geçerliliklerini ya da tutarlılıklarını vermektir. "Mektuplar"da Medet'in darağacının altında ürküp irkilmemesi aşırı ve aykırı bulunabilir, "Olur mu öyle şey! İnsan ölümden korkmaz mı?" denilebilir, ama öykünün başından beri her şey onu bu bir anlık tepkisizliğe hazırlamıştır. Bir de belki "Aramak"ın kahramanı Postacı Münür'ün tıpkı evindeki eşine benzer bir ikinci eş araması aşırı bulunabilir. Ama tutumu yalnızca kurgusal açıdan değil, toplumsal ve ruhbilimsel açıdan da rahatlıkla açıklanabilir: Münür ikinci bir eş ararken, çevresinde, eline biraz fazla para geçince ikinci bir eş almayı düşünen birçok insanın yaptığını yapar, yani oldukça yaygın bir geleneğe

uyar, ama, yaşamında karşı cinsle ilişkilerin mutluluğunu yalnızca karısıyla tanıdığından, kendisi de ayrımında olmadan, çok bulanık bir biçimde, tıpkı ona benzer bir kadın arar. Onun benzerini aradığını bilmez; ancak, karşısında görünce, aradığının o olduğunu anlar. Söylemek bile fazla, bu alt nedenler öykü içinde açıklanmaz, sezdirilir yalnızca.

— *Az önceki sorumla çelişir görünse de "Yapıt"ın birilerine göndermede bulunup bulunmadığını sormadan edemeyeceğim.*

— Neden sormadan edemiyorsun ki? Kişi çevresindeki birtakım olaylardan, birtakım kişilerden esinlenebilir, ama bir yazarı anlatan bir öyküde aramızda yaşayan bir yazarı çizmeye gelince, hayır, böyle bir davranışı kendime yakıştıramam. Ne var ki bir başkası da sordu bu soruyu bana, sormaktan fazlasını da yaptı: Kendisini anlattığımı düşündüğünü söyledi. Biraz da alınmıştı. Ancak ben daha çok alındım, yazar olarak da, arkadaş olarak da sevdiğim bir insandı, böyle bir şey yapar mıydım? Fethi Naci de yazdıklarını kaç yıldır hiç mi hiç okumadığım bir yazarın geçen yıl yayımlanan romanındaki bir ayrıntıya dayanarak öyküde onu anlattığımı anıştırdı, "Bunu yapmasaydı keşke!" gibi bir şeyler yazdı. Oysa bu öykü o romanın yayımlanışından üç yıl önce *Adam Öykü*'de yayımlanmıştı. Döküntü yapıtlardan esinlenmek gibi bir eğilimim bulunmaması bir yana, herhangi bir esinlenme varsa, ancak o romanın yazarı benim öykümden esinlenmiş olabilirdi. Her neyse. Eğer öbür dünya varsa ve ben cennete gidersem, iyi bir Müslüman olduğum için değil, dostlarım bu türlü davranışlarla omuzlarımda günah bırakmadıkları için gideceğim. Hepsine şimdiden teşekkür ederim. Sana da. Hem *Komşular*'ın kişilerinin aykırı göründüklerini söylüyorsun, hem de gerçek yaşamda örnekler arıyorsun onlara. Hiç değilse birine.

— *Öyleyse, birebir gerçek kişilerden ve gerçek olaylardan yola çıkmadığınıza göre, bir öykü nelerden doğabili-*

yor? Yazacaklarınız, onu kâğıda dökmeden önce tüm ayrıntılarıyla kafanızda mıdır, yoksa daha çok akış mı yönlendirir sizi?

— Öykü bir izlenimden, bir konuşmadan, durup dururken kafanıza takılan bir düşünceden, bir anıdan, işittiğiniz ya da okuduğunuz tek bir tümceden, tek bir dizeden doğabilir. Örneğin "Mektuplar"ın esin kaynağı Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın kırk elli yıl önce okuduğum iki dizesidir "Çok gezmiş çok görmüş, belli, kundurasındaki yamadan" gibi bir şeydi, istersen, şiirin kendisini de bulabilirim. Kimi kez hemen yazmaya girişirsin, kimi kez de uygun bir zamanda yazmak üzere bir yere not edersin. Ama yazmaya otururken, tüm ayrıntıların kafamda olduğu enderdir, öyle de olsa, yazma sırasında büyük değişikliklere uğrar, çünkü yazdığım bir tümce ister istemez kendinden sonra gelecek tümceleri koşullandırır. Kimileri bunu kurguladığımız olay ya da kişilerin bizi aşacak ölçüde güçlü olmasına, onlara egemen olamamamıza bağlar. Fazlasıyla abartılmış bir görüştür bu. Yazar her zaman konusuna ve kişilerine egemendir. Ancak, yazma sırasında, yazarın yaklaşımını değiştirdiği, başka bir yol seçtiği de çok olur.

— *Biraz da öykü sanatının genel sorunları üzerinde duralım dersek, sizce her şey öykü konusu olabilir mi?*

— Hiç kuşkusuz, olabilir. Gençliğimizde, Erol Günaydın, bir elinde çatal, bir elinde bıçak, önündeki boş tabağın ortasında duran tek bir fasulyeyi alma oyunu oynayarak gülmekten kırıp geçirirdi bizi; en az çeyrek saat sürerdi oyun. Bana öyle gelirdi ki, Erol istese, bu oyunu sonsuza dek sürdürebilirdi. Bu arada, onun yalnız ellerini değil, o her biçime sokabildiği yüzünü de görmek gerekirdi. Aynı şey, ustasının eline düşünce, öykü de olabilir, roman da, hem de çok çarpıcı, çok derin içeriklerle.

— *Öykülerinizi kurarken, öncelik verdiğiniz öğeler olur mu peki? Aslında dile de, biçime de, konuya da aynı ölçüde önem verdiğiniz seziliyor.*

— Hiç kuşkusuz, olayları biraz da vurgulamak istediğin düşünce, duygu ya da duruma göre kurarsın. Ama, söylediğin gibi, her öğeye aynı özeni gösterdiğimi sanıyorum. Aynı yaklaşımın her öykücü için geçerli olması gerekir. Gerçek öykücülük bu özenin ötesinde başlar, orada düşünce, gözlem, imgelem gücü başlar.

— *Öykücülüğümüzün bugünlere gelebilmesinde öncelikle kimlerin katkıları olduğunu düşünüyorsunuz? Öykü yazınımızın geçmiş dönemlerinden kimleri çıkarsaydık bugünlere gelemezdik sizce?*

— Önce halk yazınımız, masallarımız var. Kendisinden yararlanmış olalım, olmayalım, Dede Korkut çok büyük bir öykücü. Sonra, yakın dönemlere gelirsek, Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Sabahattin Ali, Sait Faik, Orhan Kemal, Oktay Akbal, Haldun Taner, Mehmet Seyda bizim kuşaktan önceki öykücülüğümüzün köşe taşları. Bunlara birkaç kişi daha ekleyebiliriz. Bizim kuşaktan da çok iyi öykücüler çıkmış, çok belirleyici olmuştur. Bilge Karasu, Nezihe Meriç, Tarık Dursun, Vüsat Bener, Erdal Öz, Demir Özlü, Ferit Edgü, Orhan Duru, Adnan Özyalçıner, yaşını büyük göstermek gibi olmazsa, Füruzan. Ama öykücülüğümüz üzerindeki en belirleyici etkinin Sait Faik'in etkisi olduğunu sanıyorum.

— *Sait Faik'in öykücülüğümüzdeki etkisini ayrıcalıklı kılan neydi size göre?*

— Bir değil, birçok şey söz konusuydu. Öykünün geleneksel kalıplarını yıkan biçimsel ya da kurgusal yeniliği yanında, gözlem gücü, düşünsel ve duygusal ağırlığı, öfkeleri ve sevgisi, bağlılığı, kendine özgü dünyası.

— *Daha önce Sait Faik'in* Alemdağ'da Var Bir Yılan*'ın neredeyse tüm öykülerini Yaşar Nabi Bey'e okurken dinlediğinizi söylemiştiniz. Sait Faik konusunda o zaman da aynı görüşte miydiniz?*

— Sorulur mu? O zamanlar daha bir hayrandık Sait Faik'e.

— *Adam Öykü'nün 21. sayısında sizinle yapılan bir söyleşide Sait Faik'le Orhan Kemal'in dünya öykücülüğü içinde de değerli yazarlar oldukları konusundaki düşüncenizin değişmediğini söylüyorsunuz. Bunun Sait Faik'e ilişkin gerekçelerini az çok öğrendik. Peki, Orhan Kemal'i değerli kılan özellikler neler?*

— Böyle bir söyleşide Sait Faik ya da Orhan Kemal'in tüm ayırıcı niteliklerini ortaya koymamıza olanak yok. Ama Orhan Kemal'in gerek dil, gerek kurgu açısından benzerine az rastlanır ve büyük bir birikimin ürünü olan yalınlığı, görünüşte yerel, ama temelde evrensel konuları, en acı olayları anlatırken bile duygusallıktan uzak kalabilmesi, kişileri konuşturmadaki ustalığı onun başlıca özellikleri. Bu denli usta yazarların sayısı sanıldığı kadar çok değildir.

— *Dünya yazını ölçeğinde önem taşıyabilecek bu iki yazarımızın ülkemizde de daha yoğun bir ilgiyle karşılanmaları gerekirdi herhalde?*

— Yazık ki pek çok yazarımız gibi Sait Faik ve Orhan Kemal de hak ettiği ilgiyi görmüyor.

— *Bu ilgisizliğin nedeni ne olabilir acaba? Geleneğe önem vermemek, kendinden öncekileri yadsımak mı desek?*

— Bu bir gelenek sorunu değil. Neden dersen, Orhan Kemal de, Sait Faik de çağdaş, güncel yazarlar, bizim yeni öykücülüğümüzün kurucuları. Çoğu yazarlarımız gibi onlar da her şeyden önce nitelikli yazını küçümseme ve ondan kaçma geleneğinin kurbanları. Yadsımak da söz konusu değil. Yadsımak için önyargı biçiminde de olsa kişinin bir yargısı bulunması gerekir. Yalnızca bilmiyor ve okumuyorlar.

— *Genç öyküciler üstüne sürüp giden bir tartışma var. Diyaloglara yer vermedikleri, içlerine kapandıkları, belli*

konular çevresinde gezindikleri yapılan eleştirilerden bazıları. Genç öykücüler konusunda sizin de buna benzer saptamalarınız var mı?

— Bence tüm genç öykücülerin aynı özellikleri taşıdıklarını, aynı kusurları işlediklerini söylemek yanlış olur. Sonra, öyküde karşılıklı konuşmalara az ya da çok yer vermek ne bir kusur, ne de bir üstünlük. Benim görüşlerime gelince, bu konuda kesin yargılarda bulunabilecek ölçüde bilgili değilim. Ancak, kimi genç yazarların yazın kendileriyle başlıyormuş gibi davrandıkları, en sıradan düşün ya da oluntuları ilk kez dile getirilen gerçekler gibi sundukları oluyor. Bir de dil ve biçim sorunlarını fazlasıyla ikincil öğeler gibi gördükleri. Oysa yazmak hem belli bir yazın bilgisi, hem belli bir yaşam deneyimi, gözlem birikimi gerektirir.

ÖNCE ROMAN

Ben ilk gençliğimden beri
hep romanlar yazmayı
düşledim.

— *Sanırım, sıra romanlara geldi artık.*

— Benim için sıra hep romanlardadır. Elli yılı aşkın bir süredir okuduğum romanlar, tıpkı görüp tanıdığım, dostluk ettiğim ya da uzaklaştığım insanlar gibi, yaşamımın birer parçasıdır, kimi binde bir yeniden çıkar ortaya, kimi sürekli belli eder varlığını. Roman yaşam değildir, ama okuduğum –ve, elbette, sevdiğim– romanların kişileri ve oluntuları benim yaşamımın içinde yaşamdan pek ayrılmaz. Bir davranış bana Proust'un ya da Balzac'ın bir kişisini anlatır örneğin. Hatta sevdiğimiz romanların kişileri ve oluntuları zaman zaman bize gerçekten daha canlı görünebilir. Belki özel olarak romanın, genel olarak yazının zenginleştirici yanlarından biri de budur. Yazını bir tür bilgi yapan öğelerden biri de gene budur. Bana sorarsan, "okumuş" adam diploma almış adam değil, "roman okumuş" adamdır.

— *Romana geçişiniz hangi gereklilikten doğdu? Yani öteki türlerle karşılaştırdığınızda size ne gibi olanaklar sağladı roman? Özellikle tür olarak hangi olanakları getiriyordu?*

— Belirtmek gerekir mi, bilmem, roman çağımızın en önemli türü, bir yazın adamının düşün ve imgelem evrenini yansıtmak için başvurabileceği en elverişli tür. Ama, kurgulamadan anlatıma, sorunları da o denli çok, o denli karma-

şık. Bu da yazarı çeker. Kimileri ilginç olaylar, ilginç kişiler yaratmakla her sorunu çözeceklerini sanırlar. Ama bunlar iyi bir roman oluşturmak için yeterli değildir. Roman, kurgusundan içeriğine, kendi kendisiyle tutarlı bir evren kurabilmektir gibi gelmiştir hep bana. Proust'un büyüklüğünün ancak *Yeniden Bulunmuş Zaman* yayımlandığı zaman anlaşıldığını söylerken, Malraux da bu görüşü paylaşır görünür. Kuşkusuz, Sait Faik ya da Çehov örneğinde görüldüğü gibi, bir öyküler toplamıyla da, Baudelaire ya da Dağlarca örneğinde görüldüğü gibi bir şiirler toplamıyla da erişilebilir bu amaca. Ama, yazmayı ve kurgulamayı gerçek bir sorun olarak görenler için, roman yaratımın ayrıcalıklı alanıdır. Daha doğrusu, bana öyle gelir. Ben ilk gençliğimden beri hep romanlar yazmayı düşledim.

— *Böylece, zaman içinde, romana daha çok yöneldiniz.*

— Doğru, şimdi de daha çok roman üzerinde çalıştığımı söylediğime göre. Belki daha önce de başlayabilirdim. Başka çalışmalar buna pek olanak bırakmadı. Sonra, benim yazın yaşamına katıldığım ilk yıllarda, yönelimleri Varlık Yayınları belirlerdi. O zaman da öykü gözdeydi. Daha sonra roman eğilimi güçlenir gibi oldu. Derken, çok uzun bir süre, yazınsal ürünler dışlandı. Ne öykü, ne roman, ne şiir, yazdıklarımızı yayımlatma olanağını çok zor buluyorduk. Ama sen "Sıra romanlara geldi" derken, benim alçakgönüllü romanlarımdan söz etmek istediğini belirtiyordun herhalde.

— *Evet. İlk romanınız* Mutfak Çıkmazı *1960'ta yayımlandı.* Mutfak Çıkmazı *pek de sözünü etmediğiniz bir kitabınız. Acaba onun yazgısı da* Uçan Daireler*'inkiyle aynı mı oldu?*

— *Mutfak Çıkmazı* da bir gençlik yapıtı. Beğenenler olmuştur, ünlü hekim Prof. Dr. Hüsrev Hatemi'nin de kendi konusuyla ilgili olarak yazılarında bu kitabı birkaç kez andığını anımsıyorum. Ama şimdi bulunduğum noktadan

baktığım zaman, o da aşırı duyarlığıyla biraz rahatsız ediyor beni. Ancak yazgısı tam olarak *Uçan Daireler*'in yazgısı da değil, 1991'de, dostum Enis Batur'un ısrarıyla yeni bir basımını yapmıştık. Sanırım, o baskı hâlâ bulunabiliyor.

— *Evet, biraz güç olsa da bulunabiliyor.* Mutfak Çıkmazı*'nın bir tutkunun romanı olduğunu görüyoruz.*

— Evet, ama örneğin "hırs" gibi belli bir amaca, belli bir istek nesnesine yönelik bir tutku değil, nesnesi kendisi olan, bu yüzden gücü daha da artan bir tutku. Dönemin koşullarından, tutulduğu genç kızın değişken ve şımarık davranışlarından yılan bir üniversitelinin, masraflarını azaltmak için tek başına oturduğu evde yemeklerini kendisi yapmaya başlamasından sonra, yavaş yavaş kendisini bu işe kaptırması, her gün başka yemekler yapmaktan ve olabildiğince iyi yapmaktan başka bir şey düşünemez olması, kendisini hukuk okumaya yönelten tüm tutkularını unutması. Kuşkusuz, kökeninde bir kaçış vardır bu tutkunun, geçiş evresinin de verilmesine çalışılır, ama köken de, geçiş dönemi de çabuk unutulur, tutku kendi başına işler, kendi gereksinimlerini getirir. Kendi dışındaki her şeyi silmiş olduğundan, geri dönülmesi neredeyse olanaksızdır. Tutkusu dışında hiçbir şey ilgisini çekmez. Sonunda, eski günlerine ulaşma umudunu onun başarılı olmasına bağlamış olan, dolayısıyla onunkine karşıt bir tutkuyla yaşayan ailesinin tutkusunun kurbanı olur, yani öldürülür. Roman bayağı kısadır, ama tutkunun gelişimi birçok oluntularla yansıtılır.

— *Böylesine güçlü ve aykırı bir tutku...*

— Evet, hiç kuşkusuz, güçlü ve aykırı bir tutku söz konusudur *Mutfak Çıkmazı*'nda, hatta bu küçük roman birkaç güçlü tutkunun savaşımı olarak bile nitelenebilir. Ama benzer bir tutkuyu, benim gibi gelişimini göstermek gereksinimini bile duymadan, Balzac da anlatır. Evet, Balzac'ın *Gambara* adlı anlatısında, mutfağın Napoléon'u olmaya çalışan

bir Giardini vardır, yeni yeni yemekler tasarlayıp yapar durmadan, yazık ki hiçbir yemeği yenilecek gibi değildir.

— Mutfak Çıkmazı'*nı yazarken ondan esinlenmiş miydiniz?*

— Hayır, Balzac'ın bu yapıtını çok sonra, *İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler*'i hazırlamak üzere, *İnsanlık Güldürüsü*'nün tümünü okumaya giriştikten sonra tanıdım. Tutkuları yemek üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, Giardini'yle İlyas arasındaki karşıtlıklar benzerliklerden daha çoktur: İlyas kendisi yaratmaya çalışmaz pek, zor, karmaşık, ama önceden bilinen yemekleri yapar, çok da başarılı olur, yemeğini yiyenleri hayran bırakır. Buna karşılık, söylediğim gibi, Giardini hep yeni yemekler yaratmaya çabalar, ama yaratımları yenilemeyecek ölçüde tatsız tuzsuzdur.

— *Yemekleri çok güzel de olsa, İlyas'ın serüveninin acıklı bir serüven olduğu anlaşılıyor.*

— Evet, acıklı bir serüvendir. Ama küçümsenmeyecek oranda güldürü öğeleri de içerir. Ancak, acının içinden sızdığından, bu öğeler de biraz buruktur.

— *Roman öğrencilik döneminizde yazıldığına, kahramanı da bir üniversite öğrencisi olduğuna göre, kendi yaşamınızdan bir şeyler içerdiğini düşünebilir miyiz?*

— Hayır. O günlerde yaşadığım zorlukların, birtakım duyguların dolaylı yansımalarından söz edilebilir belki, ama ötekiler gibi *Mutfak Çıkmazı* da yaşamımdan hiçbir şey yansıtmaz, arkadaşlarımın yaşamından da. Ancak, az da olsa, 50'li yılların sonlarının o boğucu siyasal ve toplumsal havasını biraz olsun yansıttığını umarım.

— Mutfak Çıkmazı *1960'ta yayımlanmıştı. İkinci romanınız* Peygamberin Son Beş Günü*'yse, 1992'de, yani otuz iki yıl sonra. Bu uzun süreyi nasıl açıklıyorsunuz?*

— Evet, şimdi ben de düşündüm de gerçekten çok

uzun bir süre: *Mutfak Çıkmazı* yayımlandığında 27 yaşındaydım, o yaşımdan beş yıl daha uzun bir süre beklemişim demek. Ama bu uzun sürenin açıklanması zor değil. Bir kez, roman benim için çok önemli bir türdü, birtakım denemelere girişiyor, sonra yırtıp atıyordum. İkincisi, asistan olarak üniversiteye girip de yazın yapıtları, yazma ve yorumlama sorunları üzerinde yöntemli ve kapsamlı çalışmalara giriştikten sonra, kendi yazdıklarım ve yazacaklarım konusunda bayağı uzun bir bunalım dönemine girdiğimi söylemem gerekir. Bir yandan Flaubert'in ya da Proust'un yapıtları üzerinde çalışıp bir yandan roman yazmak kolay iş değildir, sık sık da saçma, anlamsız görünür insana. Bu nedenle, sözünü ettiğimiz dönemde, fazla öykü de yazmadım. Ama, zaman içinde, iki düşünceyle aştım bunalımı. Bu düşüncelerin birincisi, eleştiri, deneme ve incelemenin de adına yaraşır yazın yapıtları kadar anlamlı ve değerli olabileceğiydi; ikincisi, belirli bir düzeyi aşmış olmak koşuluyla, uçsuz bucaksız yazın evreninde herkese bir yer bulunduğu, bu evrene herkesin kendi küçük katkısını getirebileceği düşüncesiydi. Bugün de aynı şeyi düşünüyorum. Bir de şu var: Hep söylerim, yanılmıyorsam, sana da söylemiştim. Ben öteden beri romanlar yazmak isterdim; belki de *Peygamber* artık roman yazabilecek düzeye ulaştığım döneme rastladı.

— Peygamberin Son Beş Günü'*nün 1992'nin en çok sözü edilen romanı olduğunu, geniş bir ilgi uyandırdığını biliyoruz.*

— Evet, öyle oldu. Belirli bir titreşim yarattı yazın çevresinde. Daha kitabın çıktığı ilk günlerde, Ankara Caddesi'nde Faruk Şüyun'a rastlamıştım. "Roman çok iyi gidiyor, daha da iyi gidecek" dedi. "Bunu da nereden çıkardın?" diye sordum. "Göreceksiniz!" dedi. Haklı çıktı. Çok geniş çevrelere ulaşmadı, daha çok yazın çevresinde kaldı. Zaman içinde, *Peygamberin Son Beş Günü* de tıpkı *Haney Yaşamalı* gibi adımla özdeşleştirilen kitaplarımdan biri ol-

du. Ama romanı çok yanlış algılayanlar da oldu. İğrenç bir kitap olduğunu söyleyenler bile çıktı.

— *Yanlış anlamalara ben de gelmek istiyordum. Ancak, şimdi, az önce söylediklerinizi de göz önüne alarak romanın doğuş ve yazılış sürecini anlatır mısınız biraz?*

— Anlatırım anlatmasına ya, insan belirli zamanlarda kendisi için büyük önem taşımış şeyleri bile unutabiliyor, daha da kötüsü, hiç de böyle bir amacı yokken, yer yer değiştirebiliyor. Bunu unutmamalı. Ne olursa olsun, konu ilk kez bir öykü biçiminde gelmişti usuma. *Aykırı Öyküler* içinde yer alacaktı. Çok istemesine karşın, bir türlü içeri alınmamış yaşlı bir solcu ozanın, bunca yıl bekledikten sonra, siyasal konularla hiç ilgilenmezmiş görünen, ilgilenince de kendisiyle dalga geçmek için ilgilenen torununun polislerce alınıp götürülüşü karşısındaki şaşkınlığını anlatacaktı. Bu biçimiyle, romanı göz önüne alarak konuşursak, fazla fazla ilk bölümün son kesitinin karşılığıydı. Ancak, *Peygamberin Son Beş Günü* hiçbir zaman bir öykü olarak yazılmadı. Yazmaya girişir girişmez anladım ki bu iş öyle uzunca bir öyküyle bitecek bir iş değildi.

— *Nasıl anladınız bunu?*

— Nasıl olacak? Çok yoğun bir biçimde, birbiri ardından, birçok kişi ve birçok oluntu beliriyordu imgelemimde. Daha sonra bunların bir bölümünü eledim; yazarken yeni öğeler eklediğim de oldu. Ama, gerek konu, gerek biçim olarak, roman kafamda kısa sürede belirginleşmişti.

— *Kolay mı yazdınız?*

— Hayır, bunu söylemek istemedim. Yazılması zor oldu diyemem, ama uzadıkça uzadı. İlk bilgisayarımı 1989'da, *Peygamberin Son Beş Günü*'nü biraz daha çabuk bitirmek umuduyla aldım. Öyle de oldu: 1992'de yayımlandı.

— *Siz* Peygamberin Son Beş Günü*'nü hangi düşüncelerle yazdınız, neyi anlatmak istiyordunuz?*

— Belli bir düşünceyi açıklamak, belli bir görüşe açıklık ya da geçerlilik kazandırmak için yazmadım. Bir düşünceyi geliştirmek için roman yazılabilir, ama bir düşünceyi açıklamak için yazılmaz. Genellikle, belli olaylar çerçevesinde, belli bir ortam, belli kişiler yaratmak için yazılır roman. Bu arada, daha çok kişiler ve olaylar aracılığıyla, belli düşünceler, belli duygular, belli tutkular da yansıtılır. Ben de bunu yaptım. Herhangi bir romanın, bir felsefe yapıtı gibi, belli bir düşünceyi sonuna kadar geliştirmesini bekleyemeyiz. Geliştirenler de savlı ya da öğretici roman olur. Gerçek romancılar bu tür romanları haklı olarak küçümser. Roman, Roland Barthes'ın söylediği gibi, sorular sorar daha çok, daha doğrusu, sordurur. İster *Karamazof Kardeşler*'i alın, ister *Dava*'yı, ister *Kalpazanlar*'ı, hep böyledir. Hiçbiri hiçbir şeyi kesinlemez. Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sında Saint-Réal adında unutulmuş bir yazardan alıntılanan, ama, gene aynı romanda, değişik bir biçimde yinelediği için bu son biçimiyle Stendhal'in kendisine mal edilen bir söz vardır: "Roman bir yol boyunca dolaştırılan bir aynadır." Doğrudur, bir aynadır roman, ama gösterdiği tam olarak o yol değildir, hatta tek bir yol da değildir. Az önce andığım romanlar, aynı zamanda, romanın çok yönlü, çok kapılı olduğunu da gösterir. André Gide romanla anlatı ve öykü arasındaki farkı da burada görür.

— *Sorumu değiştireyim öyleyse:* Peygamberin Son Beş Günü *nelerin ve kimlerin romanıdır size göre? Başlıca kişileri kimler, başlıca izlekleri neler?*

— Romanın başlıca kişisi bir yandan sosyalist düşüngüye, bir yandan çok kısa bir süre birlikte yaşadığı ölmüş eşine sarsılmaz bir biçimde bağlı, sevecen, iyi yürekli, ama oldukça bön ve yeteneksiz ozan Rahmi Sönmez'dir, romanın öyküsü de onun düş kırıklıkları ve gerçek bir sosyalist ozan olduğunu belgeleyecek tutuklanma beklentisi içinde süren ya-

şamı, bir de, söylemek gerekir mi, bilmem, yarı çıldırmış bir durumda, beklenmedik bir biçimde tutuklanıp götürülen torununu arayışı ve düşsel bir devrim girişimi çevresinde gelişir. Ama eşi, kızı, torunu, arkadaşları, yakın arkadaşı Fehmi Gülmez, felsefeden gazinoculuğa ve kadın pazarlayıcılığına gelmiş Matrakçı Maruf, ilk sevgilisi Zarife, kendisini yüce bir din adamı sanan "hayat kadını" Meryem, vb. onun çevresinde, ama kendi özgün kişilikleri ve öyküleriyle ortaya çıkarlar. Sonra değişik izlekler, değişik ortamlar, Meryem'le geçirilen gece, İstanbul'dan Sakarya dolaylarına doğru tren yolculuğu, kar altında o sabuklamalar, bir köy odasında, köylü kılığı içinde ölüm... Düşünüyorum da hiç de öyle küçümsenecek bir roman değildi *Peygamber*, en azından benim yazarlık serüvenim içinde. Kimi zaman bir şey yazarsın, ama, beğensen bile "Bunu keşke şu ya da bu yazar yazmış olsaydı!" dersin. Kimi zaman da, başkaları çok daha güzellerini yazabilse bile, "Bunu bu biçimiyle en güzel ben anlatabilirim" dersin. Gerçekten de sen anlatırsın, çünkü bir şeyler olmuştur, aranızda özel bir çekim, özel bir akım vardır. *Peygamber* bende bu duyguyu yaratmış bir anlatıdır.

— *Başka?..*

— Şimdi kendi romanımı övdürtme bana. Ama, öyle sanıyorum ki, bende şu sözünü ettiğim duyguyu: Yazdığımızla kendimiz arasındaki denklik duygusunu yaratan başlıca etkenlerden biri de ayrıntılardır. Pek öyle boş ayrıntı yoktur *Peygamber*'de, her ayrıntı bir şeylere gönderir. Örneğin Rahmi Sönmez, karısının ölümünden sonra, bedensel olarak cinsellikten arınmış değildir, ama, Feride'ye büyük aşkından ve saygısından dolayı, cinsellik düşlerini başka öznelere yansıtır. Örneğin Peygamber'in mezarı başındaki Meryem'in şaşkınlığı İsa'nın boş mezarı başındaki Maria Magdelana'yı çağrıştırır, örneğin Peygamber'in hep Nâzım Hikmet'in en kötü dizelerini anımsaması (kitapta bu özelliği söylemeden geçilir, sezen sezer) onun beğeni düzeyinin bir göstergesidir. Her neyse...

— *Romanda birinci bölüm neredeyse tüm bir yaşamın öyküsü, ikinci bölümse, bu yaşamın son beş gününün.*

— Evet, ilk bakışta, sanki bir dengesizlik var gibi görünüyor. Ancak bir anlatının sayfa sayısı öyküsünün kapsadığı süreyle oranlıdır ve bu oran hep aynı kalır diye bir kural da yok. Üstelik, bir başka yerde de söylediğim gibi, bu dengesizlik istenmiş, bilinçle seçilmiş bir dengesizliktir. Böylece, Rahmi Sönmez'in tüm yaşamıyla son beş günü arasında kimi zaman açık bir biçimde, kimi zaman derinden derine bir söyleşim kurulur. Bu roman çağcıl bir romansa, onu çağcıl yapan başlıca etkenlerden biri de bu dengesizliktir.

— *Sonra baştaki "Zorunlu bir açıklama"yla sondaki "Ek"*

— Çelişki gibi görünecek, ama ben gene de söyleyeyim: Bunlar da birer denge öğesi. Neden dersen, her iki parça da romanın ayrılmaz öğeleri, ama onun sınırlarında yer alıyor, aynanın gösterdiği yerle görüş alanının sınır çizgisindeki yerler gibi; onun dışındaymış gibi görünüyor, böylece, sanal bir biçimde bile olsa, onunla gerçek arasında bir bağ kuruyor, gerçekten gerçekmiş gibi bir sanı uyandırıyor.

— *Fethi Naci'nin* Peygamberin Son Beş Günü*'nü birçok açıdan eleştiren yazısını biliyorsunuz. İsterseniz, önce o yazının dayanak noktası olan kavramdan: "tip" kavramından başlayalım. Fethi Naci "tip"i Lukacs'ın tanımından yola çıkarak belirliyor ve Peygamber'in bir "tip" olmadığını söylüyor.*

— Her şeyden önce, bizim kimi yazarlarımızın yere göğe sığdıramadıkları Lukacs'ın öyle her konuda kaynak olarak gösterilecek bir yazar olmadığını, yazına ilişkin görüşlerinin, fazlasıyla aşılmış olmaları bir yana, bağışlanması zor yorum yanlışlarına düştüğünü söylemek isterim. *Tartışmalar*'da, Naci'nin eleştirisine verdiğim yanıtta da belirtmiştim bunu.

— *Evet.*

— Ama kimi yazarlarımız bayılır Lukacs'a. Ortaçağ'da, Batı Avrupalılar arasında "*Aristo dixit*" denildi mi akar sular dururmuş. Naci'yi dışarıda bırakarak söyleyeyim, Lukacs da bir zamanlar bizim solcu yazarların Aristo'suydu. "Tip" sorununa gelince, ben de Peygamber'in alışılmış an-

BIÇAKSIRTI

Tahsin Yücel'in yeni kitabı *Peygamberin Son Beş Günü* çok etkileyici bir yapıt. Belki de bir "başyapıt" diye vurgulamak daha doğru. Bu yazıyı soluk soluğa noktalanmış bir ilk okumadan sonra yazıyorum. Gerçi *Peygamberin Son Beş Günü* gibi çok düzlemli, yoğun bir yapıttan söz açabilmek zamanı gereksinir, yine de duygulanımlarımı dile getirmek istedim.

Üsküdar'ın küçük bir semtinde, sade yaşamalar ortasında tanıdığımız Rahmi Sönmez'le Fehmi Gülmez bir ömür boyu birbirlerinden bir türlü kopamıyorlar ama, birlikte yol aldıkları çizgiden sonraları Fehmi Gülmez ayrılıyor ve ozan Rahmi Sönmez, takma adıyla Peygamber, komünizm-marksizm yolunda bir başına yürümeye devam ediyor. Böylesi bir perspektiften yaklaştığımızda, roman, Türkiye'deki sol düşüncenin keskin, sivri dilli, acımasız bir eleştirisi sayılabilir.

Ne var ki Rahmi Sönmez'in bilgisizlikle, üretimsizlikle donanmış sol görüşleri yer yer büyük trajedilerin havasına bürünüyor, keskin eleştiri yerini sevgicil bir bakışa ve yorumlayışa bırakıyor. Özellikle romanın son bölümlerinde, Dostoyevski'nin *Öteki*'sine neredeyse göndermelerle kotarılmış o karlı gecede yürüyüş sahnesinde Rahmi Sönmez usul usul arınıyor, dahası, metafizik boyutlar da edinerek, yaşamı boyunca yadsıdığı inanç düzlemine bilinç bulanıklığı içinde karışıp gidiyor.

Romanı dikkatle okuyabilecek olanlar, Rahmi Sönmez'i bilgisizliğe ve üretimsizliğe alıp götüren baskı ortamını, bu baskı ortamının sinsice oluşturduğu cinneti de nasılsa duyumsayacaklardır. *Peygamberin Son Beş Günü* "zaman" dökümünü –öyle sanıyorum ki– birtakım simgelerle, simgesel değer taşıyan

tarih düşmelerle saptıyor. Tarihler, Feride'nin doğum yılı dışında, yakın geçmişin karabasansı günleriyle belirleniyor.

Baskı, bütün yurdu yalnızca bomboşluğa sürüklerken, somutluğu hiç mi hiç düşünülmemiş, kendinden menkul bir özgürlük arayışı da toplumu derinden yaralar. Roman, özellikle ikinci ana bölümünde, giderek tırmanan bir saçmalıklar dizgesini en ince ayrıntısına kadar betimliyor. Tahsin Yücel, bir bakıyorsunuz, amansız bir taşlama ustası, çok geçmiyor, bir trajedi şairi kimliğinde... Acıklıyla gülüncün yaşamdaki yan yanalığı, iç içeliği, edebiyat yapıtında öyle kolayca ele geçirilemezken, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde sanki sıradan birşeymiş gibi yansıtılabilmiş.

Rahmi Sönmez'in serüvenini izlersek, bütün insani değerlerin, uygarlık birikimlerinin ağır ağır, tam da kavranılamamış bir kuramsallığın etkisiyle silinip gittiğine tanık oluruz. Gelgelelim Fehmi Gülmez'in göreceli başarıları da, Rahmi Sönmez'e acılar çektiren toplumsal düzenin sağladığı başarılar değil midir? Böylelikle bıçaksırtında bir geziyi yaşamak durumundadır okur.

Dil, anlatım, yazma ustalıkları üzerinde ayrıca durmayı gereksiz buluyorum: Tahsin Yücel'in yetkinliğinden konuşmak elbette bana düşmez.

Sol bağnazlığın yıkım fırtınalarıyla geçip gittiği bu roman, bir yandan da okuru Rahmi Sönmez'le neredeyse özdeş kılarak, o ağır yergisini bir ölçüde bağışlayışlara yönlendiriyor. Eski tüfeklerin kayıp gitmiş hayatları, belki de ilk kez, bunca eleştirel gözlemlerle Türk Romanına geçmekte.

Peygamberin Son Beş Günü peki ama, hangi değerlere inanarak yaklaşıyor, diye sorabiliriz. Kimi sayfalarında, özellikle Feride'yle Rahmi'nin son sevişmelerinde, Rahmi'nin torunu Nazım'la sanrısal yürüyüşünde, karakoldaki polislerin ilk ve ikinci tutumlarında gözyaşlarımı tutamadığıma bakılırsa, Tahsin Yücel, Dostoyevski'cil bir seçimle, asıl değerin bugün bile merhamet ve sevgiden geçtiğini ileri sürüyor, diye yanıtlayacağım deminki soruyu. Zaten *Peygamberin Son Beş Günü*'nü onca alaycılığına karşın bütün bir acıma, sevme duygusu kitabı diye okumak da olası.

Selim İleri, *Milliyet*, 24 Ocak 1992

lamda bir "tip" oluşturduğunu düşünmüyorum. Romanı yazarken de böyle bir amaç gütmedim. Örneğin "cimri"yi ya da "âşık"ı tanımlar gibi tek sözcükle tanımlayamazsın onu, tek bir tutkuyla açıklayamazsın; Don Quichotte'a benzetebilirsin, bir yanıyla bir Don Quichotte olduğunu ileri sürebilirsin, ama Don Quichotte gibi bir "tip" olduğunu söyleyemezsin. Biraz düşünülecek olursa, XIX. yüzyılda, Batı ülkelerinde tip, diyelim ki Grandet gibi "cimri" tipi ya da Goriot gibi "baba" tipi tek bir özelliğin belirtilerinin tek bir kişide abartılarak toplanmasıyla oluşturuluyordu. Günümüzün romanlarında böyle bir çaba görmüyoruz. Ben de böyle bir çaba harcamış değilim.

— *Fethi Naci, gene buna dayanarak, kitaptan okuyorum,* "Peygamberin Son Beş Günü *de, emekçilere karşı mücadelesinde, sosyalizme karşı mücadelesinde, burjuvazinin elinde güçlü bir silah olmaya aday. Tahsin Yücel, Marksizmi de, Türk solunu da gülünçleştirmek için elinden geleni yapmış" diyor. Amacınız bu olmasa bile, yapıtın böyle bir yanı var mı?*

— Buna dayanarak mı söylüyordu, anımsamıyorum, ama *Peygamberin Son Beş Günü*'nün emekçilere ve sosyalistlere karşı burjuvaların elinde güçlü bir silah olacağı savı, bence yersiz ve haksız. Bu roman emekçileri ve sosyalistleri övmek için yazılmadı, güdümlü bir roman değil, doğru; ama onlara karşı bir roman da değil. Naci'nin yanlışı kuramla uygulamayı birbirine karıştırması. Burjuvalar benim romanımı emekçilere karşı nasıl silah olarak kullanacaklar? TÜSİAD başkanı genel kurul toplantısında *Peygamberin Son Beş Günü*'nden parçalar mı okuyacak? İşverenler adamlarının ellerine bizim kitabı verecekler de "Bu emekçilerin nasıl bir topluluk oluşturduğunu buradan öğrenin!" mi diyecekler? Onlara romanın hangi bölümlerini salık verecekler bu konuda? Kuramsal düzlemde, bu roman sorgulanmadan benimsenegelmiş kimi yerleşik düşünceler konusunda birtakım sorular ya da kuşkular uyandırıyorsa, bundan mutluluk duyarım.

— *Romanda solcuların makineleşmeyi yüceltmesinin eleştirilmesi var.*

— Evet, var; sosyalizmin çocukluk dönemine özgü bir tutku bu. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde de dile gelir. Nâzım Hikmet'in

Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

dizeleri, bugün bulunduğumuz noktadan bakılınca, gülünçtür. Gerçeği söylemek gerekirse, insanın makinenin bir parçası durumuna gelmesinden yakınan Karl Marx'ın yaşamının herhangi bir döneminde böyle bir düşüngüye bağlanmış olabileceğini düşünmek bile saçmadır. Bir dönemde, kimi önderler benzer ilkeler üretmiş, başkaları da bunların çekimine kapılmıştır. Ancak, hiç kuşkusuz, Nâzım Hikmet de, adına yaraşır tüm solcular da çoktan geride bırakmışlardır o evreyi. Ama Rahmi Sönmez hep o çocukluk döneminde yaşar, başlıca çelişkilerinden biri de budur. Torunu Nâzım da "Yetmiş yedi katlı betonarme dağları, yetmiş yedi katlı yekpare camdan mağazalar, meşin kasketli, meşin ceketli kadınlar, saatte yüz altmış kilometre hızla giderken öpüşmenin güzelliği... Bütün bunlar Amerikan düşü değil de nedir?" diye uyarır kendisini. Ben de sana sorayım: Bunlar bir Amerikan, yani "burjuva" düşü değil mi gerçekten? Sonradan görmeler kentlerimizi ve yollarımızı bu duruma getirmediler mi bugün? Getirmiyorlar mı? Öyleyse kenterlerin bu romanı emekçilere karşı bir silah olarak kullanmaları bindikleri dalı kesmeleri anlamına gelmez mi?

— *Ne olursa olsun, romanınızın politik bir yanı bulunduğunu yadsıyamazsınız.*

— Yadsımıyorum ki. Elbette politik bir yanı var. Solculardan, tutuklamalardan, darbelerden, sıkıyönetimlerden bol bol söz ediliyor. Ama Marksçı düşüngüye, sosyalizme

ilişkin hiçbir yergi, hiçbir eleştiri yok kitapta. Ancak, Marksçılığı yermekten ya da eleştirmekten çok, onu yanlış anlayanları ve gülünçleştirenleri sergilemiş olabilirim. Bu da aynı şey değil. Ayrıca, Marksçılığı, sosyalizmi ya da, söylendiği gibi "Türk solunu" yermiş olsaydım, bunu ne diye yadsıyacaktım ki? Neden ve kimden korkacaktım ki? Sosyalizm bu ülkede iktidarda da değil, egemen düşüngü de değil. Benim Marksçı olmadığım, ama solda yer aldığım da bilinir. Benden çok daha sıkı solcuların kaşla göz arasında karşı yana geçip eski düşüngüsü ve eski arkadaşlarıyla alay ederek sıkı köşeler kaptığı bir dönemde, ben ne diye "Hayır, bu roman Marksizmi gülünçleştirmiyor!" diyecektim?

— *İyi, ama böyle bir yanlış anlama nasıl olanaklı olabilir?*

— En azından Fethi Naci söz konusu olduğu zaman, kötü niyetten söz etmek usumdan bile geçmez, ama burada bir kötü okuma, bir yanlış değerlendirme söz konusu olduğu da kesin. Belki de, belirli bir alınganlık sonucu, ayrımına varmadan, anlamayı yadsıma gibi bir şey. Örneğin Rahmi Sönmez romanda anlama yeteneği kıt, bön ve çocuksu bir kişi, başarısız bir ozan olarak gösterilmiştir, ama kimi eleştirmenler bunu böyle anlamamışlardır; örneğin Feride, sıkı bir Marksçı olmasına, kimi temel ilkeleri ezbere bilmesine karşın, kuramı çok da iyi kavramadığını Rahmi Sönmez'in meyhane konuşmalarını destekleyerek gösterir, kimi eleştirmenlerse, neredeyse gerçek bir kuramcı sanmışlardır onu. Bunlardan ve bunlara benzer yanılgılardan kaynaklanan, kör edici bir önyargı her şeyin birbirine karıştırılmasına, romanın duymak, anlamak ve yaşamak için değil de kusur aramak için okunmasına neden olmuştur. Ben başka bir açıklama göremiyorum. Örneğin, seni daha iyi yanıtlamak amacıyla şu tozlu dergi ve gazete kesiklerine bakarken "Tahsin Yücel 'tip'ten söz ederken Cimri diyor, Goriot Baba diyor da niçin Don Quijote'nin adını anmıyor?" tümcesine rastlıyorum da şaşırıp kalıyorum: Hiçbir tutarlılığı,

hiçbir inandırıcılığı olmayan birtakım tümce ya da düşünce benzerlikleri arayışından sonra, benim bilinçli bir biçimde Cervantes'in yapıtına öyküdüğüm ve bunu bilinçle gizlediğim anıştırılmakta. İki yapıt da ortadayken gerçekten ancak kör edici bir önyargı getirebilir insanı böylesine bir sava. Bunun başka bir açıklaması yok.

— *Oğuz Demiralp'in daha önce konuştuğumuz eleştirisiyle bu eleştiri gerçekte birbirini yadsıyan iki karşıt tutumu yansıtmıyor mu?*

— Evet, öyle. Birincisi daha çok yorum ve ele alman yapıtı yadsımak yerine anlam sınırlarını genişleten, dolayısıyla ele alınan yapıtı zenginleştiren bir yorum. İkincisiyse, bir anlamda yapıtı daraltma, anlamından saptırma yolunda bir çaba. Bilerek ya da bilmeden. Bir roman eleştirisi olmaktan çok, sol düşünce çevresinde bir hesaplaşmaydı o, belki aynı zamanda bir hesap verme olduğu bile söylenebilirdi. Ama şimdi bütün bunlar öylesine uzakta kaldı ki.

— *Yapıtın başarısızlığının bir nedeni olarak da tür seçiminde yapılan bir yanlışlığı gösteriyor Fethi Naci.* Peygamberin Son Beş Günü *"hikâye" olarak yazılsaydı daha mı başarılı olurdu gerçekten?*

— Evet, değerli dostum Fethi Naci romanın önce öykü olarak düşünüldüğü, sonra, roman olarak yazılınca, başarısız olduğunu yazmıştı. Kitap konusunda benimle yapılan bir iki konuşmada, *Peygamberin Son Beş Günü*'nü önce öykü olarak düşündüğümü ben söylemiştim. Naci bu sözümden yola çıkarak varmıştı o yargıya. Peki, ya bunu söylememiş olsaydım? Naci romanda bu karar değiştirmenin izlerini bulabilecek miydi? Kitabın nasıl öyküden bozma bir roman olduğunu gösterebilecek miydi? Sanmıyorum. O zaman gösterebildi mi? Şimdi gösterebilir mi? Bunu da sanmıyorum. Ayrıca, sana anlattım, öykü daha yazılmadan bir yana bırakıldı, bir süre sonra roman olarak düşünüldü. Az önce, öyküden söz ederken belirtmiştim,

öykü de, roman da küçücük bir şeyden doğabilir. Örneğin şu sırada yazmakta olduğum bir romana televizyonda işittiğim küçücük bir tümcenin: "Ne istiyorsunuz?" tümcesinin esiniyle giriştim. Bir şey daha: *Vatandaş*'a yazdığım "sunuş"ta onun gelişim sürecini anlattım, yıllar önce yazılmış bir öykünün dördüncü dönüşümü olduğunu söyledim. Ama bu açıklamalar Naci'nin *Vatandaş*'ı bir "başyapıt" olarak nitelemesini engellemedi.

— *Fethi Naci aynı yazıda dil ve tarih yanlışları da saptıyor.*

— Roman tarih değildir, ayrıca, yanlış diye vurgulanmış olan birtakım ayrıntıların yanlış sayılamayacağı *Tartışmalar*'da kanıtlarıyla gösterilmiştir. Her şey çıkış noktasına ve benimsenen ölçüte bağlıdır. Yanlış noktadan yola çıkınca, yanlış sonuca varırsın. Bu sonuç senin sonucun olur. Öyle sanıyorum ki Naci'nin eleştirisiyle benim bu eleştiriye verdiğim yanıtın karşılaştırılması hem genel düzlemde romanın ne olup ne olmadığı açısından, hem de eleştirel yaklaşım açısından bayağı verimli bir çalışma olabilirdi. Ölçüt sorununa da bir açıklık getirebilirdi. Naci'nin ve benim yazılarımız örnek çalışmalar olduğu için mi? Hayır, bu türlü karşılaştırmalar her zaman yararlı olduğu için.

— *Dil yanlışları için bir şey söylemediniz.*

— O konuya *Tartışmalar*'da da girmemiştim. Yanıtlayamayacağımdan değil, anlamsız ayrıntılarla işi uzatmak istemediğimden. Örneğin, yanılmıyorsam "Gerçek içerik ne demek? İçerik içeriktir" türünden bir eleştiri vardı. Oysa neden "gerçek içerik" denilemesin ki? Başkalarının sandığı ya da öyle göstermek istediği yalancı içeriğin karşıtı olarak "gerçek içerik" biçimini kullanabiliriz. Çok seyrek bir biçimde de olsa, insan bir sözcüğü eklemeyi ya da çıkarmayı unutabiliyor, bilgisayarda daha çok yapılıyor bu yanlış, daha çok gözden kaçıyor. Bunu saymazsak, Türkçe

konusunda büyük romancılarımızla ortak bir yanım bulunduğunu ileri sürmek onlara da, bana da haksızlık olur.

— *Onlara neden haksızlık olsun ki?*

— Türkçe'yi doğru kullandıkları söylentisi yayılır, satışları düşer.

— Peygamberin Son Beş Günü *için gerçekten çok çirkin ve haksız yazılar yazıldığını biliyoruz. Bu arada iyi şeyler de yazıldı ve söylendi. Bunlar arasında sizi en çok kızdıranlar ve en çok hoşunuza gidenler hangileriydi?*

— *2000'e Doğru* ve *İktidar* adında iki yayında, sövgü dolu, aşağılayıcı, daha doğrusu kişiyi kendi çukuruna çekici iki yazı okumuştum. Biri "Tahsin Yücel'in Hesaplı Saldırısı", öbürü "Küfür ve Kin Denizinde Hesaplaşma" adını taşıyordu. Sanırım ikisini de aynı kişi, üç gün sonra, gazete değiştirince, bu yazdıklarının yüzde yüz tersini savunabilecek biri yazmıştı. Ama sinirlenilemeyecek ölçüde bayağı ve hiçbir doğru gözlem içermeyen yazılardı bunlar, eleştiri değildi. Selim İleri'nin *Milliyet*'te yayımladığı "Bıçaksırtı" adlı yazı beni ve kitabı çok yücelten ve coşkuyla yazılmış bir yazıydı. Eleştirmenin ele aldığı yazıyı ne denli içten anlayabildiğini ve duyabildiğini gösteriyordu. Sonra Özdemir İnce'nin ve Sennur Sezer'in *Cumhuriyet Kitap*'ta yayımlanan güzel yazılarını da unutmadım. Başka güzel yazılar da yazıldı. İki de sözlü gözlem kaldı belleğimde. Çocukluğundan tanıdığım genç bir hekim, yıllardan sonra karşılaştığımız zaman "Bu kitabı okurken, dilim Türkçe olduğu için gurur duydum" demişti. Biri bu. Bir zamanlar *Haney Yaşamalı* üstüne yergi dolu bir yazı yazmış olan Rauf Mutluay da "*Peygamber*'i bitecek diye korkarak okudum hep" demişti. Bu da ikincisi.

— *Şimdi de size uzun süre peşinizi bırakmamış olan bir başka soruyu sormak istiyorum: Kim bu Peygamber? Bu konuda karşılaştığınız durumlar ve verdiğiniz yanıtlar oldukça fazla...*

— Bu soru çok soruldu bana, *Peygamberin Son Beş Günü*'nün yayımlanmasının üzerinden sekiz yıl geçmiş olmasına karşın, bugün de sık sık sorulmakta. Bu merakın kaynağı da romanın dış gerçekle bağıntısını belirtmek amacıyla değil, iç tutarlılığını temellendirmek için konulmuş olan ve yapıtın ayrılmaz bir parçası olan "Zorunlu Bir Açıklama" adlı bölümün yanlış yorumlanması. Kimi insanlar gerçekten "Kim bu Peygamber?" diye sorup duruyor, onun gerçekteki karşılığı olan solcu ozanın kim olduğunu öğrenmek istiyorlardı. Böyle biri yoktu, Peygamber tümüyle benim imgelemimin ürünüydü. Ama bunu söylediğim zaman inanmayanlar çok oluyordu. Birilerinin eşimin ağzını arattığını, o da benim gibi yanıt verince "İnanmayın, biliyor, ama gizliyor" dediklerini duymuştum. En sarsıcısı, birkaç yıl önce, İzmir'de, bir genç kızın da aynı soruyu sorup aynı yanıtı aldıktan sonra "Ne olur, söyleyin; önümüzdeki hafta ailemle İstanbul'a gideceğiz, mezarını ziyaret etmek istiyorum" demesiydi. Beni çok sarsmıştı, o "Zorunlu Bir Açıklama"yı yazmaya hakkım olup olmadığını düşünmüştüm. Ama, eşimin şaka olarak söylediği gibi "Peygamber'in kim olduğunu açıklamanın zamanı gelmedi" diyerek ilgiyi daha canlı tutmak da vardı, belki o zaman kitap bir kat daha fazla satardı. Yazının tecimsel yanı beni fazla ilgilendirmiyordu, okur da beni bu tür yaklaşımlara alıştırmamıştı, ondan belki.

— *Aslında* Peygamberin Son Beş Günü'*nde çizdiğiniz karakter gerçek yaşamda rastlanılmayacak biri değil. Özellikle 60'lı, 70'li hatta 80'li yıllarda bu psikolojide, bu anlayışta biriyle karşılaştınız mı?*

— Peygamber'in gerçek kimliği konusunda karşılaştığım sorular da yeterince gösteriyor bunu. Unutulmaz hocam Mina Urgan da "Ben de tıpkı senin Peygamber gibiyim" demişti bana. Sonra bunu *Bir Dinazorun Anıları*'nda da yazmıştı. Ama aynı kişiyle gerçek yaşamda karşılaşsak, düşüncemiz bu mu olurdu, yoksa çok aykırı bir

kişi olarak mı görürdük onu? Bu konuda kesin bir şey söylemek zor. Roman içinde, başka onlarca, yüzlerce öğe onu gerçek olarak değerlendirilebilir, özgün deyimiyle, gerçeğe-benzer kılmıştır. Romanın yordamı budur. Ama gerçek yaşamda böylesine doğal karşılanmayabilirdi. Benim deneyimime gelince, hiç kuşkusuz, Peygamber'de daha önce başkalarında gözlemlediğim kimi özellikler bulunabilir; bu arada şu ya da bu yönüyle onu andıranlar da bulunabilir. Ancak, söylemek bile fazla, onu andırabilecek kişilerin ille de ozan olması gerekmez, solcu olması da gerekmez.

— *Biraz da 1995'te yayımladığınız* Bıyık Söylencesi *adlı romanınızı konuşalım. Onun kaynağında da bir öykü mü var?*

— Evet, tam düşündüğün gibi. Bir yaz sonu, tatilden dönecektik. Sabahtan çantalarımızı kapattık, otobüs akşamüzeri kalkacaktı, oldukça uzun bir boş zaman vardı önümde "Bari bir öykü yazayım" dedim. Bir bıyık öyküsü yazmaya giriştim. Ne var ki, en çok on dakika sonra, bir öyküye değil, bir romana başladığımın bilincindeydim. Yazmak yerine, birbiri ardından usuma gelen ayrıntıları kâğıda geçiriyordum. O gece, otobüs yolculuğu sırasında da aynı konu çevresinde bir sürü not aldım. Romanı yazmam da çok fazla zamanımı almadı.

— *Bir tür esin, coşkulu bir yazma mı söz konusuydu?*

— Hayır, bunu demek istemedim. Coşku moşku yok, yazmanın hazzı, belki. Düşüne düşüne, araya araya yazıyordum elbette. Ama şimdi artık bitirme evresine geldiğimi umduğum bir romana *Bıyık Söylencesi*'nden bir iki yıl önce başlamış olduğumu, *Bıyık Söylencesi*'nin aradan çıktığını düşünürsek... Ayrıntılar birbiri ardından sökün ediyordu, doğru, ama romanın kurgusuna ilişkin ayrıntıları da birlikte düşünüyordum. Ne olursa olsun, böyle araya başka şeyler sokmadan, neredeyse kalemi hiç bırakmadan yaz-

mak güzel bir şey. Günlük zorunluluklar engellemese de hep böyle yazabilsek. Dostoyevski'nin *Kumarbaz*'ı yirmi yedi günde söyleyip yazdırdığı bilinir, olayların akışına koşut olarak, anlatımın hızını da duyar insan.

— Kumarbaz'*ın Dostoyevski'nin özyaşamöyküsünden çok şeyler içerdiği söylenir, sizinle* Bıyık Söylencesi *arasında böyle bir ilişkiden söz edilemez herhalde?*

— Hayır, beni yazdıklarımda ancak kurucu özne olarak arayabilirsin.

— *İster kurucu özne deyin, ister anlatıcı, ister yazar, kitabın bir başından bir başına uyumlu bir ses ve yalın bir dil egemen. Bunu nasıl sağladınız?*

— Öykü ve romanlarımda, anlatılan olaylar ve ortamlarla uyumlu bir anlatım biçimi bulmaya her zaman özen göstermişimdir. Burada da gösterdim. Hatta, bir anlamda, Âşık Hasreti'nin şiir olarak bir türlü yazamadığı bıyık şiirini düzyazı olarak yazmaya çalıştım. Bu amaçla, söylediğin gibi, alabildiğine yalın bir dil kullandım, bu arada, örneğin "evet" yerine "heye" gibi birkaç yerel sözcük kullanımıyla hem o yazılması düşlenen şiire yaklaşmak, hem de yerel havayı duyurmak istedim. Ama istemek başka, başarmak başka.

— *Tarık Dursun K. bu roman için yazdığı kısa yazının adını "Kahraman: Bıyık!" koymuş; olayları özetlemeye girişirken de "Yücel'in Cumali Kırıkçı'sı, o değişik, bir yerden sonra Kafka'yen yaşamına girmiyor, sokuluyor" diyor. Siz ne diyeceksiniz?*

— Ne diyeyim? Tarık Dursun'un benim değerlendirmeme gereksinimi yok; uzun bir yazarlık deneyimi var. "İyi yazar böyle olur işte, gördüğünün ve okuduğunun özünü hemen ve tam anlamıyla kavrayıverir" diyeceğim. Gerçekten de romanın kahramanı bıyıktır; Cumali Kırıkçı'nın bıyığıdır, başta Cumali Kırıkçı'nın kendisi olmak üzere, her-

kes ve her şey onun çevresinde döner. Bu durum da, benzetmek gibi olmasın, gittikçe güçlenen bir biçimde, Kafka'msı bir hava yaratır romanda. Kafka'nın kimi kahramanları kendi istemlerini kullanamadıkları gibi, Cumali de kullanamaz. Tarık bu nedenle Cumali'nin yeni yaşamına girmediğini, sokulduğunu söyler. Her şey onun askerlik dönüşü bıraktığı palabıyığa göre yönlenir artık. Yalnız Cumali'nin kendi yaşamı değil, Berber Ziya'nın, Bedriye Abla'nın, ozan Hacizzet'in, kızı Gülyeter'in, Çeyrek Hamdi'nin ve daha nicelerinin yaşamı da. Her şeye o yön verir, Cumali'nin soyadı bile ona uygun olarak değiştirilir. Cumali'yle güzel bir gece geçirmek isteyip de düş kırıklığına uğrayan oyuncu kız Üveyik'in ertesi sabah parmağını ünlü bıyığa doğru uzatarak "Alacağın olsun senin!" demesi de gösterir ki sevgili dostumun söylediği gibi, kahraman bıyıktır. Ama bu gözlem bir şeyi daha kesinler: Bıyık ya da özel adıyla Karapala'nın görkemi arttıkça Cumali'nin cinsel gücü azalır; ama tersi doğru değildir, yani adam yaşlanıp bıyık eski görkemini yitirdikçe, cinsel güç geri gelmez; Balzac'ın *Tılsımlı Deri*'sindekinden de acı bir tragedya söz konusudur. Roman da bir tragedya biçiminde biter.

— Bıyık Söylencesi *için olan'la görünen'in karşıtlığı temelinde geliştirilmiş bir yapıt demek, sanırım, yanlış bir belirleme olmaz. Cumali'nin seçimini görünen'den yana yapması biraz da toplumsal belirlenmişlikten kaynaklanıyor gibi, ne dersiniz?*

— Doğru, bir olanla görünen ya da gösterenle gösterilen karşıtlığı açıkça belirir. Cumali de görüneni seçer. Ama hepsi bu kadar değildir. Bıyık ilk bakışta görünmeyen bir şeyin, yiğitliğin ve cinsel gücün "gösteren"idir kuşkusuz, ama yalnızca bir "gösteren" olarak kalmaz, başlı başına bir varlıktır, bir "olan"dır, toplumsal bir değerdir de. Tüm kasabayı etkisi altına alabilmesi bundandır. Ayşe Kıran bu konuyu "Bir İmaj Türküsü" adlı yazısında oldukça geniş bir biçimde işlemişti.

— *Bu kitabınızda da güçlü bir tutkunun egemen olduğunu söyleyemez miyiz?*

— Söyleyebilirsin, ama tutkulu kişi ilk bakışta romanın baş kişisi gibi görünen Cumali değil, Berber Ziya; neredeyse o yaratmıştır Cumali'nin bıyığını, korunması, gelişmesi, güzelleşmesi için ne gerekirse yapar; bu amaçla yaşamına da karışır, hem de bayağı karışır, sigara içmesine, kadınlarla ilişki kurmasına engel olmaya çalışır; bu bıyığa bağlılığını Cumali'yle bozuşmasından sonra da, hatta Cumali'nin ölümünden sonra da sürdürür.

— *Cumali'nin ölümünden sonra, karısı Bedriye Abla'nın sözleri ilginç...*

— Evet "Benim Cumali'm gelmiş!" diye haykırır. "Komşular, Cumali'm gelmiş! Benim Cumali'm bu işte! Kimler nerede bulduysa, Cumali'min ölüsünü getirmişler!" Çünkü, bıyık kesile kesile iyice ufalıp da Cumali makası aynada gözüne neredeyse bir yabancı gibi görünen adamın: Kendi

> Aşık Hasreti insanların bu bıyığın bir zamanlar gerçekten varolduğuna inanmakta güçlük çekmelerinin biraz da kendi kişisel suçu olduğunu düşündü, sol eli emektar sazının üstünde, sağ elinde kendi bitmiş, külü kalmış sigarası:
>
> "Nereden başlayacağımı bir bilebilsem!" diye yanıtladı.
>
> Hiç kuşkusuz, Berber Ziya'nın sözlerinin yanıtı değildi söylediği, o da biliyordu, ama doğru söze ne denirdi ki? İşlerin gittikçe karıştığını, Cumali'nin bıyığının gerçekliğini yitirmeye başladığını o da görüyor, bu nedenle bu türküyü çıkarmak konusunda elini çabuk tutması gerektiğini düşünüyordu. Çıkarabileceğine de gönülden inanıyordu. İşte gene duyuyordu: dizeler, yukarılarda bir yerlerde, göçe durmuş telli turnalar gibi, dönen ha döneniyordu gene. Bütün sorun, her zaman söylediği gibi, nereden başlayacağını bilmekteydi.
>
> "Nereden başlayacağımı bir bilebilsem!" diye yineledi.
>
> *Bıyık Söylencesi*, s. 167

kendisinin gırtlağına sapladıktan sonra, Mallarmé'nin Edgar Allen Poe için söylediği gibi "durasızlık onu en sonunda kendi kendine dönüştürmüş"tür. Cumali bıyığın gölgesinden çıkmıştır; Bedriye Abla, neredeyse tüm kasabayı karşısına alarak, bıyığa karşı insanı, söylene karşı gerçeği savunmuş, herkesin yücelttiği bıyığı küçümsemiş olan tek kişidir; artık iş işten geçmiştir, ama kocasının ölü olarak da olsa en sonunda kendi kendine ve evine dönmüş olması onun için bir avuntu olsa gerek.

— *Bedriye Abla ilginç bir kişi. Ama başka ilginç kişiler de var.*

— "Hayır" demeyeceğim. Hacizzet Ocak ya da Âşık Hasreti de çok önemli bir kişidir benim için, romanın anlamı açısından da önemlidir, o hiç dinmeyen, romanın yazarının çabasına da anlam kazandıran yaratma çabasıyla. Roman da onunla ve onun bir sözüyle biter. Onun küçük kızı Gülyeter de benim en sevdiğim anlatı kişilerinden biridir. Üç ya da dört yerde belirir, ama bir başkadır, çok ince bir duyarlığı vardır, Cumali'ye de gizliden gizliye tutkun olduğu sezilir. Sonra kasabanın delisi Adem, sonra öteki berber Mustafa, sonra şu Üveyik. Daha unuttuklarım da vardır.

— *Romanın birçok kişisinden söz ettiniz de Cumali'nin yanından hiç ayrılmayan Tuzsuz Vaysal'ı anmadınız.*

— Haklısın. Her zaman orada olan, kahramanın yanında bulunandır; birincil işlevi budur. Bir de onaylar ve destekler. Takma adından da belli olur bu. Genellikle, ünlü ya da güçlü kişilerin yanında böyle biri vardır. Örneğin Ecevit hep böyle birini bulundurur yanında; ama onun Vaysal'ları arada bir tuzsuz olmadıklarını belli eder, belli edince de kendilerini kapıda bulurlar.

— Bıyık Söylencesi'*ndeki olaylar da bir kasabada geçiyor, ama konusu hiç de o kadar yerel değil.* Ben ve Öteki'*dekine benzer bir evrensellikle karşı karşıyayız.*

— Bir düşünelim, hemen atlamayalım nitelemenin üzerine. *Bıyık Söylencesi* oluntularıyla da, kişileriyle de tümden imgelem ürünü. Ama, bir dakika önce, onun kişilerini sayarken, nasıl duygulandığımı gördün; yaşamıma girmiş insanlar gibi olmuşlardı benim için, neredeyse görüyordum onları, bulundukları ortamla birlikte. Demek ki, imgelem ürünü olmalarına karşın, bildiğim, sevdiğim, özlediğim bir yerin, romanda adı hiç geçmese de Elbistan'ın, benim Elbistan'ımın insanlarıydılar. Sonra, çocukluğumdan beri, bizim oralarda bıyığın büyük bir önem taşıdığını, erkeğin onuru olduğunu bilirim. Biri sana bıyığını göstererek "Eğer sözümde durmazsam, bu kıllar kıçımda bitsin!" dediyse, sözünü yerine getireceğine kesinlikle inanabilirsin. Bu bakımdan, öykünün öncelikle yerel bir nitelik taşıdığını söylemek gerekir. Ama başka birçok ülkelerde de bıyığa benzer bir gözle bakıldığını bildiğimize göre, evrensel bir yanı da bulunduğunu söyleyebiliriz.

— *Bıyık başka ülkelerde hiçbir değer taşımasaydı, öykü evrensel olma şansını yitirir miydi?*

— Doğru, yitirmeyebilirdi. Anlattığını başarıyla anlatması durumunda, özünde hiç de böyle bir niteliği bulunmamakla birlikte, toplumun gözünde neredeyse söylensel bir değer taşıyan bir nesne ya da kişinin serüveni olarak evrensel sayılabilirdi. Evrensellik aralarındaki bağıntılarda çıkardı ortaya.

— Hürriyet Gösteri*'nin Ağustos-Eylül 2000 sayısında Yıldız Cıbıroğlu'nun "Tahsin Yücel'in* Bıyık Söylencesi*'nde Bıyık İmgesi" başlıklı ilginç bir yazısı vardı.*

— Evet, eskil çağlardan günümüze bıyığın bir söylen olarak insan imgelemindeki yerini belirledikten sonra, Cumali'nin bu gelenekle ne denli uyumlu olduğunu gösteriyordu Yıldız Cıbıroğlu. İlginç bir yazıydı gerçekten. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben romana bu bilgilerden yoksun olarak girişmiştim. Romanımın çok değişik top-

lumlarda gözlemlenen bir gelenekle uyum içinde olduğunu görmek hoşuma gitti.

— *Çevremizde de bir sürü Cumali görebilmek olanaklı sanıyorum...*

— Bıyıklarına bakarak diyorsan, evet; serüvenlerine bakarak diyorsan, hayır; Cumali'nin serüveni her şeye karşın olağanüstü bir serüven, bir söylence.

— *Cumalininki kadar görkemli olmasa bile, sizin de bıyığınız var...*

— Evet, onunkiyle karşılaştırılamayacak bir bıyık benimki. Biraz tuhaf gelecek, ama gerçekte ben hiçbir zaman bıyık bırakmadım. Bir ara sakal bırakmıştım, sonra sakalı kestim, bıyık kaldı. O sırada *Bıyık Söylencesi* yayımlanmıştı. Bıyığın romanını yazmış bir kişi olarak sakalımla birlikte bıyığımı da kesmek bana ters geldi.

— Bıyık Söylencesi *oldukça usta işi bir kitap olarak karşılandı.*

— Oldukça usta işi. Övgüye teşekkürler. Bir dahaki sefere, iyice usta işi bir roman da yazmaya çalışırım. Dediğin gibi, *Bıyık Söylencesi* üzerine yazanların hemen hepsi başarılı bir roman olduğunu söylediler. Tarık Dursun K.'nın kitabı özünden kavrayan yazısından söz ettik. Aynı nitelikte bir başka yazıyı da ozan ve tiyatrocu Orhan Alkaya yazmıştı o günlerde. Çağdaş anlatı sorunlarını iyi bilen bir yazın adamı olarak, *Bıyık Söylencesi*'ni bir tür söylence çözümlemesi olarak niteliyor, anlatıda yalnız bir kişi için "abla" sözcüğünün kullanılmasının nedeninden Âşık Hasreti'nin bıyığın türküsünü yazma çabasının bir *leitmotif* olarak sık sık söz konusu edilmesinin anlamına, Cumali'nin kendi imgesiyle karşıtlaşmasından kişi adlarının önemine varıncaya kadar birçok özelliğin altını çiziyordu, ilk bakışta (ya da bir okumada) görülmesi zor olan birçok özelliğin. Ozan Sennur Sezer'in *Varlık*'taki yazısı da aynı

nitelikteydi ve benzer sorunların altını çiziyordu. Bu arada, eski dosyaları karıştırırken, M. Sadık Aslankara'nın *Milliyet Sanat*'taki eleştirisi çıktı karşıma. Eskiden de okumuştum, ama Aslankara'nın *Bıyık Söylencesi* üzerine böyle güzel yazı yazmış olması beni mutlu etti. Çünkü Sadık Aslankara 1995'ten bu yana çok ilerledi. Değerli meslektaşım Ayşe Kıran'ın *Cumhuriyet Kitap*'taki "Bir İmaj Türküsü" de doyurucu bir çözümlemedir, Cumali'nin "olma"dan "görünme"ye doğru yol alışında başkalaşma ve yabancılaşma evrelerini yorumlarıyla birlikte sergiler. Çözümlemesini de, Âşık Hasreti'nin son tümcesini ("Nereden başlayacağımı bir bilebilsem...") andıktan sonra "Tahsin Yücel nereden başlayacağını çok iyi bilmiş, olma ve görünmenin, imajın, başkalaşmanın, yaşamın anlamının romanını yazmış, türküyü o yakmış" diye bitirerek kitabın iççağrısına göndermede bulunur. Bir de Enis Batur'un *Cumhuriyet*'te yayımlanan "Edebiyat Bıyığı" başlıklı güzel yazısı var: "Tahsin Yücel'in beş altı ay önce çıkan romanına getireceğim sözü şimdi; *Bıyık Söylencesi* pek çok önemli kitap gibi sessizlikle ele alındı görebildiğim kadarıyla, oysa bir başyapıttı düpedüz" dedikten sonra, kitabın kısa, ama özlü bir yorumunu verir. Benim kitaplarım, birkaçı dışında, fazla satılmaz; buna karşılık, en azından *Ben ve Öteki*'den beri, bu az satan kitaplar konusunda çok nitelikli yazılar yazılır genellikle. Bu da bana yeter.

— *Bu nitelikli eleştirilerde gene de atlanan, gözden kaçırılan şeyler olmadı mı hiç?*

— Bunlar dergi ve gazete yazıları, romanın temel özelliklerini başarıyla ortaya koydular, ama küçük ayrıntılara giremezlerdi. Gülyeter'in, davranışları ve sözleri üzerinde de durulsa, sevinirdim. Bir de Üveyik'in Cumali'yle başarısız sevişme çabalarının sonunda, Cumali kocaman kollarının arasına alır onu, incecik bacaklarını kendi kalın bacaklarının arasına alır, bir an, kendisinin yapamadığını Üveyik yapıyormuş, onunla işlev, daha doğrusu cinsellik değiştir-

miş gibi bir duyguya kapılır, onun için korkunç bir şeydir bu, gene de duruşunu değiştirmemesi anlamlıdır. Böyle ayrıntılar. Ne olursa olsun, bu güzel yazılara yeniden göz attıktan sonra, *Bıyık Söylencesi*'ni yeniden okuma isteği uyandı içimde; kendi kitabım, ama birçok ayrıntısını unutmuşum.

— Vatandaş *son biçimiyle 1996'da yayımlandı. Ancak bayağı uzun bir geçmişi, neredeyse bir tarihi var.*

— Evet, benim alçakgönüllü özyaşamöykümün sınırları içinde. *Vatandaş*, kitap olmadan önce, 1954'te, yaklaşık on sayfalık bir kısa öyküydü, ilk kitabım *Uçan Daireler*'de yer almıştı. On yıl sonra, 1964'te, Paris'te bulunduğum dönemde, *Preuves* dergisi benden bir öykü isteyince, Fransızca olarak baştan yazdım. Sonra da yakamı bırakmadı: 1975'te roman olarak da adlandırılabilecek bir kitap boyutuna ulaştı. 1996'da da, umarım, son biçimini aldı.

— *Bu örnekte de görüyoruz: Siz daha önce yayımlanmış bir kitapta, bir öyküde değişiklikler yapmaktan, onu yeniden yazmaktan çekinmiyorsunuz. Bu tutumu okura saygısızlık olarak niteleyenler var.*

— Öyle de düşünülebilir kuşkusuz. "Adam parasını verip kitabı almış. Siz bunun dilini, adını, düzenini değiştirmekle onun elindeki kitabı geçersiz kılıyorsunuz. Aynı zamanda, ona olgunlaştırılmamış, son biçimi verilmemiş bir yapıt sunmuş olduğunuzu kanıtlıyorsunuz" denilebilir. Doğrudur da. Ama bir kez yayımlandı diye bir yazının daha iyi bir duruma sokulabileceğini bile bile ona el sürmemek de aynı biçimde okura saygısızlık sayılabilir. *Haney Yaşamalı* ile *Düşlerin Ölümü*'nün nasıl *Haney Yaşamalı* adı altında kaynaştırıldığını anlatmıştım. *Ben ve Öteki*'yi oluşturan öykülerin büyük bir bölümü daha önce *Yaşadıktan Sonra* ile *Dönüşüm*'de yer almıştı. Ama bütün bu öyküler, bütünlüğünü zaman içinde *Ben ve Öteki*'de buldu. Önceki iki kitabımın da eski biçimleriyle bir daha satışı

sürdürülmedi. Yani her şey açık, işin içinde bir hile yok. Öte yandan, son elli yıl içinde dil çok değişti. Bir kitap dört beş yıl sonra yeniden basılırken, diline biraz el atmak gerekiyordu. Ben çevirilerim üzerinde de çok yaptım böyle düzeltmeleri. Sonra kimi inceleme kitaplarını güncelleştirmek gerekiyordu. Ama *Vatandaş*'ın serüveni daha değişiktir, burada anlatıyı yeniden yazmak söz konusudur.

— *Neden hep geri döndünüz bu yapıta?*

— Bilemiyorum, bu yaptığım yanlış bir şeydi belki de. Ama, her ele alışımda, hem konu yeterince geliştirilmemiş, dolayısıyla eksik ve kusurluymuş gibime geliyordu, hem gerek biçim, gerek içerik olarak benim için karşı konulmaz bir çekiciliği vardı, hem de arada sırada eklenecek ilginç oluntular geliyordu usuma. Saint-Exupéry'nin çok sevdiğim bir sözü vardır, kusursuzluğun ekleyecek bir şeyimiz kalmadığı zaman değil, çıkaracak bir şeyimiz kalmadığı zaman eriştiğimiz şey olduğunu söyler. Doğrudur, ben de hep fazlalıkları elemeye, yazdıklarımı yalınlaştırmaya çalışırım. Ama *Vatandaş*'ta böyle olmuyordu, çıkardığım öğeler de oluyordu kuşkusuz, ama daha çok eklenecek şeyler geliyordu usuma. Şurasını da söylemek gerekir ki öykünün yapısı buna elverişliydi. Bu nedenle, belki de hiç ayrımında olmadan, başka türlü bir çıkarma işlemini gerçekleştirmemi sağlıyordu, yeni anlatılar yazacağıma, onu azıcık daha kabartıyordum.

— *Yapısı genişletilmeye hangi açılardan elverişliydi?*

— Bir kez, Camus'nün *Düşüş*'ünde de olduğu gibi (ama *Vatandaş*'ın ilk biçimi *Düşüş*'ten çok daha eskidir), anlatı eksik bir söyleşim biçiminde kurulmuştur: İkili bir konuşmada yalnızca iki kişiden birinin söylediklerinden oluşur. Dolayısıyla, birinci kişi ağzından aktarıldığına göre, değişik gözlem ve oluntularla genişletilmeye elverişlidir. Ancak, önemli olan anlatının kahramanı, olayları ve izlekleridir. Anlatı toplumdaki yozlaşmaya, aktörel çöküşe, iki-

yüzlülüğe, satılmışlığa, baskılara karşı bir başkaldırı, bir eleştiri niteliğindedir, dürüst insanın yalnızlığını ortaya koyar. Bunu da sıradan, ama ilginç bir kişi, gülünç ve ilginç oluntular aracılığıyla yapar. Beni çeken bu olmuştu. Bu özelliği nedeniyle onu hep güncelleştirmek, birtakım yeni gözlem ve oluntularla bütünleştirmek istemişimdir. Bundan sonra geri döneceğimi sanmıyorum. Ama örneğin basınımızın bugün içinde bulunduğu durum *Vatandaş*'ın güncelliğini daha bir süre koruyacağını göstermekte.

— *Anlatının kahramanı Vatandaş gerçekten ilginç bir kişilik. Her konuda kendine özgü bir tutumu var. Hangi duygu ve düşünce sizi böyle bir kişilik çizmeye götürdü?*

— Vatandaş dürüstlüğü ve içtenliği temel bir değer olarak gören, bulamayınca genel ayakyollarının duvarlarında tepkisini dile getirmeyi alışkanlık edinmiş, sıradan bir adam. Ama Sokrates'in horoz borcundan çok daha büyük bir borç yüklendiğinin bilincinde olan, herkesin kendi evinin önünü temiz tutmasıyla tüm kentin temiz olacağını söyleyen Goethe'nin çocuksu iyimserliğine karşı çıkan, kısacası, hazır kalıpları hemen benimsemeyen, sorgulayan, ama sıradan bir adam. Tepkisini dile getirme biçiminin oldukça yaygın bir alışkanlık olduğunu düşünerek değişik olaylar tasarladım. Kimi zaman okuru güldürecek, kimi zaman içini sızlatacak türden olaylar. Ama onun yanında başka kişiler de var. Örneğin iş arkadaşı İskelet, örneğin çalıştığı yerin müdürü.

— *Bir de Sokrates'in horoz borcuyla karşıtlaştırılan bir çift yemeni borcu var, bir yerde öykünün bildirisini oluşturuyor.*

— Anlatının tüm bildirisi bu değildir belki, ama insan sevgisinin, kendinden başkasına verilen değerin bir somutlaşımı gibidir. Sokrates'in horoz borcuyla, eski müdürünün çocuklarına olan borcuyla karşıtlaştırdığı bu borcun kökeni kahramanın çocukluğundadır. Yoksul çocukluğu

sırasında, tam da amcasından kendisine bir yemeni almasını isteyip de istediğini elde edemeden dönerken, bir ayakkabıcı dükkânından onu çağırmışlar, ayaklarına tam da almak istediği kırmızı yemenileri giydirmişlerdir. Gerçekte, bir deneme söz konusudur, bir köylü yanında getirmediği çocuğuna yemeni alacaktır, büyüklüğü konusunda bir görüş edinmesi için giydirilmiştir. Ama dükkâncı, çocuğun gözlerini görmüştür: "Hadi, oğlum, git güle güle!" der. "Yemeniler senin, git güle güle!" Unutulacak bir şey değildir bu, Vatandaş da unutmaz; ödenmemiş ve ödenemeyecek bir borç olarak görür bunu, "Şimdi yüzünü görsem, tanıyamayacağım, şimdi yüzümü görse, beni tanıyamayacak olan birine borçlu olduğuma göre, bütün tanımadıklarıma borçluyum demektir; istemeden borçlandığıma göre, istensin, istenmesin, hep ödemek zorundayım: Benim borcum tükenmez" der. Bir başka yerde de "Kesintisiz bir borç benimki: Yalnızca ödenir, hiçbir zaman tükenmez. Neresinden bakılsa, böyle! Bir alacak/verecek işi değil, iki kişi arasında sınırlı bir ilişkiden doğmadı. Kısacası, söylediğim gibi, müdürün babalık borcuna da, Sokrates'in horoz borcuna da benzemez. Bir ucu sonsuzlukta benim borcumun" diye tanımlar borcunu. Bana sorarsan, hepimizin böyle birkaç borcu vardır, yazık ki herkes bunun bilincinde değildir.

— *Anlatıcı ve kahraman aynı kişi, çok da coşkulu bir anlatımı var.*

— Evet, aynı kişidir. Bu durum anlatıya en az iki boyut getirir: Bunlardan biri söylemin kendisidir. Söylemin kendisi de bir öyküdür: Anlatıcı neredeyse bütün gece konuşur, önce dinleyicisiyle karşılaştığı meyhanede, sonra sokakta, sonra kendi evinde, içinde bulunulan dakikanın oluntularına göndermede bulunarak. İkinci boyutsa, anlatıcısının yaşamı konusunda anlattıklarıdır. Söylediğim gibi, anlatıcı coşkulu bir dil kullanır. Bu arada, ikide bir topluma, politikaya, yaşama, insanlara ilişkin gözlemlerini de aktarır;

ama anlatı bir gözlemler toplamı da değildir, en azından bir bölüm okuru ilgilendirecek bir öyküsü de vardır.

— *Evet, ayakyolu yazarlığı öyküleri, Vatandaş'ın birbirini izleyen iki aşkının öyküsü, eski müdürüyle ilişkilerinin ve onun parlak önerilerini yadsımasının öyküsü. Bir de çalıştığı yerde olup bitenler, arkadaşı İskelet. Çoğunlukla acıyla alayı birlikte götüren öyküler.*

— Sanırım, bu konuda benden açıklama istemeye gereksinim duymuyorsun. Acıyla alay iç içe girdiği gibi, iyiyle kötü, güzelle çirkin de yer yer karışır. Örneğin görevinden ayrıldıktan sonra suç ortaklıklarına dayanarak milletvekili, sonra bakan, sonra da, neden olmasın, başbakan olmak isteyen şu müdür hırsızdır, şudur budur, ama tam anlamıyla kötü bir adam olduğunu söylemek de zordur, etkileyici bir kişiliği vardır, okumuş adamdır, duyarlıdır, benliğinde iki kişiliği birden barındırır neredeyse.

— *Evet, anlatıcı da üç kimliği birden üstlenir.*

— İyi anımsadın. Bu üç kimliğin her biri bir ada bağlanır: Şaban Baş, Vatandaş ve Volkan Taş.

— *Vatandaş'la* Bıyık Söylencesi*'ndeki Cumali arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, benzerlikler bulmanın olanaklı olduğunu düşünüyorum. En azından ikisinde de bir varoluş, daha doğrusu bir varolamayış sorunu var?*

— Bence zorlama bir yakınlaştırma olur bu. İkisinin de bir varoluş sorunu bulunduğu söylenebilse bile, Vatandaş bilinçli, istemli ve yaratıcı bir kişidir, Cumali'yse, fazla edilgendir.

— *Fethi Naci* Yüzyılın 100 Türk Romanı*'nda "Tahsin Yücel'in* Vatandaş*'ı, 1975 ve 1996 baskılarının karşılaştırılmasının da göstereceği gibi, her sözcüğü üzerinde kılı kırk yararak çalışılmış, biçimi bakımından da, iletisi bakımından da mükemmel bir anlatı örneği, okuması da, eleşti-*

risi de mutluluk veren bir başyapıt. Vatandaş'ın eleştirileri, hepimizi özeleştiriye çağırıyor" diye yazıyor.

— Biliyorum, Naci *Vatandaş*'ı çok sevmişti. Kitabın içeriksel ve biçimsel özelliklerini de çok güzel vurgulamıştı. Başarılı bir kitap mı *Vatandaş*? Bu konuda söz söylemek bana düşmez, ancak üzerinde gerçekten çok çalıştığımı söyleyerek Naci'yi doğrulayabilirim. Bir de anlatıyı ve kahramanını bayağı sevdiğim konuşmamızdan da anlaşıldı, sanırım. Naci'nin son tümcesi bir şey daha getirdi usuma: *Vatandaş* da benim az satılan kitaplarımdan, özeleştiriye çağırdığından olmasın?

— *Üzerinde çok çalıştığınız da, başarılı olduğunuz da ortada, ama* Vatandaş*'ın artık kusursuz bir yapıt olduğunu söyleyebilir misiniz?*

— Hayır, hiçbir kitabım konusunda böyle bir kesinlemede bulunamam. *Vatandaş* konusunda, bazı bazı şu soruyu sorarım kendime: Bu anlatıyı şu ayakyollarına yazı yazma işini katmadan kotaramaz mıydım? Kotarmış olsam, aynı sonucu elde edebilir miydim? Ama hiç korkma, yeniden yazmaya girişecek değilim, bitirmeye çalıştığım başka şeyler var.

— *Bundan önce ele aldığımız üç kitabınızı roman diye nitelerken,* Vatandaş*'a, son yıllarda kitap künyelerinde sıkça rastladığımız biçimiyle "anlatı" demeyi yeğlediniz. Öteki türlere göre nerede konumlanıyor "anlatı"?*

— Yanılmıyorsam, *anlatı* terimini ülkemizde ilk kez ben kullandım; bir kitabını tür olarak anlatı diye niteleyen ilk yazar da benim. Bizim kimi seçkin yazarlarımız birçok şeyi "Türkiye'de ilk kez" yaparak "bir ilke daha imza atarlar" ya, öyle bir şey. Fransızca *récit* sözcüğünün karşılığı olarak kullanıyoruz anlatıyı. Bu sözcük genel olarak bir öykü anlatan her türlü yapıtın adıdır. Özel olaraksa, Fransızların anladığı ve benim de benimsediğim biçimiyle, romanla öykü arasında bir türün adı. Bu açıdan ele alınınca, öykü sayılamayacak ölçüde uzundur, ama konusunun ya

da anlattığı öykünün çok yönlü ve çok karmaşık olmamasıyla da öyküye yaklaşır. Örneğin André Gide bunca anlatı yapıtı arasında yalnızca *Kalpazanlar*'ı roman olarak niteler, oldukça uzun olan öteki yapıtlarını, örneğin *Vatikan'ın Zindanları*'nı roman saymaz. Albert Camus de kimilerinin rahatlıkla roman sayabileceği *Düşüş*'ü anlatı sınıfına koyar. Ben de *Vatandaş*'ı aynı anlayışla, konunun, en azından görünüşte, tek bir çizgi üzerinde gelişmesi, fazla karmaşık olmaması nedeniyle, biraz da alçakgönüllülük belirtisi olarak böyle adlandırdım. Roman olarak adlandırmış olsam da pek karşı çıkan olmazdı sanırım.

— *Anlatının olanaklarını şiire göre "çok daha geniş" bulduğunuzu söylediniz bir ara. Nedir bu olanaklar?*

— Hiç kuşkusuz, bir ozan da çıkar, şiirin olanaklarının anlatıya göre çok daha fazla olduğunu söyler, bir bakış sorunudur, bir de anlatmak istediğin şeye bağlıdır. Kişiden kişiye değişir. Az önce birkaç anlatıdan, *Vatikan'ın Zindanları*'ndan, *Düşüş*'ten, bir de benim *Vatandaş*'tan söz ettik. Bu anlatılarda anlatılanları birer şiirle anlatabilir misin? Anlatsan da aynı etkiyi sağlayabilir misin? Kimi şiirlerin anlattığını da anlatı anlatamaz diyeceksin. Olabilir, ama bana anlatının "kapsama alanı" çok daha genişmiş gibi gelir. Ne olursa olsun, Batı Avrupa yazınında, dünden bugüne doğru gelindikçe, düzyazı alanını durmamacasına genişletirken, şiir sürekli geri çekilir. Örneğin tiyatrodaki yerini tümden yitirir. Örneğin Fransız yazınında, XII. ve XIII. yüzyıllarda, adına "roman" denilen ilk yapıtlar koşuk biçiminde yazılmıştır, ama yavaş yavaş düzyazıyla yazılmaya başlar. Yanılmıyorsam, daha önce de sözünü etmiştik: *Bıyık Söylencesi*'nde, Âşık Hasreti bir türlü Cumali'nin bıyığının türküsünü yazamaz, ama kitabın anlatıcısı, her kimse, romanını yazabilmiştir.

"KESİNLESEM DE SORARIM GENE"

Yaşamı kitaplar arasında
geçirmek, kendini yazma
edimine adamak da
büyük serüvenlerdir.

— *Bugün sıra deneme ve eleştiri kitaplarınızda.* Yazın ve Yaşam *deneme türündeki ilk kitabınız; 1976 yılında Çağdaş Yayınları arasında çıkmış; ikinci baskısını 1982'de Yol Yayınları yapmış. Kitaba şöyle bir göz attığımızda, örneğin "Roman ve Yaşam", "Roman Yaklaşımı", "Yazın ve Yorum", "Yapısal Çözümleme", "Tarihin Sınırları", "İnsan Ortamı" gibi başlıklar hangi kavramlar ve sorunlar üzerinde duracağınızı bir ölçüde gösteriyor.*

— Hiç kuşkusuz. Ama burada yaklaşık olarak on yıllık bir sürede, değişik durumlar içinde yazılmış denemeler söz konusu. Üstelik, bu denemeleri yazarken, günün birinde bir kitapta bir araya geleceklerini düşünmüyordum. Bir ortak yanları varsa, hep aynı kişinin düşünce evrenini yansıtmaları. Birçok deneme benim sık sık döndüğüm sorunlara ilişkindir. Ama *Yazın ve Yaşam*'da birkaç eleştiri yazısı da vardır.

— *Kitabı "Yazın" ve "Ekin" başlıkları altında başlıca iki bölüme ayırmaktaki amacınız neydi?*

— "Yazın" bölümüne yazınsal konuların işlendiği yazıları aldım; ekin ve düşün kapsamına giren yazıları da "Ekin" adını verdiğim bölüme. Böylesi daha tutarlı değil mi? Yazıları yazılış tarihlerine göre değil, konularına göre yerleştirdim kitaba.

— Kitabın "Önsöz"ünde "Günümüzde, kişiyi dört bir yandan çevirip şaşkına döndüren tükenmez bildirim yıldırısı içinde, köklü bir soru, bir arama ve anlama çabası, dolayısıyla karşılık tanımaz yıldırı karşısında soylu bir başkaldırı biçiminde belirlenen yazının kurtarıcı işlevine daha çok güvenmeye başladım" diyorsunuz. Yazının dönüştürücü gücüne duyduğunuz bu güven bir parça da olsa insanı rahatlatıyor.

— Neredeyse çeyrek yüzyıl önce yazmışım bu sözleri. Ama bugün de aynı şeyi düşünüyorum. Bugün bildiri bombardımanı daha da güçlendi. İnsanların birtakım kanılar, önyargılar edinmelerini, saçma inançlara bağlanmalarını sağlıyor belki. Ama düşünmelerini, yollarını kendileri bulmalarını engelliyor. Televizyonlarımız ve gazetelerimiz ortada. Bu durumda, yazın, yalnız yazın da değil, felsefel ve bilimsel söylemler kurtarıcı bir işlev yüklenir, her zamanki işlevini: Kişilerin gerçeği kavramasını, soru sormasını, yolunu kendi başına, düşünüp arayarak bulmasını sağlar. Hiç kuşkusuz, yazınsal ve düşünsel söylem gazete ve televizyon söylemleri gibi çabuk etkimez, bir çırpıda geniş kitlelere ulaşmaz. Bununla birlikte, sonuçları hemen ortaya çıkmasa bile, yazının dönüştürücü bir gücü vardır. Önce bireyler üzerinde, sonra, yavaş yavaş, toplumun belirli kesimlerinde. Şöyle bir düşünecek olursak, bunun için bu dönüştürücü yapıtlara herkesin doğrudan ulaşmış olması da gerekmez. Gerçekte, Rousseau'nun, Voltaire'in, Diderot'nun yapıtlarını, dönemin koşulları içinde, çok az birey okumuştur, ama bu yapıtlarda savundukları görüşler dolaylı biçimde yayılır ve Fransız Devrimi'nin ana kaynaklarından birini oluşturur. Tek tek bireyler üstündeki gücü daha da büyüktür kuşkusuz. Bize ötekini, kendi dışımızdakini tanıtır, bizi zenginleştirir. Bu nedenle, kurulu düzenin koruyucuları sanata, özellikle de yazına hep kuşkuyla bakmışlardır.

— Kitabın ilk yazısı olan "Roman ve Yaşam"da Michel Butor "Yaşamımın birliğini sağlamak için yazıyorum" diyor. Sizin için ne anlama geliyor yazmak?

— Butor'un bu sözü az önce verdiğim yanıtla çakışan bir anlayışı dile getiriyor. Roman bir bilgilenme, bir bilinçlenme, gerçeği yerli yerine koyma ve yanlış yorumlar karşısında bir direnme biçimi olabilir, en iyi örneklerinde böyledir. Örneğin *Suç ve Ceza, Karamazof Kardeşler, Budala, Cinler* böyledir, *Yitik Zamanın Ardında* böyledir, *Kalpazanlar* böyledir, Butor'un *L'Emploi du temps*'ı ve *Degrés*'si de böyledir. Önce yazar, sonra okur için. Bana gelince, yazmak, neredeyse elli yıldır süregelen bu uğraş, şimdi söylediklerime ek olarak, çok az sayıda bile olsalar, kendime yakın olan insanlarla bir deneyimi paylaşmayı, bir yerde "Bu budur, bu böyledir" ya da "Bu bu mudur? Bu böyle midir?" demeyi amaçlar. "Bu budur" ya da "Bu böyle midir"i olanaklarımız içinde en iyi söyleme çabası bile kimi zaman tüm bir yaşamı doldurabilir.

— Adam Öykü'*nün beşinci sayısında sizinle yapılan bir söyleşide "Direnmenin bir yolu da benimsemediğimiz, karşısında direndiğimiz şeyi yazmaktır" diyorsunuz. Bu düşünceniz de Butor'unkiyle benzerlik göstermekte.*

— Evet, doğru. Ayrıca bu sözüm biraz önce söylediklerimin bir başka yönünü dile getirmekte. Ama paylaşmadığımızı, karşısında direndiğimizi doğrudan doğruya tartışmamız gerekmez. Yazın, Roland Barthes'ın söylediği gibi, gerçeği sorgulamak, dünyaya sorular sormak olduğuna göre, öncelikle sorgularız onu, yazının kendi kuralları içinde.

— *Gene "Roman ve Yaşam"da "Bütün yazın türleri gibi roman da çözümler değil, sorunlar sürer önümüze" diyorsunuz.*

— Evet, gerçekte Barthes'ın ünlü sözünün bir başka biçimde dile getirilişidir bu. Romanın çözüm getirmemesinin başlıca nedeni de hiç kuşkusuz yazınla gerçeğin ilişkisinin her zaman dolaylı olmasıdır.

— Kimi yazar ve eleştirmenler romanın dolguya açık bir tür olduğunu ileri sürüyorlar. Roman gerçekten böyle bir olumsuzluğun belirebileceği bir tür mü?

— Benim kanıma göre, hayır. Roman da tıpkı öykü gibi bir birlik, bir bütünlük gerektirir. Ayrışık öğelerle dolduramazsınız. Doldurursanız, iyi bir roman olmaz. Ama roman birbiriyle kesişen, birbirini bütünleyen birkaç öyküyü birden üstlenebilir, birkaç sesi birden yansıtabilir, birçok kapıları olabilir. Gide'in *Kalpazanlar*'ı böyledir, Dostoyevski'nin büyük romanları böyledir. Tolstoy'un büyük romanları böyledir. Balzac'ın kimi romanları böyledir. Proust'un ünlü yapıtı böyledir.

— Bazıları günümüzde roman yazmanın artık çok güç olduğunu söylüyorlar. Gerekçeleriyse, çağdaş insanın yaşamının tutarlı bir bütünden çok, tutarsız parçacıklardan oluşuyor olması. Bu yüzden kısa öyküyü en gözde tür sayanlar var.

— Bu düşünceleri ileri sürenler kimler, bilmiyorum. Çağdaş insanın yaşamı nasıl tutarsız parçacıklardan oluşuyor, onu da bilemiyorum. Ama böyle bir anlatımı çağrıştıracak bir biçimde, günümüz insanının dağınık, tutarsız bir yaşam sürdüğü söylenmek isteniyorsa, Butor'un sözlerini anımsamak ve günümüzde romanın daha da gerekli olduğunu söylemek gerekir: "Yaşamımın birliğini sağlamak için yazıyorum." Günümüzde, dünyanın her yanında, roman üretiminin eksilecek yerde artması da yazılmasının zorlaşmadığını gösterir. Kısa öykü başka bir anlatı türü, onu bu türlü gerekçelerle yüceltemeyiz. Sonra her türe yaşamda ayrı bir işlev yüklemek, her birinin ayrı bir gereksinime karşılık verdiğini ileri sürmek çok saçma bir yaklaşım olur.

— Öykünün romandan çok şiire yakın olduğu söylenebilir mi?

— Her şey söylenir, söyleniyor. Ama böyle söylemenin

doğru olup olmadığını sorarsan, ben, kendi payıma "Hayır, doğru olmaz" derim. Öykünün şiire daha yakın olduğunu söyleyenler, öyle sanıyorum ki, daha çok "şiirsellik" açısından bakarlar konuya. Ama çok şiirsel romanlar vardır. Faulkner'ın *Gürültü ve Kızgınlık*'ı, Hemingway'in *Yaşlı Adam ve Deniz*'i, Balzac'ın *Altın Gözlü Kız*'ı bu bakımdan baştan sona şiirdir. Benim *Bıyık Söylencesi* adlı romanım da örneğin "Komşular" adlı öykümden çok daha şiirseldir. Biçimsel, kurgusal yönden şiire daha yakın olmaya gelince, hayır, bir yakınlık yoktur aralarında. Ancak şiirsel biçimlere öykünen birtakım öykülerden söz edilebilir.

— *Bir de uzun öykü var. Bu türü kısa öyküyle aynı ulama mı sokmalı, yoksa romana yaklaşan bir tür mü saymalı?*

— İşin gerçeğine bakarsan, tüm örnekleri göz önüne alınca, uzunluk/kısalık ölçütü dışında, bu türleri birbirinden ayıracak ölçütler bulmakta zorlanırsın. Sorun ancak belirli bir roman ya da öykü tanımından yola çıkılarak çözülebilir; örneğin Gide böyle yapar, romanda bizim her zaman aramadığımız özellikler arar, ama onun böylece vardığı tanım da herkesçe paylaşılan bir tanım olmaz. Kısa öykü için de yaparlar bunu, tek bir olayın ve kısa bir sürenin anlatımı olduğunu söylerler, ama, bu tanıma göre, benim öykülerimin en az yüzde doksan beşinin öykü türünün dışına atılması gerekir. Uzun öykü ya da anlatının romanla öykü arasında yer aldığını, ama öz olarak her ikisiyle de aynı doğadan olduğunu söyleyelim.

— *Bir yazın yapıtının türünü ne belirler peki?*

— Hep söylemişimdir, tür sorunu çok karmaşık bir sorundur. Üstelik, tür dediğimiz şey değişken bir veridir. Yuri Lotman'ın söylediği gibi Ortaçağ'da yalnızca dinsel bir metin olarak algılanan bir yapıt günümüzde yazınsal bir metin olarak algılanabilir. Roman da tür sorununu irdeleme konusunda belki en elverişsiz türdür. Çünkü, her şeye kar-

şın, çok gevşek bir yapısı vardır. İçeriğe gelince, o da değişkendir. Biçim ve içerik ilişkisi dersen, içeriğe en uygun biçimi ararız hep, ama bu uyumu genellikle türün içinde, türü tartışma konusu yapmadan ararız.

— *Türlerin birbirine göre üstünlüğünden söz edilebilir mi? Yanılmıyorsam,* Cumhuriyet *gazetesindeki "Anımsama Biçimleri" başlıklı yazınızı bu konuya ayırmıştınız.*

— Adının da belirttiği gibi, o yazıda, okuduklarımızı belleğimizde tutma, unutma ve anımsama biçimlerimiz üzerinde birtakım gözlemlerimi de belirtiyordum. Çok sevdiğim bir dosta gönderen bir tümceyle de bitiriyordum yazıyı: "Ali Ulvi o eşsiz karikatürleri hep belleğin aynasında tutsaydı, yenilerini nereye çizecekti?" Ama, haklısın, Fransız ozan André Velter'in bir gözleminden yola çıkarak türlerin üstünlükleri konusuna da değiniyordum. Biliriz, çoğunlukla şiirin öteki yazın türleri karşısındaki üstünlüğünden söz edilir: Kimileri yoğunluğunu, kimileri ezgiselliğini, kimileri kısalığını, kimileri kolay anımsanmasını, kimileri eskiliğini öne çıkararak savunur şiir türünün üstünlüğünü. Hiçbir türün dile getiremediğini onun dile getirdiğini ileri sürer, "Şiir düzyazının bittiği yerde başlar" derler. Bunlara daha başka gerekçeler de eklenebilir. Ama benzer gerekçeleri roman için de, öykü için de, deneme için de bulabilir, bu arada ince şiirlerden daha şiirsel düzyazılar, en düz düzyazıdan daha düz şiirler gösterebilirsin. Daha ilginci, geçmiş dönemlerden günümüze doğru gelindikçe, şiirin alanının gittikçe daralıp düzyazının alanının gittikçe genişlediğini de söyleyebilirsin. Ama, bana kalırsa, türler arasında bir değer basamaklanmasından söz etmek, elmalarla armutları toplamak gibi bir şeydir, yani anlamsızdır. Buna karşılık, her türü aynı ölçüde sevmemiz beklenemez. Ben, kişisel olarak, öyküyü, romanı ve denemeyi şiire yeğlerim, onlar bana daha doyurucu gelir; ama bu benim kişisel yeğlememdir; şiiri küçük görmemi de içermez.

— *Butor için roman ve öyküyü öteki söylemlerden ayıran özelliğin onların "denetlenemez" olması olduğunu söylüyorsunuz. Katıldığınız bir görüş mü?*

— Evet, büyük ölçüde katıldığım bir görüş. Genel olarak yazın, özel olarak roman gerçek üzerine doğrudan bir söylem, gerçeğin dolaysız bir betimi olmadığına göre, anlattığının denetlenmesi olanaksızdır, denetlenmeye kalkılması da gülünç olur. *Peygamberin Son Beş Günü*'ne ilişkin eleştirileri konuşurken, romanın gerçeğe uygunluğunu denetlemeye kalkmanın saçmalığını dolaylı bir biçimde de olsa göstermiştik. Bununla birlikte, örneğin tarihsel olma savını taşıyan bir romanda karşımıza gerçeğe çok aykırı kişiler ve olaylar çıkarılması bizi rahatsız eder. Bunu benimsememiz zorlaşır. Yazında gerçeğe-benzerlik ve tutarlılık önemlidir. Tarihsel roman gerçeğe kesinlikle ters düşünce, gerçeğe-benzer olma şansını yitirir.

— *Butor'un bir sözünü daha anıyorsunuz: "İmgesel kişiler gerçeğin boşluklarını doldurur." Bu gözleme sizin de katıldığınız söylenebilir sanırım.*

— Evet. Michel Butor çoğu kez çok beylik doğruları yeni ve özgün bir gözlemmiş gibi söyler. Bu da öyle. Romancı dış gerçekten yola çıktığı zaman bile, kendine özgü bir gerçeklik kurar, bunu biraz, hatta büyük ölçüde, kendi imgeleminden çıkardığı kişi, nesne ve oluntularla yapar.

— *"Roman Yaklaşımı" adlı yazınız da bu temel üzerine kurulmuş bir yazı.*

— Sanırım, benim bu yaklaşımımı doğrulamak için bin dereden su getirmek gerekmez. Romanın temel özelliği kurmaca olmasıdır. Hiç kuşkusuz, romanın kurmaca niteliği gerçeğe ters düşmesini gerektirmez; ancak, yazarı karşımıza böyle bir savla çıktığı zaman bile, gerçek kişilerin, gerçek olayların yansıması olmak zorunda değildir; kendi içinde, öğeleri arasında kurulan bağıntılar düzleminde tutarlı olması bize yeter, yetmelidir.

— *Dolayısıyla iyi yazar olmak için acıyla, tehlikeyle ya da zorluklarla dolu bir yaşam gerekmiyor?*

— Hayır, gerekmiyor. Bir zamanlar iyi yazar, iyi ozan olmak için büyük serüvenler yaşamak, yoksulluk çekmiş olmak gerektiği düşünülürdü. Ancak, başka nice örnekler arasında, Balzac'ın çalışkan yazarlık yaşamı, Proust'un yoksulluktan uzak, rahat yaşamı bu düşüncenin geçersizliğini kanıtlar. Ya da serüven kavramının kapsamını alabildiğine genişletmek gerekir. Öyle ya, benim kanıma göre, düşünsel serüven de çok önemlidir. Yaşamı kitaplar arasında geçirmek, kendini yazma edimine adamak da büyük serüvenlerdir. Descartes, Marx, Proust, Balzac, Flaubert en büyük serüvenlerini düşüncelerinde, kitapları arasında yaşamışlardır. Bir Jack London'un serüvenleri bunların yanında çok hafif kalır bence.

— *Macit Gökberk* Felsefe Tarihi'*nde Aristoteles'in sanat anlayışına değinirken şöyle yazmış: "Bilim gibi, sanatın da konusu, 'özel' halinde gerçekleşmiş olan 'genel'i göstermektir." Böylesine bütüncül bir bakış için neler söyleyeceksiniz?*

— Aristoteles'in çoğu görüşü gibi bu görüşünde de büyük bir gerçeklik payı bulunduğu kesin. Yalnızca yazın alanında kalalım dersek, Balzac'ta, Dostoyevski'de, Sofokles'te ya da Molière'de bu önermeyi doğrulayan çok örnekler gösterebiliriz, örneğin roman alanında sık sık kullandığımız şu "tip" kavramı da özünde Aristoteles'in önermesini doğrular. Ama bu önermeyi her yapıta uygulayabilir miyiz? Aristoteles'in önermesini doğrulamayan sanat yapıtlarını sanat yapıtı saymamak mı gerekir? Bence hayır. Rodin'in *Düşünen Adam*'ı ya da Camus'nün *Yabancı*'sı ya da Sartre'ın Roquentin'i ne ölçüde geneldir? Tartışılacak bir konu. Diyeceğim, olağandışı kişi ve olaylar da sanatın konusu olabilir. Şu var ki, başta da söylediğim gibi, Aristoteles'in düşüncesini yabana atmamak gerekir: En azından adını hak etmiş sanat yapıtları, en özelin, en olağandışının

alanında kaldıkları zaman bile, bizi, şu ya da bu biçimde, daha genel olana götürüyor. Sanatın bir bilgi biçimi olması da bundan kaynaklanıyor sanırım.

— *Feridun Andaç Varlık'ın Mayıs 1999 sayısında, sizin için "Kurmacasının gerçekliğinde, dille yaratılanların ötesine geçince hayat, berisinden bakınca yazınsallık görülür" diyor. Bu dengeyi kurabilmek için bir yazın adamı olarak nelere özen göstermek gerekiyor?*

— Sanırım, doğal bir şey bu, her yazar için geçerli bir gözlem: Yazınla dili birbirinden soyutlamak zordur, doğru, ama bir yanda yazılı bir metin, öbür yanda da bu metnin göndergesi, Feridun'un buradaki deyimiyle "hayat" vardır; metin, başarılı olması durumunda, yazınsaldır, yazınsallık izlenimini uyandırır, göndergesi de daha etkili bir biçimde "gerçek yaşam" izlenimini yaratır. Ben böyle anladım.

— Cumhuriyet Kitap'*ın az önce konuştuğumuz sayısında "İlk denemelerimde doğrudan tanık olduğum birtakım oluntuları öyküleştirdiğim de olmuştur. Sonraları bundan özellikle kaçındım" diyorsunuz. Şimdiye kadar söylediklerinizle bu konudaki düşüncelerinizi epey belirginleştirdiniz. Ama bu sözünüzden ötürü bir yazarın yazdıklarıyla yaşadıkları arasındaki ilişkinin ne düzeyde olduğunu yeniden sormak istiyorum. Dolaysız bir bağ kurmak doğru mu?*

— "Yaşadıkları" deyince, işin içine duyguları, düşünceleri, düşleri, deneyimleri, okumaları da katarsak, arada çok sıkı bir ilişki bulunduğunu söyleyebiliriz, dahası yazdıklarımızda kendimizi anlattığımızı söyleyebiliriz. André Gide, örnekçesine ne kadar benzerse benzesin, bir portrenin örnekçesi kadar ressamını da yansıttığını söyler. Doğrudur, yüzde yüz doğrudur, ama bu portrede ressamın yüzünü göremezsin, ressam yüz olarak değil, düşünce, duygu, biçem, vb. olarak yansır portresine. Diyeceğim, dolaysız bir bağıntı söz konusu değildir.

— *Köşe yazılarımızdan ayrıca söz edeceğiz, ama şimdi yeri geldiği için "Aldatmayla Uyarma Arasında" adlı yazınıza değinmek istiyorum. Bu yazıda romanın kurmaca olmasına karşın, kimi yazarların bu türü gerçek olay ve kişilikleri çarpıtma yolunda kullanabildiklerini yazıyorsunuz. Sanırım, bu noktada eleştirmenin ve okurun dikkatine güvenmekten başka çaremiz yok.*

— Doğru, ama özel olarak romanın, genel olarak anlatının, sırf kurmaca olması, dolayısıyla doğrudan gerçeğe göndermemesi nedeniyle, gerçekleri daha az saptırdığını ve saptırmasının örneğin bir tarihçinin saptırması kadar önemli olmadığını da belirtmek gerekir. Bu arada, tarihsel romanın konumu biraz kuşku vericidir: Yazarı bize belli bir dönemi, belli bir olayı tarihçinin yaptığından daha canlı bir biçimde yansıtmak savındadır; ama yanlış yansıttığını, gerçeği saptırdığını kanıtladığın zaman "Bu bir tarih incelemesi değil, roman!" deyip çıkar işin içinden.

— *Bu tür çarpıtmalara* "Devlet Ana *Nasıl Okunur?*" *başlıklı eleştirinizde değiniyorsunuz.*

— Evet, kimi aydınlarımızın yere göğe sığdıramadıkları Kemal Tahir'in en önemli yapıtı saydıkları *Devlet Ana* tarihsel yanlışlıklar açısından tam anlamıyla bir gömü ve tam anlamıyla bir güldürüdür. Ayrıntılara girmeyelim, nasıl olsa, kitapta var, ama insan şu soruları sormadan edemiyor: Bu denli bilgisiz bir kişi nasıl tarihsel roman yazmaya kalkar, bu denli yanlış arasında doğrular nasıl barınır, bunca eleştirmen başka açılardan da hiç başarılı olmayan bu kitabı nasıl göklere çıkarabilmiştir? Bu soruları yanıtlayabilirsen, bugün birtakım ilkel romanların nasıl tutunabildiklerini de açıklayabilirsin.

— *Genellikle tarihsel roman karşısındaki tutumunuz?*

— Genellikle ilgisizlik. Neden dersen, tarihsel roman benim roman anlayışımın dışına düşüyor. Kitap karıştırarak roman yazmak bana aykırı gelir. Belki de kitaplara

başka bir gözle baktığımdan. Ama olayları eski dönemlerde geçen her romanı tarihsel roman diye nitelemek gerekmediğini de belirteyim. Bir de benim tarihsel romanlardan pek hoşlanmamamın bu tür romanları küçümsediğim anlamına gelmediğini.

— *Bu bağlamda olmamakla birlikte, bir yazın yapıtında doğruluk/yanlışlık gibi bir ölçüt söz konusu olabilir mi?* Alıntılar*'daki "Yazı ve Gerçek" adlı yazınızı düşünerek soruyorum.*

— Yazındışı yapıtlar için doğruluk/yanlışlık karşıtlığından söz edilebilir kuşkusuz. Ama, sözünü ettiğin yazıda da belirtildiği gibi, kim, kime, nereden, ne zaman sesleniyor, bu türden koşulların iyice belirlenmesi gerekir. Yazın yapıtı söz konusu olunca, daha çok bir geçerlilik/geçersizlik sorunuyla karşı karşıyayızdır. Geçerlilik/geçersizlik sorunu da yapıtın iç sorunudur, dışarıya kapalıdır. Yazık ki kimi eleştirmen ve araştırmacılar bu gerçeği hiç göz önüne almazlar. Böylece, ünlü Stendhal uzmanı Georges Blin'in yaptığı gibi "Gerçeğe öylesine az başvurur ki Julien Sorel'i ceza yasasının 1342'inci maddesine göre cezalandırır; oysa, bu yasanın maddelerinin sayısı beş yüzü geçmediğine göre, böyle bir maddeyi kapsaması olanaksızdır" diyebilirler. Oysa, sözünü ettiğim yazıda da belirttiğim gibi, Stendhal Fransa gerçeğinin içinden değil, *Kızıl ile Kara* gerçeğinin içinden konuşur, konu edilen sözün öznesi Julien'dir ve Julien'in bunu böyle söylemesinin en az üç dört nedeni olabilir. Diyorum ya, insanlar ezbere konuşmaya bayılıyorlar.

— *Romanla dış gerçek arasındaki bağ böylesine gevşetilince, örneğin yabancı bir yazarın yapıtını, yazıldığı ülkenin tarihsel arka planını bilmeden, yalnızca metne dayanarak inceleyebilirmişiz gibi bir anlam çıkmıyor mu?*

— O iş başka, bu iş başka diyeceğim. Shakespeare'in *Hamlet*'ini ya da Molière'in *Tartuffe*'ünü hiçbir özel ön bilgin olmadan okuyabilirsin, anlarsın da; bunun için dilsel

bilgi yeterlidir. Ama bir inceleme söz konusuysa, yalnızca yapıt içinde kalan bir inceleme ya da çözümleme yaptığın zaman bile, yazarın kullandığı dilin yapıtın yazıldığı dönemdeki özelliklerini ve yapıtın içinde doğduğu koşulları iyi bilmekte yarar vardır. Yoksa, büyük yanlışlar yapabilirsin.

— *"Roman Yaklaşımı" adlı yazıda, romanın kurmaca yanının yadsınmasının nedeni olarak Roland Barthes'ın kitle ekininin yozlaşmış biçimi saydığı şeyi, yinelemeyi gösteriyorsunuz.*

— Evet, yineleme ya da kalıpçılık, yüzeysel biçimler değiştirilip çağcıllık havalarına girişilirken, aynı içeriklerin, aynı kalıpların yinelenmesi. Ya da aldatıcı görünüşler altında, Yeşilçam kalıpçılığının hep sürmesi. Ama şimdi bana öyle geliyor ki nedenden çok sonuç bu. Kuşkusuz, ilk neden romanın gerçeğin dolaysız anlatımı olarak görülmesi, buna ek olarak da romancıya toplumsal işlevler yüklenmek istenmesi. Ama tuhaf durumlar da çıkar ortaya: Kimi yazarlar buna uymaya çalışırken, ters düştüklerini görürler.

— *Sanırım, bunu söylerken kitaptaki "Özgür Tutsaklar" adlı eleştirinizi düşünüyorsunuz.*

— Hiç kuşkusuz, başka örnekler de gösterilebilir. Ama sevgili Demirtaş Ceyhun *Çamasan*'ın, o güzel öykü kitabının kahramanlarının uzun göçleri, köklü devinimleri ve değişimleri simgelediklerini ileri sürer, ama, yazımda ayrıntılı bir biçimde göstermeye çalıştığım gibi, bir yerden gelip durmuş, buraya saplanıp kalmış zavallı kişiler söz konusudur.

— *Romanla gerçeklik arasında tüm zamanlarda nasıl bir bağıntı olageldi? En azından Fransa'da.*

— Böyle bir soruyu kısaca yanıtlamak çok zor. Bu konuda gerçekten bilgilenmek istiyorsan, Erich Auerbach'ın ünlü *Mimésis*'ini okuyacaksın. Ben burada kısaca şunu söyleyebilirim: Her akımın, her sanatçının kendince bir

gerçeklik anlayışı vardır. Herkes gerçeği en iyi biçimde yansıtmanın yollarını arar. Ama gerçek ya da yansıtılması gereken, yansıtılması önemli olan gerçek, akımdan akıma, sanatçıdan sanatçıya değişir. Simgeciler de, gerçeküstücüler de gerçeği yansıtmaya çalışmışlardır. Ancak onların gerçeği gerçekçi diye adlandırdığımız romancıların nesnel gerçeği ya da dış gerçeği değildir. Kuşkusuz, yansıtma biçimleri de yansıtmayı seçtiğimiz gerçeğin türüne göre değişir.

— *"Yazın ve Yorum" başlıklı yazınızda, her yapıtın –bildirisi en açık olanının bile– yorum gerektirdiği üzerinde duruyorsunuz. Sanırım, bu, bir bakıma, okurun edilgenlikten uzak durması anlamına da geliyor.*

— Çok iyi anımsıyorum, bu yazıyı Behçet Necatigil'in kimi şiirlerinin anlaşılmazlığından yakınan ve ozandan bu şiirleri bizlere açıklamasını isteyen Suut Kemal Yetkin'e bir yanıt olarak yazmıştım. Bana göre, bir şiirin yorumunu ozanından beklemek yanlıştı, o şiirini yazıp bitirmişti, açıklamak okura ve eleştirmene düşerdi. Bu arada, Necatigil'in söz konusu şiirinin kendi açımdan bir yorumunu sunarak sanıldığı kadar da karanlık, anlaşılmaz olmadığını göstermek istemiştim. Bir yapıtın yorumunu yaratıcısından istemek saçma bir şey gerçekten. Kafka'nın yapıtlarının büyük çoğunluğu, hem de bitmemiş biçimde, ölümünden sonra yayımlandı. Bu yapıtların yorumunu ya da açıklamasını kimden isteyeceğiz? O gün, o yazıda da savunduğum gibi, yorumlamak okura ve eleştirmene düşer. Bu konuda iyi eleştirmenin ve iyi araştırmacının katkıları belirleyici olabilir. Bildirisi çok açık "görünen" yapıtların bile yorum gerektirmesine gelince, bu konuda tek bir örnek vereyim sana: Racine'in tragedyaları Fransız yazınının en açık, en yalın yapıtları olarak bilinir, ama, XVII. yüzyıldan bu yana, bu tragedyalar bu yazının en çok incelenen, en çok yorumlanan yapıtları olmuştur. Kuşkusuz, okurun da etkin olması beklenir; bu bakımdan, her okuma aynı zamanda bir yorumdur.

— *"Yorumun sonu yoktur" mu diyeceğiz o zaman? Yorumların çeşitliliğine karşın, herhangi bir yapıtta, kendi öğelerinin uyumu çerçevesinde, gene de* bir *anlama varılamaz mı?*

— Yanılmıyorsam, bu konuyu *Yazının Sınırları*'nda, bir ölçüde de *Tartışmalar*'da daha kapsamlı bir biçimde ele almıştım. Oralarda da söylemişimdir, her okuma aynı zamanda bir yorumlama olduğuna göre, yorumun sonu yoktur kuşkusuz, ama geçerli yorumlar vardır, geçersiz yorumlar vardır. Benim kanıma göre, farklı yorumlara açık görünen yapıtlar için bile *bir* anlamdan söz etmek olanaklıdır.

— *"Nerval'in Çevresinde" başlıklı yazınızda da yorum sorununu ele alıyorsunuz.*

— Evet, öyle. Jacques Geninasca'nın Gérard de Nerval'in *Les Chimères*'ini ele almış olan değişik yazarların yorumları ve/ya da yorumlama olanaksızlıkları üzerine yazdığı güzel kitabını elde aldım o yazıda. Geninasca kimi yaklaşımların ne denli yetersiz ve yanlış olabildiğini gösteriyor, aynı zamanda yöntem sorunlarına da dokunuyordu. Bizim okurlara bu nitelikli kitabı: *Les Chimères de Nerval*'i tanıtmaya çalıştım.

— *Ama bu yazı da kitapta "Yapısal Çözümleme"ye bir geçiş oluşturuyor: Öznel ve nesnel eleştiri anlayışlarının çıkmazlarından yola çıkarak geleneksel eleştiriyi sorgulayan bir yazı.*

— Bu arada, yapısal yaklaşımı da öne çıkarıyor.

— *Kitabınızda "Noktalama" başlığında bir yazıya da yer vermişiniz.*

— Evet. Yazının başlığı "Noktalama", orası doğru, ama yazının başlıca konusu, şiirde noktalama belirtkelerinin kullanım dışı kalması yanında, Necatigil'in *Kareler Aklar*'ında göründüğü biçimiyle, özel belirtkeler kullanılması-

nın ve sözcüklerin parçalanarak dizilmesinin şiire kattığı anlam çeşitliliği ya da zenginliği inceleniyor. Bu arada,

Ler	*sız*	*olmuyor*
sız	*tek*	*tek*
kimse	*sız*	*tek*
sız	*le*	*beraber*

dizelerinin değişik okunma biçimlerini araştırmıştım. Necatigil yazıdan çok hoşlanmıştı.

— *"Söylev Çağı" adlı yazınızda, çağımızda ortak bir dil yaratabilmenin güçlüğünden, bunun önündeki engelin de "söylev" olduğundan söz ediyorsunuz. Çağımızın en belirgin özelliği gerçekten bu galiba.*

— Bu yazı bayağı eski bir yazıdır. Şu son dönemlerde ağırlığını çok daha yoğun biçimde duyuran, bunun sonucu olarak varlığı o günlere göre daha çok insanca algılanan bir olguyu ele alıyor: Değişik yayın araçlarının, politikacıların her gün üzerimize kirli sular gibi boca ettiği bildirileri ve bu durumun sonucu olan tek yönlü iletişimi, daha doğru bir deyişle iletişimsizliği. Bu iletişimsizliğe karşın, sözünü ettiğimiz bildirilerin değişik biçimler altında sürekli yinelenme sonucu benimsenmeleri, böylece tek biçimli bir topluma, giderek tek biçimli bir insanlığa varılması.

— *Evet, yazının sonunda söylüyorsunuz bunu: "Tüm ağızların üç aşağı beş yukarı aynı söylevi yinelediği, tek bir tekil konuşmanın sonsuzca çoğalıp yankılandığı nokta" diyorsunuz. Bu tek yönlü iletişimin karşıtı olan bir iletişimden de söz ediyorsunuz.*

— Öyle: Gerçekten özgür bir düşünür, uğraşının bilincinde olan ozan, romancı ya da denemeci, gerçek bilim adamı, tek başına yapıtını hazırlarken, kendisiyle benzerleri arasında gerçek bir iletişimi sağlayacak verilerle, özgün imgelerle, kesin biçimde tanımlanmış terimlerle, yöntemli düşüncelerle, doğruluğu denenebilir gözlemlerle gerçekte

bir söyleşimi, bir karşılıklı konuşmayı sürdürür. Bu karşılıklı konuşma yapıtın her açılışında yeniden başlar. Bugün geldiğimiz noktada, en büyük umut kaynaklarımız bu kişilerdir.

— *Yazının hemen başında, anlaşılmanın koşulu üzerine güzel bir gözlem vardı.*

— Hepimizin bilmesi gereken bir gözlem. Ben de ünlü dilbilimci Benveniste'ten aktarmıştım. Benveniste bir sözün gerçekten anlaşılması için hem anlamı, hem göndergeyi kapsaması gerektiğini söyler. Ne demektir bu? Karşımızda biri "Masa" dediği zaman, bilincimizde genel bir masa imgesi ya da masa kavramı doğar, sonra, duruma göre, bunu belli bir masaya bağlarız. Gerçek anlaşma konuşan kişi de, dinleyen kişi de masa kavramını aynı somut masayla (yani göndergeyle) çakıştırdıkları zaman doğar. Bu örneği genişletirsek, birçok yanlış ve eksik anlamaların nedenini daha iyi kavrarız.

— *"Tarihin Sınırları" başlıklı yazınızda tarihi bir söylen olarak nitelemişiniz. Aşırı bir değerlendirme olarak nitelenemez mi bu?*

— Hayır, sanmıyorum, Batı toplumlarında ve Batı ekininden esinlenen her toplumda, aydınların neredeyse yüzde doksan dokuzu, ayrımında olsunlar, olmasınlar, tarihi bir söylene dönüştürürler, tarihin şaşmaz yargısından, tarihin hep daha kusursuza doğru akışından, tarihin belirleyiciliğinden, her türlü araştırmayı tarihe dayandırmak gereğinden söz edip dururlar. O yazıya Şevket Süreyya Aydemir'in bir tümcesini alımışım. Bak, ne diyor: "Adına sosyal denilen her hareketin ilk şartı ve vasfı, önce tarihin akışına ve sosyal bilimin kanunlarına, yani bilimsele uygun olmalarıdır." Buna benzer daha nice sözler bulabilirsin. Ama toplumsal eylem ya da olaylar neden ille de tek yönlü olsun? Kimi olayları tarihin akışına uygun, dolayısıyla bilimsel, kimi olayları tarihin akışına uygun değil, dolayısıyla bilime

aykırı diye nitelendirmeye kalkmak gülünç değil midir? Bence gülünçtür. Marx'ta tarihsel gerekircilikten söz edilir, ama Marx bildiğim kadarıyla bu denli ileri götürmez bu işleri. Tarihin akışı dediğimiz şey de bir kurmacadan, bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Lévi-Strauss neredeyse elle tutulur kanıtlarla gösterir bunu. Benim alçakgönüllü yazımda da az çok gösterilir. Bana sorarsan, insan ve toplum bilimleri alanında bilimsellik sırtımızı tarihe dayamakla değil, gerek olgu, gerek bilim olarak tarihi sorgulamakla başlar. Ben bu konuda çok yazı yazdım. Ama ne kadar yazsak, az.

— Yazın ve Yaşam'*ın "Ekin" adını verdiğiniz ikinci bölümünde birbirinden ilginç yazılar var: "İnsan Ortamı" başlıklı yazıda ekin kavramını ve değişik toplumlar arasındaki ekinsel farklılıkları ele alıyorsunuz "Bilgisizliğin Türleri"nde Jean Fourastié'nin bir kitabından yola çıkarak bilgisizliğin kapsamını ve değişik biçimlerini tartışıyorsunuz, "Kuramkurgu"da sanat olgusunu birtakım kalıplardan yola çıkarak konumlandırmanın sakatlığını, son yazılarda da dil devrimi olgusunu. Bir de "Tanrının Ölümü" var. Bu konuda ne söylersiniz?*

— Ne söyleyeyim? Yazıda söylemiştim söyleyeceğimi. Bu yazıda, Nietzsche'nin ünlü "Tanrı öldü!" sözünden çıkıyor, sonra da, aşırı sayılabilecek bir gözü peklikle, zaman içinde, Nietzsche'yi doğrulayacak bir biçimde, dinle dindarlar arasında gittikçe büyüyen uzaklığı vurguluyor, sonuçta da dindarlığın zaman zaman dindışı, hatta dine karşı bir edim olabildiğini söylüyordum.

— *İlginç bir yazıydı gerçekten. Bir başka kitabınız:* Yazının Sınırları *1982'de yayımlanmış. Bu kitap da* Yazın ve Yaşam *gibi iki ana bölüme ayrılmış: "Sorunlar" ve "Yapıtlar".*

— Neden yeterince açık: İlk bölümde birtakım yazınsal sorunlar ele alınmakta, ikinci bölümdeyse değişik yapıtların çözümlemeleri ya da eleştirileri var, yani tutarlı bir bö-

lümleme söz konusu. Ama senin bu soru bir başka konuya getiriyor beni: Kesin düzenleme konusuna. Bizden bir öykü ya da deneme kitabı isteniyor; biz de, böyle fırsatlar oldukça seyrek çıktığından, elimizde bulunanları toparlayıp veriyoruz. Böylece, burada görüldüğü gibi, salt denemeyle eleştiri, eleştiriyle göstergebilimsel çözümleme bir araya geliyor. Oysa, biraz daha sabırlı olsam, bu karışıklık olmazdı, eleştirilerimi, denemelerimi, göstergebilim yazılarımı ayrı ayrı kitaplarda toplayabilirdim, böylesi çok daha tutarlı olurdu, ama yapamadım. Değiştirsen "Değiştirdi!" derler. İleride, başkaları yapar mı bunu? Hiç sanmam, çünkü, şu geldiğimiz noktada, geleceğe kalmak çok zor.

— *Bu kitapta yer alan yazıların daha önce nerede, ne zaman yayımlandığını belirtmek gereksinimini duymuşunuz. İyi bir şey.*

— Doğru, iyi bir şey gerçekten. Adam Yayınevi'nde bu tür kitapların yayımı Memet Fuat'ın yönetimindeydi, yanılmıyorsam, o böyle istemişti. Yapı Kredi Yayınları'ndaki yeni baskısında da alıkoydum. Ama ben bu tür kitaplarımda iyi bir şey daha yaparım: Bir özel ad ve kavram dizini eklerim.

— *Kitapla aynı adı taşıyan yazıda, Handke'nin yazın üzerine görüşlerini ele almışınız. İlginç görüşler var doğrusu. Örneğin, bir yerde "Dünya konusunda bilgi edinmeme aracı olacak bir kurmacaya: uydurulmuş bir olaya gerek yok artık" diyor; hatta, daha keskin bir dille "Olsa olsa ayak bağı olur insana" diyor. Gerçeklik, anlamlandırılabilmek için, kurmacaya gereksinim duymuyor mu artık?*

— Yazıda da belirttim: Handke kendi kendisiyle çelişkiye düşmekten çekinmez, ya da öylesine havalardadır ki düştüğü çelişkinin ayrımına varmasına olanak yoktur. Böylece "Kendimde ve çevremde olup bitenler konusunda yazın aydınlattı beni" türünden sözler ettikten, eğitimini eğiticilere değil, yazma borçlu olduğunu kesinledikten sonra,

büyük bir rahatlıkla, yazının kendi dışında bir amacı ya da işlevi bulunmadığını, ancak bir "oyun" olduğunu ileri sürebilir. Bu önermesi de bunlardan biri. "Kurmacaya: uydurulmuş bir olaya gerek yok artık" diyor. Neden eskiden vardı da *artık* yok. Anlayabilirsen anla! Yazının özü kurmacadır, yazın yapıtı, doğası gereği, gerçek olayları bile kurmacaya dönüştürür. Siz yazını zaman zaman boş bir oyuna dönüştürebilirsiniz, doğru; ama, ister gerçek olaylardan, ister yüzde yüz uydurma oluntular üzerine kurulmuş olsun, yazın yapıtı hep bir tür örnekçe oluşturmaya ve gerçeği sorgulamaya yönelir. Ben bu yazıyı biraz da Handke'nin aykırı savlarından yola çıkarak yazının ne olup ne olmadığını sorgulamak için yazmıştım.

— *"Yansıtma Süreci" adlı yazının sonuna Jean Rousset'nin güzel bir sözünü almışınız: "Her şey daha işin başında, yapıttan önce var olan düşünde bulunsaydı, sanatçının daha fazlasını bilmek için yapıta ne gereksinimi olacaktı? Ama gizine anlam ve biçim vermeden nasıl bilebilirdi bunu?" Yazıdan anladığımız kadarıyla bu düşüncede bir yazar olarak sanat yapıtının "var olan düşün"den farklı neler getirebileceğini söylersiniz?*

— Jean Rousset'nin bu sözünü yalnızca bu yazıda değil, başka çalışmalarımda da birkaç kez anmışımdır. Yansıttığı gerçek karşısında sanatçının konumunu incelikle dile getiren bir gözlem. En azından benim için, yüzde yüz doğru. Daha yapıt oluşmadan önce, onu oluşturacak düşünce ve gözlemlerden bir şeyler vardır içimizde, ama yetersizdir, yapıta daha fazlasını, yani onun bütüncül biçimini bulmak için girişiriz. Bunu yapıtı bitirdikten, gizimize somut bir biçim verdikten sonra anlarız. Sanatın bir arayış serüveni olduğunu hangi söz Rousset'nin bu tümcelerinden daha iyi anlatabilir?

— *Kitabın ikinci yazısı "Anlatı Geleneği"nde romanın gelişebileceği ortam konusunda genel kabul görmüş görüş-*

lere açıkça karşı çıkıyorsunuz. Romanın ille gelişmiş bir burjuva toplumunda ortaya çıkabileceği düşüncesini de yadsıyorsunuz. Bu düşünce sizce nereden kaynaklanıyor?

— Doğru. Başka yazılarımda da bulabilirsin bu özelliği. Neden dersen, genel yargıları birer önyargı olarak üstlenmek yerine, sonuçlarımı kendi yaptığım gözlemlerden çıkarmayı yeğlerim. Gelenek sözcüğünü gerici, ilerici, sağcı, solcu, hiçbirimiz dilimizden düşürmeyiz ya, bizim toplumumuz gibi geleneklerinin çiğnenmesini sonsuz hoşgörüyle karşılayan toplum azdır. Bu konuda da böyle. Ama, yazınsal konularda, gelenek dendi mi akar sular dursun istiyorlar. Bir kez, Batı Avrupa ülkelerinde romanın XIX. yüzyılda birincil bir tür durumuna geldiğini düşünürsek, bizde roman geleneğinin çok da yeni olmadığını söylememiz gerekir. İkincisi, roman "burjuva" toplumlarında yaygınlaştı ve gelişti diye yalnızca bu tür toplumlarda gelişeceğini ileri sürmek gülünçtür. Böyle bir yasa mı var? Puşkin'in, Gogol'ün, Dostoyevski'nin dönemlerinin en özgün romanlarını yazdığı toplum bir "burjuva" toplumu muydu? Üçüncüsü, XIX. yüzyıldan bu yana "burjuva" toplumları büyük değişiklikler geçirdi, bu değişim sırasında romana elverişli olma özelliği hep aynı mı kaldı? Dördüncüsü, bu büyük iletişim çağında, bunca iç ve dış etki karşısında gelenek ne ölçüde belirleyici olabilir? Görüyorsun, yazın konusu açıldı mı dünya yazınının değişik yapıtlarından örnekler veriyoruz, hepimiz yapıyoruz bunu. Tüm bu yapıtlar ortak bir alan oluşturuyor. Kısacası, gününü doldurmuş kesinlemeleri yinelemek yerine, gözümüzü olgulara çevirmemiz gerekir.

— *Ama yazında bir süreklilik düşüncesini de benimsiyorsunuz. Bir çelişki değil mi bu?*

— Haklısın, öyle görünüyor. Ancak, dış etkilere kapalı, hep aynı çizgi üzerinde gelişen bir gelenek bulunmadığını söylemek ulusumuzun yazın tarihini bilmemize gerek olmadığını söylemek anlamına gelmez. Yanılmıyorsam, bu

konuyu *Yazın, Gene Yazın*'da da ele almıştım. Yazınsal anlayışlar, biçimler, içerikler büyük değişikliklere uğrar kuşkusuz, ama derinden derine bir süreklilik de vardır. Orhan Veli, Yahya Kemal'i ya da Alain Robbe-Grillet, Balzac'ı yok saymaz, yürürlükten kaldırmaz. Yazarın da, ister ozan olsun, ister romancı, kendinden öncekileri bilmesi, yapıtlarını okuyarak değerlendirmesi gerekir. İlgili değilmiş gibi görünse bile, konunun önemli bir yanı daha var: Yazar ya da ozan kendi dönemini, özellikle de içine girdiği yazın ortamını, onu koşullandıran akımları, karşı da çıksa, bilmelidir, bilmesi yararlı olur. Kendi karşıt tutumunu temellendirmek için bile olsa. Sözünü ettiğim denemede de söylemiştim: Kimi genç yazarlarımız "Ben Orhan Kemal'i okumak zorunda mıyım? Sait Faik'i bilmek zorunda mıyım?" diyerek bu gereği yadsıyorlar. Yasa açısından, böyle bir zorunluluk yok. Ancak, içinde yer aldıkları ortamda bir yerlere gelmek istiyorlarsa, böyle bir zorunluluk var. Hiç kuşkusuz, Melih Cevdet Anday'dan, Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan tek dize bilmeden de şiir yazabilirsiniz. Ama, o zaman, ayrımında bile olmadan, sığlıkları derinlik sanmanız, özgün şeyler söylediğinizi sanırken, bin kez söylenmiş şeyleri yavanlaştırarak yinelemeniz büyük olasılıktır. Yazarlık, ozanlık bir yere kadar bir yetenek sorunu olarak görülebilir; ancak, öncelikle bir uğraştır, dolayısıyla bir yetişim gerektirir. Bunun yolu da başkalarının yapıtlarını tanımaktan geçer; yalnız birkaç gözde yapıtı değil, olabildiğince çok yapıtı. Hem içeriden, hem dışarıdan.

— *12.9.1995 tarihli "Yapay Aydın" adlı yazınızda bu sürece değiniyorsunuz ya, Türk yazını tarihsel olarak nerede başlar? Başka bir deyişle, Tanzimat'ı bir başlangıç olarak görebilir miyiz?*

— Her toplumun yazınının tarihi genel tarihi kadar eskidir, çünkü nerede bir toplum varsa, şöyle ya da böyle bir yazın da vardır. Bu bakımdan, Tanzimat yazınını bir başlangıç saymak yanlış olur. Ama yazın tarihimizin içinde

Batı'ya, Batı'da geçerli olan türlerin ve biçimlerin benimsenmesinin başlangıcıdır. Bu açıdan önemli bir dönüm noktasıdır; birçok yanlışlarına ve yüzeyselliklerine karşın.

— *Halk edebiyatımızın ürünleri bugünkü edebiyatımız için köklü bir kaynak sayılabilir mi? Biliyorsunuz, bizim Batı yazını gibi bir edebiyat geleneğinden yoksun olduğumuz sıkça dile getirilen bir konu.*

— Bana sorarsan, genelleşmiş bir önyargı söz konusu burada. Az önce söyledik, her yazının kendine özgü bir ortamı vardır, bu ortamda yapıt verecek kişinin onu iyi tanıması gerekir. Ama kimi kişiler işi abartarak bir kaynak ve köken sorununa dönüştürürler, kimileri de düşünmeden benimser bu tutumu. Örneğin, başka bir yerde de söylediğim gibi, balık pullarında "Bismillah" yazısı arar gibi, Divan şiirinde Türk dizesinin sesini ararlar ya da halk şiirinde çağdaş şiirin imgelerini. Oysa ne böyle tek bir ses vardır, ne de değişmez imgeler. Ayrıca, gelenek süreklilikse, aramaya da gerek yoktur. Yazın değişen bir şeydir, tek bir doğrultuda, tek bir çizgi üzerinde gelişmez. Hele günümüzde, çok değişik etkilere, çok değişik yönelimlere açıktır. Kendi yazınımızın ürünlerinden de yararlanabiliriz, yabancı yazınların ürünlerinden de. Böyle olmasa, Tanzimat yazını diye bir yazın olabilir miydi? Türk yazınında roman diye bir tür yer alabilir miydi? Gelenekseli tanımak başka, üstlenmek başkadır. Dede Korkut öyküleri kurgusal açıdan gerçekten ilginç, gerçekten özgündür. Ama bugün, anlatı sanatının ulaştığı evrede, çevremde bunca örnekçe varken, Dede Korkut'a sarılmam gerekmez. Yazın tarihimizde bir doruktur Dede Korkut, bilinmesi, yakından incelenmesi gerekir; bu inceleme kendi bireysel anlayışımızı zenginleştirebilir, ama, bir kez daha, XX. yüzyılda Türk öykücüsü için örnekçe oluşturmasını bekleyemeyiz.

— *Yaşar Kemal kendi ustalarının Homeros ve Stendhal olduğunu söyler.*

— Olabilir, ama, halk yazınımızdan başlamak üzere, Yaşar Kemal yazınımızı çok iyi bilir. Beş altı yıl önce, Ankara'da, bir yuvarlak masa toplantısında, bir konuşmacı Türkiye'den Yaşar Kemal gibi bir yazar yetişebilmesinin açıklanamayacağını ileri sürmüştü de ben buna karşı çıkmıştım. Hepimiz bir dilin ve bir yazın ortamının ürünleriyiz. Geçerken şunu da belirteyim, doğru, Yaşar Kemal Stendhal'i usta bilir, oysa yazın anlayışları birçok açılardan birbirine ters düşer. Buna karşılık, belki de Lucaks'ın etkisiyle, dudak büktüğü Zola'nın yapıtıyla birçok açılardan benzerlikler gösterir. Söylemek bile fazla, bunu değerli yazarımızı yermek için söylemiyorum, çünkü Zola bana göre büyük bir romancıdır.

— *Siz aynı zamanda Türk romanının konumunu belirlerken, Batı'yla bir karşılaştırma yapmanın pek verimli olmayacağını düşünüyorsunuz. Türk romanının özgül niteliklerini nasıl belirleyebiliriz?*

— Karşılaştırma her zaman yapılabilir, yapılması yararlı da olabilir. Ancak bu karşılaştırmanın terimlerinin iyi belirlenmesi gerekir. Benim karşı çıktığım Batı romanı diye yuvarlak ve bulanık bir kavramla tek bir ülkenin romanının karşılaştırılmasıdır. Fransa'dan Amerika'ya, İngiltere'den Rusya'ya bir yığın ülkenin romanının tek bir roman anlayışı gibi ele alınarak Türk romanıyla karşılaştırılmaya kalkılmasıdır. Böyle bir karşılaştırma tutarlı sonuçlara götürmez bizi. Sonra bizim çoğu yazarımız bir karşılaştırma işleminden çok, bir karşıtlaştırma işlemine girişiyorlar. Bu da temelinden yanlış bir tutum, çünkü daha ilk roman yazarlarımızın esinlerini Fransız romanlarından aldıklarını biliyoruz. Türk romanının özgül niteliklerini belirlemeye gelince, neredeyse olanaksız bir şey. Hangi yazın söz konusu olursa olsun, yüzeysel bir bakış bile, özellikle biçim düzleminde, roman anlayışının sürekli değişime uğradığını gösteriyor. Bizim ülkemizde de böyle. Özgül niteliklerden söz edebilmek için örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğ-

lu'nun ya da Reşat Nuri Güntekin'in romanıyla Leyla Erbil'in ya da Bilge Karasu'nun romanı arasında birtakım ortak noktalar bulabilmemiz gerekir. Bu da olanaksız bir şey. Dahası var, aynı dönemde yazılmış olmaları durumunda bile, bir Türk romancısıyla bir İtalyan romancısı arasındaki yakınlık iki Türk romancısı arasındaki yakınlıktan çok daha belirgin olabiliyor.

— *Bu konuda "Roman ve Bilim" adlı yazınız ilginç bir örnek içeriyor.*

— İlginç mi, değil mi, orası ayrı bir konu. Bu yazıda, Hilmi Yavuz'un roman ve roman geleneği konusunda Kemal Tahir'den onaylayarak aktardığı görüşleri almıştım. Çelişkilerle, hatta olmayacak saçmalıklarla dolu görüşlerdi bunlar. Hilmi'nin söylediğine göre, Kemal Tahir, geleneğin bağlayıcılığına, bir başka deyişle romanın gelişiminin belirli bir sıra izlemesi gerektiğine inandığından, herhangi bir atlama olamayacağını, örneğin Türkiye'de Faulkner ya da Proustunkiler gibi roman yazılamayacağını savunuyor, öncelikle gerçekçi romanı temellendirmek gerektiğini söylüyordu. İşin ilginç yanı, bizim toplumumuz gibi yazınımızı da Batınınkilerle karşıtlaştırırken, hep Batı'yı, Batı Avrupa'yı örnek alıyor, üstü kapalı bir biçimde de olsa, onları izlemeye yöneliyor, bizlere yalnızca "gerçekçi roman" yazmayı salık veriyordu. Ama nasıl bir gerçekçi roman? Hilmi Yavuz, Kemal Tahir'in görüşlerini özetlemeyi sürdürerek "Türk gerçekçi romancılığı açısından, ne Türk toplumuna ve insanına ilişkin somut tarihsel gerçeklikleri işlemiş bir *roman geleneğimiz*; ne de tarihimize, ekonomimizdeki özel koşullara eğilmiş, toplumsal hayatımızı derinlemesine ve genişlemesine incelemiş bir *bilim geleneğimiz* vardır" dedikten sonra, Türk romancısının "bu iki işi birden üstlenmek durumunda" bulunduğunu ekliyor, bir başka deyişle, gerçekçi romancının kendi görevi yanında bilim adamının görevini de yükleneceğini, böylece hem gerçekçi roman, hem bilim geleneğini kuracağını, "bilimsel bilgi" üreterek

bilim adamlarına da öncülük edeceğini yazıyordu. Bu öncülük deneysel bilimleri de kapsıyordu. Kısacası, gerek yazın, gerek bilim konusunda azıcık bilgisi olan kişilerin kahkahalarla güleceği görüşlerdi bunlar. Ben de sormuştum: Bunca bilim adamının katkılarını tümden yok sayıyorsunuz, iyi, güzel, ama orta ikiden ayrılma gerçekçi romancılarınızın bunca işin altından kalkabileceğine nasıl inanıyorsunuz? Diyorum ya, hele bizim içi boş değerlere fazla düşkün toplumumuzda, kimi şeyleri eleştirmek, boşlukta düşünce üretenleri yere inmeye çağırmak, "Kral don gömlek!" demek de gerekli.

— *Doğrusu "Kral çıplak!" değil miydi?*

— Burada "don gömlek" demek daha uygun olur sanıyorum.

— *"Çoğul Okuma" başlıklı yazınızda, yapıtı anlamada çok yönlü bir okumayı bir açıdan yararlı, bir başka açıdan sakıncalı buluyorsunuz. Gerekçelerinizi bir de burada anlatır mısınız?*

— Çoğul Okuma diye adlandırabileceğimiz bir çözümleme yaklaşımını *Yazı* dergisinde Enis Batur önermişti. Bir yazın yapıtını çözümlemekte kullanılan birçok yöntem var, örneğin göstergebilim, örneğin ruhçözümleyim, örneğin tarihsel yöntem gibi. Bunların her biri yapıtı anlamamıza yardımcı oluyor, ama, tek tek ele alındıkları zaman, her birinin birtakım eksikleri oluyor, bütüncül bir bilgi veremiyor. Bu durumda, hepsini kaynaştıran ya da hepsini bir araya getiren, bütüncül bir yöntem oluşturamaz mıyız? Bunu soruyordu. Kendi yanıtı da olumluydu. Ben her yöntemin belirli bir bakış açısı, belirli bir mantık içerdiği ve bir yöntemin bakış açısının, mantığının başka bir yönteminkiyle çelişebileceğini, bu nedenle de böyle bir düşü gerçekleştirmenin olanaksız olduğunu yazmıştım. Öyle ya, diyelim ki ben izleyegeldiğim yöntemi ruhçözümleyimsel yöntemle birleştirmeye kalkacak olursam,

kendi kendimle çelişkiye düşerdim, yöntemim de ne tümüyle göstergebilimsel, ne tümüyle ruhçözümleyimsel olurdu. Buna karşılık, benim araştırmacı ya da eleştirmen olarak yapmadığımı, yapamayacağımı okur yapabilirdi, hepsini okuyarak kendine göre daha bütüncül bir görüşe varabilirdi. Özet olarak bu düşünceyi geliştirmiştim o yazıda. Ayrıca, araştırmacı da, kendi bakış açısını yitirmeden, daha doğrusu kendi bakış açısından, ele aldığı yapıtlar konusunda başkalarının yazdıklarını da göz önüne alır genellikle.

— *Yanılmıyorsam, Orhan Pamuk'un bir romanı üzerine böyle bir çalışma yapıldı.*

— Evet, bu yazıdan çok sonra. Ama o çalışma bir incelemeden çok, başarısız bir karikatür niteliğindeydi.

— *Roland Barthes'ın, yazın kuramı açısından, önem verdiğiniz bir yazar olduğunu anlamak zor değil. Yazılarınızda adı Balzacınki gibi çok sık geçiyor.*

— Evet, doğru, kimi yaklaşımlarını benimsemesem de Roland Barthes çok iyi ve çok önemli bir yazar. Yazının, eleştirinin ne olup ne olmadığı konusunda gerçekten aydınlatıcı düşünceleri vardır. Günümüzde yazın yapıtının özgül niteliklerini en iyi o belirlemiştir belki. Yalnızca yazın konusunda mı? Çağcıl dünya konusunda da, genel olarak sanat konusunda da gözlerimizi açan ve çevrenimizi genişleten birçok yapıtı vardır. Ayrıca, çok usta bir yazardır. Yüzyılımızın en iyi yazarlarından biridir.

— *"Roland Barthes ve Deneme"de Roland Barthes'ın öncelikle bir denemeci olduğunu ve yazmanlığı değil, yazarlığı seçtiğini söylüyorsunuz.*

— Evet, öyle, ama, övüngenlik sayılmazsa, bu yazının Barthes'ın bir bilim adamı olmaktan çok, bir denemeci olduğunun ilk kez vurgulandığı yazılardan biri olduğunu söylemek isterim. Uzun süre, dilbilimci, göstergebilimci, top-

lumbilimci gibi nitelemelerle anıldı. Göstergebilimsel yapıtlar da yayımladı. Ama örneğin *Système de la mode*, yazıda da söylediğim gibi, bir bakıma parlak bir başarısızlık örneğiydi. Sonra kendisi de göstergebilimden uzaklaştı, gittikçe daha öznel, daha izlenimci yapıtlar verdi. Bunlarda yazın adamı, bir başka deyişle, yazarlığı daha belirginleşti. O ünlü yazar ve yazman karşıtlığına gelince, bence doğru bir karşıtlıktır. Ona göre, yazar her şeyden önce "Nasıl yazmalı?" sorusunu soran "kendi yapısını da, dünyanın yapısını da sözün yapısında yitiren", yani dili, söylemi, biçemi temel sorun olarak gören ve üstlenen kişidir, yazmansa, dili dünya ve insan konusunda bir bilgi, bir kesinlik getirme yolunda bir araç olarak kullanan kişidir, yani aydın, düşünür ya da bilim adamıdır. Kuşkusuz, bir bilim adamının aynı zamanda bir yazar olması da olanaksız değildir. Barthes da böylece kendini bir yazar olarak görmek ister. Doğrusu çoğu yapıtlarıyla da öncelikle yazardır, yazar ve denemecidir. Şu var ki bazı bazı zararını da görür bunun: Örneğin Balzac'ın bir uzun öyküsü üzerine yazdığı *S/Z* adlı kitabında, belki de özellikle bir yazar kaygısı olan özgünlük kaygısıyla, bir sürü yanlış yapar, aykırı şeyler söyler. Ben, anımsadığım kadarıyla, *İnsanlık Güldürüsü*'nde *Yüzler ve Bildiriler*'de bir ikisinin altını çizmiştim. Ama 1998'de Claude Bremond'la Thomas Pavel bu yanlışlar ve çelişkiler üstüne tam 305 sayfalık bir kitap yayımladılar: *De Barthes à Balzac, Fictions d'un critique, critiques d'une fiction.*

— *Ama bu yanlışların onu sizin gözünüzden düşürmediği anlaşılıyor.* kitap-lık'ın *27. sayısında da Barthes üzerine yazınız vardı. Gene onun denemeciliği üzerinde duruyordunuz.*

— Dergiler bizi kimi zaman kendi kendimizi yinelemek zorunda bırakıyor. Bu bakımdan, belki de en doğrusu, belli bir konuda yazı istenince, kesinlikle yazmamak. Ama o yazıyı pek anımsayamıyorum şimdi, aynı konuyu ele almış olmakla birlikte, yeni şeyler de söylemiş olabilirim.

— *Anladığım kadarıyla, Barthes'ın da temel nesnesi dil.*

— Ya da Fransızca. Evet, bir *yazar* olduğuna göre, kendi tanımına uyması da gerekir: "Yazar dünyanın *niçini*ni bir kesinlikle bir *nasıl yazmalı*'da eriten kişidir" demiyor muydu? Ayrıca, gene Roland Barthes'a göre, yazının varlığı dilin varlığıyla karışır. Anımsadığım kadarıyla, bunu daha önce de söz konusu etmiştik.

— *Evet, gene sizin gerçeğin değil, onun nasıl anlatıldığının önemli olduğuna ilişkin düşüncelerinize geldik sanırım.*

— Bundan daha doğal bir şey olamaz, benim bu düşüncelerimin oluşumunda Roland Barthes'ın büyük bir etkisi olduğunu yadsıyamam. Kimileri şundan bundan belirli düşünceleri alır, bir süre sonra kendi düşünceleriymiş gibi anlatır ya da yazar, belki başkalarından aldıkları düşüncelerin kendi özgün düşünceleri olduğuna içtenlikle inananlar vardır. Ben de Barthes'ın kimi düşüncelerini özümlemişimdir, ama, genellikle, o düşünceleri hangi yapıtında dile getirdiğini bilir, onlara göndermede bulunurum. Evet, yazın adamının gerçeği anlatmış olması mı önemli, nasıl anlattığı mı önemli? Yazın adamı gerçekten de yola çıksa, onu kurar, kurgular. Yazınsal gerçek böyle çıkar ortaya. Öbür türlüsü için "yazman" olmak yeter.

— *Peki, her yazar kendi söylemiyle kendi gerçeğini kuruyorsa, bir anlamda gerçeği saptırmış olmaz mı?*

— Hayır, çünkü salt gerçekle yazınsal gerçek arasında her şeye karşın indirgenmesi olanaksız bir ayrım vardır. Bir yerde okumuştum, kitaplarıma almadığım, çok eski bir yazımda da anmıştım: Yazar Proust'un akdikenlerinin gerçek akdikenlerle özdeşleştirilemeyeceğini söylüyordu. Benim Ötegeçemi de gerçek Ötegeçe'yle özdeşleştiremezsin, yalnızca bugünkü Ötegeçe'yle değil, göndermede bulunduğum Ötegeçe'yle de. Ama bu Ötegeçe yazınsal olarak gerçektir, gerçek Ötegeçe'yle içten bağları vardır. Fotoğraf bile ör-

nekçesinden farklıdır, ama onu gösterir. Sapmaysa, her zaman olur elbette. İşin özüne bakmak gerekir.

— *Ne olursa olsun bir yazın yapıtında en temel öğe dil, değil mi?*

— Doğrudur, yazın öncelikle dildir, varlığı dilin varlığıyla karışır, dil dışında bir yazın düşünemeyiz. Yazının dille ilişkisini, daha doğrusu dilden ayrılmazlığını Roland Barthes çok güzel açıklar. Her söylemi yazın sayamayız kuşkusuz, yazın özel bir söylemdir, kurallara karşı çıkarken bile birtakım özgül kurallara uyar. Ama hiçbir sanat türü gereciyle bu denli örtüşmez, bu denli özdeşleşmez. "Yazın başka şey, dil daha başka bir şey" ya da "Dil yalnızca bir araçtır" diyenlere ancak gülünür. Dil çarpıksa, nesnesini de ister istemez çarpıtır.

— Yazının Sınırları*'nda yer alan "Dil ve Anlatı" adlı yazıda şöyle bir tümce geçiyor: "En 'gerçekçi' yapıt, gerçeği 'çizen' yapıt değil, dünyayı bir içerik olarak kullanarak dilin* gerçekdışı gerçekliğini *derinlemesine araştıran yapıttır." Bu biraz da dile kendi başınalık yüklemek olmuyor mu?*

— Bu tümce, şimdi senden işitince, hem oldukça bulanık, hem de aşırı geldi bana. Gerçekte, gene Roland Barthes'ın bir görüşünün özeti söz konusu burada. Dile getirdiği düşünce şu: Yazın yapıtının temel gerçeği yansıttığı ya da betimlediği, gösterir gibi yaptığı dış gerçek, yani dünya değil, kendi kendisidir; bunun sonucu olarak, kendi kendine yönelen, kendi kendini, kendi gerçekliğini sorgulayan yapıt en gerçekçi yapıt olacaktır. Her zaman böyle midir, yapıt kendi kendini ne ölçüde sorgular, bence bu konuda karar vermeden önce bunları sorgulamak gerekir. Ayrıca, bu türlü aşırı kesinlemelerle yazının gerçekle bağlarını koparıyormuş gibi bir izlenim yaratmak da sakıncalıdır. Daha önce de söyledim, ben yazını yazar için de, okur için de kendine özgü bir bilgi, bir bilgilenme türü olarak görürüm. Gerçek dünyayla, gerçek kişilerle örtüşmez kuşkusuz, ama

oluşturduğu örnekçeler aracılığıyla, yani dolaylı bir biçimde onlara gönderir, onları sorgular. Barthes'ın kendisi de yadsımaz ayrıca bunu: İyi yapıtların dünyaya iyi sorular sorduğunu söyler. Bu bakımdan, dilin kendi başınalığından söz edemeyiz. Burada söz konusu olan doğrudan doğruya dilin kendisi değil, bireysel kullanımı ya da kullanımlarıdır.

— *Gene aynı yazıda "yazının aynı zamanda yazın düşüncesini de kapsaması" için geçilmesi gereken tarihsel evreye de Barthes aracılığıyla değiniyorsunuz.*

— Değiniyorum ya, bu konuda Roland Barthes'ın görüşlerine katılmadığımı belirtiyor, nedenlerini de bir bir göstermeye çalışıyorum. Barthes, yazın anlayışında böylesine köklü bir değişimin birkaç yıllık bir süre içinde, toplumsal ve ekonomik olaylarla eşsürel ve koşut olarak gerçekleştiğini savunurken, tarihsel gerçeklere bayağı yan çizer. Örneğin Balzac'la Flaubert arasında "koca bir dünya" bulunduğunu söyler, oysa Balzac son yapıtlarını 1847-1848 yılları arasında vermiş, Flaubert'se *Madame Bovary*'yi 1851-1856 yılları arasında yazmıştır, yani aralarında çok küçük bir zaman farkı vardır; öte yandan, Balzac'ta dil ve yazın sorunsalı Flaubert'de olduğundan daha derin ve daha ayrıntılıdır. Ayrıca, yazının daha çok bir dil sorunu olarak ele alınması son dönemlerde daha çok yaygınlaşmış olsa bile, yüzde yüz yeni bir olgu değildir. Kimi sözlü yazınların bile dil sorununa şöyle ya da böyle, ama ayrıcalıklı bir yer verdiklerini, yazıda söylediğim gibi, zaman zaman kurgularını ve konularını da bu sorunla temellendirdiklerini biliriz. Örneğin bizim masallarımızın kurgusunu içkin bir biçimde dil ve gerçek sorunu temellendirir. Masallarımızın başındaki tekerlemeler ve sonlarındaki gerçeğe dönüş tümceleri bu tutumu çok güzel örneklendirir. Karagöz'ün ana izleği dildir, ortaoyununda da aynı özellikleri buluruz.

— Yazının Sınırları'*nda masallarımız üzerine üç yazı var: "Ben ve Başkası", "Eyletim Süreci", "Sözcelem ve*

Halk Masalı" Bu yazıları sözünü ettiğiniz özellikleri nedeniyle mi yazdınız?

— Hayır, en azından yalnızca bu nedenle yazmadım. Bizim masallarımız hem biçim, hem düşünsel içerik açısından çok zengin ürünlerdir. Belirgin biçimlerini, kurgularını ve içeriklerini karınca kararınca ortaya çıkarmaya çalıştım. Bildiğim kadarıyla, masallarımız üzerinde bu türlü çalışmalar hiç yapılmıyor, ben birtakım özelliklere açıklamalar getirmeye, derin içeriklerini belirlemeye çalıştım.

— *Başlangıçta da söz konusu ettiğimiz gibi kitabın ikinci bölümü tümüyle yapıtlara ayrılmış, Türk ve Fransız yazınlarından yapıtlara. Kimi zaman tek bir şiiri, kimi zaman bir kitabı, kimi zaman koca bir yapıtlar toplamını ele almışınız. Büyük çoğunluğu da bilimsel bir yaklaşımla yazılmış.*

— Evet, ama bir de bu yazıların ayrıntılarına girersek, kolay kolay içinden çıkamayız.

— *O zaman, 1993 yılında yayımladığınız ilginç bir kitaba:* Tartışmalar*'a geçelim. Bugün bu kitabınız konusunda neler söyleyebilirsiniz?*

— Kötü bir kitap olmadığını. Şöyle böyle on iki yıllık bir süre içinde, kimi yazarlarla giriştiğim tartışmaların açıklamasını ve benim tartışma yazılarımı içerir. Açıklamalar aynı zamanda bir tür anı niteliği de taşır. Bu tartışmalar altı ana konu çevresinde toplanır: I. Yazın ve yorum (yazın yapıtlarının değerlendirilmesi konusunda Oğuz Demiralp'in görüşlerini ve tepkilerini ele alan iki yazı); II. Yapısalcılık (yapısalcılık çerçevesinde bana yöneltilen saldırılara üç yanıt); III. Ödüller (Bu konuda Aziz Nesin'in bana yönelik eleştirilerini yanıtlayan bir yazı); IV. Önce Türkçe (dil devrimi ve yabancı dilde öğretime ilişkin üç tartışma yazısı); V. *Kara Kitap* çevresinde (birincisi *Kara Kitap*'ı, ikincisi *Kara Kitap*'ı savunan eleştirileri ele alan iki yazı); VI. *Peygamberin Son Beş Günü* (Fethi Naci'nin *Peygambe-*

rin Son Beş Günü'ne ilişkin uzun eleştirisine aynı ölçüde uzun bir yanıt.

— *Hepsi bu değil...*

— Elbette bu değil. Bir kitabı birkaç sözcükle tanıtmak bir yaşamı, bir kişiliği birkaç tümceyle özetlemeye benzer. İnsanı da, kitabı da görmek ve okumak gerekir. *Tartışmalar* olağanüstü bir yapıt değil kuşkusuz, ama hem kendine özgü bir havası bulunduğu, hem de değişik tartışma biçimlerini ve sağlıklı bir tartışmanın özelliklerini araştıran bir kitap olduğu söylenebilir. Ama bunu göstermek için kitabın ayrıntılarına girmek gerekir.

— *Ben de bu kitabın tartışma kültürümüze önemli bir katkı, en azından tartışmada ortak paydaların neler olması gerektiğini çok iyi belirleyen bir yapıt olduğunu düşünenlerdenim. Bir tartışma kültürü ol(uş)acaksa eğer, bunun koşullarının neler olması gerektiğini sizin ağzınızdan bir kez daha alabilir miyiz?*

— İstersen, bu sorunu kitabın "Sunuş" yazısından bir iki alıntı yaparak yanıtlayayım. Bildiğin gibi, bu sunuşa önce Roland Barthes'ın "ağız kavgası" dediği başsız sonsuz, hatta amaçsız tartışma biçiminin betimiyle girilir, sonra benzer bir tartışma ya da ağız kavgası biçimine gelinir: Politik tartışmaya. Bu konuda şöyle demişim: "Politikacı, iktidarın karşısındayken, şu ya da bu ilkelere göre, şu ya da bu biçimde bir söylem oluşturmuştur; karşısındaki ne söylerse söylesin, hangi açıklamaları getirirse getirsin, kendisi üç aşağı beş yukarı hep aynı söylemi sürdürür; iktidara geçer, söylemini değiştirmesi gerekir; ancak, genellikle yapılana bakılırsa, seçilmesi en kolay söylem kendinden öncekinin (öteden beri çekişegeldiği karşıtının) söylemidir, birkaç küçük düzeltmeyle bu söylemi yüklenir, öteki de (neden olmasın? Koltukları ve makam arabalarını da değişmediler mi?) onun bıraktığını; ama, az mı gördük, çekişmeleri hep sürer; nasıl olsa, izlencenin nesnesi söylemin

kendisi değil, söylemin sürdürülmesidir. Günlük basında ya da yazın dergilerinde iki yazar (ya da iki yazar topluluğu) arasında başlayan tartışmalar da böyle bir özellik gösterir çoğunlukla: Söylemler ve karşı-söylemler birbirine eklenip durur, ama izlence ortak bir çözüme ulaşmak değildir, yalnızca karşıtı yenilgiye uğratmaktır." Bunun arkasından da benimle tartışmaya girişen yazarların tutumuna gelmişim: "Bu küçük kitapta yer alan yazıları yeniden gözden geçirirken, bu gözlemin sık sık doğrulandığını gördüm: Kimi insanlar, bir dergide, bir gazetede bile, tartışmak savında oldukları konularda hiçbir bilgileri olmadan, çürütmek savında oldukları yazılı söylemi anlama çabasına bile girişmeden sürdürebiliyorlardı izlencelerini; bu açıdan, getirilen bütün açıklamalar karşısında hep aynı sözcükleri yineleyen yaşlı kaynanadan da sağırdılar. Çünkü, inatla dayatmalarından belliydi, sağırlığı bir yaşama biçimi, bir yazarlık tutumu olarak benimsemişlerdi. Öyle ki başkasının söylemine kulağını sıkı sıkı kapatmanın insanın doğal özelliklerinden biri olup olmadığını düşünmemek zorlaşıyordu." Bu söylediklerim gerçek bir deneyimin anlatımı; çok da umut kırıcı. İnsan yanılabilir, yanlış olanı doğru sanarak bunu sonuna dek savunabilir. Ama bile bile yanlışı savunanlar bende horgörü uyandırır. Sırf sana karşı çıkmak için yaşamı boyunca kapağını bile açmadığı bir kitabın beş para etmediğini söyleyen, böylece aranızdaki tartışmaya doğrudan katılmamış bir kişiyi de aşağılayan bir yazara sen ne gözle bakarsın? Ya da tarihsel ya da bilimsel bir konuda tartışmaya girişip de baştan sona yanlış, uydurma verilerle senin tarihsel ya da bilimsel verilere dayanan görüşlerini çürütmeye çalışanlara? İnsanoğlunun dürüstlüğü ve soyluluğu konusunda kuşkuya, hatta umutsuzluğa düşürür bunlar adamı. Onların yerine sen kendin utanç duyarsın. Ne olursa olsun, benim tutumum hiçbir zaman böyle olmadı, bilmediğim konularda "ahkâm kesmeye" kalkmadım hiçbir zaman. "Sunuş" yazımı şöyle bitirmiştim: "(Bu kitaptaki tartışma yazılarının) küçük bir erdemi de yok değil: Kar-

şı-öznenin söylemini görmezlikten gelmek ya da çarpıtmak yerine, olanakların elverdiği ölçüde doğru anlamaya ve doğru yansıtmaya yönelmeleri, dolayısıyla, içkin bir biçimde bile olsa, söyleşimin varlığını ve geçerliliğini kesinlemeleri." Bir de, söylemeye gerek var mı, bilmem, doğrunun aranması, yerdiğimiz, eleştirdiğimiz, sert konuştuğumuz zaman da bizimle tartışan kişinin kendisini değil, görüşlerini eleştirdiğimizin unutulmaması. Böylece, sanırım, soruna yanıt vermiş oluyorum.

— *Evet, kuşkusuz, bu konudaki görüşleriniz okurlarımız için yeterince açıklığa kavuşmuş olmalı. Şimdi isterseniz tek tek yazıları konuşalım. Yazın ve yorum* Tartışmalar*'da da karşımıza çıkan bir sorun. Bu tartışma yazılarının odak noktasında Oğuz Demiralp'in "sonsuz anlamlılık" kavramı yatıyor. Neydi bu kavramın çıkmazları? Ne gibi sakıncaları olacağını düşünüyordunuz?*

— Evet, Oğuz Demiralp, bir ara, her yazın yapıtının bir "muamma" olduğunu ve "sonsuz anlam" içerdiğini savunuyordu. Bunu da dilbilim, göstergebilim, göstergeçözümleyim gibi alanların o zamanlar pek de iyi anlamadan bağlamlarından kopardığı, genellikle de yanlış yorumladığı birtakım kavramlarına dayandırmaya çalışıyordu. Yazın evrenimiz böyle ivecen ve temelsiz kuramlardan, yalancı sorulardan çok çekmiştir. Bu nedenle kendisini uyarmaya çalışmıştım. Kuşkusuz, anlaşılması zor yapıtlar vardır, eksik ya da yanlış anlaşılan yapıtlar vardır, ama bu tür durumlar ne yazın yapıtının "muamma" olduğunu kesinlemeye yeter, ne de anlamın sonsuzluğunu. Bir yapıt değişik yorumlara açık olabilir, ama yorumlar sınırlıdır. Mallarmé'nin şiiri kapalı diyebileceğimiz bir şiirdir, gene de her anlamı çıkaramazsın onun şiirlerden. Böyle olsa, eleştiriye, araştırmaya, çözümlemeye gerek kalmaz. Daha baştan yapıtı kavranılması olanaksız bir "muamma" olarak görüyorsam, ne diye uğraşacağım ki üzerinde? Diyelim ki Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sı üzerinde yüzlerce, binlerce yo-

rum vardır, kimileri doğru, kimileri yanlıştır, kimileri yer yer doğru, yer yer yanlıştır, kimilerinin bakış açıları çarpıktır belki, ama büyük çoğunluğu bir yerde çakışır. Böyle bir görüşü savunanlar savlarını bir denesinler. Bunun için de aynı öyküyü ya da aynı şiiri değişik zamanlarda yeniden okusunlar, bakalım, her seferinde bir başka anlam mı çıkarıyorlar?

— *"Açıklık Korkusu"nda Demiralp'in anlaşılmazlığı yazın yapıtının "varlık nedeni" saydığını söylüyorsunuz.*

— Evet, kendisi öyle söylüyor. Romancılar, öykücüler, ozanlar, oyun yazarları "Yazın türünde yazayım da anlamasınlar, düz bir biçimde yazarsam, anlarlar sonra!" diyorlar demek. İyi de anlaşılmazlık öykünün varlık nedeniyse, ben ne diye öykü yazayım ki?

— *Gene Demiralp'e göre, yazın yapıtı tümüyle anlaşılacak olursa, onu bir daha okumaya gerek kalmayacak, yani varlık nedeni ortadan kalkacak. Bu görüşe katılmadığınızı yazınızdan anlıyoruz. Benim sormak istediğim yazın yapıtının tükenmezliğini sağlayan şeyin ne olduğu.*

— Sav üzerinde de duralım. Kuşkusuz, anlamak başka, tümüyle anlamak ya da tüm anlamlarını tüketmek başka. Kuşkusuz, bir yapıtı her okuyuşumuzda yeni yanlarını görebiliriz, onlarda yeni anlamlar bulabiliriz. Ben de bunu deneyimlerimle bilirim. Ama bu anlamın sonsuzluğunu kanıtlamaz. Yazımda da söylemiştim: Sofokles'i, Cervantes'i ya da La Fontaine'i insanlık bunca yüzyıldır yeni anlamlar çıkaracağım diye okumuyor. Sonra, unutmamak gerekir ki, yazın yapıtı yalnızca anlam da değildir. Yahya Kemal hayranları Yahya Kemal şiirlerini yeni anlamlar bulmak için mi dönüp dönüp yeniden okurlar? Yapıtın tükenmezliği diye bir şey varsa, bunu onun çok yönlülüğünde, bir de bizim sınırlılığımızda aramak gerekir. Ama bu tükenmezlik Demiralp'in betimlediğinden çok farklı bir tükenmezlik.

— *Bu denli aşırı görüşler nereden kaynaklanabilir sizce?*

— Konumuz yazınsa, bir şiiri, bir romanı, bir öyküyü, diyelim ki Dostoyevski'nin *Budala*'sını ya da *Kumarbaz*'ını hiçbir zaman tüm varlığını vererek, onunla özdeşleşerek, gönül dolusu okumamış, okuyamamış olmak bu nedenlerden biri olabilir.

— *Demiralp bir de yazınsal dil-doğal dil karşıtlığından söz ediyor. Bu kavramları da biraz belirginleştirebilir miyiz?*

— Kendine özgü terimleri olan, her teriminin kesinleştirilmesiyle bir üst-dil durumunda olan bilim dilini doğal dille, yani günlük yaşamımızda konuştuğumuz, yazdığımız dille karşıtlaştırabiliriz, ama yazınsal dille karşıtlaştıramayız, çünkü yazınsal dil doğal dilden ayrı bir ulam değildir, doğal dilin içinde ve çok değişik biçimlerde kurulur. Demiralp bu ayrımı yan anlama bağlar, ama, daha önce de konuşmuştuk bunu, yan anlam günlük dilde de vardır ve anlamdan bağımsız değildir.

— *"Yapısalcılık" başlığı altında toplanan yazılarda Alpay Kabacalı ve Turhan Oktay'ın yazılarına yanıt vermişiniz. Size göre bu yazarlar yanılıyorlardı, yanılgıları nereden kaynaklanıyordu?*

— Ben kendi alanım içinde incelemelerimi daha tutarlı bir biçimde yapmamı sağlayacak bir yöntemin ardındaydım; arkadaşlar Türkiye'ye zararlı bir siyasal akım getirdiğimi ve bu akımın Marksçılığın can düşmanı olduğunu, dolayısıyla ülkeye zararlı bir etkinliğe giriştiğimi sanıyorlardı.

— *Yanıtlarınızdan da anlaşıldığı gibi, göstergebilimsel çalışmalarınız nedeniyle sık sık ithalatçılıkla, hatta hainlikle suçlanmışınız.*

— Evet, öyle, adını ikinci olarak andığınız kişi neredeyse bir kaçakçıya benzetiyordu beni. Sanki Müslümanlık ve Marksçılık Anadolu'nun bağrından fışkırıp çıkmış gibi beni kökü dışarıda olmakla ve ithalatçılıkla suçluyorlardı. Oysa,

yanıtlarda da var, Fransa'nın bunca yıllık ünlü dil dergisinde bir yazar, J. M. Klinkenberg "Greimas örneklerini ve yöntemini Tahsin Yücel'den almıştır" diyordu, *Rhétorique de la prose*'un yazarları benden "Greimas'ın esinleyicisi" diye söz ediyorlardı. Üstelik, daha önce de konuştuk, Greimas ilk göstergebilim derslerini bizim Edebiyat Fakültesi'nde vermişti. Bu durumda ithalcilikten söz etmek gülünçtü. Haksızlığın bu denlisi gerçekten başkaldırıcı değil mi?

— *Evet, ayrıca üç yazıda da yinelediğiniz bir nokta var: Sizi eleştirenlerin konuyu bilmeden eleştirmeleri. Sizi asıl sinirlendiren bu olmuş galiba.*

— Doğru, hem bilmedikleri bir konuda görüş üretiyor, hem de vatan hainliğine kadar giden suçlamalarda bulunuyorlardı. Böyle haksızlıklarla az karşılaşmadım.

— *"Ödüller" bölümünde Aziz Nesin'in de üç aşağı beş yukarı aynı şeyi yaptığını mı söylüyorsunuz?*

— Evet, Aziz Nesin beni vatan hainliğiyle suçlamadı, ama geri kalan noktalarda tutumu aynıydı. *Gösteri* dergisinin bir sorusuna verdiğim kısacık bir yanıtı *Milliyet Sanat Dergisi*'nde yayımlanan bir konuşmaya dönüştürdükten ve benim ağzımdan hiç mi hiç söylemediğim bir sürü söz uydurduktan sonra, verip veriştiriyor, "on para etmez" bir seçici kurul üyesi olduğumu söylüyor, bu davranışını da beni yeterince tanımamasına bağlıyordu. Tüm bunlar geçmişte kaldı, ancak böyle bir konuşma olursa ya da *Tartışmalar*'ı karıştıracağım tutarsa anımsıyorum. Yaşarken verdim yanıtı, Aziz Nesin'in arkasından konuşmak istemem. Ama yaşayan yazarlarımız için hiç değilse "asgari"nin altına düşmeyecek bir mantık ve dürüstlük dilerim.

— *1956 Sait Faik Hikâye Armağanı, 1993 Orhan Kemal Roman Ödülü, 1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü, aldığınız ödüllerden bazıları... Bir yazın adamı adına ödül koymanın gerekçesi ne olmalı? Aziz Nesin'in eleştirisi ne-*

deniyle yazdığınız yazıda da bu konudan söz ediyorsunuz. Genelde bu tip ödüllere genç yazarların katılmasını arzulamanızın nedeni ne?

— Bir yazar, bir ozan adına ödül koymanın başlıca iki amacı olduğunu sanıyorum: Adına ödül konulan kişinin anımsanıp anılmasını sağlamak, bir de ülkenin yazınına, ekin yaşamına katkıda bulunmak. Genç ya da yapıtı gereğince değerlendirilmemiş bir sanatçıyı ödül vererek öne çıkarmak bir katkıdır. Tanınmış bir yazarın yapıtına ödül vererek üzerinde daha çok durulmasını sağlamak bir katkıdır. Ancak, bu katkının gerçekleşmesi için, seçimlerin genellikle tutarlı olması, yazın çevrelerinin ve kitlenin de konuya biraz ilgi göstermesi gerekir. Aziz Nesin'in yazısına gelince, ben daha çok uzun bir deneyimin ürünlerini değerlendiren bir iki ödülün dışında kalan ödüllerin daha çok genç yazar ve ozanlara verilmesinin uygun olacağını söylemiştim, o buna karşı çıkıyordu. Görüşüm değişmedi. Nedeni de açık: Yapıtlarının değerlendirilmesine ve tanıtılmasına en çok gereksinimi olan gençlerdir. Ben Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandığımda yirmi bir yaşındaydım. Bu nedenle yazarlık yaşamımda önemli bir olay oldu. Bu ödülü bana bugün verecek olsanız, yaşamımda ve yapıtımda ne değişir? Neredeyse hiçbir şey.

— *Aldığınız en anlamlı ödül sizce hangisi?*

— *Varlık*'a gelişlerinden birinde Ataç anlatmıştı. XIX. yüzyılın ortalarında, yaşlı bir oyuncu hanıma "Size göre Fransa krallarının en iyisi hangisi?" diye sormuşlar; "Louis-Philippe" demiş; "Bunca kral arasında bula bula bu burjuva kralı mı buldunuz?" demişler; yaşlı hanım "Onun döneminde ben gençtim!" demiş. Benim için de en anlamlı ödül Sait Faik. Ama neredeyse unuttum böyle bir ödül aldığımı.

— *Aydın Doğan Vakfı Ödülleri'nde olduğu gibi büyük paraların söz konusu olduğu ödüller yazına bir müdahale olarak değerlendirilebilir mi?*

— Neden "müdahale" olsun ki? Aydın Doğan ödülü de, özellikle yazın alanında verildiğinde, bir yaşamın yapıtını ya da uzun soluklu bir başarıyı değerlendirme iççağrılı bir ödül. Romanda Adalet Ağaoğlu'na, şiirde Melih Cevdet Anday'a verildi. Her ikisi de çok doğru seçimlerdi.

— *Siz birçok ödül jürisinde bulundunuz, bulunuyorsunuz. Bir jüride bulunmak nasıl bir deneyim, ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?*

— Seçici kurulların en büyük sorunu yedi sekiz kişinin tek bir aday üzerinde çoğunlukla birleşebilmeleri. Oysa bu her zaman sağlanamıyor. Öyle sanıyorum ki en uygunu seçici kurulların anlayış ve beğenileri birbirine yakın kişilerden oluşması ve bu kişilerin sık sık değişmemesi, bir başka deyişle kurulların sürekli olmasıdır. Böylece kurul bir kişilik kazanır. Ödülün değeri de böyle sağlanır. Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'ten oluşan bir şiir ödülü seçici kurulu herkesi memnun etmezdi belki, ama çok tutarlı bir seçici kurul olurdu.

— *Dil Devrimi'yle ilgili yanlışları düzeltmekten dilinizde tüy bitti herhalde?*

— Evet, öyle, ama dil devrimini ve Türk Dil Kurumu'nu 12 Eylül döneminde eleştiren, yapışılacak yakalardan söz eden ilerici aydınların ediminden bugün bile onlar adına utanç duyarım.

— *Kimi okurlar da sizi* Kara Kitap*'a yönelttiğiniz eleştirilerle tanıdı. O yazıyı yazarken yazın çevresinden gelecek tepkileri kestirebiliyor muydunuz?*

— Yazın ve ekin dünyasına fazla ilgi duymayan okurlar arasında, evet. Hem de "eleştirilerim" nedeniyle değil, tek bir eleştirim nedeniyle beni böyle tanıyanlar, daha doğrusu adım üzerinde ilk kez duranlar oldu. Ama ben 1950'lerden beri yazın evrenimizin içindeyim. Yazın evrenimiz beni dün olduğu gibi bugün de Orhan Pamuk'tan

çok daha iyi tanır. Yazının uyandırdığı tepkilere gelince, ben sonuçlarını düşünmeden, düşündüğümü, gördüğümü yazdım. Ama yazın çevresinin tepkisi olumlu oldu. Çünkü benim yaptığım şey herkesin görüp saptadığını daha ayrıntılı ve daha dizgesel bir biçimde dile getirmekten başka bir şey değildi. Sonuçta, daha çok yazın evrenimizin dışında olanlar beni açık ya da kapalı bir biçimde eleştirirken, Selim İleri, Ahmet Oktay, Kürşat Başar, Ali Özçelebi, vb. gibi yazın evrenimizde onurlu bir yer kazanmış birçok yazar beni destekledi. Ayrıca, her şey öylesine açıktı ki söylediklerimin yanlış olduğunu ileri sürmek için dürüstlük kaygılarını bir yana bırakmak gerekirdi.

— *Neydi* Kara Kitap*'ta eleştirdiğiniz?*

— Neredeyse her şey. Pamuk yandaşları kitabı yalnızca dil yanlışları açısından eleştirdiğimi söylediler hep. Evet, kitap kötü bir Türkçe'yle yazılmıştı, yanlışlarla dolup taşıyordu, bunu örneklendirdim. Ama yapı ve içerik olarak da kötü bir romandı, bunu da açıkça, örnekleriyle göstermeye çalıştım. İsteyen bugün de açıp *Tartışmalar*'da okuyabilir. Bir örnek vereyim. Adamın çok sevdiği karısı haber vermeden evi bırakıp gidiyor. O tutup arşivlerde arıyor kadını. Bir daha iki üç kez ya anımsıyor, ya anımsamıyor. *Kara Kitap* böylece aynı zamanda bir aşk romanı oluyor. Biliyorsun, bu eleştiri sonunda doğrudan doğruya ya da dolaylı bir biçimde bana yanıt vermeye çalışan kişilerin yazılarını da ikinci bir yazıda ele aldım. Öyle savunmalar yapıyorlardı ki şaşmamaya olanak yoktu. Tansu Çiller bile böylesine temelsiz bir biçimde öne çıkarılmamıştır.

— *Bir de o günden beri Orhan Pamuk'un "Ben o profesörün yazdıklarını okumam" gibi doğrudan ya da* kitaplık*'ın Mart-Nisan 2000 sayısında olduğu gibi dolaylı çıkışları var. Özellikle* kitap-lık*'taki yazısında çok sertleşiyor. Pamuk'un bu tutumunu ve söylediklerini nasıl karşılıyorsunuz?*

— Böyle bir söyleşide bu konuya girmek hiç hoşuma gitmiyor ya, sorduğuna göre, söyleyeyim. *Kara Kitap*'tan sonra hiçbir kitabını okumadım bu arkadaşın. Kelli körlü yazıya gelince, ne yapalım, dedikleri gibi, burası Türkiye, ağzı olan da konuşuyor, olmayan da. Kişi başkalarını nitelerken öncelikle kendi kendini, kendi düzeyini niteler. Bana sorarsan, asıl çirkin olan saygın bir yayınevine bağlı olan bir yazın dergisinin böylesine düzeysiz bir yazıya yer vermesiydi. Kaç kişi vurguladı bunu, yazıyı aşağılamanın ayrımına varmadan yayımladılarsa, benden ve tüm Elli Kuşağı'ndan özür dilemeleri gerekirdi. Ne olursa olsun, önemli olan yaşlı kaynana kinayeleriyle nefis körletmek değil, düşünceleri ve yapıtları eleştirmek. Benim düşüncelerim de, yapıtlarım da, çevirilerim de, Türkçem de, meslek yaşamım da, aile yaşamım da ortada. Hiçbiriyle övünmüyorum, hiçbirinden de gocunmuyorum; dileyen dilediği gibi eleştirir; yanıtını da alır.

— *Bu bölümün girişinde okuduğumuza göre, ilginç bir görünmezliğiniz varmış. Bundan söz eder misiniz?*

— Evet, doğru. Orada anlattığım gibi. Arada bir, diyelim ki bir kuyrukta sıra beklerken, daha doğrusu tam sıra bana gelince, kimi insanlar "Sen de nereden çıktın, beyim?" diyerek sıranın dışına atmaya çalışırlar beni. Onlara başkaları da katılır. Şaşırıp kalırım. Bu yüzden kuyruğa girmeyi hiç sevmem. Bereket, görenler de vardır genellikle, az da olsa vardır. Bir kez de Atina'da başıma geldi bu iş. Abdi İpekçi ödülleri için gitmiştik. Teodorakis havaalanına bizi karşılamaya gelmişti. Nasıl oldu, bilmiyorum, bizim gümrükten geçmemizden sonra, kırk yıllık iki dostmuş gibi, müziğini çok sevdiğim Teodorakis ve ben havayolları binasının içinde yan yana, konuşa konuşa yürüdük. Ama yapının kapısından çıkmamızla, bir itişmedir başladı: Bir yığın gazeteci fotoğraf çekmeye başlamıştı, bizim arkadaşlar da Teodorakis'in yanında yer alabilmek için ölçülü bir itişme işlemine girişmişlerdi. Ertesi gün bir Atina gazetesin-

deki fotoğrafa bakıyordu herkes. Ben de baktım, kendimi göremedim.

— *Birden aklıma geldi: Hani önce Beyoğlu'nda, sonra Varlık Yayınevi'nde Sait Faik'le karşılaşmıştınız...*

— Vallahi, iyi düşündün: İlk karşılaşmada, oturup konuşmamıza karşın, Sait Faik beni hiç görmemiş ya da başka biri olarak görmüş olabilir.

— *Peki, neden böyle oluyor dersiniz? Neden bazı bazı görünmez oluyorsunuz?*

— Bilemiyorum. Belki yaratılışıma, davranışlarıma, devinimlerime, giyimime böylesi daha uygun düştüğü için. Ne olursa olsun, tersi daha korkunçtur: Hemen fark edilmek, herkesin ilgisini uyandırmak, vb. Böyle bir durum yaşamı yaşanmaz eder. Birtakım sakıncaları olsa bile, ben görünmezliğimden hoşnutum.

— Tartışmalar*'daki son yazımızın konusunu Fethi Naci'nin* Peygamberin Son Beş Günü*'ne ilişkin eleştirisine verdiğiniz yanıt oluşturuyor. Bir yapıtın kurmaca yanına verdiğiniz önemin altını o yazıda da çizmişiniz...*

— Evet, ama o tartışmada yalnızca kurmaca konusunu değil, Naci'nin eleştirisine dayanak olarak kullandığı her kanıtı ele alıyor ve, sanırım, hepsini de çürütüyordum. Ama bunları daha önce konuşmuştuk.

— *Göründüğü kadarıyla iyi bir polemikçisiniz aynı zamanda...*

— Bu senin konuşma biçimine hiç diyecek yok! "Göründüğü kadarıyla" diyorsun, yani iyi bir polemikçi olabileceğime pek de inanmadığını söylemeden sezdiriyorsun. Ben de iyi bir polemikçi olduğumu söyleyecek değilim. İstersen, bir ara yol bularak "orta karar bir tartışmacı" olduğumu söyleyelim. Bu orta düzeye nasıl geldiğimi sorarsan, söyleyeyim: Bilmediğim konularda düşünce yürütme-

ye kalkmamak, yanlışlar, saptırmalar karşısında kendi açımdan söylenmesi gerekeni söylemek, işi kişisel aşağılamaya dökmeden sert ya da şakalı, hatta alaylı bir dil kullanmaktan da sakınmamak. Neden polemiğe girişiyoruz? Bir doğruyu ortaya çıkarmak, bir haksızlığa parmak basmak için.

— *İyi bir polemikçi olduğunuza inanmamak gibi bir düşüncem yok. Ancak, söyleşimiz boyunca gösterdiğiniz alçakgönüllü, insancıl yaklaşımdan etkilenmediğimi de söyleyemem. Böyle diyorum ya, gene de sizinle bir polemiğe girmek istemem. Her neyse... Acaba bu açık sözlülüğünüz söyleşimizin başında anlattığınız, her şeyi adlı adınca söyleyebilen bir ortamda yetişmiş olmanızdan mı kaynaklanıyor, ne dersiniz?*

— Olabilir; ama açık sözlülük de görecedir. Elbette düşüncelerimizi bir denetlemeden geçirerek dile getiriyoruz.

— *Kitabın çıktığı tarihten bu yana tartışma kültürümüzde bir değişiklik oldu mu peki sizce?*

— Dostoyevski'nin genç ve hasta bir kahramanı vardır, insanları karşısına alıp on beş dakika konuşma olanağı bulması durumunda dünyayı değiştireceğini sanır. İnsanlar yüzyıllardır konuşuyor, bunlar arasında çok akıllı insanlar da çıkıyor. Gene de dünya pek değişmiyor, sağırlar söyleşimi daha baskın. Sokrates'in değiştiremediğini benim *Tartışmalar* mı değiştirecekti? Kitap okurla bire bir ilişki kurmadır. Ama her okurla kurulamaz bu ilişki. Çünkü ortak bir yaklaşım gerekir.

— Yazın, Gene Yazın *adlı çalışmanız da 1995'te yayımlandı. Bu kitabınızda yazın ortamının belli başlı üç öğesini: Okuru, yazarı ve yapıtı değerlendiriyorsunuz. Yazın ortamını böyle derli toplu ele almak düşüncesi hangi gereksinimden doğdu?*

— Önce şunu belirteyim: *Yazın, Gene Yazın* ilk bakışta

bir denemeler toplamı gibi görünür, ama daha tek satırı yazılmadan önce, bir bütün olarak tasarlanmış bir kitaptır. Doğmasına neden olan gereksinime gelince, bunu bana, biraz farklı bir biçimde, Metis Yayınevi'nin yönetmeni Müge Gürsoy belirtmişti. Söylediğine göre, birçok genç yazar yeni bir yeteneği muştulayan ve oldukça ilginç yapıtlar getiriyordu yayınevine; ancak, bu kişilerin yazın ve dile ilişkin bilgilerinin yetersizliği yapıtlarını yayımlanabilecek düzeye getirmelerini önlüyordu. Yazın ve yazma sorunları konusunda çözümler gösterecek bir kitap, başka yararları yanında, genç yeteneklere yardımcı olmak gibi bir yarar da sağlayabilirdi. Söylemek bile fazla, bayağı iyimser bir düşünceydi bu; üstelik, benim bildiğim kadarıyla, yazma sanatını öğretmeyi amaçlayan kitapları genellikle kötü yazarlar yazmışlardı. Öneriyi pek benimseyemedim. Bununla birlikte, düşünce usumdan çıkmadı. Sonunda, ders vermek, bir şeyler öğretmek gibi bir savı olmayan, ama yazın olgusuna ve yazın evrenine ilişkin saptamalarımı derli toplu bir biçimde yansıtacak bir kitap yazmaya karar verdim. Kitap fazla iddialı görünmesin diye de bir denemeler toplamı biçiminde sunmak istedim.

— *Genç yazarlar ya da yazar adayları bu kitaptan sözünü ettiğiniz amaçla yararlanamazlar mı?*

— Yararlanabilirler kuşkusuz, kitap kendilerine bu amacın ötesinde de ışık tutabilir. Ama öğretmek gibi bir savı yok, öyle bir havası da yok. Yazının temel özellikleri ve temel sorunları üzerine bir dizi sorgulama söz konusu. Öteki denemelerimde de olduğu gibi "Kesinlesem de sorarım gene" ilkesi egemen. Jacques Rigaut'nun sözüdür bu. Şöyle bir söyleyip geçer. Bir tür şiir içinde. Ne olursa olsun, insanlara önce sormayı öğretmeli; ama, korkarım, en zor öğretilen şey de bu.

— *Bir öğretim üyesi olmanıza karşın, yazılarınız didaktik bir hava taşımıyor; daha çok, paylaşma kaygısı var*

sizde. Aslına bakarsanız, bu görüşüm tüm yazdıklarınız için geçerli.

— Teşekkür ederim. Yazar için paylaşmaktır önemli olan, bir yerden bir başka yere doğru yol almaktır. Bir tür söyleşimdir yani. Sanırım, okur için de aynı şey söz konusudur, aynı şey söz konusu olmalıdır. Özellikle bir deneme yazarken, kafanda her açıdan eşitin olan bir insan vardır. Bir nesneyi, bir edimi, bir yapıtı sorgularken, onun yerine de sorgularsın; bu nedenle soruları üstelersin, değişik açılardan sorarsın, yanıt ararken, onun da benimseyebileceği bir yanıt ararsın. Hiç kuşkusuz, hocalıkta daha kolaydır bu, seslendiklerin somut bir biçimde, karşındadır, onlar sana sorar, sen onlara, sen onları yanıtlarsın, onlar seni, birlikte ilerleyebilirsiniz.

— *Kitapta okuru, yazarı ve yapıtı değerlendirdiğinizi söylemiştik.*

— Sıralama yazın, yazar ve okur biçimindedir. Birinci bölümde altı, ikinci bölümde gene altı, üçüncü bölümde üç deneme yer alır; hepsine bir giriş, bir de sonuç eklenir. İlk bölüm yazınsal söylemin ayırıcı niteliği, eklemlenim biçimleri, dış gerçekle bağıntısı, tutarlılık koşulları, kişi, süre, uzam yerlemleri, yazının dilsel niteliği, gelenek, yenilik, özgünlük, vb. üzerine çıkarımlar birbirini bütünler, tüm bu çıkarımlar da benim değişik okumalarımdan kaynaklanan gözlemlerime dayanır. İkinci bölümde, yazarın konumu ve yazarlık koşulları, yazarın özgürlük ve bağımlılığı, yazma nedenleri, yazın ortamı, başkalarının yapıtı, öykünme, özenme, esinlenme, tanıtım gibi sorunlar gözden geçirilir. Üçüncü bölümde, okumayı koşullandıran veriler, zaman içinde okunurluğu sağlayan etkenler, okuma biçimleri gibi konular işlenir. Sonuçlara da her zaman yapıtlar ve olaylar incelenerek varılmak istenir. Bu sonuçlar yeni, özgün sonuçlar mıdır, bu konuda bana söz düşmez, ama neredeyse tümünün kendi kişisel gözlemlerimden çıkardığım kişisel sonuçlar olduğunu söyleyebilirim.

— Tüm bunlardan sonra bize yazını tanımlayabiliyor musunuz?

— Hayır, tanımlar sınırlayıcıdır, yazınsa hep sınırlardan taşmaya yönelir. Nietzsche bizim gerçek diye belledğimiz şeyin "donmuş eğretilemeler" olduğunu söylemişti. Bu gözlemin esiniyle konuşalım dersek, bana göre, yazın eğretilemelerin yaşanıp sorgulandığı, oluşup biçimlendiği, bunun sonucu olarak da gerçeğin kurulduğu (ya da yeni baştan kurulduğu) düzlemdir.

— Kitabın girişini oluşturan "Dilek" ve sonuç yazısını oluşturan "Yazın, Gene Yazın" adlı kısa yazılar da bayağı ilgi çekici.

— Her ikisi de yazının benim için ne denli önemli olduğuna, ilerlemiş yaşıma karşın, beni ne denli duygulandırabildiğine tanıklık etmekte. Ama aynı zamanda belli bir mantık da içerdiklerini umuyorum.

— Sonuç yazısında iki ilginç alıntı var. Biri Paul Valéry'den, biri de dostum diye nitelediğiniz François Rastier'den.

— Evet, bize bir yerde yazının işlevini de sezdiren sözlerdir bunlar. Biri öbürünü bütünler. Birincisinde, Valéry Sokrates'e "Köpekler yıldızları görmez mi sanırsın? Yıldızlar köpekleri hiç ilgilendirmez. Gözlerinin yalnızca yersel nesneleri görmesi yeterdi; ama salt yararlılığa göre yaratılmamışlardır, göksel nesneleri ve gecenin görkemli düzenini de görürler" dedirtir. Böylece, tüm evrenin canlılığını, duyarlılığını ve öğelerinin birbirine bağlılığını vurgular. Göstergebilimci dostum Rastier de "Madde bu maddecilikten daha iyisini hak ediyordu" derken, insanın yararına, çıkarına göre düşünülüp geliştirilmiş uğursuz bir maddecilik yerine, evrenin tüm nesnelerini çıkardan uzak bir yaklaşımla kavrama çabasını öngören bir maddeciliği gündeme getirmek ister. Bana sorarsan, bir yerde gerçek yazının iççağrısı da budur. Yazın bu nedenle de yeri doldurulmaz bir bilgilenme ya da yetişim alanıdır.

— Yazın, Gene Yazın *konusunda Demir Özlü'nün güzel bir yazısını okuduğumu anımsıyorum.*

— Evet, beni ve kitabımı onurlandıran bir yazıydı. Biliyorsun, benim kitaplarım fazla satılmaz; ama, genellikle, çok seçkin yazarlarımızın olumlu ve kapsamlı eleştiri ve incelemelerine konu olmuştur. Değerli dostum Özlü'nün o güzel ve onurlandırıcı yazısı da bunlar arasındadır.

— *Kitabı neden bu denli beğenmiş dersiniz?*

— Yazıdakinden daha derin bir neden arıyorsan, örneğin şu olabilir: *Yazın, Gene Yazın* uzun bir yazarlık ve okurluk deneyiminin sonlarına doğru oluşturulmuş bir tür bileşimdir. Aynı deneyimleri aynı dönemde üç aşağı beş yukarı Demir'in kendisi de yaşamıştır, kendine yakın bulmuştur. Dostum olduğu için böyle yazdığını söylüyorsan, olabilir, dostluğun da payı vardır. Ama Demir Özlü'yle benim dostluğum mahalle ya da okul arkadaşlığından gelmiyor,

Tahsin Yücel, öykü, roman alanında da, deneme, eleştiri, yazınbilim alanında da sürekli çalışarak büyük bir yazınsal yapıt koydu ortaya. Düşünce olmadan edebiyatın da olamayacağının güçlü kanıtlarıdır bu kitaplar. Yücel'in, hemen benimsediğim sözcükler yanında, benim kolayca alışamadığım birkaç öztürkçe sözcük kullanmasının nedeninin, kendisini Türk dilinin yeniden kurulması ülküsüne bağıtlamış olmasından geldiğini biliyorum.

Tahsin Yücel'in 1980'den sonra karşısında kaldığı yalınkat eleştiriler, onun yazın adamı olarak düzeyinin, Türkiye düzeyinin çok üstünde olmasından gelmektedir. Elbette ortamımız, her yazısından bilginin, yaratıcılığın yanında alçakgönüllülük de akan iyi bir yazarı değerlendirmekte zorluk çekecekti. Çünkü bu ortam reklamcıların, siniklerin, megalomanların, sahtecilerin, çıkarını kollayanların ortamıdır. Ama onun yapıtı bugüne de, geleceğe de ışık tutmayı sürdürecek.

Demir Özlü, *Yeni Yüzyıl*, 28 Mart 1996

dost olduysak, bizi birbirimize büyük ölçüde yazdıklarımız yaklaştırdığı için dost olduk.

— *Bir köşe yazınızda "Okura ulaşmanın yolu onu 'kendimiz gibi' bilmekten geçer" diyorsunuz. Hangi açıdan kendimiz gibi bilmek söz konusu?*

— Hemen belirteyim, çok sayıda okura ulaşmak, çok satmak anlamında yazmadım bunu. Az önce de söyledim ya, deneme ya da anlatı, her yapıtı yazarla okur arasında bir söyleşim olarak düşünürüm ben. Söyleşim de ancak eşitler arasında olur. Okura yukarıdan bakarak ona yol göstermek, ders vermek değil de onu benzeri ve eşiti olarak görerek, alçakgönüllülükle düşüncelerini, duygularını, gözlemlerini iletmek.

— *Selim İleri sizinle yaptığı bir söyleşide* Anlatı Yerlemleri*'nin kendisini epeyce zorladığını söylüyor. Buna karşılık sizse, güç anlaşılmayı göze aldığınızı belirtiyorsunuz. Neyin zor, neyin kolay okunur olduğunun elbette nesnel bir ölçütü yok. Ancak gene de 'zor okunurluk' sıklıkla karşımıza çıkabilen bir kavram. Üstelik bu zorluk, okur için yalnızca inceleme kitaplarında değil, yazınsal yapıtlarda da belirebiliyor. Sizce 'zor okunurluk' hangi koşullarda kendini gösteriyor? Buna neden, yazarın anlatacağı konunun üstesinden gelememesi mi, yoksa okurdaki birikim yetersizliği mi?*

— Evet, yazık ki zor anlaşılmak gibi bir ünüm var. Fransızlar'ın ünlü *Guide Bleu* dizisinin Türkiye'ye ilişkin kitabında bile Bilge Karasu ile benim anlaşılmazlığın sınırında bulunduğumuzu yazmışlar. İtalyan göstergebilimci dostum Paolo Fabbri göstermişti bana, sonra da Fransızca çalışmalarımın çok açık olduğunu, bu nedenle bu gözleme şaştığını söylemişti. Yazılarımın açıklığı konusundaki gözlemleri Fransız göstergebilimci dostlarımdan da çok duymuştum. Nereden doğuyordu bu karşıtlık? Göstergebilimci dostlarla ortak bir dil kullanıyorduk. *Guide Bleu* yazarıy-

sa, öyle sanıyorum ki, göstergebilimsel çalışmalarıma bakarak öykü ve romanlarımın da çetrefil olduğunu sanan kimi Türk dostlarının önyargıya dayalı görüşlerini yansıtmakla yetiniyor olmalıydı. Şunu söyleyeceğim: Anlaşılırlık sorunu bir ortak alanda buluşma sorunudur, hem terim, hem içerik sorunudur. Benim tıp ya da hukuk alanında bir uzmanlık metnini anlamakta zorlanmam ne denli doğalsa, bir hekimin, bir hukukçunun benim göstergebilimsel metnimi anlamakta zorlanması da o denli doğaldır. Ben bu tür yazılarda özel terimleri elden geldiğince az kullanmaya çalışırım. Yalnız bir de gönderge sorunu var: *Anlatı Yerlemleri*'nde Proust'tan ya da Bernanos'tan söz ederken, ister istemez, bizim okurların bilmediği yazarlara, yapıtlara sık sık göndermede bulundum. Bunlar da anlaşılmayı güçleştiren şeylerdi. Ama bir meslektaşımın: Osman Senemoğlu'nun bu kitabı bir roman gibi sürükleyici bulduğunu söylediğini anımsarım. Diyeceğim, anlaşılırlık sorunu görel bir sorun. Buna karşılık, öykülerimin, romanlarımın, denemelerimin hiç de zor anlaşılır olmadığını söylemeliyim. Örneğin sen, genç bir öykücü olarak, bunları anlamakta zorlandığını söyleyebilir misin? Hiç sanmıyorum. Ayrıca, değerli dostum Selim İleri de Fransız yazınını iyi bilir, çok fazla zorlanmamıştır.

— *Okurun etkinliği, yapıtı yeniden kurması, imgelemininin yardımıyla onu bütünlemesi konusundaki düşünceleriniz neler? Böyle bir okur tipi ister istemez yazara da anlatacağını olabildiğince yetkin anlatma sorumluluğunu yüklüyor, değil mi? Üstelik, böylelikle, yazmak daha bilinçli bir eylem halini almış olmuyor mu?*

— Doğru, bence de okur edilgen bir varlık değil, etkin bir öznedir. İmgelemini de, mantığını da, bilgisini de etkin bir biçimde katar okuma edinime; söylediğin gibi, yapıtı yeniden kurar, tam yazarın istediği gibi kurmayabilir her zaman, farklı yorumlara da varabilir, okuduğunda yazarın yapıtına koymayı düşünmediği özellikler de bulabilir. Bu

da olumlu bir şey. Kendisine şu ya da bu biçimde ulaşması durumunda, yazarı da, yapıtı da zenginleştiren katkılardır bunlar. Her yazarın kafasında belirli bir okur kitlesi, hatta, kimi zaman, tek bir okur vardır. Bu da yazdığını biçim ve içerik açısından bir ölçüde belirler. Anlatılana en uygun biçimi bulmak yazarın önde gelen sorunlarından biridir. Öncelikle kendine ve yazdığına karşı sorumludur. Bilinç sorununa gelince, yazmak her zaman bilinçli bir edimdir. En azından, benim için.

— *Yazarın yaşamöyküsünü, kişiliğini ya da beğenilerini anlatı kahramanlarında arayanlar hiç de az değil. Buradaki yanılgı nereden, hangi izlenimlerden kaynaklanıyor? Konuya* Yazın, Gene Yazın'*da değinmişsiniz, ama biraz daha üstünde durmak yararlı olabilir...*

— Evet. Bu konu gerçekte hiç üzerinde durulmayacak kadar açıktır. Ama insanlar duruyorlar. Eleştirmenlerimiz bile yazarla kahramanını, anlattığı olaylarla yaşamını karıştırıyorlar, karıştırmaya eğilimli görünüyorlar. Anımsadığım kadarıyla "Kim? Nerede? Ne zaman?" adlı yazımın başlarında değinmiştim bu konuya. Hele anlatı birinci kişi ağzından verildi mi tamamdır, "Bu o!" derler hemen. Büyük bir yanılgıdır bu. *Yabancı* Camus'nün ilk önemli anlatısıdır, anlatıcısı da "Ben" diye konuşur, ama Meursault'nun Camus'yle hiçbir benzerliği yoktur. Malraux romanlarında büyük ölçüde kendi serüvenlerinden yararlanır, ama kahramanlarıyla kendisi arasında koşutluk kurmak olanaksız olmasa da zordur. Bu uğursuz karıştırmanın başlıca nedenlerinden biri "anlatıcı"nın "yazar"la karıştırılmasıdır. Ünlü Fransız eleştirmen Sainte-Beuve bu gerçeği bilmediği ve yazınla gerçek yaşam arasında sıkı bir koşutluk kurduğu için yaşamını odasına kapanıp çalışmakla geçiren Balzac'ın, Paris'te bir "bohem" yaşamı sürmekle yetinen Baudelaire'in değeri konusunda yanılır. Ancak günümüzün adına yaraşır eleştirmenleri ve yazın uzmanları gerçekle yazınsalı birbirinden ayırmanın önemini kavramışlardır.

— *"Kim? Nerede? Ne Zaman?" başlıklı yazınızda bir de "Anlatıcının her konumunun belirli bir bakış açısı, belirli bir gözlem ve yorum içerdiği görülüyor" diye bir tümce yer alıyor. Bir yapıtı kurmada belirleyici olanın bu konumlama olduğu söylenebilir mi?*

— Bilinçle, yöntemle kurulmuşsa, her öğenin belirleyici bir işlevi vardır anlatıda. Ama anlatıcının konumunun ana yapıyı belirleyen bir işlevi bulunduğunu söyleyebiliriz. Sözünü ettiğimiz yazıda, öncelikle yapıtın dışında yer alan "yazar"la, kendisi anlatının olayları içinde yer alsın, almasın, onun temel öğelerinden biri olan "anlatıcı" arasındaki ayrımı belirtmiştim. Bu anlatıcının birinci kişi ağzından, yani "ben" diye konuşarak olaylar içinde yer alıp kendi serüvenini anlatmasıyla başkalarınca yaşanmış olayları dışarıdan ya da yukarıdan yöneltilen bir bakışla anlatması arasındaki ayrımın hem biçim, hem içerik düzleminde büyük ayrımlar getirir ister istemez. Aynı biçimde, anlatıcının anlattığı olaylara göre yeri neresidir (diyelim ki Adana'da geçmiş bir olayı – İstanbul'da bulunan bir anlatıcı mı anlatıyor bize ya da olayı bir düş içinde mi anlatıyor), hangi dönemde anlatıyor (olup bitmiş olan ya da olup bittiği varsayılan bir olaylar dizinini gerçekleşmelerinden beş yıl, on yıl, yüz yıl sonra mı anlatıyor, yoksa gerçekleştikleri anda ya da gerçekleştikçe mi), bunların bilinmesi de önemlidir. Bir roman ya da öyküde anlatılan kişi ve olayların gerçek olması gerekmez, daha da önemlisi, olay ve kişiler roman ya da öykü alanına girer girmez gerçek olmaktan çıkar, başka bir düzlemde, başka bir gerçeklik (buna "yazınsal gerçek" diyebiliriz) kazanırlar. Ama her anlatının kendi iç gerçekliği, daha doğrusu, kendi iç tutarlılığı vardır. Bu tutarlılığın sağlanmasında anlatıcının konumunun belirlenmesi çok önemlidir. En azından bana göre.

— *"Yazının Ana Özdeği", "Alay ve Acı", "Folklor ve Gelenek" hep özgün yazılar.*

— Birincisinde dilin neden yazının ana özdeği olduğunu göstermeye, bu arada genel dille yazın dili arasındaki ilişkileri belirlemeye çalıştım. "Alay ve Acı"da genellikle ayrımına varmadığımız bir olguyu, yazında alayın, gülmecenin düşündüğümüzden çok daha büyük bir yer tuttuğunu örneklerle ortaya koymayı denedim. Dostoyevski, şöyle bir düşünürsek, büyük tragedyaların romancısıdır, ama tüm romanları alay ve güldürüyle dolup taşar. Balzac da, Flaubert de böyledir, yakın dönemlere gelirsek, Faulkner de böyledir. Çağdaş romanın ataları olan Cervantes ve Rabelais özellikle böyledir. Yazında acı da vardır kuşkusuz. Ama, denilebilir ki, acı tek başına olunca fazla acıdır. Üçüncü yazıya gelince, çok tartışılan, bir türlü de noktası konulamayan şu gelenekten yararlanma, her şeyi gelenekten çıkarma konusunu ele aldım burada; sanırım, yeri geldikçe söyledim, bu gelenek tutkunluğu zaman zaman birçok yazarımızı saçmalamaya götürmüştür. Kimi kişiler işi abartarak bir kaynak ve köken sorununa dönüştürürler, kimileri de düşünmeden benimser bu tutumu. Yazın değişen bir şeydir, tek bir doğrultuda, tek bir çizgi üzerinde gelişmez. Hele günümüzde, çok değişik etkilere, çok değişik yönelimlere açıktır. Kendi yazınımızın ürünlerinden de yararlanabiliriz, yabancı yazınların ürünlerinden de. Böyle olmasa, Tanzimat yazını diye bir yazın olabilir miydi? Türk yazınında roman diye bir tür yer alabilir miydi? Düşünüyorum da benim bu alçakgönüllü kitabımı bir yerde yalancı sorunlara karşı bir umutsuz savaşım olarak da niteleyebilirsin.

— *Neden umutsuz?*

— Yıllanmış önyargıları değiştirmek çok zor da ondan.

— *"Yazın Ortamı" başlıklı yazınızda şöyle bir tümce var: "Yazarlık aynı zamanda toplumsal bir uğraştır, en küçük denemeyi yayımlatmaya kalkmak bile toplumsal bir süreç başlatmak, bireysel etkinliğimize başkalarını da or-*

tak etmeye kalkmaktır." Bunun getirdiği bazı sorumluluklar da var herhalde?

— Evet, yazmaya olmasa da yayımlamaya başlamak önceden var olan bir ortama katılmaktır. Yazardan bu ortamın tüm kurallarına uyması, tüm değerlerini benimsemesi beklenemez, beklenmemelidir. Ama kendi yerini belirlemek, adımlarını doğru atabilmek için bile olsa, yazarın bu ortamı tanıması gerekir. Kimileri buna gerek duymuyorlar, iki üç yabancı yazar okumuş olmak yetiyor onlara. Ama böylece çokları yazınımızın geldiği düzeyin çok aşağılarında kalıyor, çoğu zaman da yalancı sorunlarla uğraşıyorlar. Söylemek bile fazla, okur da bu ortamın bir öğesidir, hepsi bizi bağlar.

— *Peki, yazının kendi dışındaki alanlarla olan ilişkilerinden söz açsak? Özellikle toplumsal bilimlerle kurması gereken bir ilişki var mı sizce? Bu, yazını yazın olmaktan çıkarır mı, yoksa tersine, yetkin bir yapıt verebilmenin doğal, hatta zorunlu bir koşulu mudur? Örneğin aklıma hemen Sartre gibi çok yönlü yazarlar geliyor.*

— Sık sık söylerim, adına yaraşır her yazın yapıtı kendine özgü bir dünya yaratır. Bu gözlemi geçerli sayarsak, yazın yapıtının bize yansıttığı dünyanın gerçek dünya olmadığını, onunla örtüşmediğini de geçerli saymamız gerekir. Örtüşmez de. Ama yazın yapıtının tümüyle kapalı bir dünya oluşturduğunu da söyleyemeyiz. Gerçek dünyayla örtüşmediğini söylediğimiz bu dünya çoğu kez onun bir örnekçesidir, somut öğelerden çok bağıntılara dayanılarak kurulmuş olan, bu yönüyle gerçek dünyaya gönderen, onu açıklamayan, ama açıklama yönünde ipuçları veren ve kafamızda sorular uyandıran bir örnekçesi. Bu örnekçe kavramını ben sokuyorum araya, ama yazının sorular sorma özelliği konusunda Roland Barthes'ın gerçekten doğru ve tutarlı düşünceler geliştirdiği bilinir. Ne olursa olsun, örnekçe oluşturmak için de, sorular getirmek için de, gönderge yüzde doksan beş o olduğuna göre, içinde yaşadığımız

dünyayı iyi tanımamızda yarar vardır. Kendimiz bilmediğimiz, ilgilenmediğimiz, anlamaya, görünüşlerinin ötesine geçmeye çalışmadığımız bir dünyayı nasıl sorgulayabiliriz ki? Dünyayı tanıma konusunda en önemli yollardan biri de hiç kuşkusuz insan ve toplum bilimleridir. Ancak genel olarak yazın adamının, özel olarak romancının işi bilimden aldığını kendi diliyle aktarmak değildir. Yazın da bir bilgi alanı olarak düşünülebilir, ama onun sağladığı bilgi bilimsel bilgi değildir. Diyeceğim, romancının bilgi açısından olabildiğince iyi donanmış olmasında yarar vardır, ama aradaki ayrımı gözden kaçırmamak gerekir. Kimi yazın adamları, özellikle de romancılar ve eleştirmenler romanı dolaysız bir bilgilendirme yolu olarak görmekle büyük bir yanlışlığa düşmüşlerdir. Bugün de sürmekte bu eğilim, sayıları gittikçe artan tarih romanları bunun açık bir örneği. Sartre örneğine gelince, Sartre bana göre her şeyden önce bir filozoftur; ama, günümüzün deyimiyle "medyatik" bir filozof olmak, felsefel düşüncelerini roman, oyun, deneme yoluyla da yaymak ister. Yani yazını bir amaç olarak değil de bir araç olarak görür. Kimi yapıtlarında oldukça açık bir biçimde saptarız bunu. Camus de felsefeyi roman, oyun ve denemeyle birlikte götürür, ama o filozof olmadan önce yazardır, felsefesi de saltık felsefe değildir.

— *Konuyu daha özel bir alana taşıyalım isterseniz: Politikayla yazın arasındaki ilişkiyi nasıl görüyorsunuz? Sizin yapıtlarınızda da ciddi bir siyasal birikimle karşı karşıya geliyoruz:* Aykırı Öyküler, Peygamberin Son Beş Günü... *Derin, sağlam bir tarih-politika bilginiz olduğu görülüyor.*

— Politikayla yazın arasında doğrudan bir ilişki yoktur, ama yazın insan ve toplumla ilişkili her konuya el attığı gibi politikaya da el atar. Çağımıza doğru gelindikçe, toplumun her katından insanların politikaya katılmaya başlaması, bireylerin yaşamında politikanın yerinin ve işlevinin büyümesi yazın adamını politikayla daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Dahası, birçok yazın adamı,

romancı ya da ozan kimliğiyle, politik savaşımın özneleri arasında yer almıştır, Hugo gibi, Nâzım Hikmet gibi, Malraux gibi. Her yurttaş, her yazar gibi ben de ilgi duydum politikaya. Söylediğin gibi, *Aykırı Öyküler*'de de, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde de politika küçümsenmeyecek bir yer tutar, *Vatandaş*'ta da öyle. Ama benim bu kitaplarda başlıca amacım ülkemizde egemen olan belirli toplumsal ve politik tutumlar konusunda birtakım kuşkular ya da sorular uyandırmak olmuştur. Bu nedenle benimki dolaylı bir toplumsal etkinliktir. Şu var ki, iyi yapıldığı zaman, dolaysız politikanın yapabileceğinden daha etkili ve daha sağlıklı bir etkinliktir böylesi. En azından, bizim politikacılarınki gibi yüzeysel, sevgisiz, sahte ve çıkar kökenli değildir. Tarih ve politika bilgimin derinliğine ve sağlamlığına gelince, bunu bir dost övgüsü sayıyorum. Öyle ya, hiçbir zaman politikayla doğrudan ilgilenmedim, tarih bilgim de çok geniş değildir. Ama bir yazın adamı ve bir göstergebilimci olmam belki bazı bazı kimi belirtileri daha sağlıklı değerlendirmeme yardımcı olmuştur. Bir de belirli bir yaşa geldim, birçok olaya tanık oldum, bunları belirli bir yöntemin, özellikle belirli bir sezgi ve sevginin süzgecinden geçirerek ele aldık mı olguları doğru değerlendirme şansımız artar. Hiç kuşkusuz, politikayı, ülkemin tarihini ve siyasal yönelimlerini başkalarından daha doğru değerlendirdiğimi söyleyecek değilim. Ama, yanılıyor muyum, bilmem, bizde, gerek tarih söz konusu olsun, gerek politika, uzmanlar bile çoğu kez apaçık olguları bilmezlikten gelerek ya da saptırarak bunlardan olmayacak sonuçlar çıkarıyorlarmış gibi gelir bana. Bu da beni, yalnızca bir yazın adamı, bir romancı, öykücü ya da denemeci olarak, yani tanım gereği dolaylı bir biçimde, kendi küçük yorumumu getirmeye yöneltir, en azından bazı bazı. Bazı bazı diyorum ya, örneğin *Alıntılar*'da da az dokunmadım politikaya, yakın bir tarihte *Salaklık Üstüne Deneme* adıyla yayımlanacağını umduğum denemeler toplamında da öyle.

— *Hazır yeri gelmişken... '70'li yıllarda, politik yanı ağır basan yazın dergilerinde imzanıza rastlanmıyor. Bu bir rastlantı mı, yoksa bilinçli bir uzak duruş mu?*

— Daha önce söylediklerimden de anlaşılacağı gibi, *doğrudan* politika bana hep itici gelmiştir. İlgilendim, izledim kuşkusuz; ama dışında kaldım. Politikanın içinde yer almak isteyen yazın dergileri de, aynı biçimde, beni pek çekmemiştir. *Militan* adıyla yayımlanan bir yazın dergisi bile vardı. Sonra, o yıllarda, kimi sol yazın adamlarının fazla bağnaz bir tutumu benimsediklerini, örneğin yapısalcılık gibi bilimsel bir yaklaşımın varlığına bile katlanamadıklarını, böyle bir yaklaşımı açıklayan yazılar yayımlıyorum diye beni çok eleştirdiklerini daha önce söz konusu ettik. Şu var ki yetmişli yıllar çocuksu bir coşku dönemiydi, birtakım eylem ve gösterilerle büyük bir devrim gerçekleştirmenin, en azından onu hızlandırmanın olanaklı olduğuna inananlar vardı. Ama bu rahatlıkla günahsız diye niteleyebileceğimiz eylem ve gösteriler sonuçta karşıtlarını palazlandırdı, 27 Mayıs'ın getirdiği özgürlükleri yok etme yolunda çok elverişli bir araç olarak kullanıldı. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu dönem yazınsal açıdan da pek öyle verimli bir dönem olmadı. Bir ara 12 Mart romanlarından sıkça söz edilirdi. Ne kaldı onlardan?

— *Aşağı yukarı aynı dönemde 'bağlanmış yazar' sorunsalı da çok tartışıldı sanıyorum. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Kendinizi bağlanmış bir yazar saydığınız söylenebilir mi? Ya da tersi mi daha doğru?*

— Bağlanmış yazar yapıtlarını belli bir düşüngünün, bir partinin hizmetine vermiş olan yazardır. Bir düşüngüyü savunmak, tanıtmak, geliştirmek için yazar öncelikle. Yanılmıyorsam, yaşamının hiçbir evresinde böyle bir yazar olmadım. Bugün "yarı-bağlanmış" diye adlandırabildiğimiz bir yazar türü çıktı. Genellikle tutucu içerikli ya da güncel sorunlarla hiçbir ilgisi bulunmayan yapıtlar yazıyorlar; sonra yapıtlarıyla hiç bağdaşmayan konularda gös-

terilere katılıyor, demeçler veriyorlar. Bu yarı ya da yapay bağlanmışlardan da değilim.

— *"Yazarın Bağımlılığı"nda ilginç bağımlılık anlayışlarını sergilemişiniz.*

— Tarih içinde ve günümüzde yazarın bağımlılığının biçimlerini karınca kararınca belirlemeye çalıştım bu yazıda. Bir krala, bir yönetime, bir partiye bağımlılıktan yazarın kendi kendine koyduğu sınırlara doğru geldim. Örneğin yabancı bir ülkede kendi ülkeni, kendi ulusunu yerebilir misin? Ama, biraz geniş düşünülecek olursa, yazınsal olduğu kadar da aktörel bir sorundur bu, yazarın sorunu olduğu kadar da yurttaşın sorunudur.

— *"Yoksulluğa Övgü"yü yazmış bir yazar olarak yazarla para arasındaki ilişkiyi nasıl görüyorsunuz? Bir söz vardı, yanılıyor olabilirim, ama büyük olasılıkla Marx'ın bir sözü: "Ne kadar azsan, yaşamını ne kadar az görkemli kurmuşsan, o kadar çoksun demektir ve görkemsiz yaşamın da o kadar büyüktür." Bu söz bugünün yazarları için ne kadar geçerli?*

— Yoksulluk son sınırına inmediği, yani yeme, içme, giyinme, barınma gereksinimlerimizin karşılandığı çizginin ötesinde başladığı zaman, bir özgürlük durumudur. Oysa zenginlik ayak bağı olabilir, bizi kendine tutsak edebilir. Yoksulluğun sizi başkasını anlamaya, kendimizi onun yerine koymaya daha yatkın kıldığı da düşünülebilir. Ama varlıklı kişilerin ille de varlıklarının tutsağı olduklarını, dünyayı ve insanları bizlerden daha az anladıklarını söylemek de haksızlık olur. Marx'ın olabileceğini söylediğin sözün bugünün yazarları için ne ölçüde geçerli olduğuna gelince, kişiden kişiye değişir, ama bizim yazarlarımız varlıklı değildir genellikle; herkes gibi, herkesin arasında yaşarlar. Benim o yazı bir zamanlar *Alıntılar* başlığı altında yazdığım köşe yazıları arasında yer alır. Gazeteler bir sinema sanatçısının "Yoksulluk eşekliktir" dediğini yaz-

mışlardı; bunun üzerine yazmıştım. Sanırım, o kişi birtakım sanatsal, düşünsel ya da aktörel kaygılarla çok para kazanma olanaklarını kaçırmanın enayilik olduğunu söylemek istiyordu. Ben böyle bir durumda enayiler arasında yer almayı yeğlerim.

— *Bir de Çetin Altan'ın ilginç bir savı var: Bir insanın ya yazıyla uğraşacağını ya yaşayacağını, ikisine birden enerjisinin yetmeyeceğini söylüyor. Hatta yakın bir zamanda, bir dergide Günter Grass'ın da buna benzer şeyler söylediğini okudum. Ama bu noktada da yaşamayan insanın nasıl yazacağı sorusu akla geliyor. Bu ikilem karşısında sizin yanıtınız ne olabilir? Yazmak kuytulara çekilmek midir?*

— Örneğin Balzac, örneğin Proust gibi, en azından belirli bir dönemden sonra, neredeyse her şeyi bırakarak evine kapanıp kendini yazmaya adayanlar vardır, ama bir Hemingway'i, hatta bir Sait Faik'i düşünürsek, hem yaşayıp hep yazmanın olanaklı olduğunu söyleyebiliriz. Çetin Altan da yaşamayı seven bir kişidir, ama verimli bir yazardır. Ancak, belirli bir döneme kadar Çetin Altan'ın söylediğinin tersi söylenir, iyi bir yazar olmak için serüven dolu bir yaşam sürmüş, görmüş geçirmiş bir insan olmak gerektiğini ileri sürerlerdi. Bu da pek doğru değil, çünkü, sanırım, daha önce de söyledim, bir odaya kapanıp yaşamı okuyup yazmakla geçirmemiz de büyük bir serüven olarak değerlendirilebilir. Ama biz bu konuya daha önce de şöyle bir dokunmuştuk.

— *"Yazmanın Yaşı" adlı yazıdan yazmayı bırakmanın da bir yaşı varmış gibi bir anlam çıkıyor. Yazarlıkta böyle bir son var mı?*

— Ünlü İngiliz romancı Somerset Maugham'ın belli bir yaşta kendini emekli ettiğini bu yazının başında belirtmiştim. Ama "İster çıkış noktasından bakın, ister varış noktasından, yazmanın yaşı yok" diye bitirmiştim. Yoktur gerçekten. Kişi yazamayacak duruma gelebilir, esinini tükete-

bilir. Bunlar özel durumlardır. Yazarlığı bırakma yaşını belirlemek olanaksız olduğu gibi, başlama yaşını belirlemek de olanaksızdır. Bilinçle yazarlığa giriştiğimiz bir yaş vardır kuşkusuz, ama bu yaş kişiden kişiye değişir. Rimbaud on yedi yaşında ileride Fransa'nın en büyük ozanları arasında sayılmasını sağlayacak şiirleri yazar. Ancak, genellikle, büyük yapıtların düşünsel ve duygusal bir deneyim ve birikim gerektirdiğini söyleyebiliriz. *İnsancıklar*'ın Dostoyevski'siyle *Karamazof Kardeşler*'in Dostoyevski'si arasında çok fark vardır.

— *Yapıtın özgünlüğü konusunda da yerleşik kanıların dışında bir yargınız var. "Başkasının Yapıtı" adlı yazınız tümüyle bu konuya ayrılmış.*

— Yerleşik kanılar genellikle birer önyargıdır, düşünülmeden, denenmeden benimsenmiş önyargılardır genellikle, bizim insanlarımız da hazır yargıları ince eleyip sık dokumadan benimsemeye yatkındır. Ama hepimizin birçok önyargıları vardır. Böylesi doğal bile olsa, en azından kendi alanımıza giren konularda hiçbir yargıyı inceleyip denemeden benimsememek mesleksel bir gereklilik olduğu kadar da bir dürüstlük gereğidir. Bence özgünlüğün ne olduğu, yazıya şöyle bir göz atılınca, açıklıkla görülebileceği gibi, değişik yaklaşım ve olguların değerlendirilmesinden çıkarılabilir. Örneğin XVII. yüzyıl Fransası'nda, gerek klasik yazın bağlamında, gerek başka alanlarda, özgünlük neredeyse bir kusurdur, XIX. yüzyıl Fransası'nda romantik yazının ilkelerini benimsemiş olanlar içinse, özgünlük neredeyse en büyük değer olmuştur. Ama özgünlüğün en büyük değer olduğu görüşünün akıma bağlanan herkesçe paylaşılması bile özgünlük düşüncesinin kendisini özgün olmaktan çıkarır. Kısacası, burada da görellik çıkar karşımıza. Bir yanda özgünlükten vazgeçiş olarak niteleyebileceğimiz öykünü vardır, bir yanda belli bir dönemin genel yönelimlerine bağlanma, genel örnekçelerden yararlanma: Orhan Veli'ye öykünmek özgünlükten vazgeçmektir örneğin, kesinlikle

vazgeçmektir; Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'in getirdiği genel örnekçeyi, genel koşuklama biçimini benimsemek özgün olmayı sağlamaz, ama önlemez de. Öte yandan, o denemede de söylediğim gibi, Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday kendi getirdikleri örnekçelerden uzaklaştıkça, daha doğrusu onları içeriklerle koşut olarak dönüştürdükçe özgünleşmişlerdir. Demek ki özgünlük bir yanıyla güncel ve genel, bir yanıyla kişisel, bireysel bir özellik taşır. Bir de hiçbir şeyin özgün, hiçbir şeyin yeni olmadığını, başkalarının ürettiğini yeniden üretmekle yetinmek, yani çoktan söylenmiş olanı yeniden söylemek olduğunu ileri sürenler var. Öykünmenin bile özgün olma olasılığı vardır, bu anlayışla oluşturulmuş yapıtların özgün olma olasılığı çok azdır. Çünkü burada, kimi örneklerde gördüğümüz gibi, bir benzeme çabası bile değil, başkasının ürettiğini kendi yapıtına boşaltma söz konusu.

— *Kimi yapıtları tekrar tekrar okuduğunuzu yazıyorsunuz. Yeniden okumalar neler kazandırıyor? Bir yapıt neden yeniden okunur?*

— Yazınsal olsun, düşünsel olsun, iyi bir yapıtı her okuyuşumuzda yeni şeyler bulabiliriz. Bulmasak da yaşadığımız bir mutluluğu yeniden yaşarız. Yapıtta anlatılanların hep usumuzda olması, öyküyü ezbere bilmemiz hiçbir şeyi değiştirmez, çünkü iyi yapıt öyküsüne indirgenmez, bir dil, bir görü, bir kurgu şölenidir. Kuşkusuz, geldiğimiz nokta da önemlidir. Benim bir lise öğrencisiyken okuduğum Proust şimdi okuduğum Proust değildi. Proust mu değişmiştir? Hayır, ben geçen zaman içinde Proust'u daha iyi görecek, daha iyi anlayacak duruma gelmişimdir. Ben her yaz Dostoyevski'nin büyük romanlarından birini yeniden okurum, her seferinde de ilk kez okuyormuşum gibi dalıp giderim, her şeyi unuturum. Ama her yapıtta böyle olmaz. Örneğin Elias Canetti'nin *Körleşme*'si ilk okuyuşumda beni çok sarmıştı. Dört beş yıl sonra yeniden okuyayım dedim, ama o kadar sarmadı, anlaşılan, bir okumada tüket-

miştim. Oysa Kafka'nın yapıtlarını yeniden okuyuşumda hiç böyle olmaz. Bir de kimi yapıtları çalışma, inceleme nedeniyle yeniden okumaya girişmek gerekiyor. Böylece, Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sını en az on kez okumuşurndur belki. Camus'nün *Düşüş*'ünü de öyle.

— *"Dün ve Yarın" adlı yazınız da bana kendine özgü yanları olan bir yazı gibi geldi. İlginç yorumlar içeriyor.*

— İnsanlar yarına kalmaktan, yüzyıllarca, değişik kuşaklarca okunmaktan söz ederler de bunun koşulları üzerinde pek durmazlar genellikle. Ya da her şeyi tek bir etkene: Yapıtın yazınsal ve düşünsel değerine bağlarlar. Oysa sorun çok daha kapsamlı bir toplumsal sorundur, ekinsel politika sorunudur. Bunları belirlemeye çalıştım. Sanırım, ana çizgileriyle belirledim de.

— Alıntılar *1997'de yayımlanmıştı. Böylece sizin köşe yazarlığı deneyiminize gelmiş oluyoruz. 1994-1996 yılları arasında* Cumhuriyet *gazetesinde köşe yazarlığı yaptınız. Söyleşimizde bu yazılarınıza sık sık göndermeler yaptık. Önce isterseniz, sizin için köşe yazarlığı nasıl bir deneyimdi, oradan başlayalım. Ne de olsa bir köşe yazısının sınırları içinde konuları derinlemesine işlemek pek kolay değil.*

— Evet, çok kısa bir yazıda kapsamlı konuları işlemek zor kuşkusuz, ama her şeyi söylemek de zorunlu değil. Sonra insan, daha başlarken, neyi ne kadar ve ne biçimde söyleyeceğini kararlaştırıyor. Şurasını da söylemek gerekir ki, iki yıl süresince, kesintisiz bir biçimde, haftada bir yazı yazmakla birlikte, kendimi hiçbir zaman bir köşe yazarı olarak görmedim. Arkadaşlar bana bir yer göstermişler ve "Burada yaz işte!" demişlerdi, ben de özgürce yazıyordum. Zor olan bu değildi bana göre; zor olan bu yazılara koşullanmaktı: Bir süre sonra, boş zamanlarımda, her şeyden önce bu yazıları düşünüyor, kafamda öncelikle bu yazıları kuruyordum. Haftada bir yazma durumunda olmam da bunu kolaylaştırıyordu. Oysa daha önemli çalışma tasarı-

larım vardı, onların geriye atılması benim için pek de hoş bir şey değildi.

— *Sonra bu köşe yazılarının tümünü, dediğimiz gibi,* Alıntılar *başlığı altında bir kitapta topladınız. Kitaptaki yazılara şöyle topluca baktığımızda, yazın, dil, ekin, eleştiri gibi konuların yanı sıra, tarih, politika, aydın vb. konulara da rastlıyoruz. Ancak, hangi konuyu işlerseniz işleyin, yazın adamı kimliğinizi hiç bırakmıyorsunuz. Bu da sizin ayırıcı özelliğiniz olmalı.*

— Teşekkür ederim. Yazın benim sürekli uğraşımdır, yani benim için yazın çalışma saatleriyle sınırlı olmayan bir uğraştır. Ama yazın adamı kimliği sözü oldukça bulanık bir söz. İstersen, bunu ele aldığı sorunlara duyarlılıkla yaklaşma, onlara yukarıdan bakma yerine, her ayrıntıyı kendine mal ederek, yaşayarak ele alma diyelim. Söylemek bile fazla, duygusallıkla hiçbir ilgisi yok bunun, ben öykülerimde ve romanlarımda bile duygusallıktan kaçarım. Düşünce, mantık daha önemlidir, ama soğuk ve soyut bir düşünce değil, daha somut, daha canlı bir şey. Yaşamdan kopmayan, deneyimlerden kopmayan bir mantık. "Peki, hoca kimliğin, bilim adamı kimliğin ne oluyor bu arada?" diye sorabilirsin. Onların da yazın adamı kimliğimden fazla ayrılmadığını söyleyebilirim. Belki sen yazma biçimimi, dilimi, kurgulama yaklaşımımı da sokuyorsun bu "yazın adamı kimliği"nin içine. Bu da vardır kuşkusuz. Bu yüzden olacak, daha bu yazılara yeni giriştiğim günlerde bile, kimi dostlarım "Bunları ne zaman kitap yapacaksın?" diye sormaya başlamışlardı.

— *Melih Cevdet Anday "*Alıntılar *benim için bir başucu kitabı oldu; onu bütün okurlarıma salık veriyorum" diye yazmıştı bu kitap için, Orhan Duru da kitap üzerine yazdığı yazının bir yerinde "Yazın evrenimizde moda ve slogan uğruna, kolayca, üzerinde düşünülmeden getirilmiş yüzeysel biçimde görüşlerle çalakalem yazılmış yazılardan*

sonra, Tahsin Yücel'inkiler insanın yüreğini açıyor ve gönendiriyor" diyordu.

— Beni de büyük bir ozan ve düşünürden ve kuşağımın en iyi öykücülerinden birinden gelen bu gözlem fazlasıyla gönendiriyor. Ben yazmanın gücül bir söyleşim olduğunu düşünürüm. Yalnızca Melih Cevdet Anday ve Orhan Duru'yla bir söyleşim kurabilmiş olmak bile iki yıl süresince *Alıntılar*'a harcadığım çabanın boşa gitmediğini, boşa gitmek bir yana, karşılığını fazlasıyla aldığını gösterir.

— *Sennur Sezer de* Alıntılar*'da yer alan yazıların "öykü yanı ağır basan yazılar" olduğunu yazmıştı. Yazılar böyle bir tadı gerçekten veriyor.*

— Tadı bilemem, ama az önce söylediklerimizi Sennur Sezer de doğruluyor. Bir öykücü elinden çıkmış yazıların öyküyü andırması doğal. Kimi yazıları da bir öykü gibi, bir serüven anlatır gibi yazmıştım. Anatole France "İyi eleştirmen ruhunun başyapıtlar arasında geçen serüvenini anlatan kişidir" diyordu. Ama, iş olsun diye girişmemişsen, yazın adamı için her yazı bir serüvendir, dolayısıyla da öyküdür. Ne dersin? Yoksa her şeyi kendimden yana mı çekiyorum?

— *Bana öyle gelmedi, doğru göründü. Kitaptaki yazılar bir bütün oluşturabildi mi peki sizce?*

— Her hafta, günlerin esinine göre yazılmış yüz küsur yazıda bir bütün oluşturmak söz konusu olamaz kuşkusuz. Böyle bir amacı gerçekleştirmek için bir seçme yapmak gerekirdi. Oysa ben yazıların tümünü aldım bu kitaba. Olsa olsa derin bir bütünlükten ya da birlikten söz edilebilir: Benim bakış açım, benim anlatma ve yorumlama biçimim, bu bakımdan bir birlik var elbette. Belli bir mantık doğrultusunda düzenlenmiş bir ansiklopedinin bütünlüğü gibi. Diyebilirim ki *Alıntılar* da benim kişisel ansiklopedim oldu. Bakıyorum da pek çok görüşümü dile getirmişim bu yazılarda. Oturup bütüncül bir kitap yazayım desem, bu kadar düşünce üretemezdim belki. Bu yazılar benim kafamda

olan, ama gün ışığına çıkmamış pek çok düşüncemi ortaya koymamı sağlamış. Gene Jean Rousset'nin dediğine geliyoruz. Zaman zaman, herhangi bir nedenle, kitabı yeniden açtığım da, kendimi "keşfediyormuşum" gibi bir duyguya kapıldığım oluyor.

— *Toplumumuzda gazete kültürü diyebileceğimiz bir olgunun varlığı gittikçe daha çok duyuluyor. Çoğumuzu yönlendiriyor bu kültür. İnsanlar gazete okuyarak olayları öğreniyorlar, ama gereğince kavrayamıyorlar. Belki Türkiye'de kitaba duyulan ilginin azlığı da bu "gazete kültürü"ne bağlı? Siz ne diyorsunuz?*

— Doğru diyorum; bilindiği gibi, çağımıza iletişim çağı adı veriliyor; iletişim olmasa da yoğun bir iletim yağmuru altındayız, ama iletim hem gereğinden fazla, hem yüzeysel ve yarım, hem de her zaman bize gerekli olan değil. Körfez Savaşı sırasında dünyanın savaşı yakından izlediğini, yakından izlemekten de öte, içinde yaşadığını söylediler. Ama hiçbir şey görmedik gerçekte, ölümü ve öldürmeyi bir şenlik görüntüsü altında gizleyen birtakım ışık oyunları dışında hiçbir şey görmedik. Gazeteler de üç aşağı beş yukarı böyle. Birtakım oluntuların yüzeysel görüntülerini veriyorlar, yazıyla ya da resimle. Ama çoğu okurun durumu kırkından sonra okuma öğrenmeye çalışan Fadime Abla'nın durumuna benziyor: Harfleri tanıyor, ama birbirine çakıştıramıyor. Bizim ülkemizde durum daha da acıklı. Televizyonları, gazeteleri yönlendirenlerin düzeyi insanın içini sızlatıyor. Bunun üstüne bir de sınırlı sayıda insanı ilgilendiren, hiçbir düşünsel ya da toplumsal yararı olmayan magazin gazeteciliği, magazin televizyonculuğu eklenince, iş büsbütün acıklı duruma geliyor. Görüntü ve yazıları kendisine sunanlar çakıştıramamış ki okur da çakıştırsın. İnsanlar yalnız ülkelerine, toplumlarına değil, kendi kendilerine bile yabancılaştırılıyor. Bu kargaşa içinde, kitabın, özellikle de bilimin ve sanatın kurtarıcı bir işlevi bulunduğunu söylemek bile fazla. Ama bu "gazete kültürü" onları kitaba,

gerçek bilime, gerçek düşünceye, gerçek sanata düşman etmek için her şeyi yapıyor.

— *Bir yazarın, bir düşünürün içinden çıktığı toplumu eleştirmesi haklı da olsa hüzün verici bir çelişki, değil mi? Bu aynı zamanda yazarın sorumluluğu mu, ne dersiniz?*

— Öyle, ama yazarın, düşünürün işlevi, iççağrısı, hatta varlık nedeni öncelikle budur, şu ya da bu biçimde eleştirmektir. Neden dersen, adına yaraşır her yazar gözünü olması gerekene, kendince daha iyi, daha güzel olana diker, gözünü diktiğiyle çevresinde gördüğü arasındaki çelişki rahatsız eder onu. Böylece ister istemez eleştiriye yönelir. Ama eleştiri çok değişik biçimlere girebilir. Kimi zaman, olanı olduğu gibi ve hiçbir yorum katmadan betimlemek de çok sert bir eleştiri niteliği kazanabilir. Molière'den Shakespeare'e, Rabelais'den Dostoyevski'ye, her gerçek yazar aynı zamanda bir eleştirmendir. Kurulu düzenle bağdaşmaz. Balzac gibi yapıtını monarşi ve Katoliklik gibi yerleşik değerlerin ışığında yazdığını söylese bile, yazar sorumluluğunu bilinçle üstlenmese bile.

— *Öte yandan, eleştirisinin sınırları olmasa gerek...*

— Biçimsel açıdan da, içeriksel açıdan da bir sınır belirlemek çok zor doğrusu; her toplumda belirli sınıflar, belirli katmanlar vardır; çıkarları gibi düşüngüleri de çatışır; kimi yazarların kendi sınıflarını, kendi düşüngülerini öne çıkarmalarına bir şey diyemeyiz. Tek biçimlilik yönelimlerinin çok güçlü olduğu toplumlarda bile, değişik görüşler değişik yaklaşımlar her zaman vardır, dolayısıyla değişik eleştiriler de var demektir. Bu durumda, olsa olsa, törel açıdan, yazarın eleştirilerinin kaynağında bulunan temel değerlere ters düşmemesi gerektiğini söyleyebiliriz. Kendi bağlandığımız temel değerleri tartışma konusu yaptığımız ve aştığımız (ya da aştığımızı sandığımız) da olur ya, Camus'nün *Başkaldıran İnsan*'da söylediği gibi, aşılmayacak sınırlar da vardır. Örneğin kendi halkını aşağılamak bu aşılmaması gereken

sınırlardan biridir bence. Oysa, şu son günlerde bu sınırı aşanlar, halkımızı, ulusumuzu aşağılayanlar, Türk sözcüğünü aşağılayıcı bir niteleme olarak kullanan yazarlar var. Adına yaraşır hiçbir yazar bunu yapmaz, başka halkları aşağılamadığı gibi kendi halkını da aşağılamaz.

— Alıntılar'*da üzerinde önemle durduğunuz konulardan biri de tarih ve tarih anlayışı. Bu konuda birtakım eksiklikler ve yanlışlar saptıyorsunuz.*

— Tarih konusunda epeyce yazı yazdım; bunlardan birkaçı da, dediğin gibi, *Alıntılar*'da yer alıyor. Konuya sık sık dönmemin nedeniyse, yaygın tarih anlayışının benim aşkınlığa karşı ussallığı yeğleyen anlayışımla bağdaşmaması. Bir kez, her şeyin açıklamasını tarihte arıyor, geçmişe bakışlarını bugünün koşullandırdığını hiç uslarına getirmeden, "Dünü bilmedikçe, bugünü bilemeyiz" diyorlar. Tarih öylesine belirleyici, öylesine koşullandırıcı. Kosova ya da Mohaç Savaşı bilinmeden Kurtuluş Savaşımızı anlamak olanaksız sanki. Çünkü her tarihsel olayın derin izler bıraktığını, bu izlerin toplumun ve tek tek her bireyin bilincine işlendiğini ve babadan oğula, anadan kıza geçip sürdüğünü düşünürler, "Bu millet çok deneyimli bir millettir, Haçlı Seferleri'ni görmüştür" diyenler bile çıkar. Oysa, günümüz toplumunun ve bireylerinin yapısında Cumhuriyet döneminin payı çok daha fazla ve çok daha belirleyicidir. Buna karşılık, Haçlı Seferleri konusunda damarlarımızdaki kandan değil, tarih kitaplarında okuduklarımızdan bilgileniriz; 1919 koşulları içinde de, değil bir Kurtuluş Savaşı'nın utkuyla sonuçlanacağını kestirmek, başlatılabileceğini öngörmek bile neredeyse olanaksızdır. Ama buna aldırmazlar. Sonra, bir yandan Hıristiyanlığın, bir yandan Marksçılığın etkisiyle, tarihe her şeyi belirleme, her şeyi sonul bir ereğe doğru yönlendirme işlevi verilir; böylece tarih aşkınlaştırılır ve kutsallaştırılır. Ancak, belirli evrimlerden söz edilebilse bile, dünyanın her yanında aynı evrimin söz konusu olduğunu ve aynı biçimde gerçekleştiğini söylemek zordur. Öte yandan, ge-

lişimin her şeyden önce güncelin içinde, süredeş öğelerin karşılıklı bağıntılarının işlevi olarak gerçekleştiğini de unutmamak gerekir. Bir de şu var: İnsanların dünyayı anlama ve yaşamı anlamlandırma konusunda tarihin önemini bu denli abartmalarına karşın, bir bilgi dalı olarak "tarih" gelişmiş bir bilim değildir, tutarlı, denenebilir bir yöntemi yoktur; bir yazımda da söylediğim gibi, altyapılardan çok üstyapıları, genel olaylardan çok, ayrıcalıklı olayları öne çıkardığı için, yanıtları görel, yöntemi yetersiz kalmaya yargılıdır. Bir de, tarihe verdiğimiz önem sonucu, her şeyi "tarihsel" diye niteleme hastalığımız var: Bir futbol takımının başka bir futbol takımını yenmesi "tarih yazmak" olur; Büyük Millet Meclisi'nde bir oylama ya da Süleyman Demirel'in yaptığı bir konuşma "tarihsel"dir. Gülünç nitelemelerdir bunlar: Tarih yaşadığımız her şeyin doldurulduğu bir torba değildir; tam tersine, eklemelerle değil, çıkarmalarla belirlenir. Gücü de, zayıflığı da buradadır; yüzyıl sonra Süleyman Demirel ya da Hakan Şükür üzerinde hangi tarihçi oyalanır? Kimi düşünürlerimiz tarihi *Sabah* ve *Hürriyet*'le karıştırıyor.

— *"Tarih" adlı yazınızda bu belirleme var zaten: Orada da bazılarının her olan biteni tarihin içine kattıklarını, neredeyse tarihi kendilerinin belirlediğini yazıyorsunuz. Bunu da onların "tersine çevrilmiş bir tarih anlayışı" içinde bulunmasına bağlıyorsunuz.*

— Söylediğim gibi, her şeyi tarihsel olarak görme sapkınlığı söz konusu. Kimi kişiler için, Fenerbahçe'nin Erzurumspor'la oynadığı maçtan başbakanın basın toplantısına kadar her şey tarihsel oluyor. İnsanların tarihin ne olduğu konusunda hiç kafa yormamış olmalarından gelen bir yanılsama. İyi bir tarih yaşanmış olan her şeyi hesaba katmaya çalışır belki. Ama, bana öyle gelir ki, tarihçinin hesap defterinde en çok başvurulan işlem çıkarma işlemidir.

— *Toplumumuzun tarihsellik bilinci konusunda ne diyeceksiniz?*

— Genellikle tarihsel bilinçten söz edilir ya, tarih toplulukların bilincinde daha çok bir söylencedir; belirli olguları alır, gerisini atarlar; benimsediklerinin gerçekliği konusunda da fazla kafa yormazlar. Kendilerini dünyanın gelmiş geçmiş en soylu halkı olarak görür, "Tarihten önce vardık, tarihten sonra da varız" derler. Ama bu tutumları küçük Amerika olma düşleri kurmalarını önlemez. Tarih, bu yönüyle, bir gerçeklerden kaçma, yapay bir kimlik oluşturma biçimidir. Bu bakımdan, bireylere olabildiğince doğru bir tarih bilgisi, olabildiğince gerçek bir tarih bilinci vermeye çalışmak birincil bir önem taşır.

— Sanırım, tarihi düz bir çizgi olarak görmeyenlerdensiniz?

— Doğru, çoklarının düşündüğünün tersine, tarih düz bir çizgi biçiminde gelişmez. Konu üzerinde çok düşünmüş olan Claude Lévi-Strauss tutarlı bir biçimde açıklar bunu. İnsanlık tarihinde belirli bir ilerleme, belirli bir evrim gerçekleştiği açıktır, hiç kimse yadsıyamaz bunu. Ancak, ona bakılırsa, gerçekleştirilegelen ilerlemeleri "düzgün ve sürekli bir dizi biçiminde düzenlemek sanıldığı kadar kolay değildir." Çoğu kez "basitleştirici bir genelleme sonucu, birbirini izlediği ileri sürülen birçok uygarlık çağdaştır, gelişmişlikleri nedeniyle *tarihin akışına daha uygun* olarak nitelenen kimi olguların çok daha ileri sayılabilecek başka olgulardan daha önce ortaya çıkmış olmaları da oldukça sık rastlanan bir şeydir." Örneğin "İnkalar'da yönetim biçiminin sosyalist mi, yoksa totaliter mi olduğu konusunda çok yazılar yazılmıştır. Ne olursa olsun, bu yönetim en yeni biçimleri ortaya koymuştur ve bu biçimlerin ortaya çıkışı Avrupa'da görülen aynı tür olgulardan yüzyıllarca öncedir." Lévi-Strauss'un bu gözlemlerine daha ne eklenebilir?

— "Tarihimizle barışalım" sözünü bir savsöz gibi yineleyenler çok. Nasıl bir düşünsel yönelimi var böyle konuşanların?

— Evet, son yıllarda bu söz öyle çok yinelendi ki bir savsöz olup çıktı. Ama, kimse tarihimizi yadsımadığına, yani ona küsmüş olmadığına göre, bir başka anlam, bir başka istek içeriyordu. Bu da, olsa olsa, çağdaş ve evrensel değerlerden vazgeçerek geçmişe dönmek, örneğin laiklikten vazgeçmek ya da elden geldiğince sulandırmak olabilirdi.

— Geçen yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 700. yılı kutlandı. Tarihte yerini bir cumhuriyete bırakmış bir imparatorluğu böyle bizde yapıldığı biçimde anmak doğru mu? Ayrıca "kuruluşunun 700. yılı" türünden bir söylem onun hâlâ yaşamını sürdürdüğü anlamına gelmez mi?

— Yeri geldikçe söylemişimdir, ben Osmanlı'yı pek sevmem; Osmanlılar, çok uzun bir süre, halkımızı da, dilimizi de küçümsemiştir; Osmanlı padişahları yalnız yöneticilerini ve komutanlarını değil, eşlerini bile başka halklar arasından seçmişler, ancak buyrukları altındaki başka halklar bağımsızlığını kazandıktan sonra bize yönelmeye gönül indirmişlerdir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihimizdeki önemli yerini yadsımak için bir neden değil elbette. Ama artık var olmayan bir imparatorluğun kuruluş yılını kutlamak da tuhaf geliyor insana. Cumhuriyet yönetimine ve cumhuriyet tarihine bağlılığımız konusunda kuşkuya düşürüyor.

— Buradan Cumhuriyet Devrimi konusunda yazdıklarınıza gelmek istiyordum. Bu toplumun bir aydını olarak 23 Devrimi'ni nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Bu devrimi kısaca Türk ulusunun bağımsızlığının, siyasal ve ekinsel haklarının kesinlenmesi, geliştirilmesi ve tam anlamıyla kullanılabilmesi için de zorunlu koşulların oluşturulması biçiminde özetleyebiliriz. Kimileri bu devrimleri Türkiye'nin demokratikleştirilmesi önüne dikilmiş bir engel olarak görüyorlar. Bana sorarsan, böyle bir sav, kötü niyetten değilse, demokrasiyi yanlış tanımlamaktan,

ülke bağımsızlığını, ulusal birliği fazlasıyla ikincil veriler olarak değerlendirmekten kaynaklanıyor.

— *Fransız Devrimi'yle Cumhuriyet Devrimi arasında birebir benzerlik kurulmasına karşı olduğunuzu yazıyorsunuz "Theoryman" adlı yazınızda. İlginç doğrusu, çünkü çoğu insan genellikle bu iki devrim arasında koşutluklar kurar. Tepkileriniz hangi noktalarda yoğunlaşıyor?*

— Hayır, ben benzerlik kurulmasına karşı değilim. Gerçekte hiç mi hiç var olmayan benzerlikler kurulmasına karşıyım. Sözünü ettiğin yazıda, dil açısından kurulan bir koşutluğu, daha doğrusu karşıtlığı ele almıştım. Bir yazarımız, Attila İlhan, Fransız devrimcilerin dil ve ekin alanında devrim yapmak gereksinimini duymadıklarını, saray ekinini ve saray dilini benimsediklerini, oysa bizim devrimcilerimizin, Fransız devrimcilerini örnek almaları gerekirken, halkın diline ve Batı ekinine sarıldıklarını ileri sürer. Böyle bir karşıtlık kurarak Fransız devrimcilerini bize örnek gösterebilmek için gerçekten bilgisiz olmak gerekir, çünkü Fransa'da saray diliyle halk dili arasında bir karşıtlık yoktur; daha XVII. yüzyıl başlarında, saray ozanı Malherbe yazı ve yazın dili olarak Paris hamallarının, evet hamallarının konuştuğu dilin benimsenmesini salık verir, Corneille, Molière, Racine gibi büyük yazar ve ozanlar yapıtlarını bu dille kurarlar; yazın ve ekin de aynı biçimde gelişir. Molière'in dilini Rouenlı ya da Bordeauxlu bir ayakkabı onarımcısı rahatlıkla anlar, dolayısıyla, saray dilinin, saray ekininin benimsenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bizim ülkemizde durum tam tersidir; bu nedenle, Türkiye'nin öncü aydınları Türkçe'ye dönme çabalarına girişmek için Atatürk devrimlerini beklememişlerdir. Türkiye'de yanlışı doğru, yalanı gerçek diye sunanlar öyle çok ki! Siz olguları gösterdiğiniz zaman da kızıyorlar, düşünce yürütmelerine engel olduğunuzu söylüyorlar. Yanlışa, yalana dayanarak düşünce yürütmekten ne yarar umulabilir ki?

— *Cumhuriyet'i ve Cumhuriyet Devrimi'ni savunanlar kimilerince "Jakobenlik"le suçlanıyor. Doğru bir belirleme mi bu?*

— *Alıntılar*'da bu konuya da dokunmuştum. "Jacobin'ler", bilindiği gibi, büyük Fransız Devrimi'nin belirli bir döneminde, uzlaşmazlıkları ve ödün vermezlikleriyle ün yapmış bir topluluğa verilen addır. Şimdi, biraz ilkeli davrandınız mı birtakım uzlaşmacı kişiler "Jacobin" diyorlar size. Ben, kendi payıma, böyle bir nitelemeden gocunmam; tam tersine, belli çıkar çevrelerinin şakşakçılığını yapmaktansa, böyle adlandırılmaktan onur duyarım.

— *Yavaş yavaş bugünlere gelelim dersek, ortalıkta birtakım yeni kavramların dolaştığını görürüz. "Sivil toplum" bunlardan biri. Sizin de dikkatinizi çekmiş ki bunu bir yazınıza başlık yapmışınız. Bu kavrama yüklenen anlamlar konusundaki düşüncelerinizi bir daha yineler misiniz?*

— Evet, *Alıntılar*'ın ilk yazılarından birinde ele almıştım bu kavramı. Biliriz, ikide bir kavram kargaşasından yakınanlara rastlarız. Gerçekte, kavramlar yer aldığımız alana ve bakış açımıza göre değişebilir; sizin için kurtuluş olan şey bir başkası için yıkılış anlamına gelebilir; diyeceğim, kavram kargaşası bir yere kadar doğal bir şeydir, her toplumda örneklerine rastlanır. Ama kimileri bile bile karıştırıyor kavramları, içinden çıkılmaz bir duruma getiriyor, sonra da bu kargaşadan yarar sağlamaya kalkıyor. *Sivil* ve *sivil toplum örgütleri* konusunda da böyle. Bilindiği gibi, örneğin Fransızca'da *civil* sıfatı yurttaşlıkla ilgilidir; *code civil* bizim *yurttaşlık yasası* diye adlandırdığımız yasalar bütünüdür; *sivil toplum* sözünden de Fransızlar düzenli, örgütlü, askeri ve polisi de içine alan bir toplumu anlarlar; *civil* gerçekte dinselle, dinsel örgütle karşıtlaşır. Örneğin Fransızların *mariage civil*, bizim *resmi nikâh* diye adlandırdığımız olay da *dindışı evlenme*'dir. Laiklik de sivil toplumu dinsel toplumdan ayıran ilkedir. Buna karşılık, bizim kimi aydınlarımız tarikatları sivil top-

lum örgütü sayarak yasallaştırmaya çalışıyorlar. Nereden nereye!

— *Ya son dönemin gözde akımı küreselleşme?*

— Kaancığım, ben ne Süleyman Demirelim, ne Murat Belge, her konuda konuşamam öyle. Ama seni kırmamak için yanıtlamaya çalışayım: O da bunun gibi bir şey. Benzer saptırmacalara açılıyor. Bizimki gibi ülkelerin çıkarına aykırı görünen ekonomik bir yönelimi belirtiyor. Ama biz ekonomik bir terim olarak bırakmıyoruz: Sağcısı da, solcusu da işine gelen her şeyi boca ediyor içine, yeri geldikçe çıkarıp kullanıyor.

— *Bir yazınızda Çiller'in ve YDH başkanının söylemlerini ayrıntılı bir biçimde irdelemiştiniz. Türkiye'nin tarihsel birikimi göz önüne alınınca, sizin "postmodern" diye nitelediğiniz bu tür söylemlerin başarı şansları nedir?*

— Evet, o dönemde öne çıkan kimi siyasal kişilerin söylemleri üzerinde birtakım saptamalar yapmıştım. Çoğu siyasal söylem fazla bir şey söylemeden gelişen kalıplaşmış bir söylemdir, Fransızlar buna *langue de bois (tahta dil)* derler. Bu dil ya çağrı, ya gözdağı içerir genellikle. Ama hemen hiçbir şey söylemez. Çiller de, öteki adam da değişik bir söylem oluşturmaya çalışmışlar, ama gönülleri de, ekinsel birikimleri de yeterli düzeyde olmadığı için kavramları karıştırmaktan öte bir şey yapamamışlardır. Başarı derecelerini de gördük: Biri çekip gitti, öteki ayakta kalmaya çalışıyor. Ama tahta dillerin başarılı olduğu durumlar da çoktur. Demirel tüm siyasal yaşamı boyunca tahta dil kullanmıştır.

— *Bir de günümüzdeki egemen anlayışın kendisine karşıt görüş ve savları "İdeoloji bunlar!" deyip yadsıması var. Bunun ardında bir şeyleri örtme, alışılmış söylemleri sürdürme çabası yok mu?*

— Bu dediğin genellikle anamalcıların tutumudur, kendileri gibi düşünmeyenlerin söylemini "ideolojik" ya da

"düşüngüsel" olarak nitelerler. Ama kendi tutumları da, kendi söylemleri de "ideolojik"tir, çünkü anamalcılık da bir "ideoloji"dir. Şöyle ya da böyle, hepimizin yaşamında "ideoloji" ya da "düşüngü"nün önemli bir yeri vardır. İyice düşünülecek olursa, bilimsellik ve nesnellik istemi bile bir düşüngüdür.

— *"Yeni Efendilerimiz" egemen sınıflara ilişkin iyi bir fotoğraf sunuyor bize. Türk burjuvası gerçekten burjuva değerlerini taşıyor mu?*

— İyice bakmadım ya, bu konunun da *Alıntılar*'ın başlıca izleklerinden biri olduğunu sanıyorum. Örneğin "Aydın ve İşadamı", "Sikke ve Dolar", "Özgürlük İmgesi", vb. adlı yazılar da aynı izleğe bağlanabilir. Sözünü ettiğin yazıda, renkli basınımızın birtakım patron çocuklarını "2000'li yıllarda Türkiye'yi yönetecek veliahtlar" diye sunuşunun anlamı üzerinde durmuştum. "Aydın ve İşadamı" adlı yazıdaysa, ünlü bir işadamının artık ünlü aydınların, üniversite öğretim üyelerinin ülke sorunları konusunda pek sesinin çıkmaması, buna karşılık, işadamlarının her konuda kamuya görüş bildirecek düzeye gelmesi ve herkesin kendilerine kulak vermesine ilişkin gözlemleri üzerinde. Adam basının anamalın eline geçtiğini, dolayısıyla aydınla, üniversite öğretim üyeleriyle ilgilenmediğini, işadamlarının paraları kadar konuştuğunu göremiyor ya da görmek istemiyordu. Kısacası, bilerek ya da bilmeden, pabuççu pabuçtan yukarı çıkıyordu.

— *Bernanos'u konuşurken aklıma gelmişti, şimdi sorayım: Avrupa sağıyla Türkiye sağını karşılaştırdığımızda, ne gibi ayrılıklar görüyorsunuz?*

— Politika uzmanı değilim, ayrıntılara girersem, yanılabilirim. Ama bugün, Batı ülkelerinde, özellikle Fransa'da, sağ partiler demokrasiyi de, insan haklarını da, işçi haklarını da özümlemiş kurumlardır. Bugün Fransa cumhurbaşkanı Chirac ve partisi RPR sağcıdır, ama bizim CHP'den de, DSP'den de soldadır.

— *Ya bizdeki işçi sınıfı?*

— İşçi sınıfı bugün bölünmüş, örgütlenme olanağı büyük ölçüde elinden alınmış ve yalıtlanmış bir sınıf. Bir eylem yapacak olursa, kendi ekmeği için yapıyor. Kurulu düzen içinde yerini almış ve bu düzeni benimsemiş bir sınıf. Özdeksel olanaklarının artması dışında pek bir isteği yok gibi. Bu nedenle, en uzlaşmaz görünen önderleri bile düzeni savunan partilerin dümen suyunda gidebiliyor, içinde yer alabiliyor. En azından, Türkiye'de durum böyle.

— *Toplumcu bir aydın olduğunuzu söyleyebilir miyiz?*

— Solcu diyelim, daha doğru ve daha açık olur. Ama bugün birey diyorlar, başka bir şey demiyorlar. Oysa toplumun hakkını da vermek gerekir.

— *O zaman şunu sorayım: Bugün Türkiye'deki sol partilerin halktan neden destek bulamadıkları üstüne düşündünüz mü?*

— Birçok neden sıralanabilir, ama temel neden hiçbirinin solcu olmaması.

Hayranlık duyduğum yazarlarımızdan biridir Tahsin Yücel; sağlam bir bilgi temeline dayanan ayıklayıcı bir mantık, onun dilimizi yücelten yazıları için en yerinde bir tanı olacaktır sanıyorum.

Sayın Yücel'in yeni basılan kitabı *Alıntılar* (Yapı Kredi Yayınları), benim için gerçek bir sevinç kaynağı oldu.

Bu kitaptaki yazılarla ilk kez mi karşılaşıyorum? Hayır, bu yazıları gazetemizde çıktıkça okumuştum elbet, ama bunların tümünü bir arada bulmak sanki bir başka türlü etkiledi beni.

Alıntılar benim için bir başucu kitabı oldu; onu bütün okurlarıma salık veriyorum.

Melih Cevdet Anday, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1997

— *Politik bir örgütlenme içinde oldunuz mu hiç?*
— Hayır.

— *Peki, Türkiye'de "gerçek" bir sol partinin nasıl bir söylemi olmalı? Bir aydınsınız, aynı zamanda siyasal söylem ilgi duyduğunuz bir alan. Bu nedenle, size böyle bir soru sormakta sakınca görmüyorum.*

— Doğrusunu istersen, benim solculuğum biraz kendime özgü bir solculuk; bu nedenle, kendimi hiç kimseye, hele bir partiye yol gösterir durumda göremiyorum. Ama ben bir sol parti kuracak olsam, öncelikle toplumsalın en az bireysel kadar önemli olduğunu vurgulamakla başlardım işe; her türlü eşitlik ve özgürlük sorununun temelinden çözülmesini sağlayacak ilke ve önlemleri arardım. Bugüne dek özelleştirilmiş olan toplum kurumlarının yeniden kamulaştırılacağını, özel ve paralı öğretime son verileceğini ve öğretimin bilimsel ve evrensel ilkeler doğrultusunda, baştan sona yeniden düzenleneceğini söylerdim. Gördüğün gibi, hep Atatürk ilkelerinin çevresinde dolaşıyorum. Bu da bize bugün bu ülkede Atatürk ilkelerinin bir tür *utopia*'ya dönüştüğünü göstermekte.

— *O zaman, Atatürkçü olduğunuzu da söyleyebilir miyiz? İlk yazılarınızdan biri de Atatürk'ün bir "fikir adamı" olmadığını söyleyenlere bir yanıt oluşturuyor.*

— Evet, birçok yazımda görülür bu, ama Atatürkçülük kimilerinin öne sürdüğü gibi bir kişiye tapma değildir. Atatürk büyük, olağanüstü bir düşünce ve eylem adamı kuşkusuz, düşünceleri ve eylemleriyle ulusunu onurlandıran bir kişi, bu ülke ve bu ulus için yaptıkları unutulamaz, ama Türkiye'nin çağdaşlaşması açısından Atatürk ilkeleri ve devrimleri büyük önem taşır. Atatürk devrimlerinin başarısızlığından sık sık söz edilir. Bir kez, görece bir başarısızlıktır bu; ikincisi, 1950'den beri süregelen gelişmeler göz önüne alınınca, başarısızlığın devrimlerin kendilerinden kaynaklanmadığı görülür. Ayrıca, birtakım ilkelerin başarısız-

lığı bu ilkelerin yanlış olduğunu göstermez. Sözünü ettiğin yazıya gelince, adam okulunu bitirip babasının işinin başına geçmiş, "Atatürk fikir adamı değildi" diyerek görüşlerini çürütebileceğini sanıyor. Yazımda "fikir adamı"nın ne anlama geldiğini ortaya koymaya çalıştım, sonra Atatürk'ün aydın ve düşünür niteliğini belirtmek istedim. Ha, yazının bir yerinde de şunu söylemişim: "Ankara'ya yolları düşerse, Anıtkabir'e dek uzansınlar da yıllar yılı okuduğu, okuyup sayfa kıyılarına ince ince not düştüğü kitapların bir bölümünü içeren kişisel kitaplığına şöyle bir göz kararıyla baksınlar, sonra da ellerini yüreklerinin üstüne koyup söylesinler: Babaları, dedeleri, dayıları, amcaları, enişteleri arasında bu kadar kitap okuyan var mı? Kendileri de o gördüklerinin dörtte birini okuyabilecekler mi?"

— *Türkiye'de kimi aydınların, özellikle de yöneticilerin batılılaşmayı bir takıntı durumuna getirmelerine ne diyorsunuz?*

— Ben o kanıda değilim, aydınların ve yöneticilerin büyük çoğunluğu batılılaşmak değil, doğululaşmak istiyor. Batılılaşmak ister gibi görünenlerse, gerçekte yalnızca ekonomik açıdan batılılaşmak, Batı'ya kapılanmak, bir bakıma Osmanlı'nın son dönemlerine geri dönmek istiyorlar. Bizim halk ekinimiz özünde batılıydı, Atatürk de, öyle sanıyorum ki, batılılaşma düşüngüsünü bu temelin üstüne oturtmak istemişti. Ama 1950'den bu yana, ırmak ters yöne çevrildi. Şimdi böyle bir düşüngü yalnızca kimi aydınların kafasında kaldı.

— *Türkiye'de halkla aydın arasında bulunduğu söylenen uzaklık nereden kaynaklanmakta?*

— Halkla aydın arasında her zaman bir uzaklık vardır, çünkü ilgi alanları ve söylemleri farklıdır. Öğretim düzeyi yükseldikçe bu uzaklık azalır kuşkusuz, gene de tümden yok olmaz. Bunu görmek için, gelişmiş toplumlara şöyle bir göz atmak yeter. Onlarda da durum üç aşağı beş yukarı

aynıdır. Ancak aydınlar düzleminde yer alanların sayısı daha fazladır. Öteki düzlemde olanların da ekinsel düzeyi biraz daha yüksek olabilir.

— *Yabancı aydınlarla bizim aydınları karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar görüyorsunuz?*

— Herhalde "Batı Avrupalı aydınlarla" demek istiyorsun. Bilemiyorum, ama, öyle sanıyorum ki, bizim aydınlarımız genellikle daha duygusal, daha değişken (daha çok görüş ve yan değiştiriyorlar), daha az nesnel, bir de daha ucuz: Bir 12 Eylül geliyor, hepimiz sus pus oluyoruz, sus pus olmakla da kalmıyor, yerimizi koruyacağız ya da bir basamak daha yukarıya çıkacağız diye destek veriyoruz. Söylemek bile fazla, tüm aydınlarımızı sokmuyorum bunun içine.

— *İsterseniz, politikadan uzaklaşalım da biraz farklı konulara gelelim. Örneğin "İyelik" adlı yazınıza. Bu yazıda insanmerkezci bakışa tümden karşıt bir tutum sergiliyorsunuz, merkeze insanı koymamak gerçekten farklı bir bilinç gerektiriyor. Bugün yaşadığımız birçok sorunun temelinde bu anlayışın yattığını düşündüğünüz söylenebilir mi?*

— Evet, sözünü ettiğin yazıda da vurguladığım gibi "Her şey insan içindir" ilkesi uğursuz bir ilkedir. Okyanusun dibindeki renk renk bitkiler, kumlar, taşlar, Everest Tepesi'ndeki karlar, ağaçtaki sincap, taşlar arasındaki yılan neden benim için olsun ki? Doğayı ve başka yaratıkları kendi malımız gibi görmek bizi bugünkü açmaza getirmiş, doğa ve başka yaratıklar hoyrat davranışlarımız sonucu can çekişmeye başlarken, kendileriyle birlikte insanı da yıkılışa sürükler olmuştur. Gene Lévi-Strauss Batı düşüncesinin, insanı yüceltmek isterken, önce doğayı budadığını, arkasından da insan kavramını sınırlamaya giriştiğini, yani belli insan türlerini insandan saymadığını söyler. Bunun sonuçlarını da bir bir sergiler.

— *Dipnotlarınızda sık sık antropoloji kitaplarına rastlanıyor. Bu alandan ne ölçüde yararlandınız?*

— Antropoloji ya da budunbilim insan bilimlerinin en ilginç alanlarından biri. Toplumları ve insanları tanımamıza büyük katkılar sağlayan bir alan. Ama benim budunbilimle ilgim sınırlıdır. Ben daha çok yöntem açısından ilgi duydum bu alana. Ünlü budunbilimci Claude Lévi-Strauss'un yapıtlarını okudum. Biraz da Georges Dumézil'i. Doğrusu çok yararlandım. Yalnız yöntem açısından değil, dünyayı ve insanları anlama açısından da.

— *Toplumsal yaşamda ve sanatta yineleme de sık değindiğiniz bir konu. Size göre, yineleme ne getirir, ne götürür?*

— Yıllardır yineleme kavramı üzerine göstergebilimsel bir çözümleme yapmayı kurarım, kendimi yeterince hazır görmediğimden olacak, bir türlü girişemedim. Ancak *Alıntılar*'da, üç küçük yazı içinde ele almaya çalıştım konuyu. Kısaca söylemek gerekirse, yineleme söylem düzleminde de, edim düzleminde de yeni olanın, yaratıcı olanın tersidir; bu bakımdan, bir ucu anlamsızlığa dayanır. Bir körlenme ve körleşmedir çoğu kez, hep aynı şeyleri yapan, aynı çarkı çeviren bir insan düşün. Hep aynı sözleri yineleyen bir insan düşün. Ama yineleme çelişkin bir kavramdır. Kimi zaman da yaratıcılığın ya da kusursuzluğun ana koşullarından biri olur: Öğrenim sürecinde yinelemenin yerini düşünelim; bir ezgiyi olabildiğince kusursuz çalmak için aynı parçayı günlerce, haftalarca baştan çalan sanatçıyı, hatta aynı yapıtı dönüp dönüp baştan okuyan ve her seferinde yeni anlamlar bulgulayan okuru düşünelim. Bu durumda, iki türlü yinelemeden söz etmek gerekir belki. Bir yanda etkin ve bilinçli bir yineleme vardır, bir yanda edilgen ve bilinçsiz bir yineleme. Hiç kuşkusuz, dizgesel bir araştırmaya girilecek olursa, yinelemenin birtakım ara konumlarından da söz edilebilir.

— *"Okumak" adlı güzel bir yazınız var, orada anneniz* Kuran *okuyuşunu anlatıyorsunuz, belki gerçekte bu da bir yineleme, ama çok güzel.*

— Bak, yazarla anlatıcıyı karıştırdın burada. Üstelik, öykü birinci kişi ağzından da anlatılmıyor. Ama doğru, annemden söz ettim burada. Annem okuma yazma bilmezdi. Ama bir alışkanlığı vardı, zaman zaman bir duayı *Kuran*'ın her sayfasına okuyup üflerdi, tek tek. Böylece, bir bakıma, *Kuran*'a kendi bildirisini yollardı. Dua bir yinelemeydi kuşkusuz, ama davranış, özellikle de duanın ardındaki dilek yeniydi. Bu da az şey değil hani. Tüm ülkeyi dolaş, evlerin büyük çoğunluğunda, özel kabı içinde duvarda asılı duran bir *Kuran* bulursun. Bu *Kuran* nerdeyse hiç açılmaz, kırk yılda bir yerinden indirilip üzerine el basılarak yemin edilir, sonra gene yerine konulur. Annem hiç değilse sayfalarını açıyordu, onunla bir iletişime giriyordu. Hem de "okumak" sözcüğünün anlam alanlarından biri daha çıkıyordu sonra böylece. Ama yineleme deyip de geçmemeli, aynı sesle, tek heceli bir sözcükle yavaş yavaş kendilerinden geçen dervişleri düşün. Kısacası, yineleme üzerine bir kitap yazma tasarım içimde bir yerlerde hep duruyor.

— *Umarım en kısa zamanda yazarsınız. Şimdi "Simgelerin Dili" adlı yazınızdan bir tümce okuyacağım: "Dil hem en ince ayrımlara varıncaya dek her şeyi anlatmaya yönelir, hem de en ince ayrıntılara indiği zaman bile geride bir 'artık bildiri' bırakır. Simgeyse, kör bir yineleme olduğuna göre, alabildiğine dar ve kapalı bir anlam alanıdır." Peki, dil aracılığıyla yapılan bir anlatı(m)da simge kullanılıyorsa, bunu nasıl karşılayacağız?*

— Simge, yazıda da görüldüğü gibi, genellikle tekil olarak kullanılır ve kesinlikle kalıplaşmıştır. Dil içinde kullanılmasına gelince, yalnızca simgelerle örülmüş bir söylem düşünmek zordur. Ancak dil her şey gibi simgeyi de taşıyabilir. Bu arada, XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'da ortaya çıkan, başka ülkelerde de uzantıları olan *simgecilik* akımıyla simge kavramı arasında bir yakınlık bulunmadığını da belirtmek gerekir: Simgecilik çok-anlamlılığı öne çıkarır; genel olarak simgeye verdiğimiz anlamla bir ilgisi yoktur.

— *Göstergeyle simge arasındaki fark nedir?*

— Simge göstergenin bir türüdür; kalıplaşmış ve üzerinde uzlaşılmış bir göstergedir. Bayrak ulusun simgesidir, bunu kimse tartışmaz.

— *Bir süre önce* Varlık*'ta çıkan "Biçim ve Biçem" adlı yazınız da bu ayrımın önemini vurguluyor o zaman.*

— Haklısın. O yazıda Cézanne'ın bir sözünden yola çıkmıştım: "İnanın bana, kutsalın anlamını bir İsa yüzüyle anlatmak bir haçla anlatmaktan çok daha zordur" sözünden. Bir marangozun ya da bir demircinin yaptığı haçın *gösterdiği ya da simgelediği* kutsallıkla Cézanne'ın bir İsa yüzünde *anlattığı* kutsallığı karşılaştırmayı denemiş, ikincisinin ister istemez özgün ve özel, ayrıntılı ve karmaşık olduğunu, dolayısıyla anlaşılmasının belirli bir birikim ve çaba gerektirdiğini, çünkü, birincisinin tersine, içeriğinin kolay kolay tüketilemeyeceğini göstermeye çalışmıştım. Ama o yazıda bu ayrımı belirlemekle kalmıyordum elbette. Neden dersen, haç bir simgedir, ama biçim her şeye karşın simgeye indirgenemez: Biçim bir kalıptır, biçem kalıp değildir; yinelendikçe boş bir kalıp, bir biçim olur. Diyeceğim, biçemin başlıca özelliği özgünlük ve öznelliktir. Örneğin Franz Kafka'nın ya da Sait Faik'in metinlerinin anlatmak istedikleriyle derinden derine bağıntılı birer biçemi vardır. Bu biçemler başkalarınca yinelendikçe, yani başka içeriklere uygulandıkça, özgünlüklerini yitirir, yani birer kalıp olur. Başka bir deyişle, kutsallığı tüm ressamlar aynı İsa yüzüyle gösterirse, bu İsa yüzünün demir ya da tahta haçtan bir farkı kalmaz.

— *Anımsadığım kadarıyla "Gökkuşağı Tümeni" adlı yazınızda da ele almıştınız göstergeleri. Sizce insanı göstergeye kullanmaya iten ne?*

— Gösterge her yerdedir, dil bir gösterge dizgesidir. Ama ben "Gökkuşağı Tümeni" adlı yazıda göstergenin bir başka kullanımından, belirli kişi ve toplulukların kendileri-

ni başkalarından ayırmak amacıyla kullanmalarından söz etmiştim. Bunun çok değişik biçimleri vardır; örneğin yakamıza taktığımız bir rozetle belli bir kurumdan, belli bir topluluktan olduğumuzu gösteririz.

— *Son yıllarda her alanda yaygınlaşan, önümüze sürülenlerin kaynağı olduğu söylenen bir akım var: Postmodernizm. Postmodernizmin içeriği ve kullanımlarının yerindeliği konusunda neler söyleyeceksiniz? Gerçekten ileri bir adım mı, yoksa belli bir anlayışa ortam yaratmak için çıkarılmış bir akım mı?*

— Doğrusunu istersen, benim bu konuda fazla bir bilgim yok. Öncelikle ve özellikle mimarlık alanında doğduğunu ve eski/yeni, kaba/ince, vb. gibi ayrışık öğelerin bir araya getirilmesiyle oluşacak bir sanat anlayışına dayandığını söylüyorlar. Verilen örneklere bakılınca da, *Tartışmalar*'da altını çizmeye çalıştığım gibi, akımın bu yönünün hiç de yeni olmadığını, eski dönemlerde birçok örneği bulunduğunu görüyoruz. Bu arada, örneğin Roland Barthes gibi yaşamı boyunca sözcüğü bir kez olsun kullanmamış olan kimi yazarların postmodern diye anılması karşısında ne diyeceğimizi bilemiyoruz, hiçbir zaman böyle bir takımda oynamamış kişilerden geniş bir takım kurulduğunu görerek şaşıp kalıyoruz. Değerli hocamız Berna Moran da bir ara bu sakat tutuma bayağı katkı sağladı. Kimden söz ettiyse, postmodern diye niteledi, sözü edilen kişi ya da kişiler de "Postmodernizm yeni bir şey, demek ki iyi bir şey" diyerek nitelemeyi öpüp başlarına koydular. Böylece, denilebilir ki, üyeleri arasında hiçbir ortak yan bulunmayan, yandançarklı bir okul doğdu Türkiye'de. Gene Berna Moran'a göre, postmodernizmin şöyle bir saptaması vardı: Bugüne dek her şey söylenmişti, artık yeni bir şey söylenemezdi. Öyleyse bugünün sanatçısına eski söylemleri yeniden düzenleyerek yeniliğe ulaşmaktan başka bir şey kalmıyordu. Bu sakat görüş kimi yeteneksiz yazarların eski yapıtları harmanlayıp ken-

dilerine mal etmelerini yasallaştırıyordu, ama gelişim düşüncesini ve insanın yaratıcılığını yadsımak gibi küçük bir sakıncası vardı.

— *Roman, genel olarak da yazın egemen düşünceyi hangi noktalarda rahatsız ediyor olabilir?*

— Kuşkusuz, egemen düşüncenin ve yazınsal söylemin özelliklerine bağlı bir şey bu. Ama, genellikle, yazınsal dil sorgular, kendi kendinden dünyaya değin her şeyi sorgular; egemen söylense, yalnızca kesinler. Belki de bu temel ayrılık nedeniyle çoğu iktidarlar, özellikle de yetkeci iktidarlar, yazın adamlarından hep kuşku duymuşlardır. Örneğin 1950-1960 yılları arasında iktidarı en çok kuşkulandıran kişiler yazın adamlarıydı. En çok onlar izlenir, en çok onlar rahatsız edilirdi. İktidarın kendi açısından bakılınca, haksız da sayılmazdı bu tutum. Sorgulama özgürlüğü içerir, tutucu ve yetkeci iktidarlarsa, özgürlüğe gereksinim duymayan yurttaşlar isterler.

— *1995 yılında yayımlanan* Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye *adlı ortak kitapta sizin de bir yazınız yer aldı. Orada, yönetimlerin yazarlara baskı yapma nedenlerinin, onların başka yerleri, başka zamanları, başka benleri düşleyebilmeleri, kurgulayabilmeleri olduğunu yazıyorsunuz...*

— Evet "Özgürlük İmgesi" adlı yazıyı söylüyorsun. Daha sonra *Alıntılar*'a da almıştım o yazıyı. Genellikle düşünce özgürlüğünden, düşünce özgürlüğünün sınırlarından söz ederler de düşünceyi, düşünce özgürlüğünü yok etme yöntemlerinden daha az söz ederler. Buna, yanılmıyorsam, iki örnek göstermiştim, sayısız örnekler arasında iki küçük, ama anlamlı örnek. Birincisini Flaubert'den almıştım: *Bouvard ile Pécuchet*'de, aynı zamanda tecimle de uğraşan bir belediye başkanı "Namuslu adamın özgürlüğe gereksinimi yoktur" der. Ne demektir bu? Kişi yaşamını işiyle, gündelik uğraşlarıyla sınırlamalı, başka bir şey düşünmemelidir, yani imgelemi, düşlemi, toplum düzenini, dünya

düzenini hiç kafasına takmamalı, kendinden ötesine bakmamalı demektir. İkinci örneğim Yaşar Nabi'nin Demokrat Parti yönetiminin düşünce özgürlüğüne dolaylı olarak getirdiği sayısız kısıtlamalardan birine ilişkin bir gözlemidir: "Bu adamlar olumsuz bir biçimde de olsa Rusya'dan söz edilmesini istemiyorlar." İnsanların kafasında bu ülkenin varlığı konusunda bile bir kırıntı olmasın. Bu iki örnek, sanırım, yeterince temellendirir o söylediklerimi. Ayrıca, söylemiştim, Demokrat Parti yönetimi öncelikle yazın adamlarını, yani her zaman başka yerleri, başka zamanları, başka benleri söz konusu eden kişileri kuşkulu bulurdu.

— *Yanıtınız az çok belli, ama gene de sorayım: Düşünce özgürlüğünün sınırları var mı, olabilir mi?*

— Özgürlüğün ilk koşulu bu özgürlüğü başkalarının özgürlüğüne engel olmadan kullanmak olduğu gibi, düşünce özgürlüğü de başkalarının düşünme özgürlüğüne engel olmadan özgürce düşünmek, daha doğrusu düşüncesini yazı ve söz yoluyla dile getirmektir. Ama, bildiğimiz gibi, ülkeler yönetim düzenlerinin ve bireylerinin direnme güçlerine güvendikleri ölçüde, düşünce özgürlüğüne karşı düşüncelerin dile getirilmesine de izin verebiliyorlar.

—. *Genelde yazarların yersiz yurtsuz olduğu ya da olması gerektiği söylenir. Sizde böylesi bir eğilim var mı?*

— Ben böyle düşünmüyorum. Böyle düşünmediğime de tüm yaşamımın ve tüm yazdıklarımın tanıklık edebileceğini sanıyorum. Birtakım tutumlara ve sonuçlarına kesinlikle karşı çıksam bile, tüm varlığımla yurduma ve toplumuma bağlı olduğuma, varlığımı öncelikle yurdumun ve toplumumun temellendirdiğine inanıyorum.

— *Türkiye gibi bir ülkede yaşamak bir yazın adamı olarak sizi nasıl etkiliyor?*

— Türkiye benim yurdum, çelişkilerine, aykırılıklarına alıştım, toplumumuzun özellikleri birey olarak bizim

kişiliklerimizde de az çok karşılığını buluyor. Bunun sonucu olarak, su içinde balık gibi yaşıyoruz, ama suyun gittikçe kirlendiğini duymayacak kadar da özdeşleşmiyoruz onunla.

— *Köşe yazılarınızda olayları genellikle ince bir mizah anlayışıyla ele almışınız. Böyle bir söylemi günlük gelişmelere denk bir kıvraklık sağladığı için mi, yoksa Türkiye'deki gelişmelerin pek de ciddiye alınacak düzeyde olmadıklarını düşündüğünüzden mi seçtiniz?*

— Bir yaklaşım biçimi bu. Ben ne Güneri Civaoğluydum, ne Hasan Cemal, ne Murat Belge, üstelik kültür sayfasında yazıyordum; kimseye yol göstermek savında değildim; öykücü ve denemeci kimliğimle yazıyordum; öykücü ve denemeci, yani yazın adamı, Roland Barthes'ın söylediği gibi "Dünyanın nasılını bir nasıl yazmalı'ya dönüştüren biri." Ama iki nasıl arasında sıkı bir bağıntı da bulunabilir, ele aldığım olayların gülmeceye daha elverişli olduğu düşünülebilir.

— *Bir yazınızda köşe yazılarınızda hiçbir zaman eşinizden, işinizden söz etmediğinizi yazıyorsunuz. Sanırım, yazılarına bu konuları sokanlara tepki duyuyorsunuz?*

— Doğru, ben *Cumhuriyet*'te yazarken, hiçbir zaman kişisel sorunlarımı ele almadım. Değil eşimden, işimden söz etmek, özel bir durum dışında, hiçbir zaman kendi kitaplarımın adını anmadım. *Varlık*'a yazdığım yazılarda yapabilirdim bunu, ama gazetede, kitaplarımı alan okurlardan çok daha fazla olan bir okur kitlesi karşısında bunu yapmak bana verilen yeri kötüye kullanmak olur gibime geliyor. "Başkaları bunu bol bol yapıyor" diyeceksin. Evet, günlük basınımız bu açıdan çok zengin bir gömü: Kimi yazarların eşlerinin, kızlarının adını, kimilerinin kitaplarını ezbere biliyoruz. Kimileri de Tanrı'nın günü yazısını nasıl yazdığını anlatmaktan bıkmıyor, önemli olan ne yazdığı değil de nerede, nasıl, ne zaman, hangi kalemle yazdığı.

Adam öyle kendi kendisiyle dolu ki bir türlü boşalamıyor. Bu tür köşe yazarlığı bana göre bir uğraş değil.

— *Gene de birkaç ay önce haftalık* Müdafaa-i Hukuk *gazetesinde düzenli olarak köşe yazıları yazmaya başladınız.*

— Evet, doğru, ilk sayısından beri her hafta yazıyorum, *Alıntılar* değil de *Yansımalar* başlığı altında. Söylemek bile fazla, *Müdafaa-i Hukuk*'ta da ortak bir savaşım söz konusu. Devrim ilkelerinin, ülke birliğinin ve ülke bağımsızlığının savunulması söz konusu. Bu kez bunu olanakları sınırlı, ama çok daha tutarlı bir gazetede yapıyoruz. Böyle olmasa, ne diye yazacaktım?

— *Bu arada,* Cumhuriyet*'te yazmayı bırakmanızın altında farklı bir ahlaksal tavır yattığını biliyoruz. Bu konuda biraz bilgi isteyebilir miyim?*

— Bana kalırsa, hiç de öyle büyütülecek bir şey değil bu. Ben *Cumhuriyet*'te yazarken, sevdiğim ve inandığım dostlarla birlikte, daha doğrusu, sevdiğim ve inandığım dostların ardında, bir savaşıma katıldığımı düşünüyordum. Sonra, gazeteye bu savaşımın kimi zaman dışında, kimi zaman karşısında yer alan bir kişinin, yani Attila İlhan katıldığını öğrenince, ortak savaşıma katılma duygumu yitirdim, böyle olunca da yazmayı sürdürmenin fazla bir anlamı kalmadı. Yalnızca düşünsel tutarlılık açısından verdim bu kararı. Ben bilmediğim konularda konuşmam, Attila İlhan sık sık desteksiz atış yapar, ama sevmediğim bir yazar değildir. Kimi yazar arkadaşlar "Bizim gazete, bizim gazete" deyip dururlar. Ben her zaman bu büyük gazetede sıradan bir konuk olarak görmüştüm kendimi, konukluğumu sessizce bitirdim. Ama dostlara sevgi, saygı ve bağlılığımdan da hiçbir şey eksilmedi. Bence sevdiklerimiz, onurumuz ve ilkelerimiz dışında hiçbir şeye dört elle sarılmamalıyız. En azından ben böyle davranmayı yeğledim. Üniversitede, düşünce ve tutumlarını benimsemediğim kişilerle çalışmak durumunda kaldığını görünce, yönetim görevlerimi hemen bı-

raktım. Sait Faik Öykü Armağanı'nı vermeyi üstlenmiş olan kurumun yöneticileri, ödülü Demir Özlü'ye vermemizin ardından, değerli yazarımızın o dönemde Türkiye'ye gelemeyeceğini bile bile "Buraya gelsin de alsın!" dedikleri zaman, hemen bir yazı yazıp seçici kuruldan ayrıldığımı bildirdim. Kimi dostlar kızdılar bana, oyunbozanlık ettiğimi, böyle zor durumlarda, gitmek değil, tam tersine, direnmek gerektiğini söylediler. Ben böyle düşünmüyordum. Ne de olsa yaptığımız yurt savunması değildi. O zaman da işi büyütüp arkadaşlarıma ters düşmüş gibi görünmek istemedim. Sanırım, kuruma yolladığım yazıda gerekçemi belirtmiştim; ama basında "işlerimin çokluğu nedeniyle" ayrıldığım yazıldı. İyi bir gerekçedir bu, işlerim de her zaman çoktur.

— *1998'de* Söylemlerin İçinden *adlı deneme toplamını yayımladınız. Kitap ilgi uyandırdı. 1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü de bu kitaba verildi. Size böylesine ilginç ve değişik bir kitap yazdıran etkenler nelerdi?*

— Ne olacak? Ele aldığı konular, daha doğrusu bu konuları taşıyan söylemler. Kitap *Söylemlerin İçinden* adını taşıyor. Ama burada söz konusu olan söylemler oldukça özel bir türden. Örneğin günlük basında her gün karşımıza çıkan futbol yazılarının, kadın dergilerinin, pop şarkılarının, mutfak yazılarının, Prenses Diana'nın ölümünü ele alan köşe yazılarının söylemi. Bunların biçimsel, ama özellikle içeriksel çözümlemesi.

— *Çözümleme diyorsunuz...*

— Doğru, bu kitabı oluşturan denemelerin hemen hepsi aynı zamanda birer çözümlemedir ve hepsi de oldukça kapsamlı araştırma gerektirmiştir. Örneğin futbol söylemine ilişkin "Top Yuvarlaktır" adlı yazı iki üç büyük gazetede şöyle böyle altı ay içinde yayımlanmış yüzlerce futbol yazısı elden geçirilerek yazıldı. Örneğin "Özgür Kadınlar"ı yazmak için elli altmış kadın dergisindeki tüm yazıları incelemeden geçirdim. Örneğin "Mutlu Aşk Şarkıları" için

bir sürü pop şarkısının sözleri üzerinde çalıştım. "Bir Ölüm Şenliği"ni İstanbul basınında Prenses Diana için yazılan tüm köşe yazılarını okuduktan sonra yazdım. Bunlar birer göstergebilimsel inceleme biçiminde de sunulabilirdi. Ama daha rahat okunabilmeleri, daha kolay anlaşılabilmeleri için, biri dışında, hepsini deneme biçiminde sundum.

— *Peki, bu söylemlerin özellikleri...*

— Ayrıntılara girecek zamanımız olsa, kitabı da önümüze açsak, uzun uzun anlatabilirim bunu. Ama kısaca şunu söyleyeyim: Bu söylemler toplu biçimde ele alındığı zaman görülüyor ki hepsi de doğrudan anlattığının yanında, daha doğrusu doğrudan anlattığının ardında çok başka şeyler de söylüyor. Kadın dergilerinin büyük çoğunluğundaki yazılar kadının özgürleşmesi yolunda savaşım verir gibi görünüyor, ama, gerçekte, bilerek ya da bilmeden, nesneleştiriyor onu, nesnelere tutsak etmek, yetişimini belli bir sınırın altında tutmak, sevgi ve bağlılık yetilerini sıfıra indirerek yaşamından anlamı ve sürekliliği çıkarmak istiyor. Pop şarkıları aşktan söz eder gibi görünüyor, ama sevgi yokluğunu yüceltiyor, aşkı, hatta sevilen kişiyi bir tüketim nesnesine, sevgi ilişkisini bir karşıtlar ilişkisine dönüştürüyor, tıpkı kadın dergileri gibi, sürekliliği ve bağlılığı aşağılıyor; bunu da bayağı bir anlatımla yapıyor. Mutfak yazını lüks lokantalar çevresinde yapay ve yüzeysel bir seçkinliği öne çıkarıyor. Futbol yazıları çelişkilerle dolu ve yapay bir söylen dünyası yaratıyor. Söylemek bile fazla, her söylem topluluğu değişik yazarların ürünlerinin bir araya getirilmesiyle oluşuyor, örneğin "Top Yuvarlaktır"da elli altmış yazarın değişik yazılarına dayandım, ama bu yazıların ortak yönleri farklı yönlerinden kat kat fazlaydı ve onlardan çok daha belirleyiciydi.

— *Prenses Diana'ya ilişkin söylemlerin neyi gösterdiğini söylemediniz.*

— Onlar da köşe yazarlarımızın ekinsel ve düşünsel

düzeylerinin düşüklüğünü gösteriyor. Belli bir ekin ve bilgi düzeyine ulaşmamış olduklarından mıdır, nedir, güncel bir olay karşısında insanlığın tüm birikimlerini, tüm değerlerini yok sayabildiklerini, dolayısıyla yerleşik bir düşünce evrenleri olmadığını gösteriyor. Böyle olmasa, Diana'yı bir tür devrimci, bir tür özgürlük savaşının öncüsü gibi sunarlar mıydı bize? Diana üzerine yazılmış köşe yazılarını okurken, yazarlarımız adına ben utandım. Salaklığın bu kadarı da fazlaydı. Ama bunları vurgulamak, gülünç ve acıklı yanlarıyla göz önüne sermek de gerekiyordu.

— *Evet, kadıncağız bir anda örnek insan imgesi oluverdi kafalarda. Gariptir, geçenlerde bir gazete de* CIA *ajanı olduğundan kuşkulanıldığını yazdı.*

— Burası benim alanıma girmiyor. Bunca nitelik yanında CIA ajanlığı Diana'ya pek de ters düşmüyor bence. Bizim de öyle bir basınımız var ki CIA ajanlığını çok kısa bir sürede örnek insan olmanın temel koşulu durumuna getirebilir.

— *Söylemlere özel bir önem verdiğiniz görülüyor. Söylemler hangi özellikleriyle ilginizi çeker?*

— Değişik alanların, değişik toplulukların söylemleri ilginçtir. Örneğin hukuk söylemi, örneğin bilim söylemi, felsefecilerin, ekonomi uzmanlarının söylemi. Neredeyse kendine özgü birer dildir bunlar. "Popüler kültür" denilen bütünün değişik alanlarında karşımıza çıkan söylemler de böyle. Göstergebilimle uğraştığıma göre, ister yazınsal olsun, ister başka türlü, söylem benim başlıca çalışma alanım. Her yanı, her düzlemi ilgimi çeker. Tek bir kişinin tek bir söylemi de inceleme konusu olabilir, aynı çevreden olan ya da aynı konulara eğilen kişilerin söylemlerinin oluşturduğu toplam da. Benim bu kitapta yapmaya çalıştığım gibi. Burada öncelikle söylemlerin gerisindeki dünya görüşünü ya da düşüngüyü görmeye ve göstermeye çalıştım. Kuşkusuz, toplumbilimsel bir yanı da var bunların, ama ben kendi alanımda kalmayı yeğlerim.

— Bir söylemi bütün yanlarıyla anlayabilmek için ne yapmak gerekir?

— Şöyle diyelim: Bir söylemi olabildiğince bütüncül bir biçimde anlayabilmek için Greimas göstergebiliminin araçlarını kullanmak doğru bir seçim olabilir. Kişisel sezginin ve deneyimin payını da küçümsememek gerekir.

— Futbol yazarlarının ya da gazetelerinin söyleminde dikkatinizi çeken ne oldu?

— Örneğin tarihe bakışları çok ilginçtir. Tarihten, tarih yazmaktan, tarihe tanıklık etmekten söz ederler, ama tek yönlü bir tarih anlayışları vardır: Yalnız yengileri "tarihsel" sayar, yenilgilerin hemen unutulmasını salık verirler. Örneğin yabancı bir takımı yenmek büyük bir utku, yenilmekse önemsiz bir şeydir; örneğin küçük bir takımın üç büyüklerden birini yendiğini yazmaya dilleri varmaz, büyük takım kendi kendini yener, kendi yanlışlarının kurbanı olur; örneğin kendilerince şiirli bir dil kullanmaya bayılırlar, bir kez top derlerse, üç kez "meşin yuvarlak" derler.

— Yazıların "destansı, düşünsel, ağlatısal, şakacı" havalar içermesi de buradan mı kaynaklanıyor?

— Herhalde. Bir de, zaman zaman bunu anımsasalar bile, futbolu bir oyundan çok fazla bir şey, yaşamı anlamlandıran, neredeyse topluma yön veren bir etkinlik olarak görmeleri ve bizim de bu oyuna aynı ilgiyi gösterdiğimizi ve aynı değeri verdiğimizi sanmaları. Hakan Şükür Leeds'in kalesine bir gol attı mı Japonya'da ilkokul çocuklarının oyuncumuzun adını belleklerine bir daha çıkmamasıya yerleştirdiklerine inanırlar, ya da inanır gibi görünürler, bilemiyorum.

— "Top Yuvarlaktır"da takım, küçük takım, oyuncu, teknik direktör, hakem, izleyici gibi belli başlı öğeleri ele almışsınız...

— Futbol evreni –elbette futbol yazılarından yansıdığı biçimiyle– bir dizge, bir yapı oluşturuyorsa, bunların da bir yeri, bir işlevi ve bir sunulma biçimi olacaktır. Yazılarda hangi sözcüklerle, nasıl övüldükleri ve yerildiklerini, kendilerinden neler beklendiğini belirlemeye ve ayrıntılarıyla göstermeye çalıştım.

— *"Mutfak yazını"nı ele almaya nasıl karar verdiniz?*

— Günlük basının kimi pazar eklerinde mutfak yazıları küçümsenmeyecek bir yer tutuyordu. Daha ilginci, bu konuda yazanların oldukça farklı bir anlatım biçimleri ve oldukça farklı bir yaşam anlayışları bulunduğu seziliyordu. Bu söylemleri inceleyip yaklaşım biçimlerini ve arkalarındaki dünya görüşünü ortaya çıkarmak istedim. Mutfak nedir, şef kimdir, lokanta nasıl bir yerdir, lokantada yemek yeme izlencesi nasıl eklemlenir, bunları ortaya koymak ilginçti. Hep yetkeyle konuşan mutfak yazarının kimliğini ve dünyasını belirlemek de.

— *"Özgür Kadınlar" adlı yazınıza özgür kadınlardan tepki geldi mi?*

— Bu yazılarda öne çıkarılan "özgür kadınlar"dan bir tepki gelmedi. Çünkü incelediğim yazılarda Türkiye'de ancak çok ender olarak rastlayabileceğimiz, soyut bir kadın örneği sunuluyordu bize. Ama günlük, haftalık ve aylık basından birçok aydın kadın çok olumlu karşıladı.

— *"Özgür Kadınlar"ın çıkmazı ya da çelişkileri hangi noktada?*

— Yazıda ayrıntılı bir biçimde gösterdiğimi sanıyorum. Kimi kadın dergilerimizde kadının toplum ve erkek karşısında özgürlüğünü elde etmesi ve koruması gerektiği savunuluyor. Buna bir diyeceğim yok, ben de öyle düşünüyorum. Ama sıra bunu sağlamanın yollarına gelince, iş değişiyor. Bu yazılarda, kadının hiçbir şeyi derinleştirmemesi, kendisini geliştirme yolunda fazla çaba harcamaması iste-

niyor. Örneğin kişinin dünyaya yalnız bir kez geldiği gerekçesiyle fazla çalışmaması, dolayısıyla küçük, önemsiz işlerle yetinmesi, biri Dostoyevski ya da Tolstoy'dan söz açınca konuyu hemen kapatması, sevgilisine kitap armağan etmemesi isteniyor. Bir de, en büyük önemi cinselliğe verirken, erkeği yalnızca bir haz aracı olarak görmesi, olabildiğince kısa bir sürede değiştirmesi, hatta tek gecelik aşklarla yetinmesi salık veriliyor. Eskiden kötü erkeğin tutumu olarak bildiğimiz konumu bugünün "özgür kadın"ı alırsa, her şey yoluna girecek diye düşünüyor olmalılar. Ama, hemen belirteyim, benim yazım bu tutumların doğrudan eleştirilmesi değil. Ben olabildiğince dizgesel bir çözümleme içinde belirlemeye, dolayısıyla göstermeye çalıştım bu sakat tutumu. Onların kendi dilleriyle yansıtmaya da özen gösterdim.

— *Siz "çağdaş kadın"ın sığ düzlemlerde var olabildiğine değiniyorsunuz. Bu yapaylık nereden kaynaklanıyor olabilir?*

— Hayır, böyle bir inancım yok. Çevremiz hiçbir konuda erkeklerden geri kalmayan, bilgili, bilinçli, yaratıcı kadınlarla dolu. Ama kadın dergileri, iççağrıları bu olmalı, kadını başlıca özelliği tüketici olan bir tuhaf yaratığa dönüştürmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Bu nedenle de sığ ve soyut bir kadın ülküsünü yüceltiyorlar. Ama çok da belli etmeden, alttan alta.

— *Aşk şarkılarına gelelim... Günümüzde aşklar da aşk şarkıları gibi ucuzladı mı sizce?*

— Aşk dediğimiz olguyla kimi insanların kafasındaki aşk imgesini birbirine karıştırmamak gerekir. Ama pop müzik bağlamında aşk şarkıları yazanların büyük çoğunluğunun tüketim çağına uygun ve çok ilkel bir aşk anlayışını öne çıkardıklarını söyleyebilirim. Yazımda bunlar örnekleriyle sergilenmekte. Al sana bir örnek: "Yok yalvarma çok geç kaldın / Uğraşamam senle ay bunaldım / Ayıptır ağlama erkeksin ya / Koçum üzülme sen kader utansın / Bak

son güldüm ama iyi güldüm / Ben savdım sıramı şimdi sen sürün / Başıbozuk sen de defterini dürdüm."

— *Yine "Çağdaş Aşk Şarkıları" adlı yazınızda şarkı sözlerinin dünyanın ve insanın değişmezliğini kesinlediğini belirtiyorsunuz. Değişmeze duyulan bu yakınlığın nedeni ne olabilir?*

— Bilemiyorum, belki de geçmişi ve gelişimi bilmemenin, her şeyi kendi salak kimliğinden yola çıkarak değerlendirmenin yol açtığı bir yanılsama ya da imgelem yokluğu söz konusu.

— *Siyasal söylem sizin için çözümlenmesi en kolay söylem olmuş olmalı?*

— Öyle, siyasal söylem en çok işittiğimiz söylem türlerinden biri. Ama ben *Söylemlerin İçinden*'de siyasal söylemin kendisinden çok, dış koşullarını ele aldım. Doğrusu, siyasal söylem üzerine ayrıca bir yazı yazmak isterdim. Bayağı kapsamlı bir yazı. Gerçekte, bu konuda yüzlerce sayfalık bir kitap yazılabilir. Ancak, bunu yapmak için, çok geniş bir söylem toplamını elden geçirmek gerekir. Bu da büyük bir dayanma gücü ve zaman ister. Bu kitaptaki yazıda siyasal söylemin kendisinden çok, söylem öznesinin edimi ve konumu, dinleyicileriyle ilişki kurma biçimleri, öznenin konumuyla söyleminin türü arasındaki bağıntı vb. gibi özellikler üzerinde durulmakta.

— *Fransa'da bir göstergebilim kolokyumunda sunduğunuz bildiri değil miydi bu?*

— İyi anımsadın "Pouvoir et dire" adlı kolokyumda, Albi'de, 1982'de. Bayağı ilgi uyandırmıştı. Yazı da küçük bir göstergebilimsel incelemedir, bu yönüyle ötekilerden ayrılır. Ama anlaşılırlık yönünden ötekiler kadar açıktır.

— *Bizdeki siyasal öznelerin her türlü eğilimi kendilerinde toplamaya çalışmaları sizin de dikkatinizi çekmiş...*

— Çok açık bir şey bu. Hele Özal'dan bu yana: O açık açık ve çelişkiden korkmadan dört eğilimi de kendi partisinde toplamak istediğini söylüyordu. Şimdi tüm partiler aynı yolda; ancak farklı gibi görünmeye çalışıyorlar. Bana sorarsan, budalaca bir kurnazlık eğiliminin sonucu bu. Böylece her kesimden oy alabileceklerini sanıyorlar. Açık olsalar, daha kazançlı çıkarlar. Şu var ki o zaman da ayrı partiler bulunmasının anlamı kalmaz. Öyle ya, hepsi aynı değerlere bağlı, hepsi anamalın kutsallığını savunmakta.

— *Aslında, kitapta ele aldığımız söylemlerin tümü doğrudan medyayla ilintili. Bu yazıları medyaya yönelik bir eleştiri olarak da alabilir miyiz?*

— Evet, neredeyse tümü. "Medya"ya ve onun biçimlendirdiği "popüler kültür" denen şey karşısında bir uyarı olarak da değerlendirilebilir bu kitap.

— *Her şeyi konuştuk da "Sonuç yerine: yukarı ve aşağı" başlıklı bitiriş yazısını konuşmadık.*

— Evet, o yazı üzerinde çok uğraştığım bir yazıdır. Bir ilk biçimini yazdıktan sonra, yıllar yılı beklettim, sonra yeniden ele aldım. Çok sevdiğim bir kısacık Karatepe öyküsünden çıkarılabilecek her şeyi çıkarmaya çalıştım.

— *Bir kez daha anlatılmaya değer sanıyorum.*

— Şöyle: Karatepeli on ev yapar; sonra bir saymak ister, aşağıdan sayar, on; damlardan birine çıkıp sayar, dokuz. Her yukarı çıkışında birinin evi çaldığını, indiğinde yeniden yerine koyduğunu düşünür. Aramaya çıkar hırsızı. Sırtında damla geçen bir hırsız görüp görmediğini bir değirmenciye sorar; değirmenci gördüğünü, ne zaman geçtiğini de bildiğini söyledikten sonra, değirmene girip uyumasını önerir ona, "Hırsız geçerken seni uyandırırım" der. Değirmende bir de papaz uyumaktadır. Değirmenci papazın şapkasını bizim Karatepeli'nin başına geçirdikten sonra uyandırır onu. Hırsızın az önce geçtiğini söyleyip gittiği

yönü belirtir. Karatepeli yolda, ay ışığı arkasından vurup da önünde gölgesini görünce "Hay değirmenci! Beni uyandıracağına papazı uyandırmış!" der.

— *Çok güzel bir öykü, bu kısacık öykü üzerinde on dört sayfalık bir yorum yapmak da herkesin kotarabileceği bir şey değil, ama bu öykünün popüler kültürle pek ilgisi yok.*

— Doğru, bir ilgisi yok. Ama ben bu öyküyü yorumlarken "popüler" söylemi oluşturanların mantığına bir ayna tutmak istedim, çünkü onların da bir yerde Karatepeli'nin mantığını izlediklerini, insanı ve dünyayı tek boyuta indirgeyip görünür yanlarından ötesini yok saydıklarını göstermeye çalıştım. Yazının son sayfasından birkaç tümce okuyalım istersen: "Denilebilir ki yalnızca bedensel varlığıyla, yalnızca uzam içinde yer alan, tek boyutlu bir öznedir Karatepeli. Bu nedenle, ne sürekliliği tanır, ne gelişimi: Dama çıkar, damla özdeşleşir, şapkayı giyer, papazla; yaşamı sürekli bir yinelemedir. Böylece, öyküsünün başında nasıl bulduysak, sonunda da öyle buluruz onu."

— *Ama on koca dam dikmiş.*

— Onun da yanıtını vermişiz: "On koca dam, daha öykünün başında gördüğümüz gibi, burası ile şimdinin yinelenmesinden, çoğaltılabildiğince çoğaltılıp berkitilebildiğince berkitilmesinden başka bir şey değildir: Karatepeli de, daha niceleri gibi, çok yaygın olduğu anlaşılan bir içgüdüyle, kimliğini iyelik üstüne kurar: Gereksinimi bulunsun, bulunmasın, dam üstüne dam diker. Ne var ki iyelik üzerine ancak böyle derinlikten yoksun, böyle görüntüye indirgenmiş bir kimlik kurulabilir."

— *Öykü kitaplarımızda sağlamaya çalıştığımız bütünlükten söz etmiştik. Bana öyle geliyor ki bu kitapta sağlamışız bunu.*

— Evet, büyük oranda. Bütünlüğün tam olması için "Siyasal Söylem ve Bağlamları"nı buraya almamalıydım bel-

ki. O da söylem çözümlemesi, ama ayrı bir alanda: Politika alanında yer alıyor.

— *Sennur Sezer 1997 Haziranı'nda,* Varlık*'ta, sizin eleştiren değil, irdeleyen bir mizahınız olduğunu yazıyor. Bu tür bir mizahı* Söylemlerin İçinden*'de de kullandığınız söylenebilir mi?*

— Bir yöntemi kullanmak, belirli bir yaklaşımı uygulamak gibi bir şey değil bu. Hem yazarın kişiliğinden, hem de ele aldığı nesnenin özelliğinden kaynaklanan bir şey. Öyle sanıyorum ki Sennur Sezer burada "mizahçı" demeyelim "mizahlı" yaklaşımın ele alınan konuyu daha kolay sardığını ve daha iyi aydınlattığını söylemek istiyor. Doğru bir gözlem. Pop şarkılarını gözü yaşlı bir yaklaşımla ele alsak, özelliklerini gereğince gösterebilir miydik? Sanmıyorum.

— *Evet, haklısınız. Bir de son olarak denemenin Türkiye'deki durumunu sormak istiyorum. Biliyorsunuz, deneme Türkiye'de azımsanmayacak bir nicelikte. Bu durum türün hafife alınmadığının bir göstergesi olabilir mi? Yoksa nicelik nitelikle desteklenmiyor mu?*

— Deneme de, hem biçim, hem içerik açısından, sınırları çok geniş bir yazınsal türdür, kimi örnekleri yazınsallığın sınırlarında kalsa bile. Bu nedenle, çok sayıda deneme yazılması doğaldır. Ama ülkemizde, öteden beri, nitelikli denemeler yazılmaktadır.

— *Aylar önce, söyleşimizin başlarında, çıkacağını söylediğiniz* Salaklık Üstüne Deneme *adlı kitabınız 2000'in sonuna doğru, kasımda yayımlandı. İnsan öncelikle adı nedeniyle merakla yaklaşıyor kitaba. "Öndeyi"de kitabın son yazısının ötekilerden önce yazıldığını söylüyorsunuz. Ben de sondan başlayarak sorayım: Size salaklık üstüne bir deneme yazdırtan neydi?*

— Kitabın son denemesi ya da sonuç yazısı salaklığı doğrudan ele alır, ötekilerin her biri (ya da büyük bir ço-

ğunluğu) onun değişik bir yönünü, değişik bir belirimini ele alır; diyeceğim ilk yazılan yazı belirleyici olmuştur. Salaklık üzerine bir kitap yazmaksa, çok doğal. Cervantes ve Rabelais'den Balzac'a, Dostoyevski'ye ve Flaubert'e birçok yazarın sık sık döndüğü bir konudur bu, yazının en büyük izleklerinden biridir, çünkü her yerdedir, çevremizde ve içimizdedir. Bir Flaubert tutkunu olarak beni de öteden beri ilgilendirmiştir. Bir de bugün, özellikle ülkemizde, salaklık ülküsel bir yaşam biçimi, hatta iktidar yaklaşımı oluyor. Bu bakımdan, kitabın güncel olduğu, tam zamanında geldiği söylenebilir.

— *Son yazıyı saymazsak, kitaptaki on sekiz denemede salaklığın ya da saçmanın hangi görünüşler altında belirdiğini gösterdiğiniz söylenebilir. Ama konular önceki kitaplarınızın konularına çok yakın: Politika, tarih, bilgi, bilgisizlik, söylem ve elbette yazın.*

— Doğru, ama çok kapsamlı konular bunlar; bir bakıma, tüm yazdıklarımın yazın alanına girdiği ve yazın üzerine olduğu da söylenebilir. Bir de şu var: Ancak bildiğimizi sandığımız ya da, bilmesek bile, bizim için yaşamsal olan konularda konuşup yazabiliriz. Ben de bunu yaptım. Doğrusu da budur, salaksa bilmediği konularda konuşmaya bayılır. Bilim adamıdır, diyelim ki yerbilimcidir, ama yerbilimden anlıyor diye bana dilbilim dersi vermeye kalkar.

— *"Soyutlama" adlı yazınızın ana konusunu "rahat rahat düşünce yürütmek" için bilgiyi aradan çıkarmak isteyenler oluşturmuş. Kendi kendisiyle çelişen, tuhaf bir sav doğrusu...*

— Evet, tuhaf ve çelişkin bir sav, ama sözünü ettiğin denemede örnekleriyle gösterdim: Kimileri, bilerek ya da bilmeden, istedikleri sonuçları çıkarabilmek için bilgiyi ya da karşı-bilgiyi yok saymaya yönelir, birileri bunları karşılarına çıkardığı zaman da kızarlar. Bu tür kişilerle sık sık karşılaşırız. Az önce verdiğim bilim adamı örneği de bunu

doğrulamıyor mu? Bilgisiz olduğu bir alanda düşünce yürütülebileceğini ve doğruya varılabileceğini sanıyor. Bir tür indirgemedir bu, gerçeği budama, sağlıklı düşünce yürütmeyi olanaksız duruma getirmektir, benim salaklık dediğim şeyin en açık biçimlerinden biridir.

— *Siz de tarihçileri eleştirirken aynı sapmayı göstermiyor musunuz?*

— İyi söyledin, ama ben konuya yöntem açısından bakıyorum. Siyasal ve toplumsal tarih hiç kuşkusuz beni aşar; ama yazın tarihinde de benzer yöntemler uygulanıyor; diyeceğim, konunun tümüyle dışında bulunduğum söylenemez. Ayrıca, kendi uzmanlık alanlarında salaklık edenler de az değil. Bir de benim eleştirim yalnızca tarihçilere değil, olguları yalnız tarihle ve yanlış bir tarihsel yaklaşımla açıklamaya kalkan herkese yöneliyor.

— *Yineleme de salaklık dediğiniz tutumun kaçınılmaz sonucu oluyor böylece?*

— Evet, bir bakıma. Salt düşlem değil de olgular üzerine düşünce söz konusuysa, üzerinde düşünce yürüttüğün konuda bilgileri yadsıdığın sürece yerinde saymaya yargılısın demektir. Yineleme yerinde saymadır. Ayrıca, değil düşünce, düşlem bile belirli bir bilgi birikimi gerektirir. Köyünden çıkmamış, kitap da açmamış bir köylünün Paris'i, New York'u ya da Ankara'yı nasıl düşleyebileceğini düşünelim.

— *"Ezber"in de bir yanıyla gereksiz bir yineleme olduğunu yazıyorsunuz. En belirgin niteliği bu olsa gerek.*

— Evet, özümlemeden belleğimize doldurduğumuz, gerektikçe ortaya döktüğümüz şeyler, zaman zaman işimize yarasa, örneğin bir sınavı başarmamızı sağlasa bile, ancak bir yineleme olarak çıkar ortaya, üstelik bir yüktür.

— *Ya başka yoksullaştırıcı etkileri?*

— Normal bir insan için, anlama ve öğrenme ezbere

göre çok daha az zamana mal olur; ezbere ayırdığımız zaman öğrenme ve anlamadan çaldığımız zamandır. Bir düşünelim: Yaşamımız boyunca binlerce kitap okuyabiliriz, ama kaç kitap ezberleyebiliriz? İstersen, bunu bir dünyaya bakış, bir uygarlık biçimi olarak da düşünebilirsin. Yanılmıyorsam, *Alıntılar*'ın kısa yazılarından birinde ele almıştım bu konuyu: Bizim tek kitap geleneğimizden, her evde bulundurulan, ama genellikle dokunulmayan, açılmayan, anlaşılmadan ezberlenmesi yeterli bulunan tek kitap geleneğimizden söz etmiştim.

— *"Seçmece" adlı denemede seçilmiş politikacılarla kitapları alıp da okunmayan yazın adamları arasında kurduğunuz koşutluk çok ilginç doğrusu.*

— İlginç olabilir, ama her zaman geçerli bir koşutluk değil, şu içinde yaşadığımız dönemde bize özgü bir durum bu. Şöyle demiştim: "Örneğin şu son bir yılda çok ünlü birkaç romancımızın son yapıtlarının okurda uyandırdığı tepkiyle önde gelen politikacılarımızın kitlede uyandırdığı tepki aynı ağacın iki dalı gibi birbirine benzemekte: Romancılarımızın son yapıtlarının kapış kapış kapışıldığı, ancak okunamadığı, alıcılarında düş kırıklığı, daha da kötüsü, tatsız bir aldatılmışlık duygusu yarattığı söyleniyor; aynı biçimde, seçilmiş politikacılarla kendilerini seçmiş olan yurttaşlar arasında da tam bir kopukluk söz konusu, ne söylemleri çakışıyor, ne yönelimleri. Kısacası, can sıkıcı bir çelişki karşısındayız: İlk bakışta, okuyan yazanı, seçen seçileni coşkuyla destekliyormuş gibi görünüyor, ama ne okur romancının yapıtını içine sindirebiliyor, ne seçmen politikacının tutumunu." Bu kopukluk biçimlerini de genelleşmiş bir salaklığın sonucu olarak nitelemek olanaklı.

— *Cumhuriyeti eleştirmek için kullanılan "yetmiş yıl" deyiminin indirgeyici yanları bulunduğunu vurguluyorsunuz. Daha da önemlisi, bunun sağcı bir söylem olduğunu*

söylüyorsunuz. Bu konuda birçok kesimden karşınıza dikilecekler olacaktır herhalde.

— Bu tür yuvarlak deyimler indirgeyici, dolayısıyla çarpıtıcı genellemelerle söylem geliştirme tutkunlarının can kurtaran simitleridir: Her şeyi doldururlar içine. Bu tutum da, aşağı yukarı, işine geldiği biçimde düşünce yürütmek için bilgiyi, ayrımı, ayrıntıyı karşısında bir engel olarak görenlerin tutumudur. "Cumhuriyetin tarihi, insan soyunun en kara yeridir!" demek yalnız Osmanlı tarihini değil, Hitler, Mussolini ve Franco yönetimlerinin tarihinin bile Atatürk'ün cumhuriyetinin tarihinden daha "beyaz" olduğunu söylemek anlamına geldiğine göre, burada elbette sağcı ve gerçeğe aykırı bir söylem söz konusu. Hiç kuşkusuz, ben başkalarının karşısına dikildiğim gibi başkaları da benim karşıma dikilebilir. Ama öyle sanıyorum ki bu konuda ben daha sağlıklı düşünüyorum ve düşüncemin ardında en ufak bir hesap, en ufak bir çıkar kaygısı yok.

— Anlaşılan bir süre daha "süreksizi sürekliye, tarihsizliği tarihe" yeğleyeceğiz?

— Evet, salaklık koltuğunu bırakmadığı sürece.

— "Yüksel ki Yerin..."de ırkçı öğretinin farklı ülkelerdeki kuramcılarının öğretiyi hep değişikliğe uğratarak benimsediğini söylüyorsunuz. Ama, ne olursa olsun, hepsinin ortak çıkış noktasının öncelikle bir biz-öteki karşıtlığı yaratmak, öyle değil mi?

— Evet, doğru. Bu nedenle de o yazıda ırkçılığın genellikle üzerinde durulmayan, ama fazlasıyla belirleyici olan iki özelliğini vurguladım: Irkçılığın varlığını sürdürmek ve gücünü artırmak için her zaman bir karşıt-ırka gereksinim duyması, bir; gücünü geçmişten alır görünmesine karşın, geleceğe dönük olması, üstün ve arı ırkı (kendininkini) savunmak ister görünürken, gerçekte üstün ve arı bir ırk yaratmaya çalışması, iki.

— *Sizin de üzerinde durduğunuz görelliğine ve daha nice çelişik savına karşın, insanları bugün bile bu öğretiye iten temel neden ne olabilir?*

— Sözünü ettiğimiz alçakgönüllü kitaba adını veren temel tutum, yani salaklık. Öyle ya, burada salaklık dediğimiz şey sakarlıktan, beceriksizlikten çok daha kapsamlı bir şey, bir dünyaya bakış biçimi, dünyayı ve insanları yorumlama biçimi. Kimi toplumsal koşullar ve kimi kuruluşlar insanların salaklık düzeyini aşmasını önlüyor ya da onları salaklık düzeyine inmeye zorluyor.

— *"Tarih Babanın Buyruğu"nda daha önce de konuştuğumuz bir konuyu: Tarihi düz bir çizgi üzerinde gelişen olaylar zinciri olarak gören anlayışı ele almışınız. Bu konuya bağlı olarak tartıştığınız bir nokta da "zaman"a gereğinden fazla belirleyicilik yüklemek.*

— Öyle, bu yanlış tarih anlayışını eleştiren çok yazı yazdım ben, bu da onlardan biri. Zamana gelince, Benveniste'in dediği gibi, olayların bir öğesi değildir, yalnızca "çerçevesi"dir.

— *Flaubert'in* Bouvard ile Pécuchet*'si "Bağnazlığın Yüzleri"ni sergilemede iyi bir kaynak olmuş sizin için.*

— Doğru, öyledir gerçekten. *Bouvard ile Pécuchet* dinsel, siyasal, değişik bağnazlıkların yüzlerini çok güzel sergiler. Bu kitap, bir yerde, sözünü ettiğimiz kitabımın da kaynaklarından biridir, çünkü bağnazlık da bir salaklıktır, onun tüm özelliklerini taşır.

— *"Yurttaş mı, Sanatçı mı?" başlıklı bir başka deneme*niz *yurttaş kavramıyla sanatçı kavramının nasıl karşıtlaştırıldığını dile getiriyor. Herhalde sanatçılara tanınan bu ayrıcalıktan en çok gerçek sanatçılar rahatsız oluyordur?*

— Doğrusunu söylemek gerekirse, kimsenin sanatçılara bir ayrıcalık tanıdığı yok, hatta sanatçıların başkalarından daha çok hırpalandığı dönemleri çok yaşadık. Ama "He-

kim olabilirsiniz, yargıç olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, cumhurbaşkanı olabilirsiniz, ama sanatçı olamazsınız!" türünden bir savı onaylamak da kolay değil. Ressamlık, ozanlık, romancılık da tüm uğraşlar gibi bir uğraştır. Tüm yurttaşlara tanınan haklar sanatçıya da tanınsın, yeter.

— *Yaşadığımız olumsuzlukları aşabilmek için biraz da "Paolo Bilgisizliği"ne gereksinimimiz yok mu, ne dersiniz?*

— Evet, ben de bu yazıyı bunu belirtmek amacıyla yazdım. Paolo Fabbri benim çok sevdiğim, çok birikimli, çok bilgili bir İtalyan dostumdur. Bir gün ülkesinin en sevilen televizyon yıldızlarını, en ünlü futbolcularını tanımadığını, adlarını bile anımsamadığını görerek şaşırmıştık. Ama bu kişilere ve etkinliklerine ilişkin bilgisizliği bir yerde kendi alanına ilişkin bilgisinin zenginliğinin kanıtıydı. Bir de herkesi tek biçimliliğe zorlayan "media" baskısı karşısında direncinin, özgür kalabilmesinin kanıtı.

— *Sanıyorum,* Salaklık Üstüne Deneme'*den çıkarılabilecek en önemli sonuç salaklığın ya da salakça durumlar yaratmanın ancak eğitimli olmakla gerçekleştirilebileceği sonucu.*

— Demokrasiyle yönetildiği söylenen bir ülkede yaşıyoruz, salaklaşmanın koşullarını o kadar da zorlaştırmayalım, her yurttaşa tanıyalım bu hakkı, millet bir de özel üniversitelerimizin kapılarını aşındırmak zorunda kalmasın. Ama salaklığın yukarıdan aşağıya doğru yayıldığını, üreticileri ve tüketicileri bulunduğunu da vurgulayalım. Örneğin dinsel bağnazlık da, siyasal bağnazlık da bir bakıma gökten iner. Bu nedenle, konuyu değişik yönleriyle kavramaya çalışan sonuç yazısının bir adı da "Onu yukarıda arayın"dır.

DÜZ DUVARLAR

Dünya konusunda her türlü
bilginin en azından üç etkenin
izleri olduğu söylenebilir:
Dünyanın kendisi (uzam), onu ele
alan özne (belli biri) ve her ikisinin
de yer aldığı zaman (belli bir an).
Bu üç öğeden birinde en ufak bir
değişiklik oldu mu dünya
aynı dünya değildir artık.

— *Bugün de bilimsel çalışmalarınızı ele alalım diyorum. İki önemli araştırmanızdan söyleşimizin ilk aylarında söz etmiştik. Birincisi* L'Imaginaire de Bernanos*'tu; ikincisiyse, yıllar sonra* İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler *adıyla Türkçe'ye çevirdiğiniz* Figures et Messages dans la Comédie humaine*'di. Bana kalırsa, bu araştırmaları ayrıntılı bir biçimde ele almadık.*

— Haklısın, almadık.

— *O zaman, birincisinden başlayarak sorayım: Şimdi bu kitap konusunda ne söylersiniz?*

— Kimi zaman, belirli bir yerinden açıp okumam gerekince, bir öğrencimin çalışmasını okuyormuşum gibi bir duygu uyanıyor içimde. Ama *L'Imaginaire de Bernanos*'un benim için ilginç olduğu kadar da zor bir deneyim olduğunu söylemem gerekir. Bu nedenleri daha önce de belirtmiş olabilirim. Neredeyse hiç uygulanmamış bir yöntemi örneklendirmeye, dolayısıyla da kurmaya çalışıyordum. Buna karşılık, bilgi dağarcığım ve birikimim yeterli düzeyde değildi. Bir yandan da bu eksiklerimi gidermek için büyük çabalar harcıyordum. Ne olursa olsun, iki temel karşıtlık, yaşam/ölüm karşıtlığı çevresinde, örneğin sağlık/hastalık, gençlik/yaşlılık, hayvan/insan, su/ateş, hafiflik/ağırlık, devinim/devinimsizlik, vb. gibi her biri ilk karşıtlığa yeni bir ay-

rım, yeni bir açıklama getiren karşıtlıkları belirleyip bunlar arasındaki değişik bağıntıları değerlendirerek tutarlı bir dizgeye ulaşmaya, böylece yazarın imgelem evrenini ortaya çıkarmaya çalışıyordum, sonunda çıkardığını sanıyorum.

— *Böylece Bernanos'un yapıtlarını açıklamış mı oluyordunuz?*

— Hayır, yapıtlarını tek tek açıklamaya girişmiyordum, böyle bir amacım yoktu; ama, denilebilir ki, onların ortak anlam evrenini belirliyordum. Böyle bir çalışmayı okumuş olan kişi Bernanos'un yapıtlarını daha iyi anlardı. Bir bakıma, dilini bildiği bir ülkede olurdu.

— *Dilini mi?*

— Evet, Bernanos'un kişisel dilini. Bernanos'un dili tüm Fransızlar'ın konuşup yazdığı dildi, ancak imgelerinin göndergeleri çok farklıydı; örneğin bu kişisel dilde ateş her zaman arı ve kurtarıcı, su her zaman kirli ve ölümcüldü. Her yazarın ya da her özgün yazarın böyle bir imge evreni bulunduğunu düşünürüm, deneyimlerim de bunu doğrular. Yazarın kendisinin tam olarak bunun ayrımında olması da gerekmez. Bir bakıma, Roland Barthes'ın *Yazının Sıfır Derecesi*'nde "biçem" dediği şeydir bu. Onun *Michelet*'si de benim gerçekleştirmek istediğim şeyi gerçekleştirmeye çalışır, çok da güzel gerçekleştirir. Yaptığı şeyin öncelikle "bu adama tutarlılığını vermek" olduğunu söylüyordu. Benim amacım da buydu aşağı yukarı.

— *O zaman Barthes'tan da yararlandınız.*

— Elbette, Barthes'tan da, Barthes'ın esinlendiği Bachelard'dan da çok yararlandım.

— *Bernanos'un kişisel dilinden söz edebilmek için nasıl bir kanıta dayanıyorsunuz?*

— Benim bu kişisel dil, daha doğrusu, anlam evreni dediğim şey hemen ele gelen bir şey değildir, birkaç okuma

sonunda bile kavranılamaz, belki sezinlenir yalnızca. Buna ulaşabilmek için sözcüklerin kullanımının dökümünü yapmak ve başka sözcüklerle kurdukları anlamsal bağıntıları ayrıntılı bir biçimde belirlemek gerekir.

— *Herhangi bir sözcükle başka sözcükler arasında pek çok bağıntı kurulabilir.*

— Haklısın, ama burada aynı bağıntıların yinelenmesi önemlidir. Diyelim ki su imgesi üç yüz kullanımının iki yüzünde kirlilik, çocuk imgesi yüz elli kullanımının yüz yirmisinde arılık, hafiflik ve devingenlik belirtiyorsa "Evet, bu böyle!" diyebilirsin, belirli bir nesnelliğe ulaşırsın böylece. Bu arada, öncelikle imgeleri, benzetmeleri, eğretilemeleri göz önüne aldığımı da belirteyim. Ancak bu söylediğim işin ilk evresidir, tüm kavramlar arasında dizgesel bağıntılar kurmak gerekir.

— *Bugün, geriye dönüp bakınca, bunları gereğince yaptığınızı söyleyebiliyor musunuz?*

— Böyle geniş bütünceler üzerinde çalışmanın araştırmacı için elverişli yanı söylediğini çok sayıda örneğe dayandırması, belirli bir nesnellik derecesine ulaşmasıdır; tehlikeli yanıysa, amaçladığı bileşimi gerçekleştirmesinin büyük bir dikkat ve özen gerektirmesidir. Sanırım, büyük ölçüde yaptım. Daha sonra, bu incelemeyi yaklaşık kırk sayfalık bir değerlendirmede ele alan Greimas da doğruladı bunu, yalnız benim daha çok yazınsal bir anlatımla dile getirdiklerimi o daha biçimsel, terimleri daha belirgin bir duruma getirdi, birtakım çizgelerle de somutlaştırdı. Diyeceğim, çözümlemelerimde bir yanlışlık yoktu. Konuşmuştuk, birçok Bernanos uzmanı da çok olumlu karşıladı çalışmamı.

— *Öyleyse "Bu çalışmayı bugün de yapsam, böyle yapardım" diyebilirsiniz herhalde.*

— Hayır, diyemem. Ne de olsa ilk kapsamlı çalışmam bu benim. Hiç kuşkusuz, birtakım acemilikler de içeriyor;

kurgu açısından, bölümler arasında dengesizlikler var, kimi konuları yeterince geliştirmedim belki, kimi konularda da fazla ayrıntıya girdim. Ama, temelde, söylenilmesi gerekeni söyledim, çıkarılması gereken sonuçları çıkardım. Neye dayanarak böyle konuştuğumu sorarsan, *L'Imaginaire de Bernanos*'tan sonra da Bernanos üzerinde epeyce çalışma yaptım, bu çalışmalar sırasında "Hay Allah, şurada fena yanılmışım" dediğim olmadı. Yanılabilirdim de elbette. Yanıldıysam da görmedim. Ama, dediğim gibi, eksiklerim olabilir.

— *Yeniden yazma huyunuzu biliyoruz, bu kitabı da günün birinde yeniden yazmayı düşündüğünüz oluyor mu?*

— Hayır, bu yaştan sonra bir gençlik çalışmasına geri dönmek anlamsız.

— *Bu kitabın güzel bir tümceyle başladığını duymuştum.*

— Evet, başlangıç tümcesi fena değildir: *"Il pleut beaucoup chez Bernanos":* "Bernanos'ta çok yağmur yağar."

— *Birden aklıma geldi, az önce "benim daha çok yazınsal bir anlatımla dile getirdiklerimi" dediniz. Oysa Fransızca yazdınız bu kitabı.*

— Bunu övünmek için söylemedim. Ama ben bir yazarım, Fransızca'da da yazınsal bir anlatım tutturmaya çalıştım. Söylemiştim, bu kitabın çok büyük bir bölümünü Paris'te *rue de la Gaîté*'de ve *rue de la Huchette*'te yazdım. Dilin ortamında yaşıyordum, üstelik Fransızca metinler üzerine yazıyordum, usuma öncelikle Fransızca sözcükler geliyordu. Bernanos da beni esinliyordu hiç kuşkusuz. Balzac'ı ve *Anlatı Yerlemleri*'ni de Fransızca yazdım. Her ikisini de İstanbul'da yazdığım için biraz zorlandım. Onlar da fena değildir. Ancak bunlar inceleme. Fransızca inceleme, deneme yazabilirim. Ama Fransızca bir öykü, hele bir roman yazabileceğimi hiç sanmam. Türkçe'den Fransızca'ya yazı çevirmek de bana çok zor gelir. Birkaç öykümü bu dile çevirirken bayağı zorlandım, hatta yer yer değiştirdim.

— *Peki, bu Bernanos incelemesini Türkçe'ye çevirmek istemez misiniz?*

— En azından şimdilik böyle bir düşüncem yok. Hem Bernanos ülkemizde tanınan bir yazar değil, hem de, böyle bir işe girişecek olursam, az önce yapmak istediğim şeyi yapmaktan: Kitabı baştan yazmaktan korkarım.

— Figures et messages dans la Comédie humaine*'i Türkçe'ye çevirirken böyle bir şey yapmadınız.*

— Doğru, yapmadım, ama *Figures et messages* daha çok bir olgunluk dönemi çalışması benim için, başkaları çok kusurlar bulabilir, ama ben düzeltilecek bir yanını göremiyorum, benim için bitmiş bir kitap.

— *Bu inceleme Balzac'ın* İnsanlık Güldürüsü*'nün tümündeki kişi betimlemelerini kapsıyor, üstelik bayağı geniş bir kaynakça da kullanmışınız.* L'Imaginaire de Bernanos*'un yayımlanma tarihinin 1969, bu kitabın yayımlanma tarihinin 1972 olduğunu düşünürsek, bu kadarcık bir sürede bu işin altından nasıl kalktınız?*

— Bir şeyi unuttun: *Bernanos*'u 1965 başında tez olarak savunmuştum, yani yazılışından dört yıl sonra yayımlandı. Dolayısıyla *Figures et messages*'a çok daha uzun bir süre ayırdım. Önce binlerce sayfayı okuyup tüm insan betimlemelerini fişlere geçirmek gerekiyordu. Bu da çok el tutan bir işti. Bilgisayar yoktu o zaman. Seksen sekiz koca anlatı, hemen hepsi uzun mu uzun kişi betimlemeleriyle dolup taşıyordu.

— *Neden bu denli çok betimliyordu ki?*

— Balzac'ın bilimsellik savı bilinir. Böylece insanların görünüşlerinden yola çıkarak kişiliklerini, huylarını, yeteneklerini, düşünce düzeylerini, hatta kökenlerini belirlemek savındaydı. Gall ve Lavater adında iki bilim adamından yararlanıyordu, daha doğrusu yararlandığını söylüyordu, işine geldiği gibi kullanıyordu, kendisi de bu kuramlara

katkılarda bulunuyordu. O dönemin kişilikle bedensel yapı arasında koşutluk kuran kuramlarının geçersizliği çoktan anlaşıldı. Gall ile Lavater, yazgının bir kayırmasıyla, yalnız *İnsanlık Güldürüsü*'nde birer bilim adamı olarak yaşıyorlar. Bir bakıma, Balzac'ın yarattığı kişilerin türünden roman kişileri oldular.

— *Balzac bu konuda bilim adamlarından yararlanmaya neden gerek duymuş olabilir?*

— Romancı yaklaşımı. O dönemde yazın adamlarının bilime çok önem verdikleri bilinir. Balzac yalnız bu konuda değil, başka konularda da bilim adamlarına sık sık göndermelerde bulunur. Ayrıca, Balzac'ın bedensel görünüşe bakarak kişinin değişik özelliklerini belirleme yaklaşımını gerçekçi tutumla açıklamak da olanaklı. Gerçekçilik bir yerde nesnelliği, dolayısıyla içeriden değil, dışarıdan bakmayı öngörür. Kişiyi dışarıdan betimlemekle bir yerde kişilik yapısını da göstermiş olur.

— *Sizce Balzac nesnellik konusunda bu denli titiz midir?*

— Çok zor bir iştir bu. Yüzyılımızın ortalarında Alain Robbe-Grillet nesnel yaklaşımı bir bakıma dizgeleştirmeye çalışır, o bile yer yer açık verir. Ayrıca, romanda ne denli nesnel olunabilir? Roman söz konusu olduğuna göre, gerçek bir nesnellik değil, bir nesnellik görüntüsü öne çıkar. Önemli olan tutarlılıktır. Balzac'ın romanları da savlarıyla tutarlılık içindedir. Kişilerinin giyimini, yaşadıkları ortamı, kullandıkları eşyaları uzun uzun betimlemesi de bundandır. Ama, *İnsanlık Güldürüsü*'nün kendi evreninde, kişilerin birbirlerini değerlendirmesi açısından da önemlidir yüz ve beden biçimleri. Örneğin dar alnı bön mü bön olduğunu gösteren zengin yaşlı kız Rose Cormon kocaman burnu cinsel gücünün göstergesi olan yaşlı şövalye de Valois'yı seçecek yerde, çam yarması gibi bir adamı seçtiği için cinselliği yaşama mutluluğuna eremez.

— *Ama siz incelemenizde kişiyi tanımak için yalnızca bedensel yapının yetmediğini de gösteriyorsunuz.*

— Evet, Balzac'ın betimlemeleri de yalnızca bedensel yapıyla sınırlı değildir. Benim kitap beş bölümden oluşur. Birinci bölüm "Yüz ve Yazı" Balzac'ta insan portrelerinin eklemlenişini, işlevini ele alır, yüzeyden derine, gösterenden gösterilene, biçimden anlama doğru nasıl yol alınacağını gösterir. İkinci bölüm "Yüz ve Yazgı", Balzac kişilerinde yaratılıştan gelen özelliklerin anlamlarının araştırıldığı bölümdür. Üçüncü bölüm "Yüz ve Yaşam", insan yüzünün yaşam içinde uğradığı değişimleri ve değişimlerin içerdiği anlamları irdeler. Dördüncü bölüm "Yüz ve Söz", yüzün, bedenin ve devinimlerinin bir dil gibi kullanılışını ele alır. Bedenin bir anlamı vardır, ama, konunun ustası olan kişiler, bu anlamı ya da anlamları bir yere kadar yönlendirebilir, yüzüne ve bedenine yalan söyletebilir. Beşinci ve son bölüm "Söylen ve Yüz" bedeninin anlamlılığı söylenini Balzac'ın nasıl kullandığını, roman öğesi olarak değerlendirişini, dolaylı olarak da romanın gerçek karşısında konumunu göstermeye çalışır.

— *Önce bedenden söz ediyorsunuz, ama bölüm başlıklarında neden hep "yüz" diyorsunuz?*

— Haklısın. Biraz da kitabın önce Fransızca yazılmış olmasından kaynaklanıyor bu. Fransızca karşılığı, *figure,* yüz anlamına geldiği kadar da beti, imge, resim anlamına gelir; bu yüzden bana daha elverişli gelmişti, Türkçe'de yüz sözcüğü bu denli esinleyici ve bütüncül değil.

— *Kitapta epeyce şema, sizin deyiminizle çizge de kullanıyorsunuz.*

— Evet, anlatılanları somutlaştırmak bakımından yararlı oluyor çizge, hem de araştırmacıyı daha dizgesel, dolayısıyla daha tutarlı olmaya zorluyor.

— *Ama bölüm girişleri de çok etkileyici: Her bölüme tek bir örneğin çözümlemesiyle giriyor, sonra bu örneği us-*

talıkla yayıyor, çözümlemeyi tüm İnsanlık Güldürüsü*'nü kapsayacak biçimde genişletiyorsunuz.*

— İnceleme nesnesi de elverdiği zaman, iyi bir yöntemdir bu; hem kolay anlaşılmayı sağlar, hem de söyleme bir akıcılık ve gerilim kazandırır. Burada, romanın konuyla doğrudan ilgili olmayan kimi özelliklerinin şöyle bir gösterilmesinde de yardımcı oldu bu yaklaşım. Ama yöntemle bir ilgisi yoktur, kurgu düzleminde kalır. Başka çalışmalarımda da kullanmışımdır bunu.

— *Bernanos'a ilişkin kitabın ilk tümcesi çok hoşuma gitmişti. Bu kitabın da son tümcesi çok güzel.*

— Dur bakalım. Evet: *"İnsanlık Güldürüsü* 'Dünya benim' der." Fransızcası daha güzeldir: "Le monde, c'est moi", dit *la Comédie humaine"* Daha güzel olması yanında, esin kaynağını da daha iyi belirtir. Flaubert "Madame Bovary benim" demiş hani. Ondan esinlenmiştim. Kitap olarak *Madame Bovary* mi, kişi olarak Madame Bovary mi? Bence kitap olarak *Madame Bovary* için "benim" demesi daha çok yakışırdı ona. Ama insanlar hep kişi olarak Madame Bovary'yi düşünüyorlar. Her neyse, sözü son tümceye getirdiğine göre artık *İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler*'i kapatmak istediğin anlaşılıyor.

— *Böyle bir düşüncem yoktu. Ama, bu kitap üzerinde daha önce de durduğumuza göre, isterseniz üçüncü önemli incelemenize geçebiliriz.*

— *Anlatı Yerlemleri*'ne mi?

— *Evet. Bu araştırmanızda XIX. ve XX. yüzyıldan altı Fransız yazarının: Balzac, Stendhal, Flaubert, Proust, Bernanos ve Camus'nün yapıtlarını inceliyorsunuz. Önce şunu sorayım: Bu altı yazarı bir araya getiren neydi?*

— "Canım böyle istedi" deyip geçmek de olanaklı. Ama, kitabı hazırlarken, birtakım nedenlerim vardı elbette.

Bir kez, ben daha çok Fransız yazınının XIX. ve XX. yüzyılları üzerinde uzmanlaşmaya çalışmıştım. İnceleyeceğim yapıtları bu iki yüzyıldan seçmem doğaldı. İkincisi, ele aldığım yazar ve yapıtlar en iyi tanıdığım ve sevdiğim yazar ve yapıtlardı. Üçüncüsü, uyguladığım yöntemin geçerliliğini göstermek bakımından, iki ayrı yüzyılın yazarları üzerinde denenmesinde yarar vardı; dördüncüsü, dikkat edilirse, her iki yüzyılda da çok geniş kapsamlı yapıtlardan orta ve dar kapsamlı yapıtlara geçiliyordu, bu da yöntemin denenmesi açısından önemliydi: Her biri yöntemin farklı bir yönünün ortaya konulmasını sağlıyordu. Gene de bütün bunlar bir bireysel seçim sorunu.

— *Bu kitap 1979'da Ada Yayınları arasında yayımlanmıştı, 1993'te Yapı Kredi Yayınları'nda yeniden yayımlandı, 1995'te aynı yayınevinde ikinci baskısı çıktı. Bilimsel bir inceleme için oldukça şaşırtıcı bir durum. Oysa bu kitabı okumak için belirli bir birikim gerekmiyor mu?*

— Kitabın on beş yılda üç baskı yapmış olmasına dayanarak fazla iyimser olmamak gerekir. Üç baskısı da az sayıda yapıldı. Sonra Yapı Kredi Yayınları'nın Cogito dizisi başlangıçta çok iyi gidiyordu. Bunu da unutmamalı. Birikim konusuna gelince, her kitap belli bir oranda birikim gerektirir. Kuşkusuz, *Anlatı Yerlemleri* biraz daha fazlasını gerektirir. Bununla birlikte, göstergebilimsel terimler içermesine karşın, anlaşılması zor bir kitap da değildir. Biraz dikkatli bir okur, yöntemin mantığını kolaylıkla kavrayabilir. Ama, öyle sanıyorum ki, kitabı zorlaştıran başlıca etken nesneleri, yani çözümlemelerde ele alınan yapıtlardı. İlk incelemede Balzac'ın *İnsanlık Güldürüsü*'nün tümünü ele alıyordum, dördüncüde *Yitik Zamanın Ardında*'nın tümünü, Flaubert'in ve Bernanos'un burada ele alman yapıtları da bizim okurun tanıdığı yapıtlar değildi. Bu yapıtları bilmeyenler ister istemez zorlanır, birçok şeyleri anlar kuşkusuz, ama birtakım şeyleri de ister istemez gözden kaçırır.

— *O zaman neden daha iyi tanınan yapıtları seçmediniz diye soranlar çıkabilir.*

— Çıktı da, hatta "Bu adam neden bizim yazarlarımızı incelemiyor da Fransız yazarlarını inceliyor?" diyenler çıktı. Yanıtım açık: *Anlatı Yerlemleri* geniş kitle için yazılmış bir kitap değil, bir uzmanlık kitabı, benim uzmanlık alanım da Fransız yazını. Buna karşın, kitabın bugüne değin üç dört bin kişiye ulaşmış olduğunu düşünürsek, benim uzmanlık dalımdan olmayan kişilerce de okunduğunu söyleyebiliriz. Umarım, sevenler ve yararlananlar da olmuştur. Son zamanlarda Türkiye'de bilimsel çalışma yapmak düz duvarlara tırmanmak gibi zor, aynı zamanda gereksiz görülür oldu. Kolayından çözüyor herkes sorununu. Bir şeyler yapmaya çalışana da dudak bükülüyor. Bu nedenle, *Anlatı Yerlemleri* için bu başarı çok bile.

— *Sözünü ettiğimiz altı yapıtı göstergebilimsel yöntemle incelediğinizi belirttiniz. Bu arada, kendinize özgü bir yaklaşımınız da yok muydu?*

— Vardı. Dikkatini çekmiştir, dış kapakta da, iç kapakta da, *Anlatı Yerlemleri* başlığının altında *kişi/süre/uzam* yazar. Bu üç sözcük de başlığın ayrılmaz öğeleridir. Aynı zamanda bu üç sözcük ya da kavram anlatının temel yerlemleri, yani Türkçe olmayan karşılığıyla "koordinatlar"ıdır. Bir başka deyişle, bu üç veri her anlatıda vardır ve her anlatının temel öğesidir. Bu nedenle, kitabın "Giriş" bölümüne "Kendisini algılayan biri bulunduğu sürece, devingen bir çevrendir dünyamız; bizim algıladığımız ya da tasarladığımız dünyadır, nesnel ve değişmez bir dünya değil: 'belli bir anda, belli birinin dünyası olmayan dünya yoktur.' Bunun sonucu olarak, dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç etkenin işlevi olduğu söylenebilir: dünyanın kendisi (uzam), onu ele alan özne (belli biri) ve her ikisinin de yer aldığı zaman (belli bir an). Bu üç öğeden birinde en ufak bir değişiklik oldu mu dünya aynı dünya değildir artık" diye başlamıştım. Bunları belirtirken ama-

cım felsefe yapmak değildi elbette, bu üç yerlemi anlatı çözümlemesinde belirleyici öğeler olarak kullanmamın nedenini açıklamaktı. Bu kitapta bunu yaptım. Çok da yararlı oldu. Kitabın bir başka ayırıcı özelliği, Balzac anlatılarından yola çıkarak, her anlatının üç katmanı, üç düzeyi ya da, istersen, üç basamağı bulunduğunu, ancak kimi yalın anlatılarda, bu düzeylerin iç içe girebileceklerini ya da üst üste gelebileceklerini ileri sürmem ve çözümlememi de buna göre yapmamdı. Bu düzeylere sırasıyla *anlatı, öyküleme* ve *öykü* adlarını vermiştim. Sondan başlarsak, öykü anlatılan olaydı, öyküleme öyküyü ileten söylem ya da söylemler, anlatıysa ilk iki öğeyi yönlendiren ve aralarındaki bağıntıyı kuran öğeydi. "Yanda Birileri" başlıklı ilk çözümlemede bunun somut örneklerini gösterdim.

— *Bu yaklaşımınız benimsendi mi?*

— Kitap Fransızca yazılmıştı, ama, bir yayıncı daha kitap yayımlanmadan benimle sözleşme yapmış olmasına karşın, işlerinin bozulduğunu ileri sürerek yayımlamaktan vazgeçti. Bu yüzden Batılı göstergebilimcilere pek ulaşmadı. Ama Greimas, ilk çözümlemeyi okuduktan sonra "Altına imzamı atabilirim" demişti. Sonra Flaubert ve Bernanos üzerindeki çalışmalar Fransızca olarak yayımlandığında destek gördü. Melih Cevdet Anday da kitap üzerine çok onurlandırıcı iki yazı yazdı. Ama hiç kimse "Bu yaklaşımın çok yerinde, artık biz de böyle yapalım" demedi.

— *Anlatı, öyküleme ve öykü arasındaki ilişkiyi daha açık bir biçimde belirtmek yararlı olmaz mı?*

— Gene kitaptan örnek vereyim o zaman. *İnsanlık Güldürüsü* incelemesine *La Maison Nucingen* adlı anlatıyla girmiştim. Yapı açısından benzer anlatılar çoktur, ama bu anlatı konumuzu açıklama açısından biçilmiş kaftandır. İncecik duvarlarla odalara bölünebilen bir lokantada sevgilisiyle yemek yemeye gelen anlatıcı, bitişik odadakilerin canlı mı canlı bir söyleşiye dalmış olduklarını ayrımsar.

Konuşanları seslerinden tanır, sözünü ettikleri kişileri, yani birbirlerini tamamlayarak anlattıkları oluntuların kişilerini de tanır. İlgiyle dinler. Sonra da bize duvarın öbür yanındaki dört kişinin konuştuklarını yansıtmaya girişir. Böylece anlatının üç katmanı somut bir biçimde önümüze serilir: Bölmenin beri yanında, akşam yemeği ve dinleme anlatı katmanıdır, bölmenin öbür yanındaki dört kişinin karşılıklı konuşması öyküleme, Rastignac'ın nasıl yükseldiğini açıklayan bu konuşmaların gönderdiği olay ve kişilerse, öykü katmanını oluşturur. Her biri kendi başına bir anlatı sayılabilecek üç anlatı katmanı. Anlatı öykülemeyi de, öyküyü de kapsamı içine alır. Ayrım bu denli somut değildir her zaman, ama içkin bir biçimde de olsa hep vardır.

— *Yaklaşımınızın gereği olarak yazarı hep dışarıda, konu dışında bırakıyorsunuz, ama kişi kavramının içine anlatıcıyı da alıyor, konumuna göre işlevinin belirleyici olduğunu söylüyor ve konumlarına göre anlatıcıların bir sınıflandırmasını da yapıyorsunuz.*

— Evet, çoğu eleştirmenler yazarı durmamacasına yapıtının içine çekmeye, yapıtının içindeymiş gibi göstermeye çalışırlar ya yazar ister istemez yapıtın dışındadır, onu kuran kişidir, ona kendinden çok şeyler koymuştur, ama nesnel olarak onun dışındadır. Buna karşılık, anlatıcı dediğimiz kişi ya da öğe olayların içinde yer almadığı zaman bile yapıtın içindedir, onun izlerini buluruz. *İnsanlık Güldürüsü*'nünse, bir değil, birçok anlatıcısı vardır, seksen sekiz anlatıdan oluşan bu dev yapıtının her anlatısının anlatıcısının farklı olduğunu ayrıntılı incelemeler sonunda söyleyebiliyoruz. Ben biraz da bu nedenle *İnsanlık Güldürüsü* incelemesinde anlatıcı ve anlatı yapılarına ağırlık verdim. Anlatıcıları konumlarına göre, önce dışöyküsel ve içöyküsel, sonra elöyküsel, özöyküsel ve benöyküsel diye sınıflandırılabilir. Dışöyküsel anlatıcı hiç katılmadığı olayları anlatır bize; örneğin az önce sözünü ettiğimiz *La Maison de Nucingen*'de anlatıcının durumu budur; içöyküsel anlatıcı bir ta-

nık olarak da olsa öykünün içindedir; elöyküsel anlatıcı başkalarının öyküsünü anlatır, benöyküsel anlatıcı kendi öyküsünü, özöyküsel anlatıcıysa, olaylarda onların yönünü değiştirebilecek bir işlevi bulunmasa da onlara katılmış bir anlatıcıdır. Gene ilk örnekte gördüğümüz gibi, tek bir anlatının içinde değişik anlatıcılar da bulunabilir. Bu arada, anlatıcının konumunun olayların yansıtılma biçiminde de, değerlendirilme biçiminde de belirleyici bir işlevi bulunduğunu söylemek bile gerekmez.

— Anlatı Yerlemleri'*ne ilişkin ilk soruma verdiğiniz yanıttan anladığıma göre, yapıtların ele alınışında farklılıklar var.*

— Evet, doğru yöntemin değişik yönlerini deneme ve gösterme isteğinden, bir ölçüde de ele alınan yapıtların özelliğinden kaynaklanan farklılıklar bunlar. Örneğin, çok anlatılı yapısı nedeniyle, *İnsanlık Güldürüsü*'nde, kişi, süre, uzam bağıntılarını göz önünde bulundurarak öncelikle anlatıcı, dinleyici konumlarını ve değişik anlatı katmanlarını ele aldım. Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sında, özellikle uzamsal verilerden yola çıkarak Julien Sorel'in doğa ile ekin arasında bölünüşünü göstermeye çalıştım; Flaubert'in *La Légende de saint Julien l'Hospitalier*'sinde kişi, süre, uzam ilişkilerini ayrıntılı bir biçimde inceleyerek hayvanlık/insanlık, kendilik/başkalık, içeri/dışarı, ekin/doğa, yaşam/ölüm vb. gibi karşıtlıkları değerlendirerek Julien'in serüveninin anlamına ulaşmaya çalıştım. Proust'un yapıtını ele alan "Ayna ve Yansıma"da da, aynı yerlemlerden yola çıktım, anlatıcının gerçeği algılama, anlamlandırma ve yansıtma biçimlerini ortaya koymaya çalıştım. Bu arada, *Yitik Zamanın Ardında*'daki ünlü çaya batırılmış çörek deneyiminin yeni bir değerlendirmesini yaptım. Bernanos'un *Monsieur Ouine*'inde uzamın ve sürenin yanında, doğal koşullar, kişilerin bedensel görünüşleriyle yaşamları arasındaki koşutluklar vb. değerlendirilerek yapıtın derin anlamına ulaşılmaya çalışılır. Camus'nün *Düşüş*'ünü ele alan

son incelemede, anlatıcı ve dinleyici konumları yanında uzamsal değerlere dayanılarak belirlenir.

— *Bu arada, özellikle* Kızıl ile Kara *üzerine incelemenizde, yapıtı daha önce ele almış yazarların yanılgılarını göstermekten kendinizi alamıyorsunuz. Neden siz yanılmıyorsunuz da ötekiler yanılıyor?*

— Yanlış anlaşılmasın, yanılmam diye bir savım yok benim, herkes kadar ben de yanılabilirim. Kimilerinin yanıldığı yerde ben yanılmamışsam, bunun başlıca üç nedeni olabilir: Birincisi daha sevecen ve daha özenli bir yaklaşım, ikincisi daha tutarlı bir yazın anlayışı, üçüncüsü de daha geçerli bir yöntem. Her biri için bir örnek vereyim: Collège de France'ın ünlü profesörü ve ünlü Stendhal uzmanı Georges Blin, *Stendhal et les problèmes du roman* adlı yapıtında, Julien'in gözlerinin rengini bilmediğimizi söyledikten sonra "Bunlar görülen gözler değil, gören gözlerdir, hiç değilse romanın en büyük bölümünde dünyanın içlerinden görüldüğü gözlerdir" der. Oysa Julien'in gözlerinin "iri" ve "kara" olduğu daha romanın başlarında belirtilir. Bir özensizlik ve dikkatsizlik örneğidir bu, aynı zamanda önemli bir yorum yanlışına: *Kızıl ile Kara*'da dünyanın bize ya Julien'in ya anlatıcının gözlerinden yansıtıldığı gibi yanlış bir saptamaya yol açar, çünkü, benim alçakgönüllü çalışmamda, oluntuların genellikle değişik kişilerin gözlerinden yansıtıldığı örnekleriyle gösterilir. Georges Blin'in ikinci bir yanılgısı "Stendhal bazı bazı gerçeğe öylesine az başvurur ki Julien Sorel'i ceza yasasının 1342'nci maddesine göre cezalandırır; oysa, bu yasanın maddeleri beş yüzü geçmediğine göre, böyle bir maddeyi kapsaması olanaksızdır" diyerek roman kişisinin edimini doğrudan yazarın sırtına yüklemesidir. Julien Sorel savcıya söz eder bu olmayan maddeden "Ceza yasasının 1342'nci maddesi açıktır" der. Romanı gerçekle, kişiyi yazarla bu denli özdeşleştirmesek, Julien'in bu sayıyı kafadan attığını, ya da savcıyı sinirlendirmek için bile bile kullandığını düşünebilirdik, böyle dü-

şünmek de daha doğru olurdu. Gene Georges Blin, gene aynı kitapta, *Kızıl ile Kara*'nın girişinden söz ederken "Bizi Verrières'in gerçekliğine, daha doğrusu, içinde geçen dramdan önce var olduğuna inandırmak için, Stendhal öykünün anlatıldığı tarihte varmış gibi gösterir onu, eskiden olduğu gibi değil, *şimdi olduğu gibi* betimler" der. Ancak, bu betimlemede "şimdi" belediye başkanlığından çoktan ayrıldığını bildiğimiz belediye başkanı M. de Rênal de yer aldığına göre, kesinleme yanlıştır. Bu yanlış da dikkatsizlikten olduğu kadar, Blin'in anlatı, öyküleme ve öykü arasındaki ayrımları görememiş olmasından kaynaklanır. Bunları belirtmek benim çalışmama fazla bir şey ekler mi? Hayır, eklemez; ama, hele birer yetke olarak tanınan kişilerden gelince, yanlışlar çok kolay benimsenir ve sürüp gider; bu nedenle bu türlü yanlışların altını özellikle çizmek gerekir. Yanlışlığın sürmesi başka türlü nasıl engellenebilir?

— *Peki, yanlışlarını düzeltenler olur mu?*

— Görmeleri durumunda, elbette. Örneğin ünlü Bernanos uzmanlarından Michel Estève, *Monsieur Ouine* üzerine yapılmış birkaç çalışmadan söz ederken, benim haklı olduğum noktaları altını çizerek belirtmiştir.

— *Kitabın son bölümünü oluşturan "Duruk Düşüş" adlı incelemede, nerdeyse her ayrıntıyı karşıtları ve başka ayrıntılarla bağıntıları içinde ele alarak hem Camus'nün* Düşüş*'ünün anlatıcısı ve baş kişisi Jean-Baptiste Clamence'ın kişiliğini, hem de "Söylev Çağı" başlıklı yazımızdakine benzer bir dünyanın varlığını ortaya çıkarmışsınız.*

— En azından bunu denedim. "Söylev Çağı"yla ilgili gözlemine gelince, Camus ünlü kahramanını konuşma olanağını ele geçirenin ululandığı, dinleme durumunda olanın aşağılandığı, ama sonuçta hep aynı şeyin yinelendiği bir ortama yerleştirir; bu bakımdan, arada bir yakınlık bulunduğu söylenebilir. Şimdi anımsamıyorum ya, o yazıyı yazarken *Düşüş*'ten esinlenmiş de olabilirim. Anımsarsan, baş kişile-

ri ya da benöyküsel anlatıcıları temelde birbirine hiç benzememekle birlikte, *Düşüş*'le benim *Vatandaş* arasında da bir koşutluk kurmuştum. Ancak burada bir etkilenmeden söz etmeye olanak yok.

— Dil Devrimi ve Sonuçları *adlı kitabınız 1982'de, kuruluşunun ellinci yılında Türk Dil Kurumu'nca yayımlandı. Ama 1968'de de Varlık Yayınları arasında çıkmış bir* Dil Devrimi *var.*

— Evet, aynı kitap söz konusu, kurgusuyla da, içeriğiyle de. Ancak 1982 baskısı güncelleştirilmiş bir yeni baskıdır. Bilindiği gibi, 12 Eylül döneminde gerek dil devrimine, gerek Türk Dil Kurumu'na dört bir yandan saldırılar oldu, birtakım sözcüklerin kullanılması yasaklandı. Saldırıya girişenler arasında, solcu diye tanınanlar da vardı. Bunlara dergilerde, gazetelerde, gereken yanıtları verdik, tutarsızlıklarını ortaya koyduk. Ben de, başka arkadaşlar da. *Dil Devrimi ve Sonuçları* adıyla yeniden yayımlanırken, yeni eleştirilere ve yanıtlarına da yer verildi.

— *1968'lerde böyle bir inceleme yayımlamaya neden gerek duydunuz?*

— Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrenciliğim, özellikle de asistanlığım sırasında, kuralcı dilbilgisini fazlasıyla aşan ve dilsel olguları bambaşka bir açıdan, yapısal varlığı içinde ele alan genel dilbilimle, özellikle de Saussure'le tanıştım. Bizim özleştirme çabalarımızın böyle bir bilimin ışığında çok daha tutarlı bir biçimde açıklanabileceğini düşündüm. Karınca kararınca, bunu yapmayı denedim. Umarım, büyük ölçüde de başardım. Dilin her şeyden önce bir yapı niteliği taşıması, öğelerin değil, öğeler arasındaki bağıntıların önemli olması, örnekseme olgusu, dil/söz, eşsüremlilik/artsüremlilik, vb. karşıtlıkları olguyu yerli yerine oturtmakta gerçekten çok yararlı oldu. Yeri gelmişken şunu da söylemek isterim, kitaplığında *Cours de linguistique générale* de yer aldığına göre, belki de Türkiye'de Saussure'ün ilk oku-

ru Atatürk'tü. Ama, bildiğim kadarıyla, benim alçakgönüllü kitabıma kadar, dil devrimini böyle kapsamlı bir biçimde genel dilbilim açısından ele alan pek çıkmamıştı.

— *Ama dil devrimini genel dilbilim açısından açıklamakla yetinmiyordunuz.*

— Evet, doğru. Hemen söyleyeyim, kitap dilbilimsel verilere dayanıyordu ya, başka şeyler de içeriyordu, örneğin ekin dilimizi arılaştırma ve geliştirme gereksiniminin hangi koşullar içinde oluştuğunu, nasıl geliştiğini tarihsel ve toplumsal koşullar gözden uzak tutulmadan açıklamaya çalışıyordu, aynı zamanda bir tartışma, bir hesaplaşma kitabıydı. Bu açıdan bakılınca, ilginç bir yapısı bulunduğu söylenebilir. *Dil Devrimi ve Sonuçları*'nın "Eleştiriler ve Gerçekler" adlı uzunca bir bölümü büyük oranda ve kesintisiz bir biçimde dil devrimine yöneltilen eleştirilere ayrılmıştır. Daha açık bir deyişle, dil devrimini eleştiren yazarlara söz verilmiştir, hem de öyle gelişigüzel bir biçimde değil, eleştiriler karşı çıkışın genel mantığı içinde ve olabildiğince tutarlı bir bütün oluşturacak bir biçimde düzenlenip kaynaştırılarak verilmiş, neredeyse hiçbir eleştiri gerekçesi de atlanmamıştır. İçtenlikle söylüyorum, kanımca, dil devrimi karşıtı eleştiriler en bütüncül ve en mantıklı biçimini benim kitapta, bu bölümde bulur.

— *Ancak burada daha önce de sözünü ettiğimiz o ünlü* humour *ya da alayınızı ortaya koyduğunuzu ve dil devrimine karşı çıkanların tek bir gerekçesini bile ayakta bırakmadığınızı yadsıyamazsınız.*

— Evet, pek çok dostum bu bölümü okurken çok eğlendiğini söylemişti bana. Ama ben onları konuşturmakla, ünlü bir televizyonumuzun deyimiyle, onlara "söz vermek"le yetinmiştim. Gülünçlük gerekçelerinden ve kendilerinden geliyor. Akıllara durgunluk verecek kadar saçma yorum ya da kanıtların altında birtakım ünlü Prof. Dr.'ların adlarını bulunca, insan ister istemez güler. Ancak o saç-

malıkları üreten de ben değilim, o saçmalık üreticilerine o hiç hak edilmemiş unvanları veren de. Karşı gerekçelerin bir tekini bile ayakta bırakmamaya gelince, evet, doğru, hepsini çürüttüğüme inanıyorum, çünkü hepsi çürük gerçekten, tarihsel açıdan da çürük, toplumsal açıdan da çürük, mantıksal açıdan da çürük, bilimsel açıdan da çürük. Başka alanlarda da karşılaştığımız, umut kırıcı bir durum söz konusu: Kimilerinin kafası öyle sağlam ki hiçbir doğruyu sokamıyorsun içine. Sonra, ister istemez, bu böylesine kapalı kafaya bunca saçmalığı sokmayı kimlerin nasıl başardığını merak ediyorsun. Sonra, bunca zırvayı böyle rahatlıkla taşıyabilen bir kafaya doğrular yerleştirmeye çalışmanın da bir zırvalık olup olmadığını düşünüyorsun. Ama, ne olursa olsun, o çok sayın profesörleri profesör yapabilen düzeni bağışlamakta zorlanıyorsun.

— *Dil Devrimi'ne, aynı zamanda özleştirme çabalarına ne türde eleştiriler yöneltiliyor? Sanıyorum bu tip eleştirileri yapanların temel mantığı dili doğal, kutsal, hatta insanüstü bir bütünlük olarak görmeleri, değil mi?*

— Ulusu tarihsel kalıtından koparmak, kuşaklar arasındaki bağları ve anlaşma olanaklarını ortadan kaldırmak, dili yoksullaştırmak, ırkçılık, vb. gibi pek çok eleştiri yöneltildi dil devrimine. Öyle sanıyorum ki *Dil Devrimi ve Sonuçları*'nda bu eleştirilerin ne denli geçersiz olduğunu ayrıntılarıyla gösterdim. Eleştirilerin dayanaklarından biri de, dediğin gibi, dilin kutsal, doğal, hatta *canlı bir varlık* olduğu savıydı. Dilbilimin kesinlikle yadsıdığı, saçmalığını küçük bir çocuğun bile görebileceği, gülünç bir savdır bu. Bu gülünç savın aralarında bilimsel sanlar da taşıyan kişiler de bulunan yandaşlarına sormak gerekir: Dil canlı bir varlık olsaydı, Osmanlıca gibi yapay bir yazı dili nasıl yaratılabilirdi? Sonra şu kuşaklar arasındaki bağları ve anlaşma olanaklarını ortadan kaldırma savı. Sormak gerekir bunlara: Dil devrimi çabaları başlamadan önce böyle bir bağ var mıydı? XVIII. yüzyıl Osmanlısı XV. yüzyıl Osmanlısını anlıyor muydu?

— Dil Devrimi ve Sonuçları'*nda uzun uzun dil-söz ayrımı üzerinde duruyorsunuz. Bireyin dil bağlamında bir tür özgürlüğü sayabileceğimiz "söz"ün dil için bir lokomotif olduğu söylenebilir mi? Bu süreç nasıl yaşanır?*

— Bilindiği gibi, dil/söz karşıtlığı çağdaş dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure'ün getirdiği çok önemli bir karşıtlıktır. Dil toplumun malıdır, toplumsal bir veridir, birey ona doğrudan etkiyemez, onu değiştiremez. Ama dilin bireysel kullanımı söz alanına girer, kişi dili kullanırken söz, yani bireysel bir veri olarak, bir başka deyişle dizgenin işleyişi gereği bireysel bir veriye dönüştürerek üstlenir onu, bir bakıma kendine mal eder. Böyle olunca, onu istediği ya da anladığı biçimde kullanması, örneğin *saygın* sözcüğüne *saygılı* anlamını vermesi, hatta söylemine, hep sözün sınırları içinde, yeni sözcükler katması da doğaldır. Ben Arapça kökenli *kelime* yerine Türkçe bir kökten üretilen *sözcük* sözcüğünü (*sözcük*'ü Melih Cevdet Anday üretmiştir) ya da Fransızca *thème* sözcüğü yerine onun anlamıyla donattığım *izlek* sözcüğünü kullanırsam (bu da benim alçakgönüllü bir katkımdır), bunu kendi söz düzlemimde (konuşmamda ya da yazımda) yaparım, ama bunlar başkalarınca da benimsenmeye başlarsa, kullananların ve anlayanların sayısı gittikçe artarsa, bir noktadan sonra dilin yerleşik öğeleri durumuna gelirler. Kimilerinin kaynakları çok eskilerdedir, bilinmez, kimileri yenidir, ama sözcükler hep bireysel kökenlidir. Şurasını bir kez daha belirteyim, bir sözcük ne denli eski, ne denli yaygın olursa olsun, her bireysel kullanımında sözdür.

— *Kitabınızda bir de Osmanlıca'nın dil-söz karşıtlığını alabildiğine uç noktalara taşıdığını vurguluyorsunuz. Bunun çok yönlü nedenleri olsa gerek?*

— Bir bakıma, evet. Osmanlıca geniş kitleye ulaşmamış, dolayısıyla halkça benimsenmemiş bir yazı dilidir. Arapça ve Farsça ya da Arapça ve Farsça sözcüklerden bozma sözcüklerle doldurulmuştur, ama bu sözcükler kitle-

ye ulaşmadıkları (ya da çok azı ulaştığı) için yalnızca söz düzleminde kalmıştır, dilin bir öğesi olamamıştır. Bunun başlıca nedeni bugün de tanık olduğumuzla aynı türden, ama sonuçları daha da kapsamlı olan bir yabancı hayranlığıdır, Arap ve İran ekinlerine ve dillerine duyulan hayranlıktır. Daha sonra bu iki dilden sözcük alma bir alışkanlık durumuna gelmiş, neredeyse doğal görünür olmuştur. Bir başka neden Osmanlı saray çevresinin halkı, özellikle de Türk kökenli halkı küçümsemesi ve kendini ondan soyutlamak istemesidir. Türk halkı gibi kullandığı dil de küçümsenir. Osmanlı yazı dilini bilmekse, bir ayrıcalık ve yükselme aracıdır. Hep söylerim, Osmanlı Türk halkına ancak Batılı ve Güneyli uyruklarını yitirdikten ve askerliği zorunlu duruma getirdikten sonra yönelmiştir. Bu yönelişteki içtenliğin ölçüsünü de son padişah Vahdettin ve çevresi açık bir biçimde vermiştir. Kısacası yabancı dilden bir sözcük alıp onu kendi şiirinde kullanmak bu sözcüğü kendi diline katmak değildir. O dili konuşanlarca benimsenmesi gerekir. Bu arada, dilbilimin konusunun öncelikle konuşma dili olduğunu da belirteyim.

— *Peki bu dil ve söz dengesi hangi kıstaslara göre kurulabilir? Başka bir deyişle dil'den kopmadan, söz'ün özgürlüğünü de yitirmeksizin bir denge nasıl ve ne şekilde tutturulabilir?*

— Sorunun yanıtları *Dil Devrimi ve Sonuçları*'nda var, biliyorsun. Ben şu kadarını söyleyeyim: Sözle dili birbirine yüzde yüz karşıt kavramlar olarak görmemeliyiz, karşıtlıkları konumlarındadır. Söylediğim gibi, söz dilin bireysel kullanımıdır. Az önce söyledim, dilsel gömünün en eski öğeleri, en eski sözcük ve deyimler de bireysel kullanımlarında söze dönüşür. Bu bakımdan, bir denge kurmaktan söz edilemez. Ancak, konuşan ya da yazan birey özgürdür, hiç kullanıma girmemiş, yüzde yüz uydurma sözcüklerle de konuşup yazabilir, ama her şey gibi bunun da bir yaptırımı vardır: Konuşmamız ya da yazımız benzerlerimizce anlaşıl-

mıyorsa, iletişimi sağlamıyorsa, özgürlüğümüz de anlamını yitirir. Bu nedenle, Türkiye'de dil devriminin amacına ulaşması en az yüz yılımızı almıştır.

— *Dil konusunu toplum-dil ilişkisi açısından konuşalım dersek, toplumda yaşanan, kültürel, sosyal, ekonomik, her türlü olgunlaşmanın dile yansıması ve sağladığı katkı nasıl olur? Aralarında doğal bir bağ bulunduğunu düşünmek yanlış mıdır?*

— Doğal bir bağdan çok, dolaysız bir bağıntıdan söz etmek daha yerinde olur. Toplumsal ve ekinsel gelişmeler hiç kuşkusuz dile de yansır. Dilde yapısal bir değişikliğe yol açmaz kuşkusuz, ama sözcük gömüsünü ister istemez etkiler. Toplumsal yaşama yeni araçlar, yeni aygıtlar, yeni kavramlar giriyorsa, bunların karşılığı olan sözcükler ve terimler de girecektir ya da eski sözcükler yeni anlamlar kazanacaktır, şöyle ya da böyle, yerli ya da yabancı. Kimi durumlarda, önceleme de söz konusu olabilir, yani bir aracın adı, bir kavramın karşılığı bunların toplum yaşamında yaygınlık kazanmasından önce bulunabilir. Bilgisayarın toplum yaşamında yaygınlaşmasından önce oluşturulan binlerce terimi düşünelim. Hiçbir baskı olmadan, konuyla ilgili olan bilinçli kişiler bu alanda genellikle tutarlı Türkçe terimler üretmişler, bunları geniş kitleye benimsetmeyi de başarmışlardır. Birçok bilim dalında ve felsefede de aynı şey yapılmıştır.

— *Bir de madalyonun öteki yüzü var: Bir dilin gelişmesinin önündeki engeller... Neler bunlar?*

— Bir kez daha vurgulayalım: Burada dilin yapısında bir gelişme söz konusu değildir. Yapı olarak, dilimizin ayrımları belirtmeye elverişli ve düzenli bir yapısı vardır. Bu yapının işlerliğini en iyi sağlayan da kendi sözcükleridir. Üçgen sözcüğünü düşün. Bu bakımdan, bugün gelişmenin önündeki en büyük engel yabancı sözcük düşkünlüğüdür. Dilimiz bu açıdan bayağı ileri durumdayken, kimileri ya-

bancı sözcük ve terimleri yeğlemekte, bir ölçüde de benimsetmektedir. Bu arada, yükseköğretimde, gittikçe yaygınlaşan yabancı dilde öğretim, öğrencilerimizi bir yandan ezberciliğe yöneltip öğretimin niteliğini düşürürken, bir yandan da yabancı sözcük ve terimleri yaygınlaştırmakta, gençlerimizi kendi dillerinin olanaklarından yararlanma ve ona katkıda bulunma olanağından yoksun bırakmaktadır. Bu arada, kişinin en iyi kendi dilinde düşündüğünün tüm dilbilimcilerce benimsenmiş bir gerçek olduğunu da belirtelim.

— *Osmanlıca gibi karmaşık ve dar bir çerçeveye hapsolmuş bir dilden yalın ve yaygın bir dile geçiş sürecini konuşalım mı?*

— Kısaca anlatayım. İster yanında olalım, ister karşısında, dil devrimini anlamak istiyorsak, bu devrimin bir dilin bırakılıp bir başka dilin benimsenmesi değil, Türk halkının öteden beri konuştuğu, konuşmaya hiçbir zaman ara vermediği anadilinin: Türkçe'nin aynı zamanda bir ekin dili durumuna getirilmesi olduğunu unutmamamız gerekir. Böylece bu halkın ekinsel, düşünsel, bilimsel alanlara daha kolay ulaşması, onları daha kolay özümlenmesi beklenir. Dil Devrimi'nin temel sorunu budur. Osmanlıca sözcüklerin büyük çoğunluğu halka ulaşmamış bir yazı dilinin sözcükleridir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ülkemizde okuryazar oranının yüzde beşin altında olduğunu ve her okuryazarın ekin ya da yazı diline egemen olması gerekmediğini düşünürsek, durumu kolaylıkla kavrarız. Dil Devrimi'yle bu söylenmesi ve anlaşılması zor sözcükler ve terimler yerine, halkın anadilinden üretilmiş sözcükler ve terimler getirilmek istenmiştir. Öğretimin yaygınlaştırılması da bunu kolaylaştırmıştır. Yakın bir döneme kadar tüm Atatürk devrimlerinin yerleştiği, yalnız dil devriminin başarılamadığı söylenirdi. Bugün bu savın tam tersinin doğru olduğunu görüyoruz. Halkçılık, devletçilik, ulusçuluk, devrimcilik çoktan rafa kaldırıldı, laiklik tartışılıp duruyor, ama dil

devrimi amacına çoktan ulaştı. Karşıtları bile onun kazanımlarından yararlanıyor.

— *Türkiye'de yazı devriminin dil devriminden önce başlatılması ne gibi yararlar sağladı?*

— Öncelik, sonralık o kadar da önemli değil belki, çünkü yazı dilini yalınlaştırma çabaları daha XIX. yüzyılın ikinci yarısında, yani Arap abecesinin kullanılmakta olduğu bir dönemde başlatılmıştı. Ancak yazı devrimi hem okuma öğrenmeyi kolaylaştırdı, hem de konuşma diline iyice girmiş yabancı kökenli sözcüklerin yabancılıklarını hep duyurmak yerine, kitlenin ağzındaki biçimiyle yazılmasını, böylece Türkçe seslere, yani, bir bakıma, halkın konuştuğu dile öncelik verilmesini sağladı. Ancak, yeni abecenin oluşturulması sırasında, kimi tutucu "bilim adamları"na karşı, Atatürk'ün savunduğu bu tutum dil devriminin Türkçe'ye girmiş yabancı sözcükleri tümüyle elemek gibi bir amacı bulunmadığını da göstermekteydi.

— *Bir de, Türkiye'deki dil devriminin bir parçası olan özleşme çabalarından Atatürk'ün bir zaman sonra vazgeçtiği savını ileri sürenler var? Hatta Atilla İlhan Atatürk'ün bu tavrının doğru olduğunu söyleyip düşüncesini, nasıl ki Fransız Devrimi'nden önce kullanılan dille sonrasında kullanılan dil arasında bir fark yoksa Türk Devrimi'nde de olmamalıydı diyerek temellendiriyor...*

— Atilla İlhan, Marx'ın Proudhon için söylediği gibi, düşüncelerini tarihten çıkaracak yerde, tarihi düşüncelerine uydurmaya çalışan bir arkadaşımızdır. Bu savı da dil devrimine, Garip akımına, *Varlık* dergisine ve kurucusuna ilişkin nice savları gibi gülünç ve temelsiz bir savdır. Atatürk'ün 1937 yılında yazdığı *Geometri* kitabında dalın terimlerini Türkçeleştirdiği de, ölümünden topu topu on gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış töreninde okunan söylevinde Türk Dil Kurumu'nun özleştirme çabalarını övdüğü, o yıl okullarda öğretime Türkçe terimlerle yazılmış

ders kitaplarıyla başlanmasını ekinsel yaşamımızda önemli bir olay olarak nitelediği de bilinir. Neredeyse tüm kalıtını Türk Dil Kurumu'yla Türk Tarih Kurumu'na bırakmış olması da Attila İlhan'ın ne denli yanıldığını kanıtlar. Atatürk'ün dil devriminden vazgeçtiğini ileri sürenler ya bile bile yalan söylemekte, ya başkalarının yalanını yinelemektedirler. Kimileri de, yüzleri kızarmadan, bu dönemlerde Atatürk'ün hasta olduğunu, bir başka deyişle *Geometri* kitabını bilinçli olarak yazmadığını söyleyebilmişlerdir. Atatürkçü görünen Attila İlhan bu savı da kullanabilmiştir. Dil açısından, Fransız Devrimi'yle Türk Devrimi arasında bir karşıtlık kuranlarsa, olsa olsa kendi bilgisizliklerini kanıtlarlar. Fransız devrimcileri saray Fransızcasını değiştirmemişlerdir, bunları konuştuk, çünkü saray Fransızcası diye bir şey yoktur. Saraya bağlı ozanlar, yazarlar daha XVII. yüzyılın başlarında yazın dilini halkın konuştuğu dil üzerine kurarlar, sarayın içinde de, dışında da kesintiye uğramadan sürer bu eğilim. Türkiye'deki durumsa, bunun tam tersidir.

— Dil Devrimi ve Sonuçları*'nın başında "Ulusal dil kavramı yeterince belirlenmediği sürece ulus kavramı da soyut düzlemde kalır" diyorsunuz. Bu tümce bağlamında düşünürsek, ulus olma yolunda gerçekleştirilmiş Cumhuriyet Devrimi ilkelerinin dil devrimiyle bir bütün oluşturduğu söylenebilir mi?*

— Evet, hiç kuşkusuz. Ulusallığın ve ulus kavramının belki de en belirleyici öğesinin dil olduğu öteden beri söylenir. Bence doğru bir görüştür bu. Dışarıdan baktınız mı insanlar hep birbirine benzer. Konuşmaya başladılar mı iş değişir: Onları en çok dil ayırır ve en çok dil birleştirir. Dilimiz kimliğimizin ve düşüncemizin ayrılmaz bir öğesidir. Dil Devrimi de Atatürk devrimlerinin temel öğelerinden biridir.

— *Sizin bir de Türk Dil Kurumu'nda bulunduğunuz yıllar var; 70'li yıllar yanılmıyorsam. Nasıl girdiniz TDK'ye? En çok merak ettiğim de, birinin TDK'ye girmekle*

yüklendiğini düşündüğü bir misyonun bulunup bulunmadığı. Nasıldı o günlerin havası? Neler yaşandı sizin döneminizde?

— Türk Dil Kurumu atamayla değil, seçimle girilen bir dernekti. Ben Türk Dil Kurumu üyeliğine yetmişli yılların başında seçildim. 1972'den kapanışına kadar da kesintisiz olarak yönetim kurulu üyeliğinde bulundum. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de çok verimli çalışmalar yapıldı. Genel olarak Atatürk devrimlerine, özel olarak Türkçe'nin gelişmesine karşı olanlarla çok yönlü bir savaşım içindeydik. Örneğin Süleyman Demirel'in başında bulunduğu iktidar yazı dilimizi en az otuz yıl geriye götürmek için elinden geleni yapıyor, okullarda yeni terimleri yasaklıyor, öğrencilerin anlayamayacağı kadar eski bir dille ders kitapları yazdırıyordu. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin yöneticileri de gene Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na bıraktığı gelir kaynağını elinden alarak kurumları işlemez duruma getirmek için ikide bir mahkemeye başvuruyordu. Bir yandan tüm bu baskılara karşı savaşım verirken, bir yandan da çalışmalarımızı sürdürdük. Sonra 12 Eylül yönetimi Atatürk'ün özlük haklarını çiğnemek pahasına bu büyük ve tarihsel kurumu kapattı. Ama, bilindiği gibi, dil devrimi hep sürdü, hızı kesilmedi, hatta neredeyse baskılarla güçlendi. Bugün bizim bir sivil toplum örgütü olan Türk Dil Kurumumuz yok. Ama dil devrimi kesinlikle kazanılmış bir savaşın adıdır. Bu son sözüm "misyon" yüklenip yüklenmediğimiz konusundaki sorunun yanıtını da oluşturmakta: Türkiye'nin tarihsel ve güncel konularını, dilin, dilbilimin ne olduğunu bilen insanlar olarak, dil devrimini desteklemeyi, ona karınca kararınca katkıda bulunmayı Türk Dil Kurumu üyesi olmadan önce de görev biliyordum, şimdi, kurum kapatıldıktan sonra da görev biliyorum.

— 12 Eylül'de TDK'nin kapatılmasıyla neleri yitirdik sizce?

— Türkiye'de Atatürk'ün özlük haklarının bile çiğnenebildiğini ve ulusumuzun, politikacılarımızın, hukukçularımızın, aydınlarımızın bu haksızlığı yaklaşık yirmi yıl süresince içlerine sindirebildiklerini, sindirmeyi daha yıllarca da sürdüreceklerini gördük. Daha sonra iktidara gelenlerin büyük çoğunluğunun Atatürk kurumlarının yerine getirilen devlet dairelerine giderek, tören ve toplantılarına katılarak duyarsızlıklarını kanıtladıklarını gördük. Dil Devrimi eskisinden de güçlü bir biçimde sürdü kuşkusuz, ama Türk Dil Kurumu'nun gerçekleştirmeyi tasarladığı nice çalışmadan yoksun kaldık.

— Dilin bir toplumun kimliğini oluşturduğunu düşünen biri olarak, bugün toplumumuzdaki birçok kimsenin düşüncelerini yazıya dökememelerini ya da görüşlerini düzgün tümcelerle anlatamamalarını nasıl karşılıyorsunuz? Giderek dil bilincimizi mi yitiriyoruz acaba?

— Bana kalırsa, özellikle genç kuşaklar için, dil bilincinin yitirilmesinden çok, oluşturulamaması söz konusu. Öğretim düzeyi çok düştü. Yabancı dilde öğretim tutkusu da buna tuz biber ekti. Ezberci bir öğretim gençlerimizin yalnız dil açısından değil, mantık açısından da, bilgi açısından da yetersiz kalmalarına yol açıyor. Ama kimi yazarlarımızda bile gördüğümüz dilsel yetersizlik yüz kızartıcı.

— Ama gene de "Dilimiz kirleniyor mu?" sorusuna siz büyük bir rahatlıkla "Neden kirlensin ki?" diye karşılık verebiliyorsunuz. Dile olan bu güveninizi sağlayan ne?

— Bunlar birbirinden ayrı konular. Birtakım kişiler özel konuşmalarında yerli yersiz yabancı sözcüklerle konuşuyorlar, bu sözcüklerin kimileri yayılma olanağı da buluyor. Mağazalara yabancı adlar veriliyor. Renkli basın ve televizyon da bu eğilimi körüklüyor. Bunlar zaman zaman her ülkede görünen şeyler. Özal sonrası Türkiyesi'nde çok ileri gitti. Ama Türkçe gerçek yazarlarının ve bilim adamlarının çabalarıyla öyle bir gelişim noktasına geldi ki bo-

zulması kolay değil. Sonra bunlar her şeye karşın ekin, yazın, bilim evrenimizin dışında. Bu evrenlere sızma olanakları da çok az, anlambilimsel alanları buna elverişli değil. Bence gerçek tehlike yabancı dilde öğretimdir; o da şimdilik büyük bir tehlike gibi görünmüyor, çünkü bu yaklaşımın savunucularının düşük düzeyleri buna el vermiyor.

— *Türkçe'nin anlatım olanakları açısından geldiği düzeyi bir yazın adamı olarak gerçekten yeterli buluyor musunuz? Türkçe belli bir yetkinliğe ulaştı, artık onunla anlatılamayacak hiçbir şey yok, denilebilir mi?*

— Hayır. Hiçbir dil konusunda da böyle bir sav ileri sürülemez. Çok önemli engeller çıkarılmadıkça, her zaman yeni adlandırmalar olacak, bu arada anlatım olanakları da zenginleştirilecektir. Kitapta bunları kapsamlı bir biçimde anlatmaya çalıştım. Kimi düşünceleri, kimi duygu ve durumları başkalarından daha önce ve daha iyi anlatmamızda dilimizin gelişmişliğinin payı büyüktür. Ancak, ölü dilleri bir yana bırakırsak, gelişimini tamamlamış dil yoktur sanırım.

— *Türk yazarlarında yeterince dil bilinci var mı?*

— Böyle bir bilince ulaşmak yalnızca yazar için değil, herkes için gerekli, yazar içinse zorunlu. Yazının varlığı dille karışır. İkisini birbirinden ayıramazsın. Ben yazarlarımızın ve ozanlarımızın büyük çoğunluğunun bu duyguyu taşıdıklarına, bu gereksinime uğraşlarının başlangıcından beri uyduklarına inanıyorum. Kuşkusuz, böyle bir bilincin ya da böyle bir sezginin berisinde kalmış olanlar da var. Bunlar arasında kimileri de dilin bir araç ya da bir gereç olduğunu, örneğin iyi roman yazmak için dili güzel ve doğru kullanmanın zorunlu olmadığını söyleyenler çıkıyor. Gülünç bir sav! Dil nasıl araç ya da gereç olarak düşünülebilir ki? "Ressam için fırça ve boya neyse, dil de yazar için odur" denilebilir mi? Hayır, dil fırça ve boya gibi çarşıdan alınmaz, varlığımızın ayrılmaz bir öğesidir. Bereket, böyle

düşünenler küçük bir azınlık oluşturmakta. Ama, diyelim ki Fransa'da, böyle düşünen biri "düşünen" biri sayılamayacağından basın dünyasında kendisine ortam bulamaz. Her neyse "Tanrı acısın onlara" diyelim. Çünkü bu düşünceleri daha uğraşlarının temel öğesini bile tanımadıklarını gösterir.

— *Dil sorunu yazın tarihimizin hangi döneminden beri öne çıktı? Örneğin Ömer Seyfettin ya da çağdaşları böyle mi algılıyorlardı yazını?*

— Kuramsal bilgi başka, uygulama başkadır. İyi romancı, iyi ozan olmak için roman ya da şiir konusunda geçerli sayabileceğimiz tüm kuramları bilmek gerekmez. Ama adına yaraşır tüm yazarlar, tüm ozanlar dönemlerinin dilsel gereklerine uymuşlardır. Ömer Seyfettin'se, Türkçe'nin yabancı öğelerden arınıp yalınlaşması yolunda bilinçle savaşım vermiş olan yazarlarımızın önde gelenlerinden biridir. Yapıtı da buna tanıklık eder.

— Yapısalcılık *adlı araştırmanız da* Dil Devrimi ve Sonuçları*'yla aynı yılda: 1982'de yayımlandı. Bu kitapta yapısalcılıktan yola çıkılarak geliştirilmiş, dilbilim, budunbilim, göstergebilim gibi araştırma dallarını ele alıyorsunuz.*

— Daha önce de biraz dokunmuştuk bu konuya, yapısalcılık insan bilimleri alanına daha tutarlı, daha olgucu bir yaklaşım, doyurucu bir yöntem getirme çabalarından doğmuştur. Ama dilbilimin, budunbilimin yapısalcılıktan yola çıkılarak oluşturulmuş bilim dalları olduğunu söylemek yanlış olur. Yapısalcılık Saussurecü dilbilimde ve belirli budunbilimcilerin araştırmalarında geliştirdikleri bir yaklaşımın adıdır, yani, bir bakıma, senin söylediğinin tersi söz konusudur. Ancak Greimas göstergebiliminin yapısalcılıktan çıktığı söylenebilir, çünkü 60'lı yıllarda doğar. Yapısalcılığın başlıca ilkeleri, benim kitabın giriş bölümünde de görüleceği gibi, şöyle özetlenebilir:

1. Ele alınan nesnenin "kendi başına ve kendi kendisi için" incelenmesi;

2. Nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir "dizge" ya da "yapı" olarak ele alınması;

3. Söz konusu dizge içinde her zaman işlevi göz önünde bulundurma ve her olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğunun sonucu olarak, nesnenin artsüremlilik değil, eşsüremlilik içinde ele alınması;

4. Bunun sonucu olarak, köken, gelişim, etkileşim, vb. türünden artsüremsel sorunlara ancak incelenen konunun olabildiğince eksiksiz bir çözümlemesi yapıldıktan sonra ve bunların da dizgesel olarak ele alınmalarını sağlayacak yöntemler geliştirilebildiği ölçüde yer verilmesi;

5. Nesnenin "kendi başına ve kendi kendisi için" incelenmesinin sonucu olarak "doğaötesel" değil, "özdekçi" ve olgucu bir tutum izlenmesi;

6. Bu yaklaşımın felsefel, siyasal ya da sanatsal bir öğreti değil, tutarlı bir çözümleme yöntemi olmaya yönelmesi, dolayısıyla düşüngüsel yaklaşımlarla fazla bir ilgisi bulunmaması.

Bu ilkelerin hemen hepsinin Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'nde ortaya konulduğunu, doyurucu açıklamalarla temellendirildiğini ve başarıyla uygulandığını görürüz. Daha sonra, Saussure'ün izinden giden dilbilimciler bu bilim dalını çok ilerilere götürür ve dilbilimi bir fen bilimi dalı gibi olgucu ve doyurucu bir bilim dalı durumuna getirirler. İnsan bilimleri dalında ilk kez gerçekleştirilen bir şeydir bu. Böylesine parlak bir başarıdan başka bilim adamlarının da esinlenmesinden daha doğal bir şey olamaz. Felsefe okuduktan sonra, kendini budunbilime adayan Fransız budunbilimci Claude Lévi-Strauss da dilbilimin yönteminden ve kazanımlarından çok etkilenir, bu yaklaşımları kendi alanına, akrabalık ilişkilerine, toplum yapılarına, inançlara, söylenlere uygulayarak büyük başarı sağlar. Göstergebilimse, bir bakıma dilbilimin dolaysız çocuğudur, adını da çok önceden Saussure koymuştur. Başka birtakım alanlar-

da da yapısalcı bir yaklaşıma yönelenler bulunduğu söylenebilir kuşkusuz. Ama en parlak sonuçlara ilk saydığım üç alanda ulaşılmıştır. Bu nedenle bu üç dalın her birine ayrı bir bölüm ayrılmıştır.

— *Dilbilimle göstergebilimi geniş bir biçimde ele almanız doğal, ama budunbilim?..*

— Göstergebilimin kuruluş yıllarında Claude Lévi-Strauss, bir ölçüde de Georges Dumézil önemli bir kaynaktı bizim için. Budunbilim uzmanı değilim, ama Lévi-Strauss'un yapıtlarını dönüp dönüp okumuşumdur. En önemlilerinden birini de dilimize çevirdim. Gene de onun yapıtlarını açıklamaya kalkmamı aşırı bir gözüpeklik sayabilirsin. Ama ben daha çok işin yöntemsel yanları üzerinde durmaya özen gösterdim.

— *Anlaşıldığı kadarıyla Claude Lévi-Strauss sizce çok büyük bir bilim adamı.*

— Evet, kesinlikle, öncü bir bilim adamı ve düşünür. Yapıtları buna tanıktır. Ama bu arada bende fazla kendini beğenmiş ve bir daha kımıldamamak üzere olduğu yere çakılıp kalmış bir kişi izlenimi uyandırır. Örneğin çağdaş sanatı anlama yolunda en küçük bir düşünsel çaba harcamaz, örneğin yazın yapıtlarına bilimsel bir biçimde yaklaşılabileceğine pek inanmaz, oysa kendisi bu yolu arada bir denemiştir.

— 1999'*da* Yapısalcılık'*ı yeniden yayımladınız. Şöyle bir bakılınca, ilk baskının neredeyse iki katıymış görünüyor insana.*

— Evet, doğru. İki katı değilse de buna yakın: Bayağı genişlettim. Yeniden yazmadım, ama küçümsenmeyecek eklemeler yaptım.

— *Ne tür eklemeler?*

— Başlıca iki tür ekleme var bu kitapta. Birinci ekle-

meler her şeyden önce kitabı güncelleştirmek amacını güdüyordu: 1982'den bu yana, özellikle göstergebilim alanındaki gelişmeleri vermeye çalıştım, yapısalcılık konusundaki yeni bakış açılarını yansıtmaya çalıştım. İkinci eklemeler gerek genel olarak yapısalcılık, gerek dilbilim, budunbilim ve göstergebilim çerçevesinde yeterince geliştirilmemiş konuların genişletilmesi ve birtakım yeni konular eklenmesi biçiminde oldu. Böylece, şimdi okurun elinde daha tam ve daha kolay bir *Yapısalcılık* var. Sonra, ilk basımda "Göstergebilimsel dörtgen" bölümünde çok önemli dizgi yanlışları vardı. Bu baskı dizgi yanlışlarından da arınmış olarak çıktı.

— *Bu baskıya yazdığınız kısa Sunuş'ta aynı zamanda bir tartışma kitabı olduğunu söylüyorsunuz.*

— Doğru, öyledir. Özellikle "Sonuç" bölümünde, Türkiye'de bilen bilmeyen birçok kişinin bu akıma yönelttiği eleştirilerin yanıtlanmasına çalışılmıştır. Umarım, hepsi de gerektiği gibi yanıtlanmıştır. Bugün bu tür eleştiriler güncelliğini yitirdi. Gene de kitapta kalmalarında yarar olduğu düşünülebilir: Eleştiriler ve yanıtları konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

— *Başka düşün akımları gibi yapısalcılığın da dallandıkça onunla ilgili yanılgıların, önyargıların arttığını söylüyorsunuz. Yapısalcılık konusunda ne tür yanılgılara düşüldüğünü gördünüz?*

— En büyük yanılgı diyelim ki varoluşçuluk gibi bir felsefe, hatta bir sanat akımı sanılmasıydı, tarihi yok saydığının, gereksiz bulduğunun düşünülmesiydi, Marksçılığa karşı, sağcı bir akım olarak değerlendirilmesiydi, daha ne bileyim, aklına esen eleştiriyordu.

— *Peki 1982'de yapısalcılıkla ilgili tartışmalar biraz daha durulmuş muydu?*

— Hayır, özellikle Türkiye'de, beni, Berke Vardar'ı eleş-

tirmek isteyenler yapısalcılık kapısından giriyorlardı. Ama bugün böyle bir şey kalmadı. Buna karşılık, 1999 baskısında vurguladığım gibi, Fransa'da bile, yapısalcılığın öldüğünü söyleyenler var. Gerçekten böyle mi? Greimas'ın *Maupassant*'ının temelinden yanlış olduğu mu kanıtlandı? Martinet'nin çift eklemlilik kuramı geçerliliğini mi yitirdi? Lévi-Strauss'un *Akrabalığın Temel Yapıları*'nı geçersiz kılan bir kuram mı üretildi? Hayır, yapısalcılığın, yapısalcı araştırmacıların getirdiği tüm kazanımlar değerlerini koruyor. Ama yapısalcılığın ilkeleri öylesine yaygınlaştı ki bir akımın varlığına gereksinimleri yok. Bir de dünün yapısalcıları bugün öylesine ünlenip benimsendi ki yapısalcılık etiketi kendilerine bir yük gibi görünmeye başladı. Bilim dalları da böyle. Örneğin göstergebilim yapısalcı kökenini vurgulamak gereksinimini duymuyor. Hatta, zaman zaman, kaynaklarına ters düşen yollara saptığı bile oluyor.

— *Siz eleştiri türünde de kendinizi kabul ettirmiş bir yazarsınız. Bu nedenle eleştirinin işlevini nasıl değerlendirdiğinizi önemsiyorum doğrusu.*

— Ben kendimi eleştirmen olarak görmem. Fazla eleştiri de yazmadım. Başkalarının yapıtlarını ele alan yazılarımın bir bölümünü eleştiriden çok inceleme olarak değerlendirdiğimi de belirtmeliyim. Ama konu üzerinde epeyce düşündüm. Bildiğin gibi, eleştiri üzerine bir küçük kitabım da var. Çok genel bir yanıt istersen, eleştirmen okurla yapıt arasında bir aracıdır, onun daha iyi anlaşılmasını, daha doğru değerlendirmesini sağlamak durumundadır. Hiç kuşkusuz, bunun çok değişik yöntemleri vardır.

— *1991'de* Eleştirinin ABC'si*ni yayımlamıştınız. Bu yapıt bir kılavuz kitap olarak mı düşünülmüştü?*

— Evet, Doğan Hızlan Simavi Yayınları'nın bir dizisi için istemişti bunu benden. Belirli bir konunun yaklaşık yüz sayfa içinde, kısaca verilmesi söz konusuydu. Ölçütlere

uydum. Ama kendi sınırlarımın dışına çıkmadım. Ülkemizdeki eleştiri anlayışından da söz ettim ya, özellikle Fransız eleştirisini temel aldım burada. Böylece konu daha bir çeşitlilik kazanıyordu. Öğrencilerimin de işine yarayacaktı. Gerçekten de bu küçük kitabı eleştiri konulu dersler için bir kılavuz ya da özet kitap olarak kullandılar.

— *Kitabın "Giriş" bölümünde eleştirinin söylem üstüne söylem biçiminde tanımlanabileceğini yazıyorsunuz. Öncelikle bu söylemin özgül yanlarından söz etsek...*

— Roland Barthes'ın getirdiği tanımdır bu, ama pek çok yazar da üç aşağı beş yukarı aynı biçimde tanımlamıştır eleştiriyi. Ancak onun dile getirişi güzeldir: "Dünya vardır ve yazar konuşur, işte yazın budur. Eleştirinin konusu çok farklıdır; dünya değil, bir söylemdir, bir başkasının söylemidir." Bana sorarsan, bir başkasının söylemi olması da zorunlu değildir: Neden kendi yapıtımız üzerine de eleştiri yazamayalım ki? Eleştirel söylemin biçimine gelince, her biçime girebilir, bilimsel bir söylem biçiminde kurulabileceği gibi, koşuk biçiminde de kurulabilir. Ama, dikkat edilirse, bu tanımın çok belirgin bir özelliği var: Söylem üzerine söylemdir eleştiri, konusu sınırlıdır, gevezeliğe, fazladan sözlere elverişli değildir.

— *Alıntılar'daki "Eleştirinin İyisi" başlıklı yazınızda "Ben eleştiriyi nesnesiyle örtüşme başarısına göre ölçerim" diyorsunuz; bunu biraz açabilir miyiz?*

— O yazıyı Fethi Naci'nin "Kötü yapıtlar üzerine iyi eleştiriler yazılabilir" biçiminde özetleyebileceğimiz bir düşüncesinden yola çıkarak yazmıştım. Ben gerçekten tam tersini düşünürüm bunun. Ateşli, öfkeli ve kendinden hoşnut bir kişiysen, kötü olduğunu düşündüğün yapıtı yerden yere vurur "Gördün mü, nasıl canına okudum o hıyarın!" dersin. Ama gerçek eleştiri yapıtı yerden yere vurmak, yaratıcısının canına okumak değildir, başka şeydir, yazıda da söylediğim gibi, öncelikle onu anlama, onu olabildiğince

eksiksiz, olabildiğince bütüncül bir biçimde kavrama, böylece onunla bir söyleşim kurma, onunla örtüşme, yani onun söylediğini kendi dilinle yeniden söylemektir.

— *Ama siz de kötü yapıtlar üzerine eleştiriler yazdınız.*

— Evet, yazdım, "Kimse kötü yapıtlar üzerine yazı yazmamalı" da demiyorum, çünkü, zaman zaman, böylesi bir görev oluyor. Ama bu tür yazılarda kusur gösterirsin, yanlış gösterirsin, hatta alaycılığını ortaya koyarsın, ama bütün bunlar iyi eleştiriye götürmez bizi.

— *Kitabınızın hemen başında dış ve iç eleştiri diye bir ayrıma gidiyorsunuz. Bu iki kavramı açabilir miyiz?*

— Eleştirinin çok temel kavramları bunlar. Dış eleştiri yazın yapıtını daha çok kendi dışındaki öğelere, örneğin yazarın dönemi, yaşamı, düşünceleri, ülkesi, vb. gibi verilere ya da belirli yazın kurallarına uyup uymamasına göre değerlendiren eleştiridir, iç eleştiriyse yapıtı kendi kendine yeterli bir bütün sayarak kendi iç bağıntılarına göre değerlendiren eleştiri. Ama bu veriler görel verilerdir, iki yönelimin birbirine karıştığı oldukça sık görülür.

— *Kuralcı eleştirinin dayanak noktası "eskil çağın yazın ve düşün yapıtları" olmuş. Bir yapıtı değerlendirmede en zorlama yöntemin kuralcı eleştiri olduğu söylenebilir mi?*

— Önce bu sözünü ettiğin eleştirinin XVII. yüzyılda, Fransa'da egemen olan kuralcı eleştiri olduğunu belirtmemiz gerekir. Fransız yazınının "Klasik" diye anılan dönemidir. Bu dönemde eskil Yunan ve Latin yazarlarının kusursuzluğa erişmiş, verilebilecek en iyi yapıtları vermiş oldukları, böylece ölümsüzlüğe eriştikleri düşünülür, bundan böyle, eskil sanatçılara erişmek söz konusu olmasa bile, onlara özenmek, öykünmek, onların uyduğu kuralları uygulamak gerektiği savunulur. Böylece, yazın yapıtları eskil olduğu ileri sürülen kurallara göre değerlendirilir. Ama herkesçe benimsenmiş kurallar yoktur, bu yüzden tartışma-

lar bitmez. Başta Molière gibi, Racine gibi yazın adamlarının kendileri karşı çıkmışlardır buna. Ama kuralcı eleştiri her dönemde az çok görülür. Örneğin yerleşik aktöreye uygun yapıtlar isteyen bir eleştiride kuralcılığın ağır basması doğaldır. Marksçı eleştiri de bir yönüyle kuralcı eleştiri olarak değerlendirilebilir.

— *Dile ağırlık veren bir eleştiri?*

— Dil yazının temel öğesi olduğuna göre, hayır. Ama ille de belirli bir yazma biçiminde, belirli sözcüklerin kullanılmasında dayatırsan, evet, kuralcı bir eleştiri yapıyorsun demektir.

— *Olgusal eleştiri de, kuralcı eleştiri de dış eleştiri diye nitelediğiniz bir yaklaşım. Bu yaklaşımı tartışabilir miyiz?*

— Evet, her ikisinde de yapıtın kendi dışındaki veriler aracılığıyla değerlendirilmesi söz konusudur. Kolaylıkla görülebileceği gibi, birincisi sınırlayıcıdır: Belirli kurallara uyulmasını istediğine göre, ancak belirli bir yazın biçimini yazından sayar. İkinci yaklaşımda, böyle bir şey yok, ancak yapıtın yorumlanıp değerlendirilmesinde yazarının yaşamı, çağı, kökenleri, görüşleri gibi doğrudan doğruya yapıtla ilgili olmayan, onun dışında kalan öğelerden yararlanılması, yorum ve değerlendirmelerin bu tür verilere dayandırılmak istemesidir. Hiç kuşkusuz, tümden geçersiz değildir böyle bir yaklaşım, ama yetersizdir. Tarihçi bir yaklaşım olarak da niteleyebiliriz bunu. Tarihçi yaklaşımın da, kendi alanında bile, doldurulması olanaksız boşlukları vardır.

— *Olgucu eleştiri de eleştirmeni belli yöntemler kullanmaya zorlayarak kuralcı bir tutum içine girmiyor mu?*

— Kural her yerde vardır, ama eleştirmenin kendi kendine ya da seçilen yaklaşımın eleştirmene koyduğu kurallar başka, bir yazın yapıtını belirli kurallara uyup uymamasına göre değerlendirmek başka.

— *Çağdaş olgusal eleştiriler başlığı altında topladığımız eleştiri yöntemlerinin konuları da, göründüğü kadarıyla, yapıt olmaktan uzak.*

— Hangileriydi bunlar? Yapıtların derin kökenlerini araştıran kaynak eleştirisi, zaman içinde nasıl oluştuklarını araştıran oluşum, toplumsal açıdan ele alan toplumbilimsel (ve bu kapsamda Marksçı) eleştiri, bir de ruhbilimsel eleştiri. Hepsi de öncelikle inceleme niteliği taşıyan yaklaşımlar. Hepsinde de pek çok yazın araştırmasında gördüğümüz eğilimi buluruz: Özgül bir yaklaşım oluşturmak yerine, başka alanlar için geliştirilmiş yöntemleri yazına uygulama eğilimini. Üstelik, burada da yapıt gene kendi dışındaki verilere dayandırılır hep, onlarla karıştırılır. Örneğin ruhbilimsel eleştiri yapıtı yazarla mı aydınlatır, yoksa yazarı yapıtla mı, kesin bir ayrım yapmak kolay değildir. Diyeceğim, gözlemin doğru.

— *Ruhbilimi, toplumbilimi ya da başka bir bilim dalını kullanmak incelenen nesneyle ne tür bir uyumsuzluğa yol açıyor?*

— Eleştirmen ya da araştırmacı olarak, uzmanı olmadığın bir alanın yöntemini kendi alanın olmayan bir nesneye uyguluyorsun. Bu durum yeterince çelişkin. Sonra yazın yapıtı toplumbilimin de sınırlarını aşar, ruhbilimin de.

— *İç eleştiriye gelelim dersek, bu alanda geliştirilmiş yöntemlerin amaca daha uygun olduğu söylenebilir mi?*

— Doğrudan doğruya yapıta yönelmeleri hiç kuşkusuz bu tür eleştirilerin üstünlüğünü oluşturur. Ancak, bu ayrımların göreceliğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Örneğin öznel, dolayısıyla iç eleştiriyi en son noktasına götürdüğü ileri sürülen André Gide'in kimi yaklaşımlarını daha çok dış eleştiri saymak olanaklı. Bununla birlikte, ister öznel olsun, ister nesnel, doğrudan yapıta yönelmesi nedeniyle iç eleştirinin daha ileri bir noktada bulunduğunu, yapıtı kavrama olasılığının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

— *Bir karşılaştırma yapacak olursak, öznel eleştiriyi örneğin toplumbilimsel eleştiriye ya da oluşum eleştirisine göre daha mı yerinde bulursunuz?*

— Öznel eleştiri, biliyoruz, kişisel izlenime dayalı bir eleştiridir, belirli bir yöntemi yoktur, ama, eleştirmenine göre, yapıtı kavramada çok ilerilere gidebilir. Bu bakımdan, değerlendirmesini ancak somut örneklere göre yapabiliriz. Böyle olunca da başka yöntemlerle karşılaştırılmasının fazla bir anlamı kalmaz. Öte yandan, oluşum incelemesi, iyi yapıldığı zaman, hem özel olarak yapıtı, hem de genel olarak yazını anlamamızda çok yararlı olabilir.

— *Kitabınızda "Hiç kuşkusuz, bu örneklere bakılınca, öznel ya da izlenimci eleştirinin aynı zamanda çok yetersiz bir eleştiri olduğu söylenebilir. Ama değildir" diyorsunuz. Ne bakımdan değildir?*

— Birikimli, duyarlı, yazın anlayışı gelişmiş ve dürüst eleştirmenlerin ürünü olduğu zaman değildir.

— *Ben bir yerde Asım Bezirci'nin Ataç'ı, yaklaşımı öznel olduğu için, eleştirmen değil de iyi bir denemeci saydığını okumuştum.*

— Öznellik bilimsellikle çelişir, ama eleştiriyle çelişmez. Hiç kuşkusuz, Ataç iyi bir denemecidir, ama iyi bir eleştirmendir de. Onun eleştirileri bizim kuşağı aydınlattığı gibi bizimkinden önceki kuşağı da aydınlatmıştır.

— *Gördüğümüz kadarıyla, yazınbilim yazınsal söylemi belirleyecek ölçütler getirmek istemiş.*

— Evet, 1915-1930 yılları arasında, Rus biçimcileri yazınsal söylemi yazınsal yapan şeyin, özel deyimiyle yazınsallığın koşullarını araştırmaya girişmiş, iç eleştiri diye adlandırdığımız alanda gerçekten yeni, gerçekten özgün çalışmalar yapmışlardır. 1960'larda, başta Todorov olmak üzere, birtakım yazarlar bu çabayı canlandırmaya çalışır-

lar. Ama yazınsallık üzerine geliştirilen söylemlerin amacı gerçekleştirdiğini söylemek zor.

— *Michel Arrivé'nin önerdiği dört ölçüt var. Siz bunların yeterli olmadığını düşünüyorsunuz.*

— Evet, ama Arrivé'nin kendisi de eleştirir. Kitabı yinelememek için bu ölçütlerin yalnız birini, yananlam konusunu alalım. Yazınsal söylemde yan anlamın çok daha yüksek oranda yer aldığı, hatta bu söylemin yan anlamlarla geliştiği söylenir. Ama yananlamın anlamın bir uzantısı olması, ondan ayrı düşünülememesi bir yana, en sıradan konuşmalarda bile yananlam vardır; buna karşılık, örneğin bir Albert Camus, örneğin bir Alain Robbe-Grillet yananlamdan kaçınır. Dolayısıyla, yananlam kullanımı yazınsal söylemin ayırıcı bir özelliği değildir.

— *"İç eleştiri" bölümünde yazın üstüne bilimsel bir söylem geliştirme çabalarından da söz etmişiniz.*

— Kitabın adı *Eleştiri,* ama konusu genel olarak yazın yapıtlarını çözümleme çabaları, dolayısıyla bilimsel yaklaşımlardan da söz ediyoruz, hatta daha çok bu yaklaşımlardan söz ediyoruz. Bilimsel bir çözümleme söz konusu olunca, bir bilimsel terimler toplamının varlığı da kaçınılmaz. Tutarlılık ve açıklık gereği, her yaklaşımın kendi terimler bütününü oluşturması gerekir.

— *İzlekçiliğin Bachelard'dan sonra farklı bir yol izlediğini söylüyorsunuz. Tüm imgelerin hava, su, toprak ve ateş imgelerinden kaynaklanması, dönüp dolaşıp bunlara bağlanması ilginç bir sav doğrusu.*

— İlginç olduğu gibi, temellendirilmesi pek de zor olmayan bir sav. İnsan imgeleminin değişmezleridir bunlar. İmgeler ister istemez somut bir şeylere bağlanır, her somut nesnede de bu dört ana öğenin bir ikisinden bir şeyler vardır. Ama Bachelard bunu yazın yapıtları üzerinde yaptığı çalışmalardan çıkarır. Bu saptama dizgesel çözümlemeler

için de elverişlidir. Roland Barthes *Michelet*'sinde bu yaklaşımdan çok yararlanmıştır.

— *Daha sonraki dönemlerde Bachelard'dan etkilenenler oldu mu?*

— Doğrudan kendisini izleyenler olmayabilir, ama Bachelard'ın yapıtları her zaman etkileyici ve esinleyicidir.

— *Peki, göstergeçözümleyim nasıl bir serüvendi? Dayanakları nelerdi?*

— Bu sorunu gereğince yanıtlayabilmem için en azından bu konuya ayrılan bölümü yinelemem gerekir. İstersen, pek arkası gelmeyen bu anlayışın Julia Kristeva'nın ruhçözümleyim, Marksçılık, Chomsky dilbilimi gibi değişik alanları birleştirerek, daha doğrusu bu alanlardan işine gelen öğeleri alarak oluşturmaya çalıştığı bir çözümleme yöntemi olmak savındadır, diyelim kısaca. Ama yazınsal metnin sonsuz değişkenliğini, dolayısıyla her okumanın geçerliliğini savunduğundan, neden bir yöntem olmak istediğini anlamak zordur. Ancak, bir süre direndikten sonra, Kristeva'nın kendisi de savlarından tümüyle vazgeçmişe benziyor. 1994'te Proust üzerine yazdığı *Le Temps sensible* 1935 yılında da yazılabilirdi.

— *Yazınsal göstergebilim konusundaki görüşlerinizi sormama gerek yok herhalde.*

— Doğru, *Yapısalcılık*'tan ve öteki kitaplarımdan söz ederken, bu konuya yeterince değindik.

— *Eleştirinin yaratıcılık gerektiren bir tür olup olmadığına hiç değinmedik ama.*

— Bu sorunun yanıtı yaratıcılıktan anladığın şeye bağlıdır. Eleştiri önceden verilmiş bir yapıt üzerine söylemdir; ya da söylem üzerine söylem. Bu açıdan bakılınca, bir başka deyişle, söylenmiş olan üzerinde konuştuğu göz önüne alınınca, yaratıcılık gerektirmezmiş gibi görünür; ama, tü-

rün iyi örneklerini göz önünde tutarak konuşmak gerekirse, eleştirmek yinelemek değildir hiçbir zaman; bana kalırsa, yorumlama, çözümleme ve/ya da açıklama da kimi zaman bir şiirin gerektirdiği ölçüde yaratıcılık gerektirir.

— *Sonuç bölümünde, Raymond Jean'ın gerçek yapılandırıcı bilincin yazarın bilinci değil, eleştirmenin bilinci olduğu görüşüne yer vermişiniz.*

— Raymond Jean belki fazla ileri giderek ilk yaratımın, yani, herhalde, yazarın yapıtının yeri doldurulmaz olmadığını da söyler. Böyle şey olmaz. Ama eleştirinin yapıtı yalnızca açıklamakla kalmadığı, açıklarken aynı zamanda da bütünlediği doğru bir görüş. Birçoklarımız eleştirmene gereksinim duymayabiliriz, ama yapıt konusundaki bilincimizi temellendirmekte yeri önemlidir. Yaşadıkları dönemde pek anlaşılmayan yazarları düşünelim. Daha sonra anlaşılmaları araştırmacının, eleştirmenin getirdiği yeni bilinçle değil de nasıl olanaklı olabilir?

— *"Eleştirel söylemin kendisini esinleyen söylemi aştığı, ondan daha zengin olarak belirdiği olur" sözü de aynı yazarın.*

— Evet, çok güzel bir sözdür, eleştiriyi yücelten bir gözlemi dile getirir. Bu gözlemi Raymond Jean şöyle temellendirir: "Gérard de Nerval'in *Sylvie*'sini ilk kez okuduğum zaman, güzel, ama oldukça alçakgönüllü, yalın, arı bir yapıt olduğu duygusuna varmıştım. Georges Poulet'nin 1938'de bu anlatı üstüne yazdığı hayranlık verici yorumu okuduğumda, bambaşka boyutta, olağanüstü derinlikte bir yapıt buldum. Ama, bugün bile, bu olağandışı yapıtın *Sylvie* mi, yoksa Georges Poulet'nin denemesi mi olduğunu kendi kendime sorduğum olur." Bir eleştiri konusunda bundan daha güzel ne söylenebilir? Oscar Wilde da "Sanatçı olarak eleştirmen" adlı yazısında buna benzer bir şey söyler. Mr. Pater adında bir eleştirmenin Monna Lisa tablosuna getirdiği ve Leonardo'nun belki de usundan bile ge-

çirmemiş olduğu yorumlarından söz ettikten sonra "Ve böylece tablo bize gerçekte olduğundan daha olağanüstü görünür" der. Kitabın yeni biçimine bu gözlemi de ekleyeceğim.

— *Demek kitabı ileride genişletmeyi düşünüyorsunuz?*

— Evet, zamanım olursa. İlk baskıyı, dizinin boyutları içinde kalma zorunluluğu nedeniyle, çok kısa tutmak gerekmişti. Daha doyurucu bir kitap olması için şimdiden yeniden yazdığım bölümler var, aldığım notlar var. İçeriğini zenginleştirirken, adını yalınlaştıracağım: *ABC*'si gidecek, *Eleştiri*'si kalacak.

— *Türkiye'de yerleşmiş bir eleştiri geleneğinden söz edilebilir mi? İzleyebildiğiniz kadarıyla, eleştirmenlerimizin ele aldıkları yapıtları yetkinlikle değerlendirebildikleri söylenebilir mi?*

— Elbette bir eleştiri geleneğimiz var, yapıt üretildikçe eleştiri de olacak. Yazık ki eleştiriye yeterince değer verilmiyor, gereğince eleştiri de yazılmıyor. Buna karşılık, zaman zaman, gerçekten iyi eleştiriler, incelemeler yayımlanıyor. Ama, genellikle konuyu özetleyen ve (olumlu ya da olumsuz) yargı belirtmekle kalan bir eleştiri biçiminin egemen olduğunu görüyoruz. Söylemek bile fazla, çok sığ bir izlenimci eleştiri biçimi bu. Boşluğunu eleştirmenin birikimine beslediğimiz güvenle dolduruyoruz.

— *Belki de en zoru insanın kendi kendinin eleştirmeni olması. Yazdıklarınızı eleştirel bir gözle okurken kendinizi ne denli onların dışında tutabiliyorsunuz? Herhangi bir yapıtı eleştirirken de aynı tavrı gösterdiğiniz söylenebilir mi?*

— Kendi yapıtlarımıza da eleştirel bir gözle bakmazsak, kendimizi geliştiremeyiz. Önce kendi kendimizin eleştirmeni olmamız gerekir. Kendi payıma, çalışmamı sürdürdüğüm sırada da, bitirdikten sonra da eleştirel bir gözle bakmaya çalışırım. Ama en nesnel kanıya çalışma yayım-

landıktan sonra, yani onu basılı olarak görünce varabiliyormuşum gibi gelir bana. Hep öyle olur. Kim bilir, bu da kendi çalışmalarıma verdiğim bir ödündür belki. Başkalarının yapıtlarına da önyargısız, nesnel bir biçimde yaklaşmak isterim, böyle yapmak gerektiğini düşünürüm. Ama başkalarının gözlemleri de önemli.

— *Yapıtlarınızın biçemi bilimsel makale havasında diye eleştirildi mi hiç?*

— Zaman zaman öyle çok eleştirildim ki böyle bir gerekçeyle de eleştirilmiş olabilirim. Böyle bir eleştirinin bir ölçüde temellendirilmesi de olanaklı. Bilim adamı kimliğim (iyi ya da kötü bilim adamı kimliğim) yazın adamı kimliğimden (iyi ya da kötü yazın adamı kimliğimden) kesinlikle yalıtlanamayacağına göre, anlatılarımla incelemelerim arasında ortak bir yön bulunması doğal. Örneğin oluntuları ele alma ve çözümleme biçimi, örneğin anlatılarımda da kullanmaktan çekinmediğim kimi bilimsel terimler. Ama anlatıyla bilimsel yazıyı birbirinden ayıramayacak kadar bön değilim. Kaldı ki bilimsel diye nitelenebilecek çalışmalarımın da hepsinde bir yazınsal dil egemendir. Anlatımın yazınsal olması bilimsel yaklaşıma zarar vermez. Ne olursa olsun, biçem biraz da insanın doğasından gelir. Böylece Saussure'ü, Lévi-Strauss'u, Benveniste'i, Greimas'ı birer yazın adamı gibi okursunuz. Marx başta olmak üzere, çoğu büyük filozoflar nerdeyse yazınsal bir dil kullanırlar. Bu nedenle Fransızlar örneğin Pascal, hatta Descartes gibi filozofları, Michelet gibi tarihçileri okullarında yazın derslerinde okuturlar. Diyeceğim, alanların ayrılığı biçem ayrılığını zorunlu kılmaz; tam tersine, birine özgü biçemin kimi öğelerinin ötekine fazladan bir tat getirmesi beklenebilir. Gene de benim anlatılarımla bilimsel eğilimli çalışmalarım sözcük seçimi açısından belirgin ayrılıklar gösterir sanıyorum. Ayrıca, anlatıların kendileri arasında da konudan, kişilerden, çevreden kaynaklanan birtakım karşıtlıklar vardır.

— *Hiç sözünü etmediğimiz bir yapıtınız oldu mu?*

— Evet, tam olarak benim yapıtım sayılmasa bile, tüm benliğimi vererek hazırladığım bir kitaptan: Mümtaz Zeytinoğlu'nun *Ulusal Sanayi* adlı kitabından söz etmedik. Mümtaz'ın adını konuşmamız sırasında birkaç kez andık, benim çok yakın bir arkadaşımdı. Eskişehir Sanayi Odası başkanı, Sanayi Odaları Birliği üyesi olarak Türkiye'de ulusal bir sanayi kurulmasını sağlayacak koşulların hazırlanması, bir de o dönemde Ortak Pazar adıyla anılan Avrupa ekonomik topluluğuna o gün önerilen koşullar altında girilmemesi için yıllarca düşünce üretti, savaşım verdi, küçümsenmeyecek sayıda da yandaş buldu. Savaşımını sonuçlandıramadan, bir trafik kazası sonucu, 1979 Şubatı'nda öldü. Ölümü beni çok sarstı, aylar boyunca, her dakika bu ölümün bunalımı içinde yaşadım. Biraz da bu bunalımı yenmek için onun birkaç yazısını, değişik yerlerde yaptığı söyleşileri, Eskişehir Sanayi Odası ve Sanayi Odaları Birliği'nde yaptığı konuşmaları önüme aldım, hepsini okuyup ana konularını belirledikten sonra, kendimden tek tümce katmadan, ama, yerine göre, kiminden bir, kiminden iki, kiminden üç tümce, kiminden bir paragraf alarak, Mümtaz'ın belki de hiç tasarlamadığı, ama tümüyle onun damgasını taşıyan, başı sonu belli bir küçük kitap oluşturdum. Bildiğim kadarıyla, hiç böyle bir kitap hazırlanmamıştır. Kitap 1981'de, o zamanlar sevgili dostum Sami Karaören'in yönettiği Çağdaş Yayınları arasında yayımlandı. Bana sorarsan, Mümtaz'ın kitabı özellikle içinde yaşadığımız şu küreselleşme döneminde özenle okunması gereken bir kitaptır.

— *Peki, kitabın içeriği sanayi, dolayısıyla ekonomi olduğuna göre, böyle bir işi nasıl göze aldınız?*

— Mümtaz'ın yaşadığı sırada bana sık sık söz ettiği, açıkladığı konulardı bunlar, sonra her şeyi açık ve yalın anlatıyordu, bir de ona yabancı olmayan bir şey bana da yabancı olamazmış gibi bir duygu vardı içimde. Kitaba yazdığım "Önsöz" de en sevdiğim yazılarımdan biridir.

— *Bu kitabı hazırlamak acılarınızı hafifletti mi?*

— Evet, bir ölçüde. Mümtaz'ın ölümünden dokuz, on ay sonra birkaç konuşma yapmak üzere Padova Üniversitesince İtalya'ya çağrılmıştım. Bu da iyi geldi, bir süre için gündelik ortamdan kopmak acımı bunaltıcı bir saplantı olmaktan çıkardı. Ama bugün bile Mümtaz'ın yokluğunun acısını zaman zaman keskin bir biçimde duyarım. Mümtaz'dan sonra, gene çok erken yitirdiğim iki büyük dostumun, Berke Vardar'la Mete Salihoğlu'nun acısı da yüreğimde kurşun gibi durur hep.

— *Dostları yitirmenin acısı hiçbir şeye benzemiyor elbette. Böylece, çeviriler dışında, bütün kitaplarınızdan söz etmiş oluyoruz.*

— Metis Yayınları için hazırladığım *Yazı ve Yorum* adlı Roland Barthes seçkisi de bir yere kadar benim özgün bir kitabım olarak değerlendirilebilir. Özenle hazırlanmış bir seçkidir. Her kitabından parçalar ve bu parçaların başında alındığı kitap üzerine kısa, ama özlü tanıtmalar vardır. Yazar konusunda hem toplu, hem de doğru bir bilgi kaynağı olduğu söylenebilir.

DAUDET'DEN QUENEAU'YA

Çeviri zor iştir,
çeviriyle yaşamaya kalkmak da
akıllı bir adamdan beklenecek
tutum değildir.

— *Sizin bir de verimli ve başarılı çevirmen ününüz var. Çok sayıda yapıtı Türkçe'ye kazandırdınız. Çevirmenliğe nasıl ve ne zaman başladığınızı da biliyoruz.* Varlık*'ta çalışmaya başladıktan sonra...*

— Evet, öyle. Çeviriye ve çevirmene değer verilmiş olsaydı, çevirmen ünüm yazar ünümü aşardı belki, dahası zengin olurdum, çünkü çok kitap çevirdim bunca yıldır, baştan savma iş yapmaktan hoşlanmadığım gibi, baştan savma çeviri yapmaktan da kaçındım, kendi ölçülerim içinde, iyi çeviriler sunmaya çalıştım okura. Nasıl ve ne zaman başladığıma gelince, evet, *Varlık*'ta çalışmaya başladıktan sonra, işimin bir parçası olarak yazılar ve kitaplar çevirmeye başladım. Bir de iş dışında, evde çeviri yapıyordum. Çeviri yapmanın tadını daha Galatasaray'daki ilk yılımda, Türkçe öğretmenimiz Necdet Kut uyandırmıştı bende. Lisede, arada sırada, kendim için, birtakım şiirler ve yazılar çevirdiğim olurdu. Öğretmenimiz Daudet'nin *Değirmenimden Mektuplar*'ının ilk öyküsünü çevirtmişti bize. Rastlantı bu ya, Yaşar Nabi Bey de ilk kitap olarak aynı yazarın *Taraskonlu Tartarin*'ini vermişti. Anlatımı benim anlatımıma yatkın gelmişti, kolaylıkla çevirdiğimi anımsıyorum.

— *Bu kadar çok çeviri yapmanızın nedeni çevirinin sizin için kolay olması mı?*

— Kolaylık görel bir şey. Çeviri de genellikle zor bir iş, uğraşmayı gerektirir. Sonra çevrilmesi zor olan kitap vardır, kolay olan kitap vardır. Benim çok çeviri yapmış olmamın bir nedeni, ilk yıllarda, *Varlık*'ta çalışırken, kimi kitapları işin bir parçası olarak yapmış olmamdır. İkinci nedeniyse, yaşayabilmek için çevirilerin sağladığı alçakgönüllü kazanca uzun yıllar boyunca gereksinimim olmasıdır. Üniversiteden aylık alıyordum, ama, özellikle ilk yıllarda, neredeyse gülünç bir aylıktı bu. Yedek subay aylığım daha yüksekti. Çeviri yaparak eksiği tamamlamaya çalışıyordum.

— *Bari tamamlayabiliyor muydunuz?*

— Tam olarak değil. Örneğin, 1 Temmuz 1961'de, çocuğumuz olmuştu, ama bir buzdolabımız yoktu. En küçük buzdolabını alabilmek için Proust'un *Swann'ın Bir Aşkı*'nı ve aynı boyutlarda bir ikinci kitap daha çevirmek gerekirdi. O da arada zam gelmezse.

— *Peki, neden* Swann'ın Bir Aşkı? *Hiç değilse daha kolay bir kitap seçemez miydiniz?*

— Seçebilirdim. Ama, istemiş olsaydım, o günlerde daha kazançlı işler de bulabilirdim. Çevirdiğime değsin diyordum, sevdiğim kitapları çevirmek istiyordum. Ancak, hele üniversitede tez hazırlamak gibi sorunlarım da varken, çoğu durumlarda, çeviri yapmaya gereksinimler yöneltiyordu. Bir kez, doğru dürüst bir giysim kalmamıştı. Ataç Kitabevi için Camus'nün *Sisyphos Söyleni*'ni çevirecektim. Anımsadığım kadarıyla, Şükran Kurdakul yaklaşık olarak ne zaman bitirebileceğimi sordu. "Herhalde çabuk bitiririm, doğru dürüst bir giysim kalmadı, bunun parasıyla elbise yaptıracağım" dedim. Kulakları çınlasın, sevgili Şükran "Bunu neden baştan söylemedin?" dedi. "Bizim Terzi Sıtkı'ya gideriz, dükkânında kumaşlar var, onları beğenmezsen, dışarıdan istediğin kumaşı alıp diker sana, ben de parasını ona taksit taksit öderim, sana da uygun olur, bana da."

O gün mü, ertesi gün mü, unuttum, Terzi Sıtkı'nın Tak-

sim'deki dükkânına gittik. Gri bir kumaş seçtim, Sıtkı da çok güzel dikti. Kaç yıl giydim o giysiyi. Şimdi nerede Sıtkı gibi terziler? Sanırım, karşılığını peşin aldığım tek çeviri *Sisyphos Söyleni*'dir.

— *Çeviri zor iş diyorsunuz.*

— Evet, gerçekten çok zor bir iştir. Bir Proust'u, bir Malraux'yu, bir Balzac'ı, bir Flaubert'i Türkçe'ye aktarmak hem dilsel, hem biçemsel, hem ekinsel açıdan sayısız sorunlar çıkarır insanın başına. Balzac'ı ve Flaubert'i al, gülünç yanlışlıklara düşmemek için, bugün var olmayan birtakım töreleri, olayları, kişileri öğrenmen gerekir. Kimi dilsel değişiklikler de cabası. Proust da, Malraux da belirli bir ekin düzeyine ulaşmış olmayı, tümcelerini çevirebilmek için önce düşüncelerini yorumlamayı, kavramları yerli yerine koymayı, her şeyden önce de bulmayı gerektirir, çünkü onların kullandığı kavramları Türkçe'de her zaman bulamazsın. Sonra, başka bir yerde de söylediğim gibi, Proust'un çoğu uzun tümcesinde, düşünce tümcenin başından sonuna doğru ilerler. Sonraki tümce de bir önceki tümcenin düşünceyi getirdiği noktadan başlar. Bu iki tümceyi yapısına uygun olarak Türkçe'ye çevirdin mi en son belirtilen şey en başa gelir ve iki tümce arasındaki bağ kopar, ister istemez yeni bir biçim araman gerekir. Çeviride sorun bitmez. En önemlisi de çevrilen yapıta Türkçe'de en uygun sesi, en uygun havayı bulmaktır. Kimi zaman sanki kendiliğinden olur bu, kimi zaman insanı çok uğraştırır, bulamadığın da olur. Dediğim gibi, çeviri zor iştir, çeviriyle yaşamaya kalkmak da akıllı bir adamdan beklenecek tutum değildir. Yıllar önce, birlikte İstiklal Caddesi'nde yürüdüğümüz bir sırada, konu nasıl açıldı, anımsamıyorum, Fazıl Hüsnü Dağlarca her konuda şiir yazabileceğini söylemişti, "Fazıl Bey, çevirmenler için bir şiir yazar mısınız öyleyse bana?" demiştim. "Yazarım" diye yanıtlamıştı. Ama yazmadı, bir iki kez sordum, olumlu yanıt vermedi. Bir İtalyan romancı, Luciano Bianciardi, *La Vita agra* adlı romanının bir yerinde, çevirmeni ve

karşılaştığı anlayışsızlıkları çok güzel anlatır. Başka yönleriyle de çok güzel bir romandır *La Vita agra.*

— *Çevireceğiniz kitapları hep kendiniz mi seçersiniz?*

— Başlangıçta, Varlık Yayınevi'nde çalıştığım sırada, Yaşar Nabi Bey'in seçtiği yapıtları çevirirdim. Kendi önerdiklerim de olurdu. Şimdi bana önerildiği de oluyor, benim önerdiğim de. Ama sevmediğim bir kitabı çevirmem söz konusu değil. Ayrıca, son yıllarda, çok az çeviri yapıyorum, neredeyse eski bir alışkanlığı sürdürmek için, bir de dostları kıramadığımdan.

— *Artık yaşamak için gereksiniminiz yok yani çeviriye?*

— Hayır, yok, çok şükür. Ben de, eşim de lüks tutkunu insanlar değiliz. "Olsanız da ne yazar?" diyeceksin. O da doğru. Ben bu kente elli beş yıl önce, nüfusunun beş yüz bin kişi olduğu bir dönemde geldim; kentin boyutları on katına, yirmi katına çıktı, benim yaptığım çalışmanın yüzde birini yapmayanlar Boğaz tepelerine villalar diktiler, benim bu koca kentte küçük bir arsam bile yok. Yıllardır eşime babasından kalan dairede otururuz. Ama hiç çeviri yapmasam da kendi alçakgönüllü koşullarımız içinde rahat bir yaşam sürebiliriz. Zaman zaman kimi kapsamlı çeviriler için oldukça yüksek ücretler önerirler, "Şu kadar para alacaksın, fena mı?" derler. Gülerim. "Bu parayı alacağım da ne olacak? Yaşamımda neyi değiştirecek?" Diyelim ki bir aylık bir Avrupa yolculuğu için bir yıl çalışmaya değer mi? Sonra işin başka bir yanı daha var: Çeviriye ayırdığın zaman kendi yazacaklarından çaldığın bir zamandır. Gençlik döneminde bunun fena bir şey olmadığı düşünülebilir: Aklına her eseni yazmaya kalkmanı engeller. Ancak her şeyin bir ölçüsü vardır. Şurasını da belirtmek gerekir: Çeviri yapmak zordur, ama yazmaktan daha kolaydır her zaman. Yazarken, yalnızca düşte, düşüncede olanı, yani daha belirlenmemiş, biçimlenmemiş olanı biçimlendirip ortaya çıkarırsın; çeviride nesne önünde hazırdır, yalnızca kendi diline

aktarılmayı bekler. Böyle olunca, yazmaktan sıkıldın mı çeviriye sığınırsın, sonra "Bayağı ilerlemişim, hele şunu bir bitireyim" dersin. Bu da bir tür yazınsal etkinlik olduğu için açlığını körleterek bir anlamda uyuşturur seni. Diyeceğim, aynı zamanda da yazarsan, kendini çeviriye fazla kaptırmaman gerekir. Bir zamanlar, arada bir, Proust'un *Yitik Zamanın Ardında*'sını çevirmemi önerirlerdi. Ben de böyle bir işe dalmanın güzelliklerini düşlerdim. Ancak, böyle bir öneriye "Evet" demek bir bakıma yazarlıktan el çekmek demekti. Belki dilimize çok büyük bir yapıtı kazandırmış olacaktım, ama kendi alçakgönüllü anlatılarımdan ve denemelerimden vazgeçmem gerekecekti, oysa benim için onları sürdürmek daha önemliydi.

— *Şimdi Proust'un yapıtı çevriliyor.*

— Evet, *Kayıp Zamanın İzinde* başlığı altında. Yapılmış çeviri hiç yapılmamış çeviriye yeğdir.

— *Çevirmek söz konusu olunca, kitabın başına oturup kesintisiz bir biçimde çalışmak mı gerekir?*

— Hayır, öyle bir şey yok. Acelen yoksa, uzun aralıklarla da oturabilirsin kitabın başına. Örneğin ben Gide'in *Dünya Nimetleri*'ni oldukça değişik bir biçimde çevirmiştim. Her akşam, dakikanın esinine göre, herhangi bir yerinden bir iki sayfa çevirip dosyaya koyardım. Sonlara doğru bunları sıraya koydum, eksiklerini de tamamladım. Anımsadığım kadarıyla, Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı*'nı da böyle çevirmiştim. Ama genellikle baştan sona doğru, dümdüz ilerlersin, ama sona doğru hızlanırsın genellikle. Bir de işin çeviriyi gözden geçirme evresi vardır, bu evre kimi zaman ilk evreden de uzun sürebilir. Örneğin şu sırada, başka çalışmalar arasında, Balzac'ın *Un Début dans la vie* (Yaşamda Bir Başlangıç) adlı romanını çeviriyorum, az bir yeri kaldı çevrilecek. Ama bittikten sonra, kimi tümceler, kimi sözcükler üzerine uzun uzun düşünmem, araştırmam, dostlardan görüş istemem gerekecek. Balzac için değer.

Bakma Proust konusundaki önerileri geri çevirmeme, o yaşamımın büyük bir bölümünü alacak ve belki de sonuçlandırılmasına yaşamımın yetmeyeceği bir tasarıydı. Ama kimi zaman da bir kitabı çok beğenirsin, başkalarına da ulaşsın istersin, her işi bırakıp çevirmeye girişirsin. Bir *Yaşamda Bir Başlangıç*'ın, bir *Zazie Metroda*'nın ya da bir *Bouvard ile Pécuchet*'nin senin emeklerinin sonucunda kendi dilinde de okunabildiğini düşünmek güzeldir.

— *Bir ya da birkaç yapıtını Türkçe'ye kazandırdığınız epeyce önemli yazar var.*

— Evet, Balzac'tan dört, Flaubert'den iki roman, Gide'in beş, Camus'nün yedi kitabı, Valéry, Malraux, Montherlant, Giraudoux, Giono, Queneau, Romain Gary, Saint-Exupéry, Jules Romains, Maupassant, Patrick Modiano, Roland Barthes, Claude Lévi-Strauss ve daha birçok yazar.

— *Peki, çevirmiş olmanın size en çok mutluluk verdiği yapıtlar?*

— Elbette *Bilirbilmezler*, yani *Bouvard ile Pécuchet*. Çeviriye yazdığım önsözde "*Bouvard ile Pécuchet*'nin Türkçe'deki bu ilk çevirisine gelince, özgün biçimine yaraşır bir çeviri oldu mu, bilmiyorum, ancak, bu benzersiz yapıtı en sonunda dilimize aktarmanın bana coşkulu bir mutluluk verdiğini, hatta, çevirmenlik yaşamımda ilk kez, yaptığım bir işten onur duyduğumu söylemek isterim" diye yazmıştım. Gerçekten çok büyük bir yapıttır *Bouvard ile Pécuchet*. Yıllar yılı onu çevirmeyi göze alamamış, en sonunda, bilgisayarla çalışmaya başladıktan sonra girişmiş, oldukça kısa bir sürede de bitirmiştim. Aynı mutluluğu üç aşağı beş yukarı Gide'in *Kalpazanlar*'ını, Giraudoux'nun *Bella*'sını, Queneau'nun *Zazie Metro*'da ve *Dostum Pierrot*'sunu, Romain Gary'nin *Kral Salamon'un Bunalımı*'nı çevirmek ve onları çevirmekle geçen saatler de vermiştir. Bunlara başka kitaplar da eklenebilir. Örneğin Montherlant'ın *Bekârlar*'ı. Yaşlı, hasta, bitkin, yalnız Léon de Co-

antré'nin bir akşamüstü, ölümünden birkaç saat önce, göç eden turnaları izleyişini bir kez okuyup da bir daha unutmaya olanak var mı? Althusser çetin tutsaklık günlerinde bile hayranlıkla anımsar bu turna göçünü.

— *Peki, çevirmiş olmaktan mutluluk, hatta onur duyduğunuz kitaplar arasında, beklediğiniz ilgiyi görmeyenler oldu mu?*

— Evet, az önce saydığım kitapların çoğu. *Bouvard ile Pécuchet* 1990'da yayımlandı, hâlâ bitmedi. Burnundan kıl aldırmayan yazarlarımız arasında bile, Flaubert'in *Bouvard ile Pécuchet* adlı bir romanı bulunduğunu duymamış ya da *Bouvard ile Pécuchet*'yi okumamış ya da, *Bouvard ile Pécuchet*'den tat alacak düzeye gelmediğinden, başlamışken bırakmış olanlar az değildir. Benim ölçülerime göre, *Bouvard ile Pécuchet*'yi okumamış kişi her şey olabilir, ama aydın olamaz. Çok güzel bir aşk romanı olan *Bella* bir kez Varlık'ta yayımlandıktan sonra bir daha alıcı bulamamıştır. Queneau'nun andığım çok güzel iki kitabı, Can'ın raflarında uzun bir süre boşu boşuna okurunu bekledikten sonra "kelepir"in yolunu tutmuştur. Jules Romains'in "unanimisme" akımının en güzel örneği olan *Birinin Ölümü* adlı romanı da bir daha basılmamıştır. Geçen yıl çevirdiğim bir yapıt, Alexandre Jardin'in *Zebrail*'i, fazla bir yazınsal değeri bulunmasa bile, anlattığı gerçekten yaşanmış, ilginç mi ilginç serüvenler, olağanüstü kahramanı ve bu kahramanın, yani yazarın babası romancı ve senaryo yazarı Pascal Jardin'in olağanüstü kişiliği ve tükenmez sevme gücü nedeniyle satış rekorları kırabilirdi, Fransa'da olduğu gibi. Ama Türkiye'de farkına bile varılmadı.

— *Çeviri koktuğundan mı dersiniz?*

— Sanmam. Ben çevirinin gerektikçe kökenini belli etmesini, metnin yapısı takur tukur bir dille çevrilmesini gerektiriyorsa, öyle çevrilmesini, kaynak metindeki deyimlerin gerekirse sözcüğü sözcüğüne verilmesini, yani çevirinin

gerektikçe çeviri kokmasını her zaman savunmuşumdur. Ama, genellikle uzun tümceler içeren *Bella* bir yana bırakılacak olursa, şu son saydığım kitapların Fransızcaları gibi Türkçeleri de akıcıdır. Hele Queneaununkiler. Düzey sorunu dersem, ayıp olur; beğeni sorunu diyelim.

— *Sizin anlatı diliniz de akıcıdır. Ama çeviride insan kendi anlatımını mı yansıtır, çevirdiği yazarın anlatımını mı?*

— Bir yazımda bu sorunun yanıtını vermeye çalışmıştım. "Birkaç çevirimi birbiri ardından gözden geçirdiğim zaman, hepsinde de kendi anlatımımı tanıyorum; gene de her biri ötekilerden ayrılıyor, farklı" gibi bir şeyler söylemiştim. Bir başka deyişle, benim dilim de belirleyici oluyordu, yazarın dili de. Ama ne oranda, hangi ölçütlere göre? Oranlar ve ölçütler hepsinde aynı mıydı, birinden öbürüne değişiyor muydu? Belirlenmesi zor, hatta neredeyse olanaksız sorunlardır bunlar. Ne olursa olsun, çeviri bir teknik olmadan önce bir sanattır. Her kitap kendi özgül gereklerini getirir. Örneğin şu elimdeki kitaptan: Balzac'ın *Yaşamda Bir Başlangıç*'ından yirmi otuz sayfa çevirdikten sonra anladım ki yazarın *Vadideki Zambak*'ından ya da *Eugénie Grandet*'sinden başka türlü çevrilmesi gerekirdi. Neden? Fazlasıyla nükte, fazlasıyla sözcük oyunu vardı içinde, bunların gereğince yansıtılabilmesi için benim her zaman da hoşlanmadığım serbest çeviri kaçınılmaz oluyordu. Bir de, yineleme korkusuna mı kapılmıştı, nedir, Balzac aynı tümce içinde aynı kişi için birkaç adlandırmaya birden başvuruyordu, Mehmet Bey, muhtar, Ali'nin babası, yaşlı adam gibi. Anlaşılırlık açısından da, Türkçe'ye uygunluğu açısından da böyle bir durumda yalınlaştırmaya gitmek gerekiyor. Buna benzer başka öğeler de var. Akıcı bir çeviri istiyorsan, anlama zarar vermeden Türkçeleştirmen gerekir.

— *Çevirilerinizi eleştirenler oldu mu?*

— Birkaç kez. Ama biri çok ilginçti. Şimdi adını unuttuğum yaşlı bir İstanbul efendisi benim *Madame Bovary*

çevirisinin ilk iki sayfasını incelemiş, otuzu aşkın yanlış bulmuştu. İki sayfada otuz yanlış! Koca bir kitapta dikkatsizlikten ya da bilgisizlikten dört beş yanlış çevirmeni sürgüne gönderilmesini gerektirmez, ama bu kadar yanlış yapan bir adam, değil bu işi sürdürmek, sokağa bile çıkamaz. Sonra bir de baktım ki yanlış benden değil, adamcağızdan kaynaklanıyor, yanlış dediklerinin hepsi doğru. Oturup alaylı bir yanıt yazdım. Birkaç ay sonra, fakülteden bir arkadaş "Yahu, Tahsin, X Bey'le ne diye uğraşıyorsun, ne istiyorsun bu yaşlı adamcağızdan?" dedi. Şaşırıp kaldım. Durumu anlattım. Bu kez de o şaşırdı. "Sizin fakültede Tahsin Yücel diye biri varmış, yazılarında benimle uğraşıp duruyor. Benden ne istiyor ki bu çocuk?" demiş.

— *O da sizi bir görmüş bir görmemiş.*

— Herhalde öyle, görmeyen görmeyene, hem de yıllardır. Söz *Madame Bovary*'den açılmışken, bir anımı anlatmak isterim. Çevirinin yeni çıktığı günlerde, Ataç Varlık Yayınevi'ne uğramış, "Tahsin Bey, siz *Madame Bovary*'yi çevirmişiniz, şunu bir getirin bakalım" demişti. Korka korka getirmiştim. Çeviri açısından önemsediği bir iki yerine (bu arada *lézarde* sözcüğünü *dişi kertenkele* değil de doğru olarak *çatlak* olarak çevirip çeviremediğime) bakmış, "Tamam, bunlar doğru, ama iki kitap alıp her sayfasını bir dosya kâğıdına yapıştırın, arada bir bakın, düzeltmeler yapın; her yeni baskıda da gözden geçirin" demişti. Dediğini yaptım, her yeni baskısında da gözden geçirdim. Ataç'ın öğüdüne uyarak başka birçok çevirilerde de yaptım aynı şeyi.

— *Çevirmeyi düşündüğünüz yeni yapıtlar var mı?*

— Benim yaşımda uzun boylu tasarılara girişmemek gerekir. Ama, bazı bazı, Robert Desnos'un şiirlerini çevirmeyi düşündüğüm oluyor. En azından doyurucu bir seçme şiirler çevirisi. Ben şiir üzerine pek yazmam, şiir çevirmekten de korkarım. Ama Robert Desnos kafamı kurcalayıp duruyor.

— *Çeviri konusunda son bir soru: siz Fransızca'dan bu kadar yapıt çevirdiniz; sizden de Fransızca'ya bir şeyler çevrildi mi? Bir de başka Batı dillerine? Ben pek duymadım.*

— Bu konu bir Fransız gazetecinin: Gérard Meudal'ın da dikkatini çekmişti. *Libération* gazetesinde, Fransızca'dan kendi diline bunca kitap çevirmiş bir yazarın bugüne kadar hiçbir romanının Fransızca'ya çevrilmemiş olmasını çelişkin bulduğunu yazmıştı. Bana sorarsan, bir çelişki yok bunda. Sorun büyük ölçüde pazarlama ve ilişki, biraz da rastlantı sorunu. Ama birtakım rastlantılar da olmadı değil. Örneğin, yıllar önce, ozanlık yanını hiç bilmediğim bir Fransız meslektaşım bana bir deste şiirini yolladı, çok duygulandım, şiirleri de çok sevdim. Sonra, Saint-Exupéry'nin *Kale*'sinde, çok uzaklara gitmiş bir bahçıvan arkadaşından, ayrılışından yedi yıl sonra, içinde yalnızca "Bu sabah güllerimi budadım" tümcesi bulunan bir mektup alan, bütün gece, kaleminin bir ucu ağzında, dostuna verilecek bir yanıt aradıktan sonra, önündeki kâğıda "Ben de bu sabah güllerimi budadım" diye yazan bahçıvanın yaptığını yaptım bir bakıma: *Ben ve Öteki*'deki "Benlem" adlı öyküyü çevirip ona yolladım. Aradan bir ay bile geçmeden, dostum öyküyü Fransa'da bir dergide yayımlatmak için izin istedi. Öykü *Brèves* adlı öykü dergisinde yayımlandı. Dostum bununla da yetinmedi. Tüm *Ben ve Öteki*'yi yayımlatmak için girişimlerde bulundu. Gallimard'ın kitabı yayımlamayı ilke olarak kabul ettiğini, ancak kitabı iyi Türkçe bilen birine okutup rapor alacağını yazdı bana. O bu işe olup bitmiş gibi bakıyordu. Ama ben Paris'teki Türk dostların bu gibi işlerde genellikle nasıl bir tutum izlediklerini bildiğimden, sorunu daha o anda kafamdan sildim. Düşündüğüm gibi de oldu: Altı yedi ay sonra, dostumdan yeni bir mektup aldım: Gelen rapora dayanılarak kitabın geri çevrildiğini, raporu görmekte ısrar ettiğini, okuyunca da şaşırıp kaldığını, çünkü raporu yazan Türkiye kökenli kişinin öykülerin içeriğini ve yazınsal niteliğini değerlendirecek yerde, anlattığı olay-

ların doğruluk derecesini tartıştığını yazıyor, "Anlaşılan, adam sizinle eski bir hesabı görüyor" diye ekliyordu. Orada kendilerinden böyle bir rapor istenmesi olası kişilerden hiçbiriyle eski ya da yeni bir hesabım yoktu, ama kimi dostlarımızın Fransızca'ya çevrilecek Türk yazarların belirli bir sayıyı aşmamasında yarar gördükleri anlaşılıyordu.

— *Aşması daha yararlı olmaz mıydı?*

— Elbette daha yararlı olurdu. Güney Amerikalı yazarların baş döndürücü başarısını görmüyor musun? Öncekiler sonradan gelenlerin güvencesi oluyor bir bakıma. Arkadan gelenler de öncekilere daha bir ağırlık kazandırıyor. En azından kitapçı raflarında yerleri büyüyor. Yabancı dillere çevrilenlerin sayılarıyla birlikte çevrilme ve satılma başarıları da artıyor. Ama bizim kimi arkadaşlarımız Türkiye dışında Türk yazınının birkaç kişinin tekelinde kalmasını daha sağlıklı buluyorlar. Türkçe az bilinen bir dil, Türkler de birbirinin kurdu olmasa, bugün Türk yazını tüm dünyada çok daha iyi tanınırdı.

— *Öyle görünüyor. Sonuçta Fransa'da topu topu bir öykünüz mü yayımladı?*

— Hayır, daha 1964'te *Preuves*'de bir öykümün yayımlandığını söylemiştim. Başka öykülerim de yayımlandı. Örneğin bir öyküm de ünlü *La Nouvelle revue française*'de çıktı. Özellikle Fransa'da yayımlanmak hoşuma gider kuşkusuz; ama, hele bu yaşımda, böyle şeyler çok da anlam taşımıyor benim için. Buna karşılık, sevgili dostum Timour Muhudine, bunca işi arasında, gerek *Ben ve Öteki*'ni, gerek *Bıyık Söylencesi*'ni Fransa'da yayımlatabilmek için çok çaba harcadı. Onun çabaları sonucu, *Ben ve Öteki* büyük olasılıkla önümüzdeki yıl yayımlanacak.

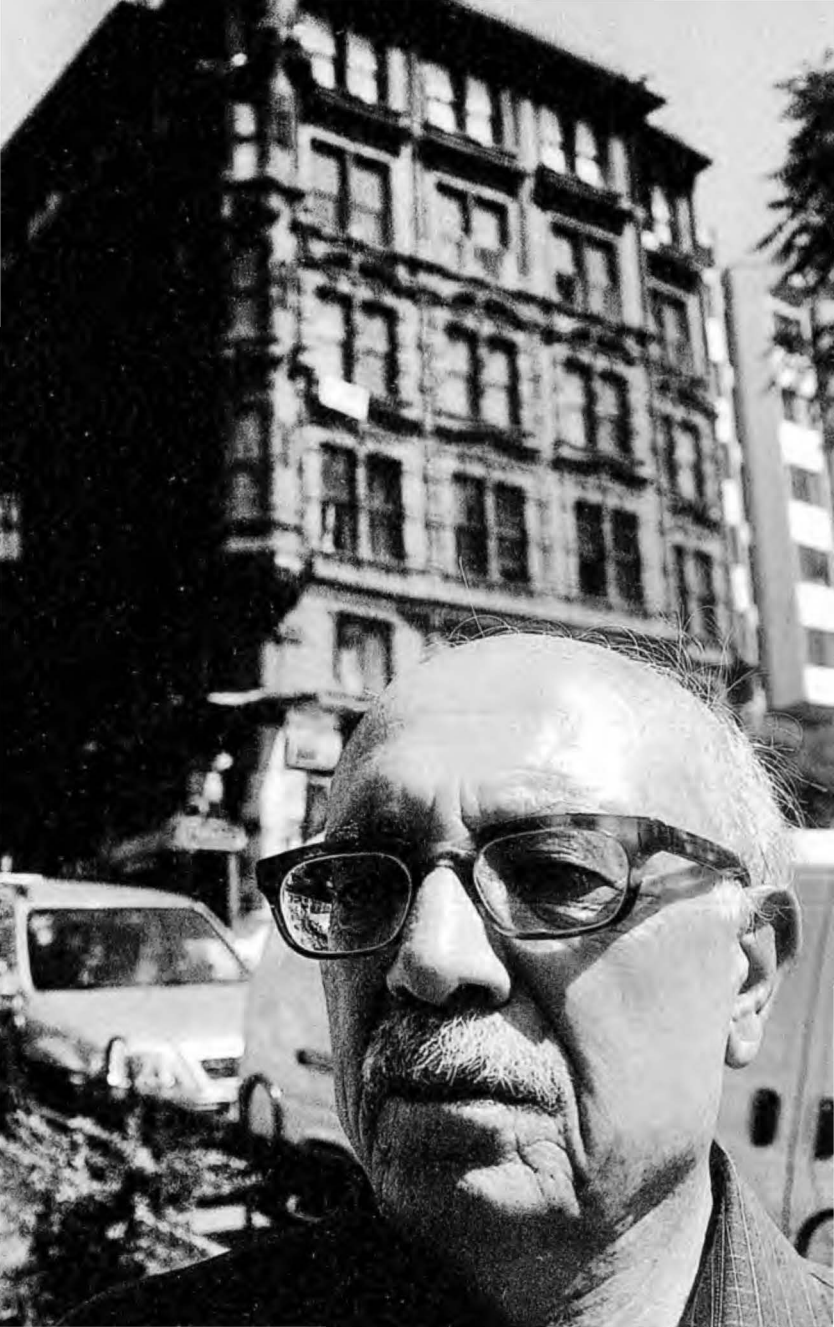
— *İyi haber. Ya başka dillerde?*

— Daha 1958 yılında, dostum Güneş Karabuda ve eşi

Barbro Karabuda *Uçan Daireler* ve *Haney Yaşamalı*'dan seçilmiş sekiz öyküyü *Den stora berusningen* adıyla İsveççe'de yayımlamışlardı. Kitap olarak yalnız bu var. Ama Almanca'ya, İngilizce'ye çevrilip seçki ya da dergilerde yayımlanmış birtakım öyküler var.

BİR BAŞKA BAŞLANGIÇ

Az önce yaşamı bir yapıt gibi
kurmaktan söz ettim.
Ölüm olmasa, kurma işlemi hiç
bitmez, yapıt tamamlanmazdı;
tam tersine, sonsuz bir
yinelemeye dönüşürdü.

— *Göründüğü kadarıyla çok farklı uğraş alanlarınız, sizin deyişinizle "çok parçalı bir kimliğiniz" var. Şunu merak ediyorum: Bu farklı uğraş alanları birbirlerini çelmelemiyor mu?*

— Tüm uğraşlarım benim kişiliğimin ayrılmaz parçaları. Öykü yazarken, araştırmacı kimliğimden uzaklaşma gereksinimi duymam. Tam tersine, araştırmacı kimliğimin öykücü kimliğimi, öykücü kimliğimin araştırmacı kimliğimi bütünlediğini düşünürüm. Yaşam deneyimimde hepsinin payı var.

— *1999-2000 yılları sizin için dopdolu yıllar oldu.*

— Çok da değil, ne zamandır üzerinde çalıştığım romanı hâlâ bitirebilmiş değilim.

— *Ama iki yazın ödülü aldınız, Ankara Öykü Günleri'ne onur konuğu olarak çağrıldınız, Uludağ Üniversitesi'nde "Her Yönüyle Tahsin Yücel" adlı bir sempozyum düzenlendi. 17 Ocak 2000'de İstanbul Üniversitesi'nden emekli oldunuz, bir de, duyduğuma göre, öğrencileriniz ve meslektaşlarınız için güzel bir son ders verdiniz.*

— Doğru, güzel ve onurlandırıcı şeyler. Bizim dostlar "Ne olur, ne olmaz, elimizi çabuk tutalım" mı dediler, nedir, hepsi üst üste geldi. Özellikle Bursa'da sevgili meslek-

taşım Prof. Dr. Mustafa Durak'ın 15-16 Ekim 1999 günlerinde düzenlediği sempozyum her yönüyle beni mutlu etti ve onurlandırdı. Bursa, Ankara, İzmir, Erzurum, Eskişehir ve İstanbul'daki değişik üniversitelerden gelen meslektaşlarım gerçekten büyük bir özenle hazırlanmış ve gerçekten nitelikli bildiriler hazırlamışlardı. Yazınsal ve bilimsel çalışmalarımın değişik yönlerini yetkiyle değerlendirdiler. Biraz da öznel davrandılar belki, meslektaşlar arası sevgi ve dayanışma gereği. Ama gerçekten doyurucu bildirilerdi. Bu bildiriler Multilingual Yayınevi'nce "Her Yönüyle Tahsin Yücel" başlıklı bir kitapta yayımlandı. Böyle güzel şeyler insanın kendine güvenini artırıyor. Bu güvene her zaman gereksinimimiz var. Edebiyat Fakültesi'ndeki son derse gelince, benim için en ilginci Fransız Dili ve Edebiyatı anabilim dalındaki arkadaşların son dersi bir başlangıç dersi gibi gösterecek bir ad koymuş olmalarıydı: "Binyılın ilk dersi" demişlerdi. Bir de değişik bölümlerden meslektaşlarının varlığı duygulandırdı beni.

— *Çok güzel gerçekten. Bursa'daki sempozyuma konuşmacı olarak yalnızca üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları mı katıldı?*

— Hemen hemen. Yazar dostlardan yalnızca değerli öykücü ve romancı Burhan Günel katıldı.

— *Emeklilik içinizde herhangi bir burukluk, bir sızı yaratmadı mı?*

— Hayır, neden yaratsın ki? Ben iki yıldır emekli olmak istiyordum, bölümdeki arkadaşlarım ve dekanımız Süha Göney engelliyordu beni. Bir yerde durmasını bilmek ve durmayı benimsemek gerek.

— *Bu son sözünüz bile bir burukluk içermiyor mu dersiniz?*

— Hayır, sanmıyorum. Ben bu burukluğu anabilim dalımızdaki arkadaşların yüzünde gördüm daha çok, bu da

beni duygulandırdı. İlle de bir burukluk istiyorsan, bunu üniversitemizin rektörünün emekli olduğumu bildiren kısacık yazısı duyurdu bana, ama kendi açımdan değil, genelde: Yazının altına imzasını atma çabasına bile girişmemiş, yalnızca "paraf" etmişti. Ben böyle şeylere, parlak yazılara, onur belgelerine, törenlere meraklı değilim, bu tutum üzerinde de durmadım. Ama kurumuna yıllarca emek vermiş, katkı sağlamış ve hiçbir zaman yüzünü kızartmamış kişilere biçimsel olarak da olsa biraz daha ince davranmak gerekir.

— *Emeklilik yaşamınıza önemli bir değişiklik getirecek mi? Örneğin başka bir yere yerleşmeyi düşünüyor musunuz?*

— Hayır, düşünmüyorum, eşim de düşünmüyor. İstanbul yaşanması zor bir kent oldu, kirli, havasız, kalabalık, tehlikeli; ama çocuklarımız burada, dostlarımızın büyük çoğunluğu burada. Bir de alışkanlık var.

— *İstanbul her insan için ayrı anlamlar taşımakta. Sizi özellikle İstanbul'da tutan ne?*

— Ben İstanbul'a on iki yaşında, ilkokulu bitirdikten sonra geldim. Yaşamının büyük bölümü burada geçti. Burada çalıştım, burada evlendim, burada çocuklarım oldu. Dostlarının büyük çoğunluğu burada. Bu bakımdan, kendimi İstanbul'dan soyutlayarak düşünmem olanaksız. 1953'te, liseyi bitirdiğimiz zaman, kimi arkadaşlarım Ankara'ya, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne gitmek istiyorlardı, bana da oraya gelmemi salık veriyorlardı. Doğrusu, Siyasal Bilgiler çok iyi bir fakülteydi, orada burs alma olanağı da vardı. Ama İstanbul'da değil diye başvurmadım. Yakın arkadaşlarımdan Erdoğan Soral da aynı gerekçeyle İstanbul'da kalmayı yeğledi. Neden dersen, o dönemlerde İstanbul gerçekten çok güzel bir kentti. İstanbul'da yaşamak bugünkü kadar zor değildi. Hem de yazın ve ekin etkinliklerinin merkeziydi. Tüm bunlara kaç yıldır oluşmuş alışkanlıklar, bağlılıklar da eklenince, İstanbul'u bırakmak kolay değildi.

— *Yaklaşık on beş yıldır, tatillerde, Bodrum'a gittiğinizi biliyoruz.*

— Bodrum'a değil, bir köyüne. Oraya gene gideriz. Ama bir bir buçuk aydan fazla kalınca, alışık olduğun ortama dönmek istiyorsun. Belki emeklilikte bu tatil süresini biraz daha uzatırız.

— *Ama yeni dede oldunuz: Torununuz Zeynep'ten uzun süre ayrı kalabilecek misiniz?*

— Bak, bu da önemli bir sorun: Doğalı bir yıl bile olmadı, ama iyice alıştık. O da bizi yerimize çivilerse, ne yaparız, bilemiyorum.

— *Siz öğreticilik yaşamınızı tamamladınız, bense, öğrencilik yaşamını bir anlamda hâlâ sürdürmekteyim. Bu nedenle sormadan edemeyeceğim: Öğrencilerle ilişkilerinizden, ders verme, sınav yapma biçiminizden söz eder misiniz biraz?*

— Sanırım, yanıtlanması en zor sorulardan birini sordun. Genellikle, öğrencilerimle hiçbir sorunum olmamıştır. Arada sırada, eski öğrencilerimle karşılaşırım. Kendilerini tanıtırlar, anımsayamadıklarım da olur ya, çoğunlukla anımsarım. Eski günleri konuşuruz. Bizden hep iyi izlenimlerle ayrıldıklarını, arkadaşları da, beni de iyi anımsadıklarını görürüm. İyi anımsamayanlar da vardır belki. Örneğin kopya çektikleri için yönetime gönderdiklerimiz.

— *Davranışıyla sizi düş kırıklığına uğratan öğrenciniz oldu mu hiç?*

— İki üç kişi, hem de en ummadıklarımızdan. Asistanlığımız sırasında, Fransızcası çok zayıf, ama dil ve yazın sorunlarına büyük ilgi duyan bir öğrencimiz vardı, ilk sınıfı atlatırsa, başarılı olur diye umuyorduk; Fransız okutman sınav kâğıdına ve sözlü sınavdaki başarısızlığına bakarak sınıfta bırakmak istiyordu, ders onun dersiydi, yetki de onundu, yazılısı hiç iyi değildi, sözlüde de hiçbir şey söyle-

memişti. Ama Berke'yle ben başarılı olacağına inanıyorduk, dayattık, bir kez daha sözlüye aldırttık; gene bir şey söyleyemedi. Ben pes ettim; Berke gene geçsin diye tutturdu. Adamcağız bizi kırmamak için geçer not verdi sonunda. Yıllar sonra, bu öğrencimiz, bir dergide "Berke Vardar ve Tahsin Yücel gibi adı düşünüre çıkmış kişiler" diye söz etti bizden. Yaşam bu, her türlü tutumla karşılaşıyorsun, ama böyle örnekler ikiyi üçü geçmez. Ama, şimdi düşünüyorum da belki de arkadaşımız kendisi için yaptıklarımız nedeniyle daha sonra bizi ciddiye almadı diyorum.

— *Nasıl?*

— Nasıl olacak? Bu arkadaşın geçirilmesini istememiz, hiçbir şey bilmemesine karşın geçirilmesini istemek yanlıştı. Daha sonra ben de, Berke de böyle öznel değerlendirmelerde bulunmadık. Hiçbir zaman da hatır için not yükseltmedik. Herkes de bilirdi bunu. Kimse ne ondan, ne benden bu tür isteklerde bulunmazdı.

— *Dersler demiştik...*

— Kuşkusuz, ders vermek zor iştir. Bilgi ve anlatma yeteneği açısından değil, konumundan gelen bir zorluğu vardır hocalığın, öğrencilerin yukarısında bulunmanın, tüm sınıfa egemen olmanın verdiği rahatsızlıktan gelen zorluktur bu. Belli durumların gereği de olsa, eşitsizliğin her türlüsü rahatsız etmiştir beni. Hoca olarak sınıfta ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktan hep rahatsız oldum. Hele ders yılı başlarında, daha öğrencilerle gerektiği gibi tanışmadan. Sonra, yavaş yavaş, karşılıklı olarak birbirimize alıştıkça, durum daha kolay katlanılır olur. Alışma başka alanlarda da görülür. Örneğin ders vermeye yeni başladığın yıllarda her ders için en az on sayfa not hazırlaman gerekirken, deneyimin arttıkça, bir defter sayfası üstüne alınmış birkaç not yeterli olmaya başlar. Baştan savmacılıktan değil, kendine ve öğrencilerine güvendiğin için. Gene hazırlanırsın elbette, ama her şeyi önceden kâğıda

geçirmen gerekmez. Hiç kuşkusuz, dersin ve sınıfın kişiliğine de bağlıdır bu.

— *Sınıfın kişiliğine mi?*

— Evet, üç yüz, beş yüz kişilik sınıflar söz konusu değilse, her sınıfın kendine özgü bir kişiliği, bir kimliği vardır, ya da oluşur, birlikte oluşturursunuz. Bilgi düzeyi, çalışkanlık, tembellik ya da haylazlık ikincil durumda kalır o zaman, bir ortak hava oluşmuşsa, herkes katılır, birden en ilgisiz öğrencinin yaratıcı olmaya başladığını görürsün, çünkü sınıfın genel havası öyle olmaya zorlar onu, ama zorladığını hiç mi hiç duyurmaz. Jules Romains toplulukların bir ruhu bulunduğunu, daha doğrusu toplulukla birlikte oluştuğunu düşünür, çok doğrudur. Bu ruh bireyi inanılmayacak ölçüde geliştirebilir. Kim bilir kaç kez böyle güzel, böyle yaratıcı sınıflarım olmuştur. Öğrenciliğimde de, hocalığımda da. Yüzde yüz karşıt nitelikler taşıyan sınıflarım da olmuştur. Öğrenci gelir, dinler seni, ama, nasıl söylemeli, örneğin İstanbul Ticaret Odası başkanına Raymond Queneau'dan söz ediyormuşsun, o da seni anlayışla dinliyormuş gibi bir durum içinde bulunduğunu sezersin. Kimse saygısızlık etmez sana; tam tersine, herkes anlayışla dinler "Adamın işi bu, işini yapmasına fırsat vermeli" der gibidirler, kibardırlar; ama, en azından ders konusunda, aranızda iletişim yoktur ya da en alt düzeyine indirilmiştir. Şu var ki aynı sınıf başka bir hocayla bambaşka bir kimlik üstlenebilir. Sınıf olur, tüm hocalar yakınır, ama tek bir hoca fazlasıyla hoşnuttur. Bir bütün oluşturmayan, karışık, kişiliksiz sınıflar da görülür.

— *Anlatılanlara ilgi duyar gibi görünen, ama gerçekte ilgilenmeyenlerin soğuk havasını dağıtmak için ne yapılabilir? Örneğin esprili konuşmak...*

— Olabilir, her hoca zaman zaman nükte yapar, ama fazlaya kaçmak tehlikelidir. Öğrenci de nükteye başladı mı sonu gelmez. Kimileri de konu dışına çıkar, dersle bir ilgisi olmadan, uzun uzun ülke sorunları ya da, ne bileyim, yaşa-

ma sanatı konusunda konuşmalar yaparlar. Yıllar önce, bir arkadaşımın bizim komşu bölümlerden birinde okuyan kızı, hocalarından birinden söz açıldığında "Dünyaya bir kez daha gelecek olursa, gene şimdiki karısıyla evlenirmiş!" deyince, şaşırıp kalmıştım. "Nereden biliyorsun?" diye sormuştum. "Sınıfta anlattı, evlilik konusunda konuşurken" demişti. Düşünebiliyor musun? Sözü karısına duyduğu büyük aşka getirmek için nerelerden dolaştırmıştı ki bizim arkadaş? Arada bir espri yaparsın, örneğini güncel politikadan verirsin, tamam, ama böylesine ders dışına çıkmaya, hele kendinden söz etmeye gelince, hayır, ben bundan hiçbir zaman hoşlanmadım. İlle de çocukların seni dikkatle dinlemelerini mi istiyorsun? O zaman, dersin içine bol bol tarih serpiştirirsin, doğum tarihi, ölüm tarihi, kitabın yayımlanma tarihi gibi. Elde kalem, ses çıkarmadan dinlerler. Hoca bir tarih versin de öğrenci bunu yazmasın, olacak şey değildir bu.

— *Siz böyle mi yapardınız, bol bol tarih mi verirdiniz?*

— Hayır, tam tersine; bu yüzden derslerde olabildiğince az tarih vermeye başladım; çünkü yanlış yazmamak için bir daha söylememi isterlerdi, o zaman hem dersin akışı kesilir, hem de, neden bilmem, bir şey üstelenince insan bildiğinden kuşkuya düşer.

— *Hocalar öğrencilerinin önünde bilgisizliklerinin ortaya çıkmasından çekinirler genellikle.*

— Elbette çekinirler; ama, ister hoca olalım, ister hekim, ister zücaciyeci, en kötüsü bilgisizliğimizi gizlemeye çalışmamız ve bildiğimizden daha fazlasını biliyormuş gibi davranmamızdır. Ben bunu hiçbir zaman yapmadım, işe başladığım günden emekliliğime, bir öğrenci yanıtını bilmediğim bir soru sorunca "Bilmiyorum" demekten çekinmedim. İnsan her şeyi bilemez ki! Bilmediğini ne diye gizlemeli? Bunu başkasından gizlesek bile, kendimizden gizleyemeyiz ki. Kişi önce kendi kendisiyle içten olmalı, kendi kendine hesap verebilmeli.

— *Sınav yapma ve not verme yönteminizden söz etmeyecek misiniz?*

— Edeyim, ama son dönemlerde sınavların hiçbir ilginçliği yoktu, çünkü yalnızca yazılı yapılıyordu. Eskiden, öğrenci sayısının çok yüksek olmadığı ve YÖK'ün üniversiteleri meslek okullarına dönüştürmediği dönemlerde, her dersin hem yazılı, hem sözlü sınavını yapardık. Özellikle sözlü sınavlar derslerin bir uzantısını oluştururdu. Hoca öğrenciyi, öğrenci hocayı en iyi bu sınavlarda tanırdı. Öğrenci okuduğu dersin mantığını ve önemini de gene en iyi bu sınavlarda kavrardı. Ya da bana öyle gelirdi. Sözlü sınavlar kaldırıldıktan sonra, öğrencileri adlarıyla tanımak zorlaştı. Not konusuna gelince, genel olarak, ne öğrencilerimiz yüksek not almaya meraklıydı, ne de bizler "notu bol" hocalardık. Ama haksızlık etmezdik hiçbir zaman. Unutulmaz hocamız Adnan Benk, kimi sözlü sınavların sonunda, not çizelgesini öğrencisinin önüne doğru iter, kalemini de onun önüne koyar, "Kendine bir not at" derdi. Öğrenci "Estağfurullah!" diyerek gerilerdi. Bu öğrenciler genellikle ortanın altında bir not alacak öğrencilerdi, gene de, sanırım, yüzde doksan beşi aldığı notun hakkı olan not olduğunu düşünürdü. Ama böyle düşünmek karşı çıkmaya, notu yükseltmek için uğraşmaya engel değildi. Neyse, benim için bu sorunlar bitti artık.

— *Merak ettiğim bir şey daha var. Onu da sorayım: Öğrencileriniz sizin aynı zamanda önemli bir yazar olduğunuzu bilirlerdi herhalde; size kitaplarınız konusunda sorular sordukları, düşüncelerinizi tartışmak istedikleri olur muydu?*

— Ben derslerde konu dışına çıkmayı sevmezdim, onlar da böyle konulara girmezlerdi.

— *Ders dışında?*

— Ders dışında, koridorlarda, çok seyrek bir biçimde. Kitap imzalatanlar çıkardı bazı bazı. Bazı bazı bir kitabını okuduğunu, neresini sevip neresini sevmediğini söyleyenler

olurdu. Ama, dediğim gibi, çok seyrek olarak. Buna karşılık, başka bölümlerden, hatta başka fakültelerden benimle konuşmaya gelenler, belli bir konuda görüşümü soranlar hep olmuştur. Yıllar önce, bir dolmuşta, çok çalışkan ve çok akıllı bir bayan öğrencimle yan yana düştük. Konuşmaya başladık. Sonra öğrencim "Hocam, geçenlerde Sanat Tarihi öğrencileriyle bir derse girdik; ne oldu, biliyor musunuz?" dedi. "Nereden bileyim, ben peygamber miyim?" dedim. Anlattı: Sanat Tarihi'nden bir öğrenci, bizimkilerin Fransız Dili ve Edebiyatı öğrencileri olduğunu öğrenince "Sizi çok kıskandım" demiş; nedenini sormuşlar, "Tahsin Yücel gibi bir kişinin öğrencilerisiniz" diye yanıtlamış. "Çok şaşırdım, hocam, öyle şaşırdım ki anlatamam!" diye bitirdi öğrencim.

— *Siz ne dediniz?*

— Ne diyecektim ki? "Şaşmakta haklısın, ortalık kaçıklarla doldu" dedim.

— *Mizahın yalnız yapıtlarınızda değil, yaşamınızda da küçümsenmeyecek bir yeri olduğunu hem duydum hem de söyleşimiz boyunca gördüm.*

— Hayır, ben ağırbaşlı bir insanım. En azından uyandırdığım ilk izlenim budur sanırım. Ama sık sık şakaya da yer veriyoruz. Böylesi daha iyi değil mi? Örneğin bir gün odamda doktora öğrencilerimle ders yapıyorum. Kapı vurulmadan, şak diye açıldı, bir öğrenci girdi, "Hocam, Esin hanımı arıyorum" dedi. Ne yapayım, ben de odayı gösterdim ona, "Buyur, ara!" dedim bütün ağırbaşlılığımla. Öğrenciler güldüler, sonra her yerde anlatmışlar. Bir kez bizim telefona bir küçük kız dadanmıştı. Sanki biliyormuş gibi tam akşam yemeğine oturduğumuz zaman bizim telefon çalıyor. Bizimkiler ya bir şeyler konuşuyorlar, ya kızıp kapatıyorlar. Bir kez de ben açtım. Çok şımarık bir küçük kız, bilmiş bilmiş konuşuyor, arkadan da hanım gülmeleri geliyor. Yeniden sofraya otururken, "Yarın akşam kimse telefonu açmasın, ben açacağım" dedim. Öyle de oldu. Ben

açtım, "Buyurun" dedim. Küçük kız "Siz kimsiniz?" diye sordu. "Ben senin gerçek babanım, yavrum" dedim. Ufaklık "Babacığım, babacığım" diye konuşmaya başladı. Arkadan birtakım sesler geldi. Küçük kız "Benim gerçek babammış!" diye açıkladı. Telefon şak diye kapanıverdi. Kapanış o kapanış. Böyle şeyler.

— *Enis Batur'la bir gözlük sakal şakanızı ve Yaşar Kemal'le cankurtaran şakanızı duymuştum.*

— Her gün, hepimizin yaptığı şakalardan. Bodrum'un Aktur'undaydık, ben denizdeyken, Enis gelip plaja oturmuş. Çıktığımda "Tahsin Bey, denize gözlükle mi giriyorsunuz?" diye sordu. "Evet, çok miyop olduğum için" dedim. Ama, ertesi gün, bu kez ben onu denizden çıkarken gördüm, "Enis, sen denize sakalla mı giriyorsun?" diye sordum. Soğuk bir şaka işte. Yaşar'a yaptığım şaka da öyle. Roman üzerine bir yuvarlak masa toplantısı için Antalya'da Falez Otel'ine çağrılmıştık. Yaşar da ordaydı. Büyük bir saygı görüyordu burada. Ferit Edgü, Fethi Naci, bir iki arkadaş daha havuza girecektik, Yaşar da yanımızdaydı. Havuzun öbür yanında bir arkadaşımızı gördük, işaret ettik, o görmedi, ama havuzun cankurtaranı görmüş, kendisini çağırdığımızı sanmış, koşup geldi, "Buyurun" dedi. Durumu açıkladık, delikanlı gitti. Ben de ortaya "Yahu, hazır cankurtaran ayağımıza kadar gelmişken neden 'Bizi şu Yaşar'dan kurtar!' demediniz?" dedim. Yaşar kızdı ya da kızar gibi yaptı. "Neden Naci'yi ya da Ferit'i değil de beni söylüyorsun?" dedi. Ondan başkasını söylesem, aynı etkiyi yaratmazdı ki! Görüyorsun, sonradan anlatılınca, bayağı soğuk geliyor insana. Şaka da yerinde ve zamanında etkili. Bereket, unutur gideriz, ben fıkraları pek usumda tutamam. Bir ikisi dışında.

— *Örneğin hangisi?*

— Örneğin, camide, imam "Ey cemaat" diye başlayınca, Temel'in, ta arkadan "Efendum?" deyişi. Örneğin Te-

mel'e "Salaklık mı, güzellik mi?" diye sorulunca, "Güzellik geçicidir" diye yanıtlaması..

— *Emeklilik ister istemez yaşlılığı çağrıştırıyor, ama insan sizinle konuşurken, yaşlı biriyle konuşuyormuş gibi bir duyguya kapılmıyor.*

— Senin bu izlenimin nereden kaynaklanıyor, orasını bilemem. Ama, görünmezlik niteliğimden midir, nedir, benim gençliğim de, yaşlılığım da hep kuşkulu olmuştur. Saçlarım erken döküldüğünden olacak, çoğu insan olduğumdan daha yaşlı görürdü beni. Böylece, daha otuzlarımda, beni eşimin babası, kızının dedesi sananlarla az karşılaşmamışımdır. Buna karşılık, fakültede, Süheyla Hanım'la Nesterin Hanım Berke'yle benden "çocuklar" diye söz ederlerdi, ayrıca, öğrenciler arasında, yaşlandığımızı pek ayrımsamazdık. Sonra, yakın arkadaşlar arasında bana "Baba" denilmesi de zaman zaman ve çelişkin bir biçimde genç bir adam olarak değerlendirilmeme neden olurdu: Mümtaz'ın eşinin bana "Baba" dediğini gören kaç kişinin daha sonra "Güneş Hanım'ın babası çok gençmiş maşallah!" dediğini işitmişimdir. Bu konuda hoş bir anım daha var. 70'li yıllarda, iki aya yakın bir süre Paris'te kalmıştım, dönmeme birkaç gün kala Remzi Raşa'yla Sinan Bıçakçı Remzi'nin Impasse Rouet'deki atölyesinde bir uğurlama yemeği vermek istediler bana, onlara Nâzım Hikmet'in oğlu Memet de katıldı. Bu arada, aynı yapıda oturan ünlü ressam Selim Turan'ı da çağırmışlar, "Tahsin İstanbul'a dönüyor, bu akşam bir uğurlama yemeği yiyeceğiz, istersen sen de gel" demişler. "Hangi Tahsin?" diye sormuş. Anlatmışlar. "Ha, şu profesör çocuk mu?" demiş. O akşam Sinan ikide bir yinelemişti Selim Turan'ın sorusunu: "Şu profesör çocuk mu?" Sen de beni emekli bir profesör çocuk olarak görmeyesin?

— *Hayır, o kadar da değil. Ancak, bu karışıklığa karşın, siz kendinizi yaşlı biri olarak görüyor musunuz?*

— İster gör, ister görme: 2000'den 1933'ü çıkardın mı

67 eder. 67 yaşında kendini yaşlı olarak değil de ne olarak göreceksin? İnsan bedensel olarak azalıyor, daha zayıf oluyorsun, çabuk yoruluyorsun. Bellek de bayağı zayıflıyor. Ama dövünmek gereksiz. Çünkü durumu dengeleyen bayağı önemli bir şey var: Birikim. Michel Tournier çok güzel söyler: "Kırk yaşında, kitaplar yazmaya başladım, yirmi yaşındayken tasarlamam bile olanaksız olan kitaplar. O zaman şöyle diyorum: Bebeğin yepyeni beyni, evet. Ama çıraklık, deneyim, bütün bir yaşama yayılmış, sınaya sınaya, sabırla araştırma, bunlar da önemli" Yaşamımızı kendi elimizle kurduğumuz, kendine özgü bir anlam vermeye çalıştığımız bir yapıt olarak düşünürsek, daha da önemli. Hiç kuşkusuz, gücüm sınırlı, birkaç işi birden yürütemiyorum artık, ama kendimi düşünsel ya da yazınsal bir çalışmaya verdiğim zaman, neredeyse eskisinden daha iyi yaptığımı sanıyorum. Kuşkusuz, bir yanılgı da olabilir bu. Ama, benim kendi alçakgönüllü ölçülerim içinde, örneğin *Yazın ve Yaşam*'la *Yazın, Gene Yazın* karşılaştırılacak olursa, ikincisinin birincisine göre çok daha ağır çektiği kolaylıkla görülür. Hele *Uçan Daireler*'i şimdi yazacak olsaydım, kimi öykülerini belki hiç yazmazdım ya, yazacaklarım o zamankilerden kat kat güzel olurdu gibime geliyor.

— *Peki, neden yapmıyorsunuz bunu?*

— Dosyalarımı karıştıracak olsam, en az yüz öykü taslağı çıkar. Zamanım ve havam olsa, önce onları yazardım.

— *Roman taslaklarınızın da bulunduğunu biliyoruz.*

— Yalnızca taslaklar değil, biri yarılanmış, biri bitmek üzere olan iki romanım var. Onları kısa sürede bitirmek istiyorum.

— *Sizinle yapılan bir söyleşide yaşamöyküsü yazmaya pek sıcak bakmadığınızı söylüyorsunuz, neden?*

— Kendimden söz etmeyi pek sevmem de ondan herhalde. Ama bu uzun söyleşide biraz bu kuralı bozduk.

— *Anı yazma konusundaki düşünceleriniz de aynı herhalde?*

— İkisi aynı kapıya çıkabilir. Ama başkalarıyla ilgili anılarımızı anlatabiliriz. Ben de zaman zaman anlatmışımdır. Bu söyleşimizde de anlattım. Kendi özel anılarımdan da söz ettim.

— *Yazarlığı bir meslek olarak görüyor musunuz peki?*

— Meslekten ne anladığımıza bağlı. Ben kendimi her zaman amatör bir yazar olarak gördüm, yani, öncelikle, yaşamımı yazdıklarımla kazanmak gibi bir isteğim, bir amacım olmadı. Ama neredeyse elli yıldır yazıyorum, kitaplar yayımlıyorum, en az bir bankacının bankasında, bir şoförün arabasında çalıştığı, mesleğini yaptığı kadar ben de kendi masamın başında bir şeyler üretmeye çalışıyorum. Fazla kazandırmasa da, fazla onurlandırmasa da yazarlık benim mesleğim.

— Cumhuriyet Kitap'*ta yayımlanan söyleşinizde "Her geçen yıl bizi kesin kimliğimize doğru taşıyor" diyorsunuz. Yıllar geçtikçe insan daha çok mu kendisi oluyor?*

— İnsanına bağlı. Kimileri vardır, görüş değiştirir, eş değiştirir, dost değiştirir, kent ya da ülke değiştirir durur. Bu da bir kişiliktir. Kimi de bir süreklilik, bir gelişim biçiminde sürdürür yaşamını. Ben herhalde ikinci ulama girerim. Ama, Malraux'nun dediği gibi, insan yaptığı şeyse, bir başka deyişle edimlerinin bir tür toplamı ya da bileşimiyse, her geçen yılın kimliğimizi biraz daha kesinleştirdiğini söylemek yanlış olmaz. En azından başkalarının gözünde. Bu konuda Valéry'nin Sokrates'e ölümünden sonra, ruhlar evreninde söylettiği çok güzel bir söz vardır. Dur, bulabilirsem, okuyayım sana, evet, işte: "Birkaç doğduğumu ve tek öldüğümü söyledim sana. Dünyaya gelen çocuk sayılmaz bir kalabalıktır, yaşam erkenden tek bir bireye, ortaya çıkan ve ölen kişiye indirger onu. Benimle bir sürü Sokrates doğdu, sonra, yavaş yavaş, yargıçlara ve baldıran zehirine borçlu olduğumuz Sokrates bunlardan ayrıldı." Ruhlar ev-

renindeki Sokrates "Peki, bütün ötekiler ne oldu?" sorusunu da "Düşün. Birer düşün durumunda kaldılar. Var olmak istediler, ama geri çevrildiler. İçimde saklıyordum onları, kuşkularım ve çelişkilerim olarak..." diye yanıtlar. Bakarsın, benim öyküler, romanlar, denemeler, incelemeler de kuşkularım ve çelişkilerim olarak kalır ve sorgu meleklerinin karşısına yalnızca Zeynep'in dedesi olarak çıkarım.

— *Hayır, olur mu öyle şey!*

— Bunca zor yılın ardından "Altmış yedi yaşındayım" diyebilmek de bir mutluluk. Bir zamanlar 62 yaş bir sınır gibi gelirdi bana, babamın öldüğü yaştı, sınırı geçtikten sonra, konuyu usuma fazla getirmez oldum.

— *Neden?*

— Herhalde "Ölümü atlattık artık!" diye düşünmüyorum. Yıllar önce, bir Fransız radyosunda Eugène Ionesco'yla yapılan bir söyleşiyi dinlemiştim, ölüm konusunda bir soruyu "Yaşam tansıklarla doludur, belki bir tansık daha olur da ben hiç ölmem" diye yanıtlamıştı. Belki herkes inanır az çok bu tansığa; belki insan doğasına yakışmayan birçok şeyleri yapabilmeleri de bu yüzdendir; başka bir deyişle, ölümü günün birinde ister istemez karşılaşacağımız kesin bir gerçek olarak değil de uzak bir olasılık gibi değerlendirmelerinden. Ben onlardan değilim. Ölüm de yaşamın bir gerçeği, 67 yaşına geldiğime göre de bayağı yakınlarımda bulunan, çevremde dönenen bir gerçek. Benim gençliğimde, Malraux'lar, Sartre'lar, Camus'ler, ölüm gerçeği hep karşımızda durduğuna göre, yaşamın bir anlamı bulunmadığını savunur, bu konuda kanıt üstüne kanıt sıralarlardı. Şimdi düşünüyorum da yaşamı anlamlandıran ölümmüş, daha doğrusu yaşama ancak ölüm diye bir gerçek bulunduğu için bir anlam verebiliyormuşuz gibime geliyor. Az önce yaşamı bir yapıt gibi kurmaktan söz ettim. Ölüm olmasa, kurma işlemi hiç bitmez, yapıt tamamlanmazdı; tam tersine, sonsuz bir yinelemeye dönüşürdü.

— *Gene de insanlar olabildiğince uzun yaşamak istiyorlar.*

— Benim için sağlıklı yaşamak daha önemli: Beden ağırlığını düşünceleri bastıracak kadar duyurmaya başladı mı işin tadı kaçar. Bir de, ne olursa olsun, kuğu şarkımızı bitirmemize yetecek kadar bir zamanımız kalmalı.

— *Bu uzun ve keyifli söyleşi için size çok teşekkür ederim. Tahsin Yücel'i "görünmeyen" yönleriyle de tanımak çok güzeldi.*

— Ben de mutluluk duydum, teşekkür ederim. İşte, hiç sıkılmadan noktalıyoruz söyleşiyi.

⇔

AD DİZİNİ

Adıvar, Halide Edip; 27
Ağaoğlu, Adalet; 203
Ağaoğlu, Samet.; 67
Ahmet Oktay; 204
Ak, Elif Yücel; 87, 90
Akbal, Oktay; 42, 45, 48, 53, 58, 124
Aksal, Sabahattin Kudret; 48, 53
Alain-Fournier; 45
Ali Ulvi; 170
Alkaya, Orhan; 153
Altan, Çetin; 222
Altınel, Halime Yücel; 90
Althusser, Louis; 321
Andaç, Feridun; 116, 173
Anday, Melih Cevdet; 42, 48, 53, 58, 185, 203, 224, 226, 227, 238, 279, 287
Aristoteles; 138, 172
Arrivé, Michel; 306
Aslankara, M. Sadık; 154
Ataç, Nurullah; 45, 52, 53, 57, 58, 98, 99, 202, 305, 323
Atatürk, Mustafa Kemal; 239, 240, 263, 285, 290, 291, 292, 293, 294
Auerbach, Erich; 61, 176
Aydemir, Şevket Süreyya; 180

Bachelard, Gaston; 270, 306, 307
Balzac, Honroe de; 46, 60, 62, 76, 82, 83, 84, 106, 107, 110, 111, 120, 122, 129, 131, 132, 149, 168, 169, 172, 185, 190, 191, 193, 194, 214, 216, 222, 229, 260, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 317, 319, 320, 322
Barthes, Roland; 73, 79, 82, 83, 135, 167, 176, 190, 191, 192, 194, 196, 217, 245, 248, 270, 301, 307, 312, 320
Başar, Kürşat; 204
Batur, Enis; 113, 131, 154, 189, 338
Baudlaire, Charles; 62, 130, 214, 319
Bayar, Celal; 65
Bayrav, Süheyla; 51, 61, 77, 339

Belge, Murat; 236, 248
Benderli, Muvaffak; 42
Bener, Vüsat O.; 124
Benk, Adnan; 22, 49, 51, 102, 336
Benveniste, Emile; 73, 80, 180, 264, 310
Bernanos, Georges; 42, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 83, 213, 237, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 279, 281
Bezirci, Asım; 305
Bıçakçı, Sinan; 51, 73, 339
Bianciardi, Luciano; 317
Blin, Georges; 175, 282, 283
Bremond, Claude; 191
Buck, Eva; 51, 61
Butor, Michel; 7, 166, 167, 168, 170, 171

Caillois, Roger; 73
Camus, Albert; 76, 98, 156, 161, 172, 214, 218, 225, 229, 276, 281, 283, 306, 316, 320, 342
Canetti, Elias; 224
Cervantes, Miguel de; 143, 199, 216, 260
Ceyhun, Demirtaş; 51, 176
Cezanne, Paul; 244
Chirac, Jacques R.; 237
Cıbıroğlu, Yıldız; 152
Civaoğlu, Güneri; 248
Corneille, Pierre; 234
Cumalı, Necati; 48, 53, 57, 58

Çapan, Cevat; 70
Çehov, Anton; 60, 130
Çiller, Tansu; 204, 236

Da Vinci, Leonardo; 308
Dağlarca, Fazıl Hüsnü; 42, 49, 53, 58, 123, 130, 185, 317
Daudet, Alphonse.; 42, 315
De Gaulle, Charles; 76
Dede Korkut; 124, 186
Demiralp, Oğuz; 108, 113, 143, 195, 198, 199, 200
Demirel, Süleyman; 231, 236, 293
Descartes, René; 172, 310
Desnos, Robert; 323
Diderot, Denis; 166
Dirvana, Nesterin; 51, 61, 339
Dostoyevski, Fyodor Mihailoviç; 42, 45, 46, 60, 110, 138, 148, 168, 172, 184, 200, 207, 216, 223, 224, 229, 255, 260
Dumézil, Georges; 242, 298
Durak, Mustafa; 113, 330
Duru, Orhan; 59, 124, 226, 227

Ecevit, Bülent 69, 151
Edgü, Ferit; 11, 56, 58, 105, 120, 124, 338
Emeç, Çetin; 70
Emmanuel, Pierre; 73
Erbil, Leyla; 188
Erkman, Uğur; 59

Erten, Ruşen; 24
Estéve, Michel; 283
Eyuboğlu, Bedri Rahmi; 58
Eyuboğlu, Sabahattin; 58

Fabbri, Paolo; 212, 265
Faulkner, William; 46, 60, 169, 188, 216
Fethi Naci; 50, 58, 118, 120, 122, 137, 138, 140, 142, 143, 144, 159, 160, 195, 206, 301, 338
Fikret Hakan; 51
Flaubert, Gustave; 46, 60, 62, 133, 172, 194, 216, 246, 260, 264, 276, 277, 279, 281, 317, 320, 321
Fourastié, Jean; 181
France, Antole; 227
Franco, Francisco; 76, 263
Füruzan; 124

Gall, Franz Joseph; 273, 274
Garino, Guiseppe; 51, 61
Gary, Romain; 320
Geninasca, Jacques; 178
Gide, André.; 60, 135, 161, 168, 169, 173, 304, 319, 320
Giraudoux, Jean; 60, 320
Giono, Jean; 320
Goethe, Johann Wolfgang von; 157
Gogol, Nikolay Vasilyeviç, 42, 60, 118, 184
Gonçarov, Ivan; 60
Gökberk, Macit; 57, 172
Gökyay, Orhan Şaik; 41
Göney, Süha; 330
Grass, Günter; 222
Greimas, Algirdas Julien; 61, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 201, 253, 271, 279, 296, 300, 310
Groupe Mu; 73
Güçer, Behçet; 37, 40
Günaydın, Erol; 22, 51, 65, 123
Günday, Oktay; 51, 73
Günel, Burhan; 330
Güneş, Tevfik; 65
Güneş, Turan; 65
Güneş, Turgay; 65, 66
Güntekin, Reşat Nuri; 58, 59, 188
Gürsel, Cemal; 67
Güzelşen, Mehmet; 113

Handke, Peter; 182, 183
Hasan Cemal; 248
Hatemi, Hüsrev; 130
Hayalet Oğuz; 51
Hemingway, Ernest; 169, 222
Hızlan, Doğan; 300
Hisar, Abdülhak Şinasi; 58, 59
Hitler, Adolf; 76, 263
Hjelmslev, Louis; 80
Homeros; 186
Hugo, Victor; 219

Ionesco, Eugéne; 342
Irgat, Cahit; 65

İleri, Selim; 113, 119, 139, 145, 204, 212, 213
İlhan, Atilla; 49, 234, 249, 291, 292
İnce, Özdemir; 145
İnönü, İsmet; 65
İpekçi, Abdi; 44

Jakobson, Roman; 80
Jardin, Alexandre; 321
Jardin, Pascal; 321
Jean, Raymond; 308

Kabacalı, Alpay; 11, 200
Kafka, Franz; 60, 149, 177, 225, 244
Karabuda, Barbro.; 85, 326
Karabuda, Güneş; 85, 86, 325
Karaören, Sami; 311
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; 58, 187
Karakurt, Esat Mahmut; 22, 41, 59
Karasu, Bilge; 124, 188, 212
Karay, Refik Halit; 124
Kemal Tahir; 174, 188
Keskin, Yıldırım; 44
Kıran, Ayşe; 107, 113, 149, 154
Kısakürek, Necip Fazıl; 54
Kışlalı, Ahmet Taner; 46
Kışlalı, Mehmet Ali; 22, 46
Klinkenberg, Jean-Marie; 201
Kristeva, Julia; 307
Kurdakul, Şükran; 46, 58, 103, 316
Kut, Necdet; 34, 36, 42, 315

La Fontaine; 199
Lavater, Johann Caspar; 273, 274
Lévi-Strauss, Claude; 73, 80, 82, 181, 232, 241, 242, 297, 298, 300, 310, 320
London, Jack; 172
Lotman, Yuri; 169
Lukacks, György; 137, 138, 187

Malherbe; 234
Mallarmé, Stephane.; 62, 151, 198
Malraux, Andre; 9, 60, 76, 111, 130, 214, 219, 317, 320, 341, 342
Martinet, André; 300
Marx, Karl; 76, 119, 141, 172, 181, 221, 291, 310
Maugham, William Somerset; 222
Maupassant, Guy de; 320
Memet Fuat; 182
Menderes, Adnan; 64, 65, 67
Meriç, Nezihe; 45, 124
Meudal, Gérard; 323
Michaud, Guy; 61
Michelet, Jules; 310
Milani; 61
Modiano, Patrick; 320
Moliére; 172, 175, 229, 234, 303
Montaigne, Michel de; 62
Montherlant, Henri de; 320
Moran, Berna; 245
Muhudine, Timur; 113, 325
Mussolini, Benito; 263
Mutluay, Rauf; 145

Nayır, Yaşar Nabi; 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 67, 97, 103, 124, 247, 315, 318
Nâzım Hikmet; 136, 141, 219
Necatigil, Behçet; 48, 53, 177, 178
Nerval, Gérard de; 62, 178, 308
Nesin, Aziz; 119, 195, 201, 202
Nietzsche, Friedrich; 181, 210

Onar, Sıddık Sami; 60
Oktay Rifat; 53, 58, 203, 224
Oktay, Turhan; 200
Okur, Yiğit; 44
Onart, Ülker; 113

Orhan Kemal; 45, 48, 53, 97, 124, 125, 185
Orhan Veli; 42, 185, 203, 223, 224
Ortega, Rafael Carpintero; 114

Öz, Erdal; 58, 120, 124
Özal, Turgut; 257, 294
Özçelebi, Ali; 204
Özdemir Asaf; 49
Özlü, Demir; 59, 120, 124, 211, 250
Özyalçıner, Adnan; 124

Pamuk, Orhan; 190, 203, 204
Pascal, Blaise; 310
Pavel, Thomas; 191
Peyami Safa; 58, 67
Platon; 27
Poe, Edgar Allan; 151
Poulet, Georges; 308
Prenses Diana; 250, 251, 252
Proudhon, Pierre-Joseph; 291
Proust, Marcel; 46, 60, 110, 129, 130, 133, 168, 172, 188, 192, 213, 222, 224, 276, 281, 307, 316, 317, 319, 320
Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç; 36, 60, 184

Queneau, Raymond; 320, 322, 334

Rabelais, François; 62, 216, 229, 260
Racine, Jean; 177, 234, 303
Rastier, François; 210
Raşa, Remzi; 73, 339
Rigaut, Jacques; 208
Rimbaud, Arthur.; 62, 223
Robbe-Grillet, Alain; 111, 185, 274, 306
Rodin, Auguste; 172
Romains, Jules; 320, 321, 334
Rousseau, Jean Jacques; 166
Rousset, Jean; 183, 228

Saba, Ziya Osman; 52, 53
Sabahattin Ali; 40, 124
Saint-Exupéry, Antoine de; 156, 320, 324
Saint-Réal; 135
Sainte-Beuve; 214
Sait Faik; 11, 42, 45, 46, 47, 53, 56, 65, 97, 124, 125, 130, 185, 206, 222, 244
Salihoğlu, Mete; 312
Sarç, Ömer Celal; 50, 61
Sartre, Jean Paul; 40, 172, 217, 218, 342
Saussure, Ferdinand de; 17, 77, 79, 80, 284, 287, 297, 310
Senemoğlu, Osman; 38, 213
Seren, Necmi; 41
Seyda, Mehmet; 124
Seyfettin, Ömer; 124, 296
Sezer, Sennur; 96, 145, 153, 227, 259
Shakespeare, William; 42, 175, 229
Sılay, Celal; 49
Siyavuşgil, Sabri Esat; 42
Sofokles; 172, 199
Sokrates; 27, 157, 158, 207, 210, 341, 342
Soral, Erdoğan; 51, 65, 66, 331
Sökmen, Müge Gürsoy; 208
Spitzer, Leo; 51, 61

Stendal; 135, 175, 186, 198, 225, 276, 281, 282, 283
Su, Ruhi; 108

Şüyun, Faruk; 21, 133
Şükür, Hakan; 231, 253

Taner, Haldun; 48, 49, 58, 124
Tanpınar, Ahmet Hamdi; 58
Tarancı, Cahit Sıtkı; 42
Tarık Dursun K.; 59, 124, 148, 153
Tecer, Ahmet Kutsi; 41
Teo (Teoman Aktürel); 51
Teodorakis, Mikis; 205
Tirali, Naim, 57
Todorov, Tzvetan; 305
Tokatlı, Atilla; 51
Tolstoy, Lev; 168, 255
Tournier, Michel.; 340
Turan, Selim; 339
Turgenief, Ivan Sergeyeviç; 46, 60

Urgan, Mina; 146

Vahdettin; 288
Valéry, Paul; 62, 210, 320, 341
Vardar, Berke; 51, 61, 74, 80, 299, 312, 333, 339
Velter, André; 170
Voltaire, François Marie Arouet; 166

Wilde, Oscar; 100, 308

Yahya Kemal; 185, 199
Yalçın, Hüseyin Cahit; 64
Yargıcı, Faik; 36
Yaşar Kemal; 20, 28, 48, 52, 53, 102, 186, 187, 338
Yavuz, Hilmi; 59, 188
Yetkin, Suut Kemal; 177
Yinanç, Mükrimin Halil; 26
Yunus Emre; 25
Yücel, Gülçin; 90
Yücel, İhsan; 30

Zeytinoğlu, Mümtaz; 51, 56, 65, 70, 94, 311, 312
Zeytinoğlu, Güneş; 339
Zola, Emile; 187

YAŞAMÖYKÜSÜ

1933 Elbistan'da doğdu.
1940 Elbistan'da ilkokula başladı.
1945 Galatasaray Lisesi'ne girdi.
1950 *Yeni Hikâyeler 1950*'de ilk öyküsü yayımlandı.
1953 Galatasaray Lisesi'ni bitirdi, İÜ İktisat Fakültesi'ne girdi, Varlık Yayınevi'nde çalışmaya başladı.
1954 İktisat Fakültesi'ni bırakıp İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız ve Roman Filolojisi'ne girdi. İlk öykü kitabı *Uçan Daireler*'i yayımladı.
1955 *Haney Yaşamalı* yayımlandı.
1956 *Haney Yaşamalı*'ya Sait Faik Hikâye Armağanı verildi.
1958 *Düşlerin Ölümü* yayımlandı.
1959 *Düşlerin Ölümü*'ne Türk Dil Kurumu öykü ödülü verildi.
1960 Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Evlendi. *Mutfak Çıkmazı*'nı yayımladı.
1961 İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız ve Roman Filolojisi'ne asistan oldu.
1963 Fransa'ya (Paris'e) gitti.
1965 *L'Imaginaire de Bernanos* adlı doktora tezini savundu.
1968 *Dil Devrimi* yayımlandı.
1969 *L'Imaginaire de Bernanos* ve *Yaşadıktan Sonra* yayımlandı.
1972 *Figures et messages dans "la Comédie humaine"* Fransa'da yayımlandı.
1975 *Dönüşüm* ve *Vatandaş* yayımlandı.
1976 *Yazın ve Yaşam* yayımlandı.
1979 *Anlatı Yerlemleri* yayımlandı.

1982 *Yazının Sınırları, Yapısalcılık* ve *Dil Devrimi*'nin geliştirilmiş biçimi *Dil Devrimi ve Sonuçları* yayımlandı.
1983 *Ben ve Öteki* yayımlandı.
1984 Tüm çevirileri için Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi.
1989 *Aykırı Öyküler* yayımlandı.
1991 *Eleştirinin ABC'si* yayımlandı.
1992 *Peygamberin Son Beş Günü* yayımlandı.
1993 *Peygamberin Son Beş Günü*'ne Orhan Kemal Roman Ödülü verildi, *Tartışmalar* yayımlandı.
1995 *Bıyık Söylencesi* ve *Yazın, Gene Yazın* yayımlandı.
1997 *Alıntılar* ve *Figures et messages dans "la Comédie humaine"*in Türkçesi yayımlandı.
1998 *Söylemlerin İçinden* yayımlandı.
1999 *Komşular* yayımlandı. *Söylemlerin İçinden*'e Sedat Simavi Edebiyat Ödülü, *Komşular*'a Dünya Kitap Dergisi Yılın Telif Kitabı Ödülü verildi.
2000 *Salaklık Üstüne Deneme* yayımlandı.

KİTAPLARI VE ÇEVİRİLERİ

Uçan Daireler, öyküler, Varlık Yayınları, Nisan 1954.
Haney Yaşamalı, öyküler, Yenilik Yayınları, 1955; Milliyet Yayınları, 1981; Can Yayınları, 1991.
Anadolu Masalları, masallar, Varlık Yayınları, 1957, 1961, 1964; YKY, 1992, 1997.
Düşlerin Ölümü, öyküler, Ataç Kitabevi, 1958.
Mutfak Çıkmazı, roman, Varlık Yayınları, 1960; Remzi Kitabevi, 1991.
Büyük Şairler ve Şiirleri, seçki, Varlık Yayınları, 1961.
Balzac, seçki, Varlık Yayınları, Dünya Klasikleri, 1961.
Tolstoy, seçki, Varlık Yayınları, Dünya Klasikleri, 1962.
Dil Devrimi, inceleme, Varlık Yayınları, 1968; *Dil Devrimi ve Sonuçları* (adıyla), Türk Dil Kurumu 1982: İyi Şeyler 1997.
L'Imaginaire de Bernanos, inceleme, İÜ, Edebiyat Fakültesi Yayını, 1969.
Yaşadıktan Sonra, öyküler, Yankı Yayınları, 1969.
Figures et messages dans la Comédie humaine, inceleme, Mame 1972. (Türkçe çevirisi *İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler,* YKY, 1997).
Dönüşüm, öyküler, Bilgi Yayınevi, 1975.
Vatandaş, anlatı, Bilgi Yayınevi, 1975; Can Yayınları 1995.
Yazın ve Yaşam, denemeler, Çağdaş Yayınları, 1976; Yol Yayınları, 1982.
Anlatı Yerlemleri, inceleme, Ada Yayınları, 1979; YKY 1993, 1995.
Yapısalcılık, inceleme, Ada Yayınları, 1982; genişletilmiş olarak, YKY, 1999.
Yazının Sınırları, denemeler, Adam Yayınları, 1982; YKY, 1999.

Ben ve Öteki, öyküler, Ada Yayınları, 1983; Can Yayınları, 1998, 2000.
Aykırı Öyküler, öyküler, Can Yayınları, 1989, 1997.
Roland Barthes, Yazı ve yorum, seçki, Metis Yayınları, 1990, 1999.
Eleştirinin ABC'si, deneme, Simavi Yayınları, 1991.
Peygamberin Son Beş Günü, roman, Can Yayınları, 1992, 1993, 1994, 1998, 1999.
Tartışmalar, denemeler, YKY, 1993, 1999.
Yazın, Gene Yazın, denemeler, YKY, 1995.
Bıyık Söylencesi, roman, Can Yayınları, 1995.
Alıntılar, denemeler, YKY, 1997.
Söylemlerin İçinden, denemeler, YKY, 1998, 1999.
Komşular, öyküler, Can Yayınları, 1999, 2000.
Salaklık Üstüne Deneme, denemeler, YKY, 2000.

ÇEVİRİLER

Alphonse DAUDET, *Taraskonlu Tartarin,* roman, Varlık Yayınları, 1954; Can Yayınları, 1981.
Stefan ZWEIG, *Usta İşi,* öyküler, Varlık Yayınları, 1954.
Somerset MAUGHAM, *Malezya Tılsımı*, öyküler, Varlık Yayınları, 1954, 1959; Söylem Yayınları, 1985.
Stefan ZWEIG, *Amok,* anlatı, Varlık Yayınları, 1954, 1958, 1961.
Sigrid UNDSET, *Yarına Dönüş,* anı, Varlık Yayınları, 1954.
Henry de MONTHERLANT, *Genç Kızlar,* roman, Varlık Yayınları, 1955, 1964; Can Yayınları, (4 kitap) 1986.
Julien GREEN, *Yeryüzünde Bir Yolcu,* anlatı, Varlık Yayınları, 1955.
Francis CARCO, *Geçmiş Günler*, anı, Varlık Yayınları, 1955.
Henry de MONTHERLANT, *Kadınlara Acıyım,* roman, Varlık Yayınevi, 1955.
Joseph KESSEL, *Kanatlılar* (L'Equipage), roman, Varlık Yayınevi, 1955.
Roland DORGELES, *Güzel Kadın Meyhanesi*, öyküler, Varlık Yayınları, 1955.
Marcel AYME, *Kedinin Masalları,* Çocuk öyküleri, Varlık Yayınları, 1955; Can Yayınları, *(Kuğuların Türküsü, Yağmur Yağdıran Kedi, Suluboya Kutuları, Nuhun Gemisi)* 1989.
Jules ROMAINS, *Bir Adam Öldü* (La Mort de quelqu'un), roman, Varlık Yayınları, 1955.

Herman MELVILLE, *Bir Horoz Öttü,* öyküler, Varlık Yayınları, 1955.
Valéry LARBAUD, *Kolej Yılları* (Fermina Marquez), roman, Varlık Yayınları, 1955.
Curzio MALAPARTE, *Kan* (*Kaputt*'tan seçmeler), Varlık Yayınları, 1955.
Henry de MONTHERLANT, *İyilik Şeytanı,* roman, Varlık Yayınları, 1955.
Jean GIONO, *Büyük Sürü,* roman, Varlık Yayınları, 1956.
Alberto MORAVIA, *Taşralı Kız,* öyküler, Varlık Yayınları, 1956.
Marcel AYME, *Kaz Baba,* masallar, Varlık Yayınları, 1956.
Georges SIMENON, *Kaatil,* roman, Varlık Yayınları, 1956; Nisan Yayınları, 1997.
Charles PERRAULT, *Kül Kedisi,* masallar, Varlık Yayınları, 1956.
Roland DORGELES, *Ya Gerçek Olsaydı,* roman, Varlık Yayınları, 1956.
Henry de MONTHERLANT, *Cüzamlı Kadınlar,* roman, Varlık Yayınları, 1956.
Marcel AYME, *Duvargeçen,* öyküler, Varlık Yayınları, 1956; Yılmaz Yayınları, 1990.
Gustave FLAUBERT, *Madame Bovary,* roman, Varlık Yayınevi, 1956, 1960, 1967; Can Yayınları, 1983; Görsel Yayınlar, 1992.
Alberto MORAVIA, *Evlilik,* roman, Varlık Yayınları, 1956, 1965.
Somerset MAUGHAM, *Tehlikeli Geçit,* roman, Varlık Yayınları, 1957; Söylem Yayınları, 1985.
André GIDE, *Vatikan'ın Zindanları,* anlatı, Varlık Yayınları, 1958, 1966; Can Yayınları, 1989.
Guy de MAUPASSANT, *Kartopu,* öyküler, Varlık Yayınları, 1958; *Ay Işığı* adıyla, İyi Şeyler Yayıncılık, 1996.
Prosper MERIMEE, *Colomba,* roman, Varlık Yayınları, 1958.
André GIDE, *Dünya Nimetleri,* Varlık Yayınları, 1959, 1963; *Dünya Nimetleri ve Yeni Nimetler* Can Yayınları, 1989, 2000.
Pierre LOUYS, *Kadın ve Kukla,* roman, Varlık Yayınları, 1959; Gece Yayınları, 1989.
Anatole FRANCE, *Kırmızı Zambak,* roman, Varlık Yayınları, 1959; Can Yayınları, 1983, 1984.
Georges SIMENON, *Kaçak,* roman, Varlık Yayınları, 1959; Nisan Yayınları, 1995.
COLETTE, *Uzaktan,* roman, Varlık Yayınları, 1959; *Duygusal Sürgün* adıyla, Can Yayınları, 1991.

Alphonse DAUDET, *Sapho,* roman, Varlık Yayınları, 1959; Görsel Yayınlar, 1992.
André GIDE, *Ayrı Yol* (L'Immoraliste), anlatı, Varlık Yayınları, 1960, Kuzey Yayınları, 1984.
André GIDE, *Yeni Nimetler,* Varlık Yayınları, 1960.
Jean GIRAUDOUX, *Bella,* roman, Varlık Yayınları, 1960.
Alberto MORAVIA, *Diktatörün Karısı,* roman, Varlık Yayınları, 1960.
Guy de MAUPASSANT, *Ölümden Acı,* roman, Varlık Yayınları, 1960; Görsel Yayınlar, 1992.
Marcel PROUST, *Swann'ın Bir Aşkı,* roman, Varlık Yayınları, 1961, Can Yayınları, 1983, 1989, 1990.
Honoré de BALZAC, *Eugénie Grandet,* roman, Varlık Yayınları, 1961; Can Yayınları, 1983; Görsel Yayınlar, 1992.
Honoré de BALZAC, *Goriot Baba,* roman, Varlık Yayınları, 1961, 1967; Can Yayınları, 1983; Görsel Yayınlar, 1992; Can Yayınları, 2000.
Henry de MONTHERLANT, *Bekârlar,* roman, Varlık Yayınları, 1962; YKY, 1996.
Honoré de BALZAC, *Vadideki Zambak,* roman, Varlık Yayınları, 1962, 1968, 1976; Can Yayınları, 1990.
André GIDE, *Kalpazanlar,* roman, Varlık Yayınları, 1963; Can Yayınları, 1989.
Alexandre DUMAS fils, *Kamelyalı Kadın,* roman, Varlık Yayınları, 1963; Kaf Yayıncılık, 1999.
André GIDE, *Kadınlar Okulu,* anlatı, Varlık Yayınları, 1967; Kuzey Yayınları, 1984.
Antoine de SAINT-EXUPERY, *İnsanların Dünyası,* roman, Yankı Yayınları, 1970; Can Yayınları, 1992.
Marcel AYME, *Yeşil Kısrak,* roman, Milliyet Yayınları, 1970.
Claude LEVI-STRAUSS, *Yaban Düşünce,* Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984; YKY 1994, 1996, 2000.
J. C. CARLONI, J. C. FILLOUX, *Eleştiri Kuramları,* Kuzey Yayınları, 1984; Multilingual Yayınları, 2000.
Albert CAMUS, *Sisyphos Söyleni,* Ataç Kitabevi 1974; Adam Yayınları, 1983, 1988, 1992; Can Yayınları, 1997.
Albert CAMUS, *Başkaldıran İnsan,* Varlık Yayınları, Ekim 1967; Bilgi Yayınevi, 1975, Verso Yayınları, 1987, 1990; Can Yayınları, 1995, 1998.
André MAUROIS, *İklimler,* roman, Varlık Yayınları, 1967; Görsel Yayınlar, 1992.

Jean-Marie DOMENACH, *Politika ve Propaganda,* Varlık Yayınları, 1969, 1995.
Jean ANOUILH, *Becket*, oyun, Kuzey Yayınları, 1984.
Jean-Paul SARTRE, *Sinekler*, oyun, Kuzey Yayınları, 1985.
Roland BARTHES, *Yazının Sıfır Derecesi,* Metis Yayınları, 1989.
Roland BARTHES, *Çağdaş Söylenler,* Hürriyet Vakfı Yayınları, 1990; Metis Yayınları, 1998.
Roland BARTHES, *Bir Aşk Söyleminden Parçalar,* Metis Yayınları, 1992, 1993, 2000.
Raymond QUENEAU, *Zazie Metroda*, roman, Can Yayınları, 1991.
Raymond QUENEAU, *Dostum Pierrot,* roman, Can Yayınları, 1991.
Albert CAMUS, *Tersi ve Yüzü,* Can Yayınları, 1991.
Paul VALERY, *Eupalinos ve Öteki Söyleşimler,* YKY, 1992.
Hans Christian ANDERSEN, *Andersen Masalları,* YKY, 1992, 1994.
Michel TOURNIER, *Kısa Düzyazılar,* YKY, 1993.
Raymond ROUSSEL, *Locus Solus,* YKY, 1994.
Albert CAMUS, *Yaz,* Can Yayınları, 1994.
Albert CAMUS, *İlk Adam,* roman, Can Yayınları, 1994, 1999.
Albert CAMUS, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar,* Can Yayınları, 1995.
Albert CAMUS, *Sürgün ve Krallık,* öyküler, Can Yayınları, 1996.
André MALRAUX, *Altenburg'un Ceviz Ağaçları,* roman, YKY, 1996.
Charles BAUDELAIRE, *Paris Sıkıntısı,* Ataç Kitabevi, 1961; Adam Yayınları, 1982, 1984, 1992, 1996, 1998.
Emile AJAR, *Kral Salamon'un Bunalımı,* roman, Can Yayınları, 1985, 1998.
Antoine de SAINT-EXPURY, *Kale,* seçme parçalar, Yankı Yayınları; Çaba Yayın Dağıtım; Kaknüs Yayınları, 1999.
Marguerite DURAS, *Sevgili,* roman, Can Yayınları, 1986, 1992.
Gustave FLAUBERT, *Bilirbilmezler (Bouvard ile Pécuchet),* roman, Can Yayınları, 1990.
Hervé GUIBERT, *Hastane Günlüğü,* anlatı, Can Yayınları, 1992.
Romain ROLLAND, *Tolstoy'un Yaşamı,* YKY, 1995.
Roland BARTHES, *Göstergeler İmparatorluğu,* YKY, 1996.
Alexandre JARDIN, *Zebrail,* anı, Can Yayınları, 1998.
Patrick MODIANO, *En Uzağından Unutuşun,* roman, Can Yayınları, 1998.

ALBÜM

Yaşamda ilk fotoğraf.
Bir gözü kör fotoğrafçı
bana cömertçe dört göz ve
iki ağız vermişti.
(1938)

Gazi Paşa İlkokulu'ndaki beş yıllık sıra arkadaşım Ruşen Erten'le, ömürlük bir dostluğun ilk yıllarında. (Elbistan, 1943)

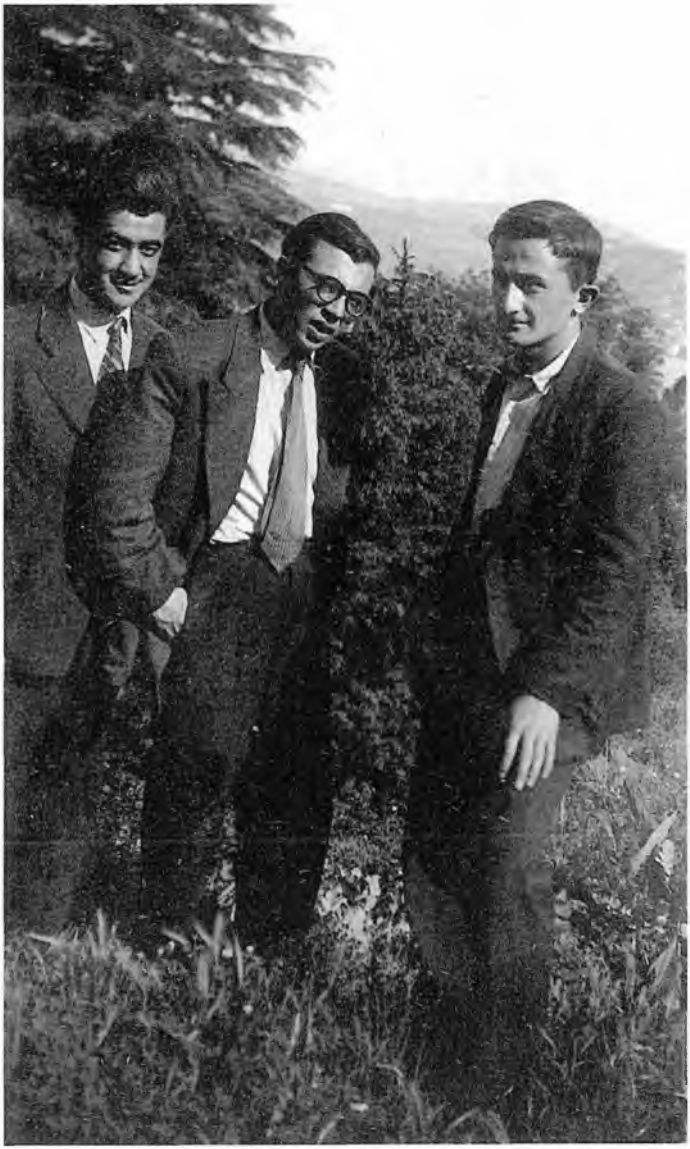
22 yaşında ölen ozan ağabey İhsan Yücel, Ceyhan'ın kıyısından bize bakıyor.

Ötegeçe, bizim evin kapısından göründüğü kadarıyla.

10-B'nin neredeyse üçte biri. (1951)

1951'de üç delikanlı: soldaki havacı, ortadaki yazar, sağdaki mimar olacak.

Münevver Yücel
"Okumam yazmam olsa Halide Edip'i geçerdim" derdi.

17.2.1951, on sekizinde bir delikanlı.

Ana ile oğlu, Ötegeçe'deki evin merdiveninde. (1952 yazı)

Geleceğin ünlü tiyatro adamı Asaf Çiğiltepe'yle. (1952)

Biz parasız yatılılar, alnımızın akıyla, hiç fire vermeden son sınıfa gelmişiz. (1953)

Lise bitti bitecek; o günlerde kalın çerçeveli gözlüklerin sanatçı havası verdiği düşünülürdü. (1953)

Müdürümüz Macit Saner'in elinden lise diplomamı alıyorum. (1953)

Bu fotoğraf 1954'te, ilk kitap Uçan Daireler*'in iç kapağına konulmak üzere çektirilmiştir.*

1960 öncesi, Haney Yaşamalı*'yla* Düşlerin Ölümü *arasında İnce Mehmet (sinemacı Mehmet Dinler) çekmişti.*

Adapazarı'nda Sait Faik Abasıyanık Günü anısı (1955). Naim Tirali, Sabahattin Kudret Aksal, Oktay Akbal, Tahsin Yücel, Behçet Necatigil, Yaşar Nabi, Orhan Hançerlioğlu, Haldun Taner, herkes genç.

Beş yılım (1955-1960) Defterdar Yokuşu'nun başındaki bu apartmanda geçti.

Erol Günaydın, plajda, saçlarını ve yüzünü olabildiğince Menderesinkilere benzetmiş, "Bu mu ihtilâl?" diyor. (1960)

Bunu da aynı gün, aynı yerde İnce Mehmet çekti.

Elif'le, 1963.

1962, ders yılı sonuna doğru, Edebiyat Fakültesi, Fransız Filolojisi kitaplığında, Greimas'ın çevresinde.

Yedek Subay Okulu'nda yaşı otuzu geçmiş bir öğrenci. (1965)

Kırklareli'de, "arazi"de. (1966)

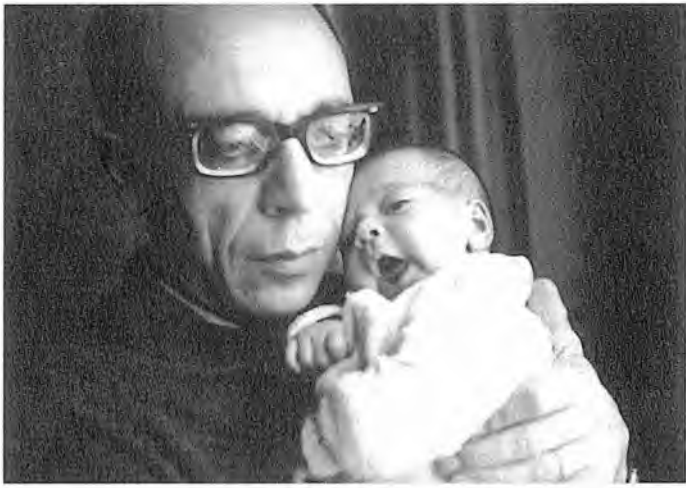
Bir eğitim molasında iki yorgun yedek subay adayı: Kıtman Ersan ve Tahsin Yücel.

Geç kalmış bir teğmen. (1967)

Tümen ne zaman "arazi"ye çıksa, en iyi yeri bizim tabur komutanımız Turgut Görbil bulurdu. (1966)

İkinci kız, Halime, daha dört aylık. (1971)

Onat Kutlar'ın bıyığı gülüşünü gölgelemiyor. (1971)

Halime'yle.
(1973)

Elif ve Halime'yle. (1972)

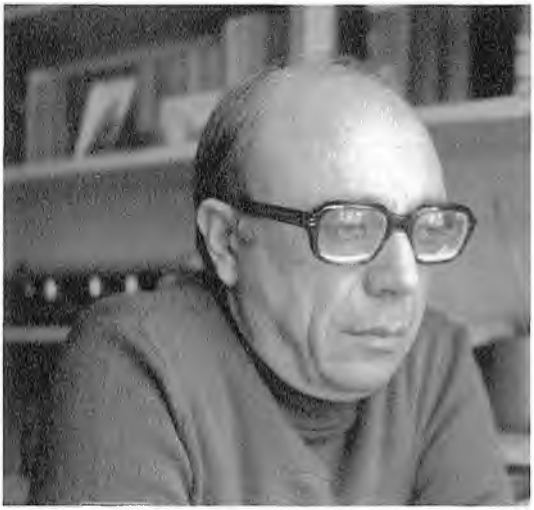
Kızılcahamam, 1973; fotoğrafın arkasında sevgili Özcan Başkan'ın imzası.

Lütfi Özkök'ün objektifinden. (1975)

Candan dostlar: Güneş ve Mümtaz Zeytinoğlu. (1974)

80'li yıllarda.

Teo ve Erol Günaydın'la; Galatasaray Lisesi'nin arka bahçesi; bir pilav günü; pantolonlara bakılırsa, yetmişli yılların ortaları.

Ben bu toplantıda 25 Ocak kararlarını değil, bir yıl önce yitirdiğim büyük dostum Mümtaz'ı anlattım.

Pera Palas'ta bir Sait Faik Hikâye Armağanı töreninde. (1980)

Pera Palas'ta bir Sait Faik Hikâye Armağanı töreninde. (1980)

Bir Sait Faik Hikâye Armağanı seçici kurul toplantısı. (Seksenli yıllar)

Hocam Süheyla Bayrav ve dostum Berke Vardar'la bir doktora ya da doçentlik sınavının ardından.

Bir Sait Faik Hikâye Armağanı seçici kurul toplantısı. (Seksenli yıllar)

Sevgili Akşit Göktürk ve eşi Angela'yla.

Berke'yle aynı zamanda Fransız Hükümeti'nin "Officier de l'Ordre des Palmes Académiques" nişanını aldığımızda. (1988)

Yıldırım Keskin'le. (1992)

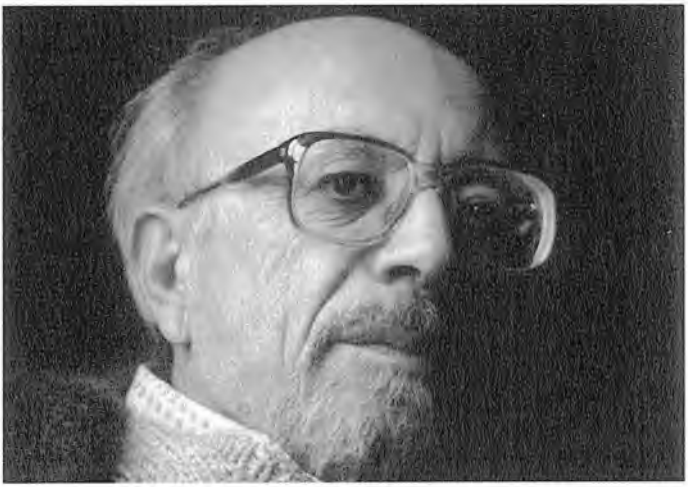
Fakülte'deki odamda, Berke'yle bir şeyleri inceliyoruz. (1988)

O yıl ödülü Oktay Akbal'la bir başka usta: Vüsat Bener paylaşmıştı.

Ustam Oktay Akbal'a 1993 Sedat Simavi Edebiyat ödülünü veriyorum.

Doksanlı yılların başından bir fotoğraf.

Michel Tournier ve Hasan Anamur'la Boğaz'da. (1993)

İlknur Özdemir ve Paolo Coelho'yla. (1996)

Yaşar Kemal Günleri dolayısıyla Ankara'da Erdal Öz ve Konur Ertop'la. (1995)

TÜYAP'ta
bir konuşma.
(1996)

TÜYAP'ta bir oturum. (1996)

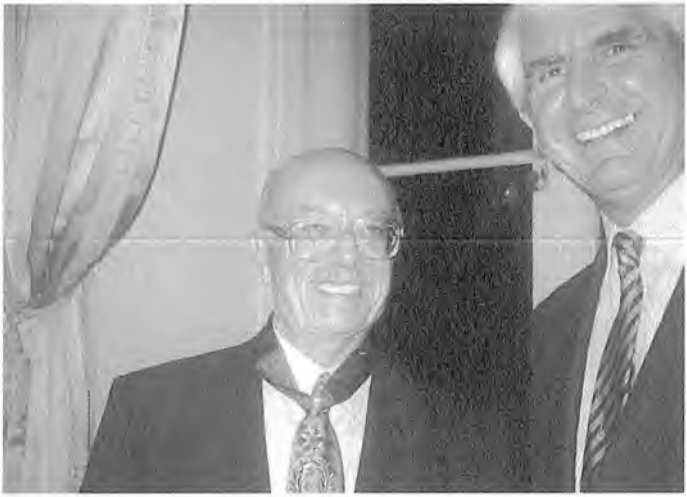
Erdal Öz, Michel del Castillo ve Tahsin Yücel. (1997)

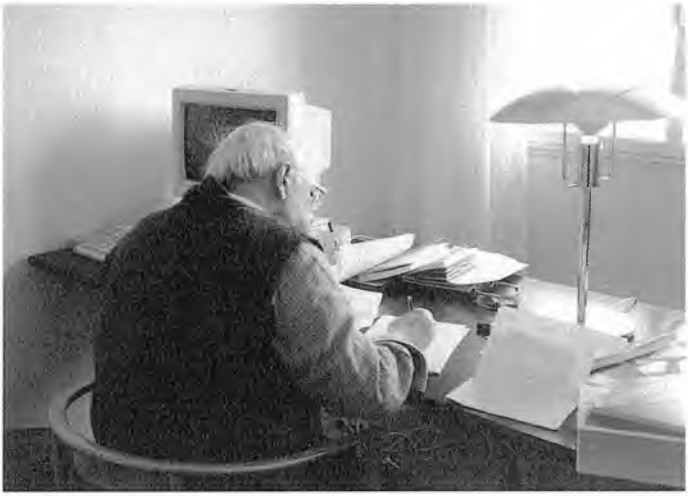
Behçet Necatigil Şiir Ödülü seçici kurul toplantısı. (1997)

Aynı törende "can" dost Erdal Öz'le.

Palais de France'ta düzenlenen törende Fransa Büyükelçisi Lequertier'den Fransız Hükümeti'nin "Commandeur de l'Ordre des Palmes Académiques" nişanını aldıktan sonra. (13.11.1997)

Saint-Nazaire Yabancı Yazarlar ve Çevirmenler Evi'nde. (Şubat-Mart 1998)

Pialoux, Derman, del Castillo, Soysal, Yücel. (1997)

Saint-Nazaire Yabancı Yazarlar ve Çevirmenler Evi'nde. (Şubat-Mart 1998)

Saint-Nazaire'de.

Bretagne bölgesinde, Fougères'de, Nantes Üniversitesi'nden Jean-Claude Ranger'yle. (1998)

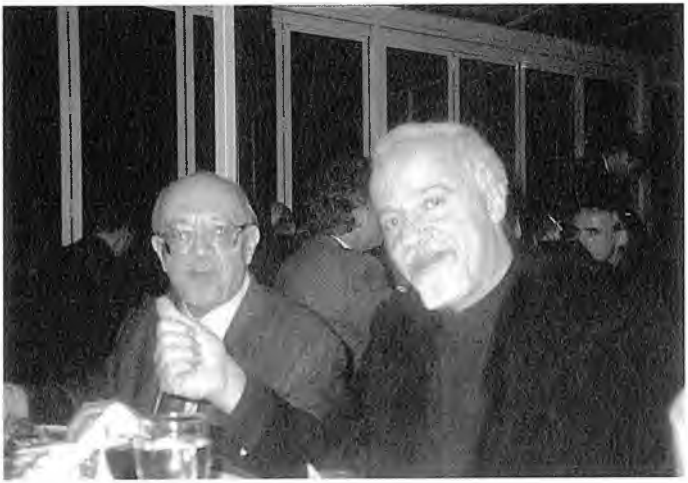
Le Mont Saint-Michel'in basamaklarında. (1998)

Saint-Brévin'de, deniz çekildikten sonra. (1998)

Bretagne bölgesinde, Rochefort-en-terre'de Jean Claude'un kızkardeşi Jeanine'le. (1998)

Paolo Coelho'yla, iki yıl sonra gene İstanbul'da. (1998)

Müzik Festivali için Eskişehir'de. (1998)

Meslektaş ve öğrencilerle bir bitirme yemeğinde. (1999)

Ordudonatım Yedek Subay Okulu 77. dönem öğrencilerinin yıllardan sonra buluşması. Arkadaşların büyük çoğunluğu çok başarılı makine ya da elektrik mühendislerinden oluşuyordu, tam arkamda duran Kemal Vardar daha okula gelmeden Devrim otomobilini yaratmıştı. (1999)

Ankara Öykü Günleri, Mayıs 1999: bildik ozan ve yazar yüzleri.

Bursa Uludağ Üniversitesi'nin düzenlediği "Her Yönüyle Tahsin Yücel Sempozyumu"na (15-16 Eylül 1999) gitmek üzere Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünün tüm öğretim üyeleri yolda.

Bursa Sempozyumu'nda 9 Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Dili Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Mehmet Yalçın ve arkadaşlarıyla.

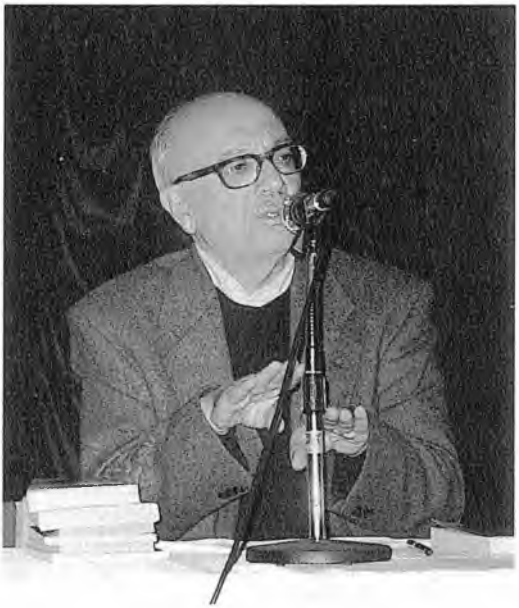
Bursa Sempozyumu.

Sempozyumun düzenleyicisi Prof. Dr. Mustafa Durak'la.

Bursa Sempozyumu.

Sempozyum sonunda teşekkür konuşması.

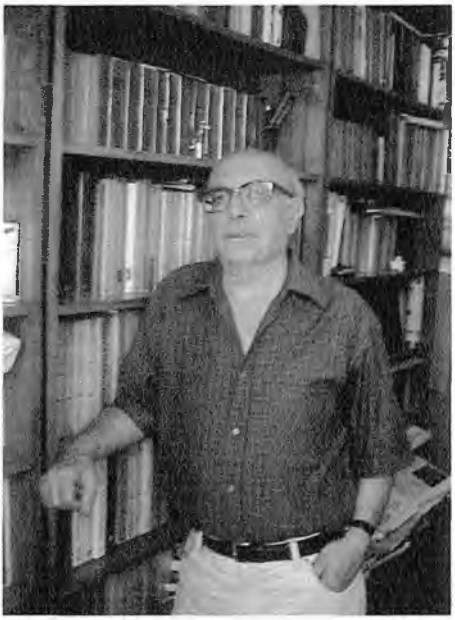
Ankara Öykü Günleri'nde (Mayıs 2000) ünlü ve dost yüzler.

Ankara Öykü Günleri'nde Burhan Günel ve Semih Gümüş'le.

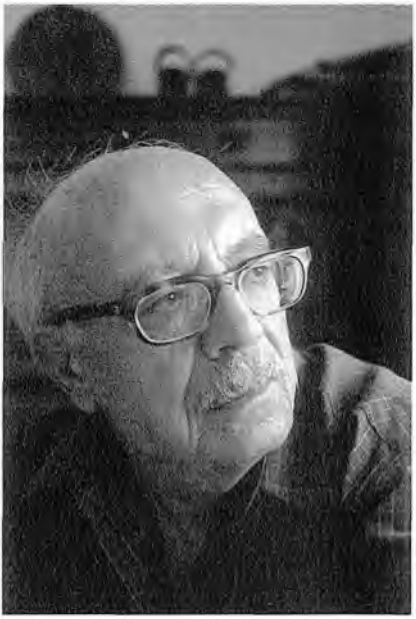
Ankara'da bir imza gününde Yusuf Eradam, Zeynel Kıran ve bir okurla.

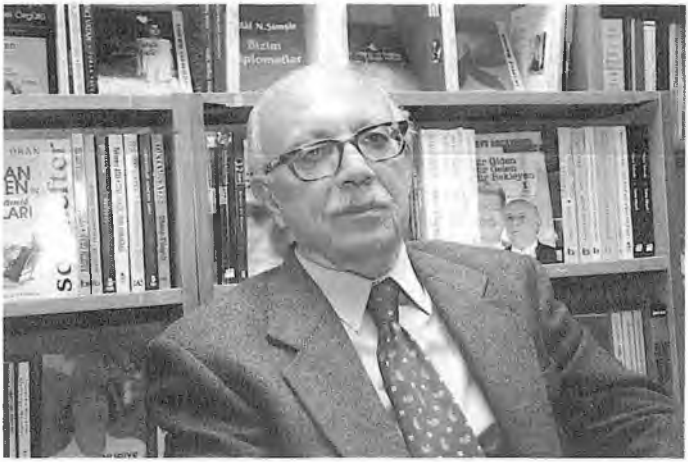
Çalışma odamda.

Ankara Öykü Günleri'nde Erdal Öz'ün yönettiği "Tahsin Yücel Öykücülüğü" oturumunda Prof. Dr. Ayşe Kıran konuşurken.

Özer Sayın'ın çektiği bir portre.

Aynı gün Mahmut Turgut'un çektiği bir yaşlı adam portresi.

Dede ve torun. (2000 yılı)

Üç kuşak bir arada.

Kaan Özkan'la uzun bir söyleşinin sonuna doğru.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın "nehir söyleşi" kitaplarının ikinci durağında bir "görünmez" adam var: *Tahsin Yücel*.
Tahsin Yücel bu kitapta tıpkı bir anlatının izini sürer gibi bu kez, yazın'ın kılavuzluğunda kendi yaşamının izini sürüyor. Her türlü yerleşik yargıyı sorgulayarak, bir yapıta nasıl yaklaşmamız gerektiğinden yazma serüvenine; övünülesi "suç ortaklıkları"ndan bugüne değin kararlı bir biçimde savunageldiği dil devrimine; güncel politikaya; söylem biçimlerine ve "salaklık"a ilişkin yüzlerce soruyu ayrıntısıyla yanıtlıyor. Bunu yaparken de okurla elli yıllık bir zaman diliminin tanıklığını paylaşıyor. Görünen o ki, bazen "yaşadıkları yazdıklarını", bazen de "yazdıkları yaşadıklarını" belirlemiş bir yazarla karşı karşıyayız...

Kapak fotoğrafı: Yıldız Üçok

ISBN: 975-458-270-X
OTM: 11015101

